

Національна академія наук України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського

ГАННА СКРИПНИК:
служіння Україні, науці, культурі
(статті, спогади)

HANNA SKRYPNYK:
Serving Ukraine, Science, Culture
(Articles, Reminiscences)

Київ
Видавництво ІМФЕ
2025

УДК (39+94):001.32(477)](092)Скр+008+001]:001.89“19/20”
С-45

Головна редакторка / Editor-in-Chief
Наталія СТИШОВА / Nataliia STISHOVA

Наукова редакторка / Scientific Editor
Галина БОНДАРЕНКО / Halyna BONDARENKO

Редколегія / Editorial Board

Галина БОНДАРЕНКО (Halyna BONDARENKO), Катерина БЕХ (Kateryna BEKH), Леся Вахніна (Lesia Vakhnina), Олександр ГОЛОВКО (Oleksandr HOLOVKO), Тетяна КАРА-ВАСИЛЬЄВА (Tetiana KARA-VASYLIEVA), Мирослава КАРАЦУБА (Myroslava KARATSUBA), Оксана Микитенко (Oksana Mykytenko), Леся МУШКЕТИК (Lesia MUSHKETYK), Олена НЕМКОВИЧ (Olena NEMKOVYCH), Сергій ТРИМБАЧ (Serhii TRYMBACH)

Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади) / [Голов. ред. Н. Стішова]; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ : видавництво ІМФЕ, 2025. 398 с.

Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences) / [N. Stishova, ed.-in-chief]; M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: IASFE Publishing House, 2025. 398 pp.
ISBN 978-617-14-0439-7

У книзі представлено різнобічні матеріали, присвячені пам'яті видатної вченої-етнологині, докторки історичних наук, академікині НАН України Ганни Аркадіївни Скрипник. Це наукові статті, спогади, галерея портретів і тематичні світліни, приурочені життю, професійній і громадській діяльності багаторічної директорки Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Видання зацікавить етнологів, фольклористів, мистецтвознавців та інших учених-гуманітаріїв.

Diverse materials dedicated to the memory of the outstanding scholar-ethnologist, a Doctor of History, an academician of the National Academy of Science of Ukraine Hanna Arkadiivna Skrypnyk, are submitted in the book. These are scientific articles, memoirs, a gallery of portraits and thematic photographs dedicated to life, professional and public activities of the long-time director of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The edition will be interesting for ethnologists, folklorists, art historians and other scholars in Humanities.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (протокол № 8 від 04.09.2025)

It is recommended for Publication by the Academic Council of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (minutes no. 8 for 04.09.2025)

ISBN 978-617-14-0439-7

© ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2025
© Автори, 2025

ВСТУПНЕ СЛОВО

Запропонована книга присвячена пам'яті великої українки, авторитетної вченої світового рівня, громадської діячки **Ганни Скрипник**. Видання містить наукові статті та спогади про її життєдіяльність. Це перша спроба осмислити наукові досягнення докторки історичних наук, академікині НАН України, багаторічної очільниці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України Г. Скрипник, подвижницька праця якої сприяла виведенню вітчизняної етнології та гуманітаристики в цілому на новий рівень розвитку. Її блискучі інтелектуальні здібності, управлінська мудрість, уміння стратегічно мислити дозволяли справлятися з усім огромом узятих на себе посадових зобов'язань та громадських ініціатив. Була академікинею-секретарем Відділення літератури, мови та мистецтвознавства Національної академії наук України, головою Українського відділення Міжнародної асоціації з дослідження та поширення слов'янських культур при ЮНЕСКО, президенткою Міжнародної асоціації українців, головою Конгресу української інтелігенції, співголовою Міжнародної асоціації етнологів.

Ганна Аркадіївна ввійшла до кола наукової еліти як в Україні, так і за її межами. Широкий спектр її наукових інтересів відображено у виборі індивідуальних та колективних тем досліджень: регіональний і міжетнічний виміри етнокультури, екологія національної культури, етноідентифікаційні процеси, збереження й вивчення

культурної спадщини, етнографічне музейництво, історія та теорія української й зарубіжної етнології. Як керівниця багатопрофільної установи Національної академії наук України Ганна Скрипник здійснювала активну міжнародну діяльність, започаткувавши ряд міжкаcadемічних проектів з ученими Польщі, Угорщини, Північної Македонії, Литви, Румунії, Сербії, Хорватії, Болгарії, Франції, Туреччини, Канади, США, Японії, Ізраїлю та ін. Великий суспільний і науковий резонанс мали організовані за її участі міжнародні конгреси українців (2005 – Донецьк; 2009, 2013 та 2018 – Київ), 35а Міжнародна багладна конференція (ІМФЕ, 2005).

У цьому збірнику вміщено розвідки вчених Інституту та зарубіжжя, у яких проаналізовано окремі аспекти наукової спадщини Г. А. Скрипник. Розглянуто нові ідеї, концепції та дослідницькі напрями, започатковані науковицею, а також представлено її активну діяльність як очільниці головних осередків вітчизняного та світового українознавства – Національної асоціації українців та Міжнародної асоціації українців. У статті головної наукової співробітниці відділу української та зарубіжної фольклористики, докторки філологічних наук, членкині-кореспондентки НАН України **Лесі Мушкетик** йдеться про внесок академікині НАН України Ганни Скрипник у розвиток сучасної україністики. Темі досліджень української культури за межами країни присвячено статтю завідувачки відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, кандидатки історичних наук, провідної наукової співробітниці **Галини Бондаренко**. Міжнародну діяльність Ганни Аркадіївни як організаторки науки у своїй науковій студії представила завідувачка відділу української та

зарубіжної фольклористики, кандидатка філологічних наук Лариса Вахніна. Учена ґрунтовно проаналізувала міжакадемічну співпрацю в межах наукових проєктів між ІМФЕ НАН України та академічними установами зарубіжжя (Болгарії, Угорщини, Польщі), а також видавничу діяльність із колегами Словаччини, Франції, Ізраїлю та презентаційну – на численних конференціях, конгресах, круглих столах за участі представників понад 40 країн. Українську книжкову спадщину в Угорщині та шляхи міграцій книг від українських друкарень висвітлив у наукових студіях викладач литовської мови філологічного факультету Університету в м. Дебрецені (Угорщина), науковий дослідник, доктор філософії **Шандор Фьольдварі**. Спадщину європейської культури – «*Diariusz podróży*» (у 5-ти томах) гетьмана України Пилипа Орлика (багатомовний рукопис 1720–1732 pp.) – представлено в статті професорки Варшавського університету, докторки філологічних наук **Валентини Соболь**. Проблеми української діаспори в росії окреслено в праці провідного наукового співробітника відділу «Український етнологічний центр», доктора історичних наук **Володимира Сергійчука**. Дослідження М. Грушевським внутрішніх міграцій на теренах України, їх важливість у контексті проблем національної ідентичності представлено в статті старшого наукового співробітника відділу «Український етнологічний центр», кандидата історичних наук **Василя Балушка**. Про внесок Г. Скрипник у становлення й розвиток етнографічного музейництва в Україні, новаторський характер її наукових ідей ідеться в статті старшої наукової співробітниці відділу «Український етнологічний центр», кандидатки історичних наук **Валентини Сушко**. Репрезентативність

етнографічних збірок сучасних регіональних музеїв висвітлено в розвідці старшої наукової співробітниці відділу «Український етнологічний центр», докторки історичних наук **Лілії Сонячної**. Провідна наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр», кандидатка історичних наук **Людмила Пономар** у науковій студії зауважила на значенні для української культури й науки наукового проекту українських етнологів у повоєнний період «Регіональний історико-етнографічний атлас України, Білорусі та Молдови» та внесок вітчизняних учених у розвиток ареології на прикладі Історико-етнографічного атласу одягової культури. У статті завідувачки відділу музикознавства та етномузикології, докторки мистецтвознавства **Олени Немкович** проаналізовано науково-координаційну діяльність Ганни Скрипник у мистецтвознавчій галузі. У дослідженні старшої наукової співробітниці відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, кандидатки мистецтвознавства **Лариси Ганзенко** викладено історію підготовки фундаментального видання «Історія українського мистецтва» (у 5ти томах) за редакцією Г. Скрипник, що є вагомим внеском у мистецтвознавчу науку. Науково-просвітницька, громадська діяльність ученої на теренах Степової України висвітлена в студії старшої наукової співробітниці відділу «Український етнологічний центр», кандидатки історичних наук **Любові Босої** та кандидата історичних наук **Олександра Босого**.

У другому розділі книги вміщено спогади друзів, колег з України та зарубіжжя, у яких розповідається про подвижницьке життя Ганни Аркадіївни, її життєві та наукові інтереси, людяність, товарицькість. Цінні родинні спогади сина **Тараса Скрипника** та доньки **Софії Скрип-**

ник доповнюють образ відомої вченої, громадської діячки деталями про окремі етапи її життя, найближче коло спілкування. Відтак постає цілісний портрет нашої сучасниці, Людини, яка все життя присвятила розвитку української культури, висвітленню правдивої історії українства, вписавши справами своє ім'я в цю історію. Збірник проілюстровано світлинами, у тому числі і з родинного архіву науковиці, що презентують різні аспекти її наукової та громадської діяльності.

Наталія Стішова

ВІТАЛЬНІ АДРЕСИ

Шановні колеги!

Дуже дякую вам за честь привітати конференцію. Сьогоднішня конференція – це не звичайний науковий захід, а передовсім важлива для нас усіх духовна подія, тому що ми вшановуємо пам'ять Ганни Аркадіївни Скрипник, багаторічної директорки Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, видатної вченої, організаторки науки, натхненниці багатьох дослідницьких проєктів і наставниці не одного покоління українських гуманітаріїв. Ганна Аркадіївна була для нас, для мене зокрема, тією особою, яка поєднувала академічну високість, суворість і людяність, наукову вимогливість і щире вміння підтримати. Вона уособлювала той рідкісний тип ученого, який не лише акумулює знання, а й формує інтелектуальні традиції, розбудовує інституції та задає тон розвитку цілій галузі, і не одній. Її праця була тісно пов'язана з життям і з розумінням культури як живої матерії, яка потребує нашого піклування й водночас дає сили нації жити та утверджувати себе у світі. Для мене, наразі Уповноваженої із захисту державної мови й водночас фольклористики, надзвичайно важливим є те, що Ганна Аркадіївна завжди бачила нерозривний зв'язок між мовою і традицією, словом і душею народу. Її діяльність переконливо доводила необхідність охороняти культурну спадщину, саму національну ідентичність.

Сьогодні в умовах війни, коли українська мова та культура знову стали мішенню агресора, ці настанови звучать як її духовний заповіт.

Ми сьогодні неодноразово торкнемося таких тем, які стосуються людського виміру постаті Ганни Аркадіївни Скрипник. Для багатьох із нас вона була взірцем шляхетності й інтелігентності, тією, що завжди знаходила потрібне слово чи то в науковій дискусії чи в щоденному людському спілкуванні. Її вміння слухати, а головне – чути, і готовність відгукнутися та допомогти залишилися в пам’яті сотень людей, які мали щастя й відповідальність працювати пліч-о-пліч з Ганною Аркадіївною.

Згадуючи її зі щемом у серці, ми перш за все дякуємо долі за те, що вона зробила наші стежки перехресними. Я кажу про себе зокрема. Тому вважаю, що ця традиція, яку започатковують сьогодні Інституція, її колеги, всі ми разом, беручи участь у конференції, має стати установленою, бо така постать, така величина потребує постійного нашого осмислення.

Тому, шановні колеги, дорогі друзі, вітаю вас із відкриттям конференції, з першим днем її роботи. Нехай спільна робота стане гідною даниною пам’яті Ганни Аркадіївни Скрипник і водночас кроком у розвитку сучасної української гуманітаристики. Бо найкращий спосіб увічнити її постать – це продовжити справу, якій вона віддала життя: берегти українське слово, культуру, традицію і нести її в майбутнє.

Щиро вам дякую!

Олена Івановська,

*Уповноважена із захисту державної мови,
докторка філологічних наук, професорка*

**Дорогі колеги,
вельмишановні учасники конференції!**

Сердечно вітаю всіх учасників конференції. Хочу подякувати оргкомітету конференції Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України.

По-перше, за непросту справу організації такої наукової події в сучасних умовах, в умовах повномасштабної війни, тривоги, вибухів, боротьби українського народу за своє збереження, за своє майбутнє.

І як подію, яка вшановує дуже гідну людину, члена нашої Академії, нашу близьку колегу, яку ми знали особисто, знали, любили і продовжуємо любити й визнаємо її величезний внесок у науку і в організацію науки, що не менш важливо.

Вітаю вас від свого імені, від імені Президії Національної академії наук України, членом якої тривалий час була Ганна Аркадіївна. Від імені Відділення літератури мови та мистецтвознавства НАН України і від імені колег Інституту мовознавства імені Олександра Панасовича Потебні НАН України із цією науковою подією.

Ми визнаємо досягнення Ганни Аркадіївни у величезній кількості іпостасей, у яких вона була представлена в науці. І як глибокого дослідника, і як організатора науки, і як людину, яка піклувалася про майбутнє Інституту, якому вона присвятила багато років свого життя, про майбутнє наукової молоді, яка продовжує професійну діяльність у цьому Інституті.

Ганна Аркадіївна Скрипник була не тільки талановитим аналітиком, але й дуже душевно багатою і змістовною людиною. Невдовзі до того, як сталося це нещастя й Ганна Аркадіївна пішла в далекі засвіти, ми з нею почали розмову про Ліну Костенко, поезія якої була Ганні Аркадіївні надзвичайно близька, яку вона ставила, напевно, вище за всіх українських поетів. Я тут кажу слово «поет» у сенсі обох статей, принаймні у ХХ столітті. І Ганна Аркадіївна згадала такі рядки Ліни Костенко: «Нехай підождуть невідкладні справи. Я не дивлюсь на небо і на трави. Наговорюся з добрими людьми. Не час минає, а минаєм ми».

На жаль, справедливість останнього рядка виявилася такою разуче драматичною саме для Ганни Аркадіївни. Але сьогодні ми маємо нагоду наговоритися з добрими людьми, згадуючи про цю нашу велику сучасницю, віддаючи їй належне, віддаючи їй шану, примножуючи ту справу, якій вона присвятила так багато свого часу, своєї душевної енергії, свого розуму. Це розвиток української науки, і не тільки мистецтвознавства, фольклористики, етнології.

Ганна Аркадіївна дуже вболівала за долю всього Відділення літератури, мови та мистецтвознавства, доклала багато зусиль для того, щоб Відділення не було поглинуте ширшими структурами, а залишилося як самостійна одиниця. Тому найкращою даниною пам'яті Ганни Аркадіївни будуть наші справи, присвячені продовженню того, на зміцнення чого вона доклала стільки зусиль.

І насамперед не забуваємо, що це частина спільної справи – зміцнення українського гуманітарного простору, розбудови українського світу. Маємо дбати про

те, щоб цей український світ залишався і продовжував бути саме українським. Ще раз вітаю вас із цією науковою подією! Бажаю вам вдалих виступів, цікавої дискусії!

І нехай живе та справа, якій присвятила своє життя Ганна Аркадіївна Скрипник.

Слава Україні!

Богдан Ажнюк,
*академік НАН України,
доктор філологічних наук, професор,
директор Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні НАН України*

Шановні колеги!

Конференцію, яку ви організували, – велика міжнародна конференція, присвячена пам'яті Ганни Аркадіївни Скрипник, академіка Національної академії наук України. Відверто скажу, об'єднує нас не лише приміщення на Грушевського, 4. Об'єднує нас значно більше, насамперед те, що часто переплітається тематика обох інститутів. І завжди мене об'єднували теплі, дружні стосунки з Ганною Аркадіївною.

Ми тривалий час сиділи поруч на засіданнях у Президії Національної академії наук України. Це дуже позитивний майданчик для перемовин, розмов, коментарів, оцінок, щирих і надзвичайно добрих контактів для обох наших інститутів.

Від імені Відділення історії, філософії та права НАН України хочу привітати вас із цією визначною конференцією. Сподіваюсь, що надалі вона стане регулярною.

Ганна Скрипник – визначний учений, талановитий організатор науки, один із фундаторів сучасного українського народознавства та мистецтвознавства. Мені було надзвичайно приємно, коли на одному із засідань Президії НАН України Ганна Аркадіївна доповідала про успіхи Інституту й демонструвала величезну кількість творчого доробку. Це було захоплююче, вражаюче, особливо подивувало багатьох учених, які займаються технічними галузями науки, чи природничими, чи точними, що зроблено Інститутом за останніх якихось 10–15 років. Я ніскільки не применшую ролі наших із вами попередників, їх вклад у розвиток Інституту. Інститу-

том завжди важко керувати, а особливо важко сьогодні, у такий перехідний транзитний період розвитку суспільства.

І ось завдяки Ганні Аркадіївні вдалося зберегти основний кістяк Інституту, вдалося зберегти творчі та наукові напрями, які сьогодні ви розвиваєте. Вдалося опублікувати цілу низку надзвичайно цікавих праць, які, як я бачу, і, судячи з присутності й великої географії вчених з інших країн, мають успіх і поширення за межами України.

Бажаю добра вам всім, шановні друзі, успіхів вам, здоров'я і спокою!

Валерій Смолій,
*академік НАН України,
доктор історичних наук, професор,
директор Інституту історії України НАН України,
академік-секретар Відділення історії, філософії
та права НАН України*

Вітаю вас, шановні колеги!

Ця конференція присвячена пам'яті Ганни Аркадіївни Скрипник, із якою ми багато років працювали разом. Я завжди був вражений її енергією, яка насправді принесла великі результати для наукової діяльності Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Сьогодні вкотре йду коридором вашого Інституту і знову звертаю увагу на вітрини; мене знову вражає той огром наукового продукту, який виконано співробітниками вашої Установи під керівництвом і під особливою опікою Ганни Аркадіївни.

Ганна Аркадіївна – людина справді великого масштабу на рівні мислення, і організаційних здібностей. І це велика втрата для української науки і для України взагалі.

Я не можу пригадати жодної акції, навіть громадського порядку, де б Ганна Аркадіївна не брала участі. Вона вболівала за Україну, жила її інтересами. І зрозуміло, що значення її наукової та громадської діяльності величезне й незабутнє. Вона особливо дбала про національну культуру.

На мою думку, сьогодні особливо важливо говорити про ті проблеми, які постають перед культурою, не лише перед народознавством, фольклористикою, мистецтвознавством, а й у широкому розумінні самого поняття культури, тому що власне зараз Україна веде війну і за власну національну ідентичність, за збереження культури як такої, а отже, і за збереження нації. Національна

культура – базова основа для будь-якого цивілізаційного поступу. І тому сьогоднішня війна – це війна цивілізації. Відтак роль культури є надзвичайно важливою.

Для прикладу хочу згадати, що навіть наш ворог, окупант, і той визнає, що російська культура багато в чому завинила перед Україною, і не тільки перед нею, оскільки остання багато в чому працювала на затвердження політики колонізації інших народів і культур, зокрема і своєї власної.

Та війна, що сьогодні ведеться проти України Росією, – закономірний процес усього історичного буття Росії як імперії, Росії більшовицької і сьогоднішньої путінської Росії. Звідси таким важливим є результат нашого нинішнього протистояння. Тут варто згадати вираз Уїнстона Черчилля, який свого часу казав: «Коли Росія стане фашистською державою, то фашизм у ній будуть називати особливою російською духовністю».

Тематика цієї міжнародної науково-практичної конференції об'єднує націю, творить її своєрідний код. І це відбувається за діяльності митців, науковців, загалом гуманітаріїв, які весь час ведуть боротьбу за збереження національної історичної пам'яті, за мову, за національну ідентичність. Звісно, ми говоримо про ті базові цінності, без яких не може формуватися національна ідентичність. У програмі конференції є секція «Фольклор і фольклористика у вимірі національної ідентичності», у якій задіяно важливу проблематику, адже саме в культурі, зокрема в народній творчості, у народній пісні закладено своєрідний ДНК нашого народу – національний сенс буття.

На мое переконання, після завершення війни перед нами постануть дуже серйозні проблеми. Непростим

буде наше відродження, і особливу роль у ньому повинна відіграти гуманітаристика.

Ми повинні все робити для того, аби цю думку, цю ідею постійно впроваджувати у свідомість народу і влади, яка має усвідомити, що ХХІ століття – це гуманітарний вік, період, у якому пріоритетом стають гуманітарні науки. Цей факт засвідчила і продовжує засвідчувати сучасна війна.

І сьогоднішня конференція скерована на те, щоб осмислити, які перед нами постають нові сенси і пріоритети наукового порядку вже в проєкції, не лише зважаючи на ситуацію сьогодні, але й у перспективі, після війни.

Вітаю вас, шановні колеги, передусім ваш Інститут, Наталіє Сергіївно, з ідеєю проведення такої важливої конференції.

Дякую за увагу!

Микола Жулинський,
академік НАН України,
доктор філологічних наук, професор,
директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка

Ladies and Gentlemen!

Allow me, on behalf of myself and my colleagues, to pay tribute to the blessed memory of the academician Hanna Arkadiivna Skrypnyk. We have shared a long and fruitful collaboration on the field of studying the identity of Ukrainian diaspora in Bulgaria and the historical Bulgarian diaspora in Ukraine within the broader framework of pan-European mobility for many years. Owing to this joint work we have got to know her both as an outstanding scholar and a person of profound honesty, steadfast devotion and unwavering dedication to the study of Ukrainian communities all over the world. She has devoted her entire life to preserving and presenting the rich cultural heritage of Ukrainians in their native land as well as throughout the worldwide diaspora.

Today, as Ukraine endures relentless pressure and armed aggression, the issue of identity and cultural heritage among the front-line population has acquired even greater meaning. We have once started a noble cause, that continues to this very day, despite the inhuman conditions of war and the constant assaults of the aggressor upon the peaceful citizens of long-suffering Ukraine. The memory on academician Skrypnyk encourages us to continue this mission.

May this conference, devoted to the life and works of academician Skrypnyk, be blessed with success and fruitful outcomes. Let it serve as a living testament that her heritage will not fade, but will remain an enduring source of

inspiration for all who strive to remember, to honor, and to continue the noble work of Hanna Arkadiivna.

Petko Hristov,
*a Ph.D., an associate professor,
Institute of Ethnology and Folkloristics at the
Ethnographic Museum
of the Bulgarian Academy of Sciences*

Шановні пані та панове!

Дозвольте мені від свого імені та від імені моїх колег віддати шану благословенній пам'яті академіка Ганни Аркадіївни Скрипник. Протягом багатьох років ми плідно співпрацювали на ниві вивчення ідентичності української діаспори в Болгарії та історичної болгарської діаспори в Україні в більш широкому контексті загальноєвропейської мобільності. Завдяки цій спільній роботі ми пізнали її не тільки як видатного вченого, а і як людину глибокої чесності, непохитної відданості та незмінної прихильності до вивчення українських громад по всьому світу. Вона присвятила все своє життя збереженню та представленню багатой культурної спадщини українців як на їхній Батьківщині, так і в діаспорі зарубіжжя.

Сьогодні, коли Україна зазнає безжального тиску та збройної агресії, питання ідентичності та культурної спадщини серед населення, що проживає на лінії фронту, набуло ще більшого значення. Разом ми колись розпочали благородну справу, яка триває й донині, незважаючи на нелюдські умови війни та постійні напа-

ди агресора на мирних громадян багатостраждальної України. Пам'ять про Ганну Аркадіївну Скрипник спонукає нас продовжувати цю місію.

Нехай ця конференція, присвячена життю і творчості академіка Скрипник, буде благословенна успіхом і плідними результатами. Нехай вона стане живим свідченням того, що її спадок не зникне, а залишиться незмінним джерелом натхнення для всіх, хто прагне пам'ятати, шанувати і продовжувати благородну справу Ганни Аркадіївни.

Петко Христов,
доктор філософії, доцент,
*Інститут етнології та фольклористики
при Етнографічному музеї Болгарської академії наук*

Вас вітає Республіка Молдова! Добрий день!

Від імені молдовських українознавців вітаємо наших шановних колег – учасників конференції. На превеликий жаль, рік тому, 16 вересня 2024 року перестало битися серце Ганни Аркадіївни Скрипник – академікині НАН України, директорки Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Для нас особисто Ганна Аркадіївна була втіленням ідеалу вченої, наукової і громадської діячки, яка все своє свідоме життя присвятила науці і служінню Україні.

Ганна Аркадіївна весь час цікавилася станом українознавства в Республіці Молдова, залучала сектор «Етнології українців» Інституту культурної спадщини Міністерства культури Республіки Молдова до активної співпраці, участі в Міжнародних конгресах українців, друкування праць у часописі «Народна творчість та етнологія», міжнародних збірниках, фундаментальних виданнях, в організації стажувань, у комплектації етнологічної бібліотеки і багато-багато іншого.

Ми добре знаємо, якого найвищого рівня набула українська наукова школа, і вагомий внесок у розвиток української науки зробила Ганна Скрипник. Той міцний фундамент, який заклала Ганна Аркадіївна в дослідженнях мистецтвознавства, фольклористики та етнології, дозволяє нашим українським колегам і нам самим гідно продовжувати її справу.

У нашій пам'яті Ганна Аркадіївна залишиться як взірець науковиці-україністки, талановитої організаторки

науки, надзвичайно інтелігентної, чуйної і високопорядної людини.

Ми дуже раді, що українські колеги з Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України беруть активну участь у конференціях і симпозіумах, що їх проводить Інститут культурної спадщини Міністерства культури Республіки Молдова, і сподіваємося на подальшу плідну співпрацю.

Ми бажаємо вам, дорогі колеги, успішно провести цю конференцію і надалі продовжувати плідну наукову роботу, спираючись на величезні досягнення всього колективу ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, яким багато років керувала Ганна Аркадіївна Скрипник.

Катерина та Віктор Кожухарі,
Інститут культурної спадщини
Міністерства культури Республіки Молдова
(Кишинів, Молдова)

**Вельмишановна Наталіє Сергіївно!
Дорогі учасники Конференції з нагоди першої
річниці відходу до вічності директора Інституту,
доктора історичних наук, академіка НАН України,
дослідника-етнолога Ганни Аркадіївни Скрипник!**

Щиро вітаю Вас та дякую організаторам імпрези, присвяченої знаковій постаті української еліти.

Ганна Аркадіївна Скрипник ще в 1977 році пов'язала своє професійне життя з ІМФЕ і внесла вагому лепту в його розбудову та програму діяльності. Вона мала також щиро ставилася до українців Пряшівщини, постійно цікавилася нашими культурними та науковими здобутками, вболівала за нашу долю, бо нас єднала українська національна ідея.

Ми безмежно вдячні Ганні Аркадіївні за її постійну увагу до української національної спільноти в Словаччині та довгорічну плідну співпрацю з науковцями Пряшівщини, у тому числі з колективом фахівців Музею української культури у Свиднику. Вона заохочувала нас до участі в конгресах Міжнародної асоціації українців, міжнародних конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах та інших імпрезах, що відбуваються в Києві та містах України. Науковці ІМФЕ на чолі з Ганною Скрипник брали активну участь у свидницьких конференціях, а їхні роботи друкувалися в Науковому збірнику МУК. Ми неодноразово мали честь бути учасниками актуальних дискусій в авторській програмі Г. А. Скрипник «Наукові обрії», яка транслювалася на національному радіоканалі «Українська культура». Науковці Пря-

шівщини систематично публікують свої роботи на сторінках київських періодичних фахових видань, головним редактором яких була Ганна Аркадіївна Скрипник.

Ганна Скрипник є ініціатором, головним редактором та видавцем (в особі директора Інституту) низки публікацій, що торкаються українців Пряшівщини: 2-го тому фундаментальної «Етнічної та етнокультурної історії України» (співавтор – Мирослав Сополига, Київ, 2011); «Українці – русини. Етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку» (Київ, 2013); «Орест Зілинський. Українські народні балади Східної Словаччини» (Київ, 2013); «Орест Зілинський. Вибрані праці з фольклористики» у двох книгах (упоряд. Микола Мушинка, Київ, 2013.); «Збірник статей на вшанування 70-річчя видатного українця Словаччини Мирослава Сополиги (Київ, 2016); «Йосиф Вархол. Календарна та сімейна обрядовість українців Словаччини» (Київ, 2019); окремого тому «Українці зарубіжжя. Словаччина» в рамках багатотомного видання «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів».

Усі видавничі проекти Ганни Аркадіївни відзначаються високою мірою ерудиції, скрупульозністю, фактографічною насиченістю та науковою новизною. Усі вони пройняті величезним ентузіазмом, натхненням і патріотизмом. Зміцнення української національної ідеї та утвердження держави Україна – основні мотиви її наукових пошуків.

Її величезний науковий доробок слід належно оцінити та використати в подальшій роботі.

Бажаю вам, шановні колеги, великих успіхів!

Мирослав Сополига,
іноземний член НАН України

Szanowni Państwo, Drodzy Uczeni i Przyjaciele,

Dziękuję za zaszczyt wygłoszenia, w imieniu Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, kilku słów ku uczczeniu pamięci i jako wyraz wdzięczności dla Profesor Anny Skrypnyk – wybitnej badaczki, a dla wielu z nas także mentorki i serdecznej przyjaciółki. Choć minął już rok od jej odejścia, to jej obecność trwa w relacjach, które zbudowała i pielęgnowała przez dziesięciolecia, czego najlepszym dowodem jest ta konferencja i liczna obecność Państwa.

W mojej pamięci Profesor Skrypnyk na zawsze pozostanie prawdziwą damą nauki – kobietą o niezwyklej kulturze osobistej, ale też osobą pełną pasji poznawczej. Każde spotkanie z nią, pozostawiało mnie pod wrażeniem sposobu, w jaki łączyła elegancję i subtelność z ogromną wiedzą i determinacją badawczą. Potrafiła słuchać z uwagą, ale i stawiać trudne pytania – zawsze w duchu poszukiwania prawdy i rozwoju dyscypliny. Jej obecność zawsze nadawała spotkaniom szczególny ton – powagę i ciepło zarazem.

Można też powiedzieć, że doskonale realizowała w praktyce to, o czym pisał Claude Lévi-Strauss: że *antropolog powinien przez całe życie zachować umiejętność zdumiewania się światem*. Bez wątplenia Profesor Skrypnyk miała tę zdolność do końca – fascynowały ją nie tylko dawne tradycje i rytuały, ale także ludzie, z którymi rozmawiała i ich codzienność. Jej gabinet w Instytucie Historii Sztuki, Folkloru i Etnologii w Kijowie był miejscem, gdzie spotykali się badacze z różnych środowisk, pokoleń i krajów.

Jej działalność w sferze międzynarodowej była równie imponująca. Od lat dziewięćdziesiątych inicjowała i

wspierała kontakty między etnologami i antropologami w Polsce i Ukrainie. Pozwól sobie dodać osobistą refleksję. Ponad dwadzieścia lat temu, gdy rozpoczynałam swoją pracę w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN, zostałam zaproszona przez moją opiekunkę naukową oraz szefową Instytutu, profesor Mirosławę Drozd-Piasecką, do polsko-ukraińskiego projektu badawczego. To było pierwsze z wielu doświadczeń, które zawdzięczam także profesor Annie Skrypnyk. Dzięki niej koleżeństwo i współpraca między naszymi środowiskami badawczymi stały się dla mnie czymś naturalnym i inspirującym – czymś, co trwa do dziś i co traktuję jako szczególne zobowiązanie, ale też przywilej.

Jak Państwo doskonale wiedzą, Profesor Skrypnyk była osobą o ogromnym dorobku naukowym i wyjątkowej intuicji badawczej. Autorka setek publikacji, inicjatorka projektów badawczych i redaktor wielu wielotomowych prac naukowych, z pasją i wnikliwością zajmowała się ukraińską etnografią, kulturą duchową, muzealnictwem i problemami tożsamości narodowej. Miała silne poczucie misji – wierzyła, że zadaniem etnologii jest nie tylko opisywanie tradycji, ale także przywracanie pamięci o cennym dziedzictwie kulturowym Ukrainy i jej rdzennych mieszkańców.

Doskonale rozumiała, jak ważną rolę społeczną i historyczną pełni znajomość własnej przeszłości i pielęgnowanie dziedzictwa i jak ważne jest, aby te wartości chronić i przekazywać kolejnym pokoleniom. Można powiedzieć, że dobrze rozumiała też to, co Milan Kundera nazwał «tragedią Europy Środkowej»: konieczność ciągłego odzyskiwania własnej pamięci i tożsamości. Jej praca była właśnie takim aktem – pielęgnowaniem i przywracaniem światu niezwykle bogatego, a często niedocenianego dorobku kulturowe-

go Ukrainy i jej rdzennych mieszkańców. To była jej wielka misja i zarazem pasja życia.

Na koniec jeszcze tylko powiem, że Profesor Skrypnyk miała też niezwykle dar budowania mostów ponad podziałami. Od lat dziewięćdziesiątych z ogromnym zaangażowaniem inicjowała kontakty między etnologami z Polski i Ukrainy. Dzięki jej determinacji i autorytetowi współpraca ta przetrwała różne zmiany polityczne i instytucjonalne. Była przekonana, że *«granice państw nie mogą być granicami dla nauki»*. I dlatego, nawet gdy polityka próbowała dzielić, ona potrafiła gromadzić ludzi wokół wspólnych badań, pomysłów i idei.

Dziś, gdy Ukraina doświadcza dramatycznych wydarzeń wojennych, myślę o sile ducha jej badaczy i o tym, że również Profesor Skrypnyk była uosobieniem tej siły i mądrości, którą przekazała swoim współpracownikom. Jej ścieżka zawodowa i działalność społeczna na polu kultury pokazują, że nauka nie jest luksusem na czas pokoju, ale koniecznością – bo buduje mosty porozumienia, uczy wrażliwości i daje świadectwo kulturowej tożsamości, której nie sposób zniszczyć.

Szanowni Państwo, Profesor Hanna Skrypnyk pozostawiła po sobie ogromny dorobek, ale także coś więcej – sieć relacji, przyjaźni i inspiracji, które nadal owocują. Pamięć o niej zobowiązuje nas, by z podniesionym czołem podejmować nowe wyzwania i «robić swoje» najlepiej jak potrafimy. A najlepszym sposobem, by ją uhonorować, jest dalsza praca – w duchu otwartości, odpowiedzialności i miłości do dziedzictwa, które dla niej zawsze było źródłem siły.

Dziękuję!

Katarzyna Kość-Ryżko,
Instytut Archeologii i Etnologii PAN

Пані та панове, шановні науковці та друзі!

Дякую вам за честь висловити від імені Інституту археології та етнології Польської академії наук кілька слів на згадку та як вираз вдячності професорці Анні Скрипник – видатній дослідниці, а для багатьох із нас також наставниці та дорогої подруги. Хоча минув рік з дня її смерті, її присутність відчувається досі і продовжується на рівні стосунків, які вона будувала та плекала протягом десятиліть, про що найкраще свідчить ця конференція та ваша численна присутність.

У моїй пам'яті професорка Скрипник назавжди залишиться справжньою жінкою науки – жінкою з надзвичайною особистою культурою. Кожна зустріч із нею вражала мене тим, як вона поєднувала елегантність та тонкість з ґрунтовними знаннями та дослідницьким завзяттям. Вона була уважною слухачкою, подекуди ставила складні питання заради пошуку істини та подальшого розвитку досліджень. Її присутність завжди надавала зустрічам особливого тону – одночасно урочистого й теплого.

Можна також сказати, що вона чудово втілювала те, про що писав Клод Леві-Строс: антрополог повинен зберігати здатність дивуватися світу протягом усього свого життя. Безсумнівно, професорка Скрипник зберегла цю здатність до самого кінця – її захоплювали не лише давні традиції та ритуали, а й люди, у яких вона брала інтерв'ю, їхнє повсякденне життя. Її кабінет в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського в Києві був місцем зустрічі дослідників із різним досвідом, представників різних поколінь та країн.

Її міжнародна діяльність була не менш вражаючою. З 1990-х років вона ініціювала та підтримувала контакти між етнологами й антропологами в Польщі та Україні. Згадую з особистого досвіду. Понад двадцять років тому, коли я почала працювати в Інституті археології та етнології Польської академії наук, мій науковий керівник та голова Інституту, професорка Мирослава Дрозд-П'ясецька, запросила мене долучитися до польсько-українського дослідницького проекту.

Як добре відомо, професорка Скрипник була людиною величезних наукових досягнень та виняткової дослідницької інтуїції. Авторка сотень публікацій, ініціаторка дослідницьких проектів і редакторка численних багатотомних наукових праць, вона пристрасно й глибоко досліджувала українську етнографію, духовну культуру, музеєзнавство та питання національної ідентичності. Вона глибоко відчувала свою дослідницьку місію, адже завдання етнології полягає не лише в описі традицій, а й у відновленні пам'яті про цінну культурну спадщину України та її корінних народів.

Г. А. Скрипник чудово розуміла вирішальну соціальну й історичну роль досліджень українського минулого та культивування народної спадщини, а також те, наскільки важливо захищати й передавати ці цінності прийдешнім поколінням. Вона також чітко розуміла те, що Мілан Кундера називав «трагедією Центральної Європи»: необхідність постійно відновлювати власну пам'ять та ідентичність. Її робота була саме таким актом – культивування й відновлення для світу неймовірно багатої, але часто недооціненої культурної спадщини України та її корінних народів. Це була її велика місія, яку вона пристрасно виконувала.

Г. А. Скрипник також мала надзвичайний дар будувати мости між народами, попри історичні й культурні розбіжності. З 1990-х років вона була глибоко віддана ініціативі налагодження контактів між етнологами з Польщі та України. Завдяки своїй рішучості й авторитету ця співпраця пережила різні політичні та інституційні зміни. Пані Скрипник була переконана, що «національні кордони не можуть бути межами для науки». І тому, навіть коли політичні умови тому не сприяли, вона змогла об'єднати людей навколо спільних досліджень, ідей та концепцій.

Сьогодні, коли Україна переживає драматичні події, особливо цінною є та мудрість, яку професорка Скрипник утілювала і яку передала своїм колегам. Її професійний шлях та громадська діяльність у сфері культури демонструють, що наука – це не розкіш мирного часу, а сувора необхідність, бо вона налагоджує мости порозуміння, навчає чутливості.

Пані та панове, професорка Ганна Скрипник залишила після себе величезну спадщину, але й щось більше – мережу стосунків дружби та натхнення, які продовжують приносити плоди. Пам'ять про неї спонукає нас рішучіше дивитися в очі новим викликам і «робити свою частину роботи» якнайкраще. І найкращий спосіб вшанувати цю пам'ять – продовжувати працювати в дусі відкритості, відповідальності та любові до спадщини, яка завжди служила для неї джерелом сили. Дякую!

Катажина Кость-Рижко,
Інститут археології та етнології
Польської академії наук

**Добрий день
учасникам Міжнародної науково-практичної
конференції!**

Від імені колективу Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Софії та Олександра Русових, від імені читачів усієї Чернігово-Сіверщини дозволяйте згадати добрим словом пані Ганну Скрипник, а принагідно й Валентину Кузик, тому що, на жаль, біда не ходить одна. Вони пішли в засвіти одна за одною. Як у житті співпрацювали разом, так і пішли разом у кращі світи.

Хотілося б подякувати й усьому колективу Інституту, від якого за ініціативи Ганни Скрипник і Валентини Кузик упродовж 2022–2024 років отримали дивовижні змістовні видання, що вирізняються і якісною поліграфією, із народознавчих та мистецькознавчих наукових напрямів, а саме етнографії, фольклору, музичної культури тощо.

Ці книги за правом сьогодні становлять окрасу нашого відділу мистецтв. І користуються ними не тільки прості читачі, а й наші учні з Чернігівського музичного коледжу, колишнього музичного училища.

Користуються літературою також учні і слухачі Колежального закладу «Ніжинський фаховий коледж культури і мистецтв імені Марії Заньковецької» Чернігівської обласної ради.

Велика подяка й величезна повага шановним Ганні Аркадіївні та Валентині Володимирівні, які доклали значних зусиль у процесі підготовки та видання в ці складні часи таких цінних книг, як, скажімо, «Українська музична енциклопедія».

За сучасних умов комплектування бібліотечних фондів є складним процесом. Передані від Інституту книги є надзвичайно цінними й коштовними.

Тому низький уклін пам'яті цих видатних учених і велика дяка від імені бібліотеки, від імені читачів за ту допомогу, яку в такий тяжкий час вони надали бібліотеці.

Наш відділ мистецтв є одним із найбільш відвідуваних відділів нашої бібліотеки, а може, і нашого регіону загалом, саме завдяки отаким бібліотечним надходженням. Це основа нашої роботи сьогодні, адже відвідувачі зацікавлені в оновленні бібліотеки.

Нова література надзвичайно популярна як із галузі краєзнавства, історичної літератури, так і з таких дисциплін, як фольклор, етнографія, народна українська музика, краєзнавство, народна архітектура, тобто всього того, над чим працює ваш Інститут.

Висловлюємо щиру подяку колективу вашої установи. Ми завжди будемо шанувати пам'ять Ганни Скрипник і Валентини Кузик. Будемо завжди пам'ятати їх як наших благодійників, не лише як учених-теоретиків, а і як практиків, які допомагали комплектувати бібліотечні фонди. Упевнена, що вдячність Інституту має бути від бібліотек усієї України, від усіх бібліотечних систем, які сьогодні ще, слава Богу, збереглися.

Оскільки допоки є бібліотеки, і вони працюють, доти існує українська культура.

Дякую за увагу!

Юрій Соболю,
директор Чернігівської обласної універсальної
наукової бібліотеки імені Софії
та Олександра Русових

**Високоповажна Наталіє Сергіївно,
вельмишановні учасники Міжнародної
науково-практичної конференції
«Українське народознавство та мистецтвознавство
в контексті сучасних суспільних змін
(пам'яті академіка Національної академії наук
України Ганни Скрипник)»**

Прийміть найщиріші вітання і слова вдячності від мене особисто й колективу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Для нас висока честь співпрацювати та творити сучасну українську науку спільно з однією з провідних українознавчих наукових інституцій нашої незламної держави. Власне, на наших наукових дослідженнях і науково-популярних виданнях формується сучасна українська нація.

Високоповажні академіки говорили про те, що йде боротьба не лише на фронтах, але і в душах, у мізках. І, власне, наша спільна робота за українську ідентичність, за українське минуле й за українське майбутнє на наших плечах.

Але сьогоднішній захід – це не лише обмін доробками, напрацюваннями чи думками провідних гуманітаристів, але й пошанування великої організаторки науки, полум'яної патріотки академіка Ганни Аркадіївни Скрипник, яка багато десятиліть наполегливо працювала над збереженням та ушляхенням української культури.

Ми мали честь неодноразово проводити спільні наукові заходи, утілювати в життя ідеї, пов'язані з

українською культурою. Наш університет цього року відзначає 220 років.

Упродовж уже більше двох століть ми намагаємося створити українську науку, зберігати український дух і в минулому, і сьогодні.

І для нас справді велика честь, що ми мали можливість співпрацювати і продовжуємо співпрацювати з вашим Інститутом, творити сучасну науку, і сподіваємось, що ті ідеї, які ще не були втілені в життя, ті думки, які висловлювались сьогодні і які полишила по собі світлої пам'яті Ганна Аркадіївна, будемо спільно реалізовувати в майбутньому. Сил і натхнення! Нехай енергія не згасає і всі наші плани заради майбутнього нашої держави буде реалізовано.

Успіхів нам усім! Дякую!

Разом рухаємося до Перемоги!

Слава Україні!

Олександр Самойленко,
кандидат історичних наук, доцент,
заслужений працівник України,
ректор Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

CTATTI

УДК 947.7:943.8(161.2):339(438:477):655“15/17”

Фьольдварі Шандор

доктор філології, викладач литовської мови філологічного факультету Дебреценського університету (Дебрецен, Угорщина).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7825-0531>

Földvári Sándor

a Doctor of Philology, a lecturer of Lithuanian at the Philological Faculty of the University of Debrecen (Debrecen, Hungary).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7825-0531>

Бібліографічний опис:

Фьольдварі, Ш. (2025) Книги давніх українських друкарень у бібліотеках Угорщини: етнологічний аспект. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 41–47.

Földvári, S. (2025) Books of Ancient Ukrainian Printing-Houses in the Libraries of Hungary: Ethnological Aspect. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 41–47.

КНИГИ ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ ДРУКАРЕНЬ У БІБЛІОТЕКАХ УГОРЩИНИ: ЕТНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація / Abstract

У статті досліджуються богослужбові кириличні стародруки українського походження в Угорщині, аналізується роль угорських дослідників у систематизації та популяризації української книжкової спадщини. Доводиться вплив цих видань на конфесіоналізацію слов'янських народів (сербів, закарпатських українців), котрі проживали на території Габсбурзької імперії.

Ключові слова: українські стародруки Угорщини, дослідники української спадщини, конфесійні впливи.

The liturgical Cyrillic rare books of Ukrainian origin in Hungary are investigated in the article. The significance of Hungarian researchers in the systematization and popularization of Ukrainian book heritage is analyzed. The influence of these editions on the confessionalization of Slavic peoples (Serbs, Transcarpathian Ukrainians) who have lived on the territory of the Habsburg Empire is proven.

Keywords: Ukrainian early printed books of Hungary, researchers of Ukrainian heritage, confessional influences.

Світлої пам'яті академічині Ганни Скрипник, зв'язки якої з угорськими колегами є свідченням того, що «наука завжди наводить мости».

Дослідження української культурної спадщини в Угорщині, а саме кириличних стародруків українського походження, у 1970–1990-х роках проводила угорська науковиця, докторка наук Естер Ойтозі, з якою особисто співпрацював відомий український учений і професор Гарварда академік Ярослав Ісаевич, високо цінуюючи її наукові досягнення. Учена реконструювала понівечені комуністами бібліотечні фонди, такі як книжкова збірка василіанського ордену в с. Маріяповч (Східна Угорщина) та інші; вона складала анотації та описи книг, що відповідали рівню міжнародного бібліотекознавства; співпрацювала також з іншими українськими науковцями. Справжнім відкриттям можна вважати її твердження про те, що близько сімдесяти відсотків надрукованих кирилицею богослужбових книг надходили з українських друкарень, а не з Московії, як це раніше хибно доводив Антоній Годинка¹ (він уживав

¹ Антоній (Антал) Годинка (1864–1946) – закарпатський історик, філолог, публіцист, дійсний член АН Угорщини.

назву «Московія»). Ойтозі вперше повідомила про це у своїй книзі про бібліотеку Василіан у с. Маріапівч (1992). Вона також наголошувала на цьому у своїх, опублікованих 1992 року, україномовних статтях, підготовлених завдяки співпраці з академіком Олексою Мишаничем. Важливо, що її визнавали широкі кола українських учених. Приклад Ойтозі і нині служить свідченням того, що справжній учений – це той, хто залишається ним у будь-якій ситуації.

Село Маріапівч розташоване у східній частині Угорщини. Це місце стало відомою святинею завдяки чудотворній іконі Божої Матері, яка тричі мироточила («плакала») – у 1696, 1715 і 1905 роках. Сюди стікалися численні прочани, яких приймали уніатські ченці василіанського ордену. До релігійного культу додалися елементи місцевих фольклорних звичаїв. Понівечене комуністами бібліотечне зібрання було реконструювано завдяки дослідженням Естер Ойтозі, але лише частково, оскільки в описі монастиря початку ХХ ст. згадувалося про вісім тисяч книг, однак вона в 1970-х роках знайшла та описала лише півтори сотні з них. Більшість книг «з українських друкарень (Київ, Чернігів), Галицької та Волинської (Львів, Почаїв, Унів, а також невеликі недовговічні друкарні), а також з Литви та Білорусі».

Згодом учень і послідовник Ойтозі в цій галузі – Шандор Фьольдварі – розширив дослідження на архівні джерела, його результатами стало, між іншим, віднайдення преїскурантів цін на книги Почаївської лаври, серед іншого в листуванні з монастирем про торгівлю книгами. Дослідник доповідав про це на міжнародних конференціях у м. Дніпрі у 2022 та 2023 роках і в Націо-

нальній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у 2023 та 2024 роках.

Нещодавні студії зосереджено на питаннях наявності чернігівських книг у колишньому монастирі с. Маріяповч. Роботи українського богослова Дмитра Ростовського-Туптала були відомі навіть у віддалених краях, про що свідчить звертання унійних ченців-василіан в Угорщині до владики, тобто мукачівського греко-католицького єпископа, з проханням придбати книги славнозвісного православного українського богослова з далекого Чернігова. Варто звернути увагу на те, що ченці в тодішньому угорському монастирі с. Маріяповч мали б бути (хоча б частково) українського походження – інакше як вони могли дізнатися про діяльність православного українця Дмитра Ростовського? Отже, це доказ зв'язків з українською конфесійною культурою на угорських землях. Доповідь автора на цю тематику було виголошено на конференції Чернігівського обласного історичного музею у 2024 році, а подальші результати оголошено на конференції НБУВ у жовтні 2025 року.

З масиву цих важливих студій слід виокремити – у межах цієї розвідки – дослідження примірників Острозької Біблії в Угорщині, оскільки це пов'язано з українською етнологією, адже Біблія викликала інтерес декількох угорських книгознавців, таких як Естер Ойтозі (яку згадувано вище), Кальман Бор (співробітник Національної бібліотеки Угорщини імені Ференца Сечені, книгознавець), Ксенія Голуб (його учениця), та Шандор Фьольдварі, автор цих рядків. П'ять примірників Острозької Біблії зберігаються в різних книгозбірнях країни. Два примірники зі Східної Угорщини належали закарпатським українцям унійного (візантійсько-като-

лицького) віросповідання. (Їх місцева етнічна самоназва – русини.) На нашу думку, обидві книги було куплено на галицьких землях Речі Посполитої, а потім пожертвовано малозабезпеченим українцям Закарпаття. Географічні назви в покрайніх записах та форми власних імен у записах доводять галицьку локалізацію.

Походження трьох інших копій Острозької Біблії пов'язане із сербами. Про примірник, що зберігається в Національній бібліотеці Угорщини імені Ференца Сечені, є відомості, що сербський православний єпископ Лазар Бранкович отримав його в подарунок від унійного митрополита київського Йосифа (Велямина Рутського) на українських землях (згідно з висновками К. Бор і К. Голуб). Огляд тематики про Острозьку Біблію на теренах Угорщини було представлено на заході з назвою «Colloquium mediaevale: Інтелектуальна історія України та Європи середньовічної й ранньомодерної доби», організованому Інститутом філософії імені Григорія Сковороди НАН України та іншими установами 6 червня 2025 року в Києві, а наша розширена стаття буде оприєвнена в щорічнику «Mediaevalia Ucrainica».

Стосовно значущості цієї теми для української культури констатуємо такі висновки. Українські книги зіграли значну роль у конфесіоналізації слов'янських народів, котрі проживали на території Імперії Габсбургів – як українців Закарпаття, так і сербів. Отже, розроблена італійським ученим Рікардо Піккіо концепція поділу слов'янських культур на «Slavia Orthodoxa» і «Slavia Romana» вже потребує значних модифікацій стосовно тих слов'янських анклавів візантійського обряду, які жили серед масиву західного, тобто «латинського» християнства. Українські братства та їх друкарні підтрима-

ли конфесійну культуру візантійського обряду закарпатських українців і сербів Угорського королівства й одночасно забезпечили європейський шлях їх розвитку. Оскільки українська книжкова культура візантійського обряду мала європейський рівень розвитку, як це було доведено академіком Я. Д. Ісаєвичем, і навіть деякі російські історики, такі як А. А. Сидоров, наголошували на дуже високому рівні української книжкової культури в XVI–XVII ст., порівняно з відсталою і централізованою друкарською культурою Московії. З цієї причини роботи Естер Ойтозі про те, що принаймні 2/3 кириличних книг потрапили до карпатських українців з українських територій, а з Московії – значно менше, мали велике значення. Її послідовник і автор цієї розвідки дійшов аналогічних висновків і щодо сербів, про що доповідав на багатьох українських конференціях (включно з IX Міжнародним конгресом українців у Києві в 2018 році), демонструючи, що серби також багато чим зобов'язані українцям.

Джерела та література

1. Ойтозі Е. Доля українських стародруків у Східній – Північно-Східній Угорщині. *Українське Барокко: Матеріали I конгресу українців* / ред. Олекса Мишанич. Інститут Археографії. Київ, 1993. С. 195–198. URL : <https://archive.org/download/UkrajinskeBarokko1993/UkrajinskeBarokko1993.pdf>.

2. Фьольдварі Ш. Впливи української еліти на національне відродження сербів: книжкові видання українських братств у культурі слов'янських народів Габсбурзької імперії. *Українознавчий альманах*. Київ, 2014. Вип 17. С. 86–91. URL : <http://real.mtak.hu/23733/>

3. Földvári, S. The Ostrog Bible in Hungary and Its Role in the Confessionalization: The Question about Migration of Books between the

Polish-Lithuanian Commonwealth and the Habsburg Empire. *Orthodoxi Evrópi – Orthodox Europe*. Białystok, 2023. T. 6. S. 46–86. URL : <http://real.mtak.hu/167016/>.

References

1. Ojtozi, Eszter. The Fate of Ukrainian Early Printed Books in Eastern – North-Eastern Hungary. In: Oleksa MYSHANYCH, ed. *Ukrainian Baroque: Materials of the First Congress of Ukrainianists*. Institute of Archeography. Kyiv, 1993, pp. 195–198 [online]. Available from: <https://archive.org/download/UkrajinskeBarokko1993/UkrajinskeBarokko1993.pdf> [in Ukrainian].

2. FÖLDVÁRI, Sándor. The Influence of the Ukrainian Elite on the National Revival of the Serbs: Book Editions of Ukrainian Brotherhoods in the Culture of the Slavic Peoples of the Habsburg Empire. *Ukrainian Studies Almanac*. Kyiv, 2014, iss. 17, pp. 86–91 [online]. Available from: <http://real.mtak.hu/23733/> [in Ukrainian].

3. FÖLDVÁRI, Sándor. The Ostrog Bible in Hungary and Its Role in the Confessionalization: The Question about Migration of Books between the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Habsburg Empire. *Orthodoxi Evrópi – Orthodox Europe*. Białystok, 2023, vol. 6, pp. 47–86 [online]. Available from: <http://real.mtak.hu/167016/> [in English].

УДК 572:930.25](560)(091.5)Орл]:001.89Скр(477)

Соболь Валентина

докторка філологічних наук, професорка кафедри україністики Варшавського університету, редакторка наукового щорічника «*Studia Polsko-Ukraińskie*», керівниця майстерні польсько-українських літературних стосунків (Варшава, Польща).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-6874>

Sobol Valentyna

a Doctor of Philology, a professor at Ukrainian Studies Department of the Warsaw University, an editor of scientific annual *Studia Polsko-Ukraińskie*, a head of a workshop of Polish-Ukrainian literary relations (Warsaw, Poland).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-6874>

Бзорек Давид

аспірант Докторської гуманітарної школи Варшавського університету (Варшава, Польща).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6549-2873>

Bzorek Dawid

a postgraduate student at the Doctoral School of Humanities of the Warsaw University (Warsaw, Poland).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6549-2873>

Бібліографічний опис:

Соболь, В., Бзорек, Д. (2025) За рядками рукопису Пилипа Орлика (антропология турецьких видовищ очима українського гетьмана). *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 48–62.

Sobol, V., Bzorek, D. (2025) After the Lines of Pylyp Orlyk's Manuscript (Anthropology of Turkish Spectacles through the Eyes of Ukrainian Hetman). *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 48–62.

ЗА РЯДКАМИ РУКОПISУ ПИЛИПА ОРЛИКА (антропологія турецьких видовищ очима українського гетьмана)¹

Анотація / Abstract

У паризькому дипломатичному архіві (Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères) зберігається один з європейських скарбів – *Diariusz podróżny* у п'яти томах [1] гетьмана України Пилипа Орлика (1672–1742). Цей багатомовний рукопис 1720–1732 років по праву належить до спадщини європейської культури. У 2012 році в часі першого дослідження рукопису в архіві Франції, який тоді носив іншу назву², вда-

¹ Проект фінансований з коштів бюджету Республіки Польща, визначених Міністерством науки в рамках Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki.

The project is financed from the budget of the Republic of Poland, allocated by the Ministry of Science within the framework of the National Humanities Development Program.

² Ministère des Affaires Filip Orlik. Diariusz (rekopis w 5 tomach), Archives diplomatiques 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Pologne. P. 18006, P. 18007. Vues: 956. [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en polonais]. 5 vol. in-fol. Original. Vol. 7–278 folios; Vol. 8–412 folios; Vol. 9–437 folios; Vol. 10–485 folios; Vol. 11–510 folios. (Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères). Etrangères – Archives diplomatiques 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Pologne. P. 18006, P. 18007. Vues: 956. [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en polonais]. 5 vol. in-fol. Original. Vol. 7–278 folios; Vol. 8–412 folios; Vol. 9–437 folios; Vol. 10–485 folios; Vol. 11–510 folios.

лося частково зіставити неповне факсиміле рукопису з оригіналом. Правдивий поступ у вивченні рукопису відбувся в серпні 2024 року: під час праці в архіві Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères вдалося зверифікувати кожен сторінку джерела, пощастило також відновити позначену рукою Орлика нумерацію сторінок, яка була обрізана в 1882 році, коли рукопис було переплетено в п'ять розкішних томів (сап'ян зеленого кольору).

У ході відчитання рукопису наш колектив авторів і виконавців наукового проекту NPRH/DN/SP/0043/2023/12 керується інструкцією, яка до сьогодні є обов'язковою для видавців старопольських рукописів XVI – початку XIX ст. [3]. У ній одним з найважливіших видається додаток «А» про те, як саме можна модернізувати давні рукописи, готуючи їх до видання: «У виняткових випадках видавець може застосувати власну систему модернізації, але в передмові мусить узасаднити, з якої причини її запроваджує. У кожному разі модернізація повинна бути запроваджена консеквентно в цілому виданні згідно з прийнятою засадою» [3, s. 6]. Модернізуємо рукопис, але робимо це помірковано, аби передати стиль автора, а часто його емоційний стан: xdz – k[sią]dz, barzo – bar[d]zo, słońca – słońca, pomoc – pomoc, powrociem – powrociem, obywatelow – obywatelów, która – która, z gory – z góry, po północy – po północy, mieście – mieście, we szrode – we środe. У ході відчитання й запису рукопису не передаємо засад правопису XVIII ст., які використовували символічні акценти: etiám, postèa et cet.

Ключові слова: Діаріуш Пилипа Орлика, переклад, архівне першоджерело, відчитання рукопису.

Ministry of Foreign Affairs Filip Orlik. Diary (Manuscript in Five Volumes), Diplomatic Archives the 3rd street Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Poland. Pp. 18006, pp. 18007. Views: 956. [Orlik's Travel Diary, Written in Polish].]. 5 vol. in-fol. Original. Vol. 7–278 folios; Vol. 8–412 folios; Vol. 9–437 folios; Vol. 10–485 folios; Vol. 11–510 folios. (Ministry for Europe and Foreign Affairs). Foreign – Diplomatic Archives the 3rd street Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Poland. Pp. 18006, pp. 18007. Views: 956. [Orlik's Travel Diary, Written in Polish]. 5 vol. in-fol. Original. Vol. 7–278 folios; Vol. 8–412 folios; Vol. 9–437 folios; Vol. 10–485 folios; Vol. 11–510 folios.

One of the European treasures – *Dziennik podróży* [*Travel Diary*] in five volumes [1] by the hetman of Ukraine Pylyp Orlyk (1672–1742) is preserved at the Paris Diplomatic Archives (Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères (Ministry of Europe and Foreign Affairs)). This multilingual manuscript of 1720–1732 belongs rightfully to the heritage of European culture. In 2012, during the first study of the manuscript in the French archives, which then bore a different name, it has been possible to compare partially an incomplete facsimile of the manuscript with the original. A real progress in the study of the manuscript has occurred in August, 2024: while working in the archives of the Ministry of Europe and Foreign Affairs, it has become possible to verify each page of the source as well as to restore the page numbering indicated by Orlyk's hand, which had been cut off in 1882, when the manuscript was bound into five luxurious volumes (green Marocco leather).

During the manuscript proofreading our team of the authors and executors of the scientific project NPRH/DN/SP/0043/2023/12 has been guided by the instructions, which are still mandatory for publishers of Old Polish manuscripts of the 16th – early 19th centuries [3]. The Appendix “A” on how to modernize ancient manuscripts in preparation for publication seems to be one of the most important in it: “In exceptional cases the publisher may apply his own system of modernization, but must justify in the preface the reason for introducing it. In any case, modernization must be introduced consistently throughout the entire publication in accordance with the adopted principle” [3, pp. 6]. We have modernized the manuscript doing it in moderation to convey the author's style, and often his emotional state: xdz – k[sią]dz, barzo – bar[d]zo, słońca – słońca, dopomoc – dopomóc, powrociłem – powróciłem, obywatelow – obywatelów, która – która, z gory – z góry, po połnocy – po północy, mieście – miasto, we szrode – w środe. We do not convey the principles of the 18th-century spelling, which used symbolic accents: etiám, postèú et cet in the course of reading and writing the manuscript.

Keywords: Pylyp Orlyk's Diary, translation, archival primary source, the manuscript proofreading.

Метою цієї розвідки є відчитання і переклад сучасною українською мовою етнографічного шкiцу: церемонії турецького весiлля, невiльним свiдком якого став

український гетьман. Ця нотатка є своєрідною новелою з барвистим описом багатонаціонального й різнокультурного суспільства провінційного міста Салоніки, у якому не з власної волі перебував Орлик, мріючи вирватися «з неволі Вавилонської» і поєднатися з родиною. Новаторством є перше відчитання цього фрагмента, його верифікація з архівним першоджерелом, з якого довідуємося не лише про велику дипломатію XVIII ст., а й про приватний світ автора. Про приватне життя Орлика вже постало кілька публікацій, написаних у результаті розшифрованого рукопису 1724, 1725, 1726 років [7; 8]. У цій розвідці вперше друкуємо відчитану й перекладену протоновелу серпня 1728 року.

Методологія. Аналізуючи європейські особисті документи, не в усьому має рацію авторка цінного компаративістичного дослідження «Angielskie, francuskie i polskie tradycje biografistyki», стверджуючи, що «przyписywać komuś biografizm, to zatem skazywać go na metodologiczną staroświeckość» [5]. Натомість Міхал Гловінський (Michał Głowiński), вивчаючи складну матерію особистих щоденників, підкреслює: «Mamy tu do czynienia ze swoistą kwadraturą koła: dziennik jest dokumentem i zarazem nim nie jest, a więc równocześnie można i nie można poddawać go sprawdzianowi prawdziwości. Dzieje się tak, gdyż nie jest pełną fikcją i być nią nie może, z samej swej natury nie ma po temu danych, ale też nie stanowi sprawozdania czy zapisu faktograficznego. <...> Na pytanie, w jakich przypadkach dziennik intymny jest wiarygodnym źródłem historycznym, a w jakich nim nie jest, ogólnej odpowiedzi nie ma. Próby jej szukania skazane byłyby – jak sądzę – na nieuchronną porażkę. Każdy konkretny przypadek wymaga indywidualnego podejścia» [2, s. 135–139].

Отже, індивідуальний підхід до рукопису Діаріуша Орлика – одного з найвидатніших цього типу документів у світовій літературі, який міг би зайняти місце в новочасній Антології «Remarkable diaries. The world's greatest diaries, journals, notebooks, and letters» [6] – вимагає виекспонувати факт, що багатомовний щоденник державного мужа був написаний в умовах заслання гетьмана до турецького міста Салоніки. Орлик перебував там у цілковитій ізоляції від своєї великої родини, яка бідувала в Польщі, у тривожній непевності, що йому принесе наступний день. Пише власноруч численні листи до європейських еліт – «шифрами» і звичайні (найчастіше французькою, латиною, а також польською) – до політичних еліт Європи, будуючи феномен «солідарності сумлінь» [9, s. 580] зі зневоленою Україною. Його еґо-документ є унікальним джерелом – історичним, дипломатичним, літературознавчим, мовознавчим, етнографічним. У цій статті пропонуємо етнографічну протоновелу, у якій представлена антропология шлюбного турецького видувища в рецепції українського гетьмана.

Серед щоденникових нотаток Орлика за серпень 1728 року, за старим календарем – Augustus według stare[go] kalen[darza], – знаходимо запис гетьмана-очевидця про церемоніал турецького весілля, яке йому випало спостерегти в деталях з тієї нагоди, що винайнята ним господа містилася поблизу дому, де мешкав той, хто одружувався, тобто турецький аґа Топчинський. Протоновела має виразні прикмети барвистого натюрморту, особливості якого в давній українській літературі переконливо досліджував учений Володимир Кречотень. Подаємо протоновелу з четвертого тому Щоденника в перекладі з польської та латини українською, зазначаючи жирним

шрифтом латинські терміни та макаронізми, яких тут є зовсім мало, порівняно зі скопійованими до Діаріуша листами, переказами тогочасних газет, описами подій, густо пересипаними латиною. Нижче подаємо спершу архівну нумерацію, а потім власноручну нумерацію Орлика.

144 verso – архівна нумерація

274 – нумерація Орлика

19/8 у четвер ніч не було **ad notandum**³.

20/9 в п'ятницю, 21/10 в суботу, 22/11 в неділю ніч не було **ad notandum**, тільки вночі о 10 годині було трясіння землі.

23/12 У понеділок почалося тут **in vicinio**⁴ нашої господи весілля аги Топчинського, тобто «гарматського», коменданта Великої вежі, де гармати і військова амуніція зібрана [зберігається], а також де є місце ув'язнення кримінальних осіб. Він бере собі за дружину доньку одного ремісника, який шиє ковдри, і розпочався перший трактамент сьогодні дуже рано від Топчинів та їхніх офіцерів, для котрих упродовж цілої ночі грали музику, після того почастунку всі офіцери з Топчинами пішли до будинку того ремісника, тестя згаданого аги, куди шість волових возів

145 – архівна нумерація

275 – нумерація Орлика

возів доправджено для забрання посагу і для прибуття до аги панни молоді, а тим часом перед моєю господою зібралася велика сила турецьких жінок та інших людей як християн, так і турків, аби побачити

³ До занотування.

⁴ По сусідству, близько.

той посаг, який церемоніально було доставлено поміж восьмою і дев'ятою годиною в такий спосіб: перед тим посагом ішли агове, а за ними Топчинове певним порядком, тобто двома рядами, або ж лініями, а перед ними порядкував з палицею догори піднесеною дервіш⁵, тобто турецький монах, і щось великим голосом волав. А всередині однак поміж рядами Топчинів та їхніх офіцерів несли на руках один за другим посаг, **bagatele**⁶, тобто дрібниці: то хустки розшиті квітами, то імбрики⁷, то кинджали, то мідні та фарфорові дзбанки, а в дротяній клітці, у якій звично птахів тримають, були повішені вряд мізерні клейноди, кілька шнурів перлів, перстеньків кілька та сережок, за тим усім **sequabantur**⁸ вози, на яких були складені естики⁹ прості мізерні, тобто подушки для сидіння, а також килими, якими застеляють **paviment**¹⁰, ковдри та котелки для приготування потрав, і три скрині, шкірами оббиті, у яких що є, **non constat**¹¹, бо були замкнені, а перед тими возами

145 verso – архівна нумерація

276 – нумерація Орлика

ішла музика і один офіцер, власне якби був того маршалком. А так та церемонія в одну мить завершилася,

⁵ Дервіш – член мусульманського релігійного братства (початок постановня XI ст.) містичного характеру. Також мандрівний мусульманський монах.

⁶ Дрібниці.

⁷ Імбрик – маленький чайник для заварювання чаю.

⁸ З латинської – слідували.

⁹ Естики – подушки до сидіння.

¹⁰ Підлога.

Pavimentum – квадратна платформа. Саме з такої Миколай Коперник правдоподібно провадив обсервацію неба.

¹¹ Не узгоджено.

а **spectatires i spectatrices**¹² розійшлися по своїх домах. Саме ж весілля має розпочатися в наступний четвер, і в той день мають припровадити до аги наречену, а які будуть церемонії її припровадження, побачимо, якщо Бог дозволить живим бути. По тій церемонії **successit**¹³ трясіння землі, більш гвалтовне, ніж було минулої ночі, Бог єдиний знає по так частому трясінню **succedet**¹⁴, і що вони [землетруси. – В. С.] **pra[e]sagit**¹⁵, бо ж то вже третій місяць, як триває те трясіння, яке в минулі роки від мого приїзду сюди хоч і бувало, але дуже рідко і не кожного року, і не таке гвалтовне.

Після трясіння землі, аж до заходу сонця, майже увесь день ходили купами турки та греки по кількадесят разом до тамтого пана молодого аги, аби побачити посаг, який йому сьогодні рано привезено, бо ж тут є такий звичай у турків та греків, що посаг, який мусять дати за свою доньку, або вже дали, – презентують

146 – архівна нумерація

277 – нумерація Орлика

усім, хто тільки захоче побачити, а побачивши, відходить без жодного почастунку.

24/13 у вівторок ніц не було **ad notandum**

25/14 в середу, готуючись на завтрашній день до прийняття Найсвятішого сакраменту, сповідався в моїх гріхах

26/15 У четвер у день Вознесіння Найсвятішої Панни в новій церкві, цьому ж святові дедикованій, слухав належного звичайного набоженства, і хоч великі та кількі-

¹² Доглядачі і спостерігачі.

¹³ Відбулося.

¹⁴ Тут: буде, станеться.

¹⁵ Знаменують.

стю незмірні мої гріхи незліченні, негідний [я] прийняв тіло і кров мого Збавителя, і мав у себе **in gratiam tanti hospitis**¹⁶ на обіді отця Великого економа тутешньої метрополії, який сьогодні celebрував Святу Літургію в тій же самій, згаданій вище Церкві. Відразу по завершенню обіду хотів відпочити після нічного набоженства, але найшло до моєї господи повно жінок грецьких і турецьких значнішої **distinkcji**¹⁷, бажаючи подивитися, як будуть провадити панну молоду до аги Топчинського, який її за дружину собі взяв. Така церемонія ось в який спосіб була відправлена: власне в полудень доставлено до того аги парокінну турецьку гарбу, накриту зверху чудовою тканиною

146 verso – архівна нумерація

278 – нумерація Орлика

зумисно для покриття виготовленою, тобто оксамитом із квітами, які сребром переткані, спеціально зробленим, з якого тут звикли естики, або ж подушки до сидіння, робити, а то для взяття і запровадження до нього панни молоді. Перед тією каретою ішли Топчинове двома лініями, таким власне порядком, яким було і посаг запроваджено, але сьогодні їх більше було; перед тією групою Топчинів ішов також дервіш, власне той самий, що й тоді був, **insuper**¹⁸ несено дві великі зелені свічки, незапалені, вони мали зверху зав'язані хустки, такі свічки також було несено перед посагом, а поміж тими свічками всередині хлопець ніс поверх голови чи то матерію, чи то сукню блакитного кольору зі срібними квітами, яка була складена, і хустка зверху прив'яза-

¹⁶ Вдячний за такого чудового гостя.

¹⁷ З латинської – значного походження.

¹⁸ Понадто.

на на одному дерев'яному з чотирма ніжками малому складаному столику **pra[e]cedebat**¹⁹, за тим усім музика **szatamaie**²⁰ і три бубни.

Через годину по тому було привезено панну молоду, яка сиділа в тій гарбі **invisibilis**²¹, а коли припроваджено її перед ворота

147 – архівна нумерація

279 – нумерація Орлика

ворота її чоловіка, аги-молодого, тоді він, зустрівши її, взяв з гарби, але так, що жоден не міг того бачити, оскільки зумисно те зроблено накриття та кшталт балдахину зверху до землі з чотирьох боків килимами, чи також тканиною якоюсь завішено, яке [те накриття. – В. С.] приставлено до дверцят тієї ж гарби, щоб жоден, як буде висідати з карети та панна наречена, не бачив, і там її чоловік взяв на руки і в тому накритті її ніс так на руках до самої господи (бо такий звичай мають турки), а принісши, посадив її на топчан, і розіславши поли від сукні її, уклякнув на них звичаєм турецьким, і молився Богу, а тим часом стояла посеред господи в певному якомусь начинні вода, поміж тими запаленими двома свічками, які і перед посагом, і перед гарбою сьогодні несли, після молитви встав і вивернув ногою воду, а свічки ті згасив, і так уся церемонія, яку мають замість шлюбу, на тому завершилася спільно з весіллям, і всі розійшлися; і більше музика не грала, яка мене від самого початку аж до сьогоднішнього дня денним

147 verso – архівна нумерація

280 – нумерація Орлика

¹⁹ Попереду.

²⁰ Імовірно, йдеться про турецький музичний інструмент.

²¹ Невидима.

і нічним гранням **inkommodowała**²², бо ж **in vicinio**²³ залишався.

17/16 у п'ятницю рано, йдучи до Церкви, зустрів там того агу, який одружився, він повертався з лазні, не знаю, чи до ложниці, чи вже по ложниці полоскався.

Пополудню проходжався спершу до дидаскала, а від нього до англійського консула, у яких мало розважився, **alias**²⁴ ніц не було **ad notandum**, тільки що дидаскал розповів мені, що зі Стамбула має відомість, ніби калмики [в оригіналі «Kałmису». – В. С.] мали почати війну з татарами.

28/17 У суботу пополудню о кондії²⁵ були в мене ксьондзи езуїти і суперіор Грессет, які на різних дискурсах розважилися в мене з годинку.

29/18 У неділю був на службі у Французькій каплиці, а після набоженства, коли мене випровадив ксьондз Суперіор за фіртку, відібрав **in eo passu**²⁶ пакет листів, з Марселя до мене адресований

148 – архівна нумерація

281 – нумерація Орлика

адресований через одного капітана, який тут прибув зі своїм кораблем купецьким до тутешнього порту, розпечатавши тамтой пакетик, знайшов у ньому до мене лист від ксьондза французького <...> з Рима написаний 11 червня цього року, який тут для пам'яті вписую...

²² Латинсько-польський макаронізм, від лат. Incommodo – незручний, докучливий.

²³ Поблизу, поряд.

²⁴ Тут: іншого.

²⁵ Між 15 і 16 годинами.

²⁶ У дорозі, коли крокував.

Джерела та література

1. Filip Orlik. Diarius : rekopis w 5 tomach // Archives diplomatiques 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Pologne. P. 18006, P. 18007. Vues: 956. [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en poloneis]. 5 vol. in-fol. Original. Vol. 7–278 folios; Vol. 8–412 folios; Vol. 9–437 folios; Vol. 10–485 folios; Vol. 11–510 folios. (Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères).

2. Głowiński M. Dziennikowe kwadratury koła. *Głowiński M. Rozmaitości interpretacyjne*. Trzydzieści szkiców. Warszawa : Instytut Badań Literackich, 2014. S. 135–139.

3. Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku / redaktor naukowy Kazimierz Lepszy. Wrocław : Zakład im. Ossolińskich, 1953. 76 s.

4. Ministère des Affaires étrangères – Archives diplomatiques 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Pologne. P. 18006, P. 18007. Vues: 956. [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en poloneis]. 5 vol. in-fol. Original. Vol. 7–278 folios; Vol. 8–412 folios; Vol. 9–437 folios; Vol. 10–485 folios; Vol. 11–510 folios.

5. Nasiłowska A. Angielskie, francuskie i polskie tradycje biografistyki. *Teksty drugie*. 2019. Nr 1. S. 42.

6. Remarkable diaries. The world's greatest diaries, journals, notebooks, and letters / Foreword Professor Kate Williams. Red. Grant R., Humphreys A., Ripley E., Zachek I. New York : DK Publishing Special Markets, 2020.

7. Sobol W. Dyskurs życia prywatnego w “Diariuszu podróżnym” Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne). *Memuarystyka w dawnej Polsce* / redakcja Piotr Borek, Dariusz Chemperek, Anna Nowicka-Struska. Kraków : Wydawnictwo Collegium Columbinum, 2016. S. 161–167.

8. Sobol W. Piękno listów miłosnych staropolskich i staroukraińskich (Jana Sobieskiego i Pyłypa Orłyka). *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*. T. VI (stulecia XVI–XIX). Nowa perspektywa historyczna i językowa / redakcja Piotr Borek, Marcei Olma. Kraków : Collegium Columbinum, 2015. S. 121–128.

9. Tischner J. Dialog. *Tischner J. O człowieku*. Wrocław : Zakład im. Ossolińskich, 2013. S 580.

References

1. ORLIK, Filip. Diarius : rekopis w 5 tomach [Diary : A Manuscript in Five Volumes]. Archives diplomatiques 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Pologne [*Diplomatic Archives the 3rd Suzanne Masson*, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Poland]. Pp. 18006, pp. 18007. Views: 956. [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en poloneis [Orlyk's Travel Diary Written in Polish]]. 5 vol. in-fol. Original. Vol. 7–278 folios; Vol. 8–412 folios; Vol. 9–437 folios; Vol. 10–485 folios; Vol. 11–510 folios. (Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères (Ministry of Europe and Foreign Affairs)) [in Polish].
2. GŁOWIŃSKI, Michał. Dziennikowe kwadratury koła [Journalistic Squaring the Circle]. In: Michał GŁOWIŃSKI. *Rozmaitości interpretacyjne* [Interpretive Miscellany]. Trzydzieści szkiców [Thirty Sketches]. Warszawa [Warsaw]: Instytut Badań Literackich [Institute of Literary Research], 2014, pp. 135–139 [in Polish].
3. LEPSZY, Kazimierz, scientific ed. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* [Publishing Manual for Historical Sources from the 16th to the Mid-19th Century]. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich [Ossoliński Institute], 1953, 76 pp. [in Polish].
4. Ministère des Affaires étrangères [Ministry for Europe and Foreign Affairs] – Archives diplomatiques [Diplomatic Archives] 3 rue [the 3rd Street] Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex, sygnatura MD Pologne. P. 18006, pp. 18007. Views: 956. [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en poloneis [Orlik's Travel Diary, Written in Polish]]. 5 vol. in-fol. Original. Vol. 7–278 folios; Vol. 8–412 folios; Vol. 9–437 folios; Vol. 10–485 folios; Vol. 11–510 folios [in French].
5. NASIŁOWSKA, Anna. Angielskie, francuskie i polskie tradycje biografistyki [English, French and Polish Traditions of Biography]. *Teksty drugie* [Second Texts], 2019, no. 1, pp. 42 [in Polish].
6. GRANT, R. G., Andrew HUMPHEREYS, Esther RIPLEY and Iain ZACHEK, eds. *Remarkable Diaries. The World's Greatest Diaries, Journals, Notebooks and Letters*. Prefaced by Professor Kate WILLIAMS. New York: DK Publishing Special Markets, 2020 [in English].
7. SOBOL, Valentyna. Dyskurs życia prywatnego w “Diariuszu podróznym” Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne) [The Discourse of Private Life in Filip Orlik's "Travel Diary"]. In: Piotr BOREK, Dariusz CHEMPEREK, Anna NOWICKA-STRUSKA, eds. *Memuarystyka w dawnej*

Polsce [Memoirs in Old Poland]. Kraków: Wydawnictwo Collegium Columbinum [Collegium Columbinum Publishing House], 2016, pp. 161–167 [in Polish].

8. SOBOL, Valentyna. Piękno listów miłosnych staropolskich i staroukraińskich (Jana Sobieskiego i Pyłypa Orłyka) [The Beauty of Old Polish and Old Ukrainian Love Letters (Jan Sobieski and Pylyp Orlyk)]. In: Piotr BOREK, Marcei OLMA, eds. *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej. T. VI (stulecia XVI–XIX). Nowa perspektywa historyczna i językowa* [Epistolography in the Old Polish-Lithuanian Commonwealth. Vol. 6 (16th–19th Centures)]. Kraków: Collegium Columbinum, 2015, pp. 121–128 [in Polish].

9. TISCHNER, Józef. Dialog [Dialogue]. In: *Józef Tischner. O człowieku [On the Person]*. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich [Ossoliński Institute], 2013, pp. 580 [in Polish].

УДК (39:001.89Скр):001.32(477):061.27“19/20”

Мушкетик Леся

докторка філологічних наук, членкиня-кореспондентка НАН України, провідна наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5958-0044>

Mushketyk Lesia

a Doctor of Philology, a corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, a chief research fellow at the Ukrainian and Foreign Folkloristics Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5958-0044>

Бібліографічний опис:

Мушкетик, Л. (2025) Ганна Скрипник – одна з фундаторок сучасного українознавства. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 63–79.

Mushketyk, L. (2025) Hanna Skrypnyk is One of the Founders of Modern Ukrainian Studies. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 63–79.

ГАННА СКРИПНИК – ОДНА З ФУНДАТОРОК СУЧАСНОГО УКРАЇНОЗНАВСТВА

Анотація / Abstract

У статті йдеться про внесок відомої науковиці, академікині НАН України, докторки історичних наук, директорки Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (далі – ІМФЕ) Ганни Скрипник у розвиток сучасної україністики. **Мета ро-**

боти: розглянути діяльність Ганни Скрипник як очільниці головних осередків вітчизняного та світового українознавства. **Актуальність** праці полягає в необхідності вивчення та популяризації нагромаджених знань і досвіду відомих учених-україністів з метою подальшої розбудови науки.

Ганна Скрипник багато років поспіль очолювала спершу Національну (2002–2008), а згодом Міжнародну асоціацію україністів (2008–2013). Під егідою МАУ та НАУ спільно з ІМФЕ було проведено три Міжнародні конгреси україністів, низку конференцій, круглих столів, нарад, семінарів, у яких узяли участь знані вчені, журналісти, політики, громадські діячі, виходив щорічник «Наукові записки МАУ», на сайті МАУ велося активне листування з колегами, обмін думками та ідеями, розміщувалася інформація про різні події та заходи, монографії та книги, підручники та посібники, ювілеї відомих учених, події із життя українських громад, оголошення тощо.

Ганна Скрипник не полишила своєї державницької, спрямованої на об'єднання й піднесення духу українства, діяльності і в часи сучасного воєнного лихоліття, що проявилось в розробці нової, військового часу тематики ІМФЕ, публікації праць, проведенні численних заходів тощо.

Ключові слова: Ганна Скрипник, президент МАУ, НАУ, конгреси, сайт, щорічник, співпраця, публікації.

The article is about the contribution of the famous scholar, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, a Doctor of History and director of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristic and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (hereinafter – IASFE) Hanna Skrypnyk to the development of modern Ukrainian Studies. **The work is aimed at** the considering the activities of Hanna Skrypnyk as the head of the main centers of Ukrainian and world Ukrainian Studies. **The relevance** of the article consists in the need to study and popularize the accumulated knowledge and experience of famous Ukrainian scholars with the aim of further science development.

Hanna Skrypnyk has headed first the National (2002–2008) and later the International Association of Ukrainian Studiers (2008–2013) for many years. Three International Congresses of Ukrainian Studiers have been held by the Institute along with the International Association of Ukrainianists and National Association of Ukrainianists as well as a number of conferences,

round tables, meetings, and seminars attended by well-known scientists, journalists, politicians and public figures. The annual “Research Proceedings of the International Association of Ukrainianists” has been published. An active communication with colleagues, an exchange of thoughts and ideas have been there within the International Association of Ukrainianists. An information about various events and activities, monographs and books, textbooks and manuals, anniversaries of famous scientists, events from the life of Ukrainian communities, and announcements have been posted on the website of the organization.

Hanna Skrypnyk has not abandoned her state-oriented activities aimed at uniting and raising the spirit of Ukrainians even in the period of modern wartime hardship. It is manifested in the development of a new, wartime theme for the Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology, the publication of works, the holding of numerous events, etc.

Keywords: Hanna Skrypnyk, President of the International Association of Ukrainianists, National Association of Ukrainianists, congresses, website, annual, cooperation, published works.

Вступ. Академікиня НАН України Ганна Аркадіївна Скрипник znana в світі науки та культури передусім як директорка ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, відома етнологиня, народознавиця, культурологиня, організаторка науки. Однак інколи на маргінесах лишається один критично важливий у наші дні напрям її діяльності, а саме – внесок у розвиток сучасної україністики. Багато років поспіль вона очолювала спершу Національну, а згодом Міжнародну асоціацію українців, підготувала й провела низку конгресів та інших важливих заходів. Тривалий період ІМФЕ був основним організаційним осередком цієї роботи, об’єднавчою базою для вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Маємо наголосити, що Ганна Скрипник свідомо взяла на себе цю непросту місію, і не суто формально виконувала свої функції, а стояла на чолі всіх починань і захо-

дів, адже була справжньою державницею і чудово усвідомлювала ідеологічну, політичну, культуральну вагу здійснення і популяризації різноаспектних студій українства в минулому та сучасності. **Мета роботи:** розкрити діяльність Ганни Скрипник як очільниці головних осередків вітчизняного та світового українознавства. **Актуальність** праці полягає в необхідності вивчення та популяризації нагромаджених знань і досвіду відомих учених-україністів з метою подальшої розбудови науки.

Виклад основного матеріалу. Звернімося до заснування в 1989 році представниками української Академії наук, США і Канади Міжнародної асоціації українців, формування її структури, що складається з національних асоціацій українців (нині їх близько 30), представники яких утворюють Комітет МАУ та обирають президента, віце-президентів і бюро МАУ. Утворення МАУ було результатом розвитку українознавчих досліджень у різних царинах гуманітарних наук, як в Україні, так і за її межами. На установчій конференції «Українська культура: проблеми і перспективи» у м. Ерколано та м. Неаполь (Італія) президентом Асоціації було обрано тодішнього директора Інституту мовознавства ім. О. Потебні академіка АН УРСР Віталія Русанівського. Президентом (головою) Республіканської асоціації українознавців (зараз НАУ) став Іван Дзюба. Від початку існування цих центрів значно розширилась і збагатилась тематична палітра україністики, від суто гуманітарного спрямування до культурно-історичного, суспільствознавчого, політичного, державницького. Спільними зусиллями асоціацій на базі НАУ було проведено 9 міжнародних конгресів українців (раз на три роки, від 2013 – раз на п'ять): 1990 рік (Київ), 1993 рік (Львів), 1996 рік (Харків),

1999 рік (Одеса), 2002 рік (Чернівці), 2005 рік (Донецьк), 2008 рік (Київ), 2013 рік (Київ), 2018 (Київ). Президентами МАУ були відомі вчені: Віталій Русанівський (1989–1990), Григорій Грабович (1990–1993), Ярослав Ісаєвич (1993–1999), Микола Жулинський (1999–2002), Марк фон Гаґен (2002–2005), Ярослав Яцків (2005–2008), Ганна Скрипник (2008–2013), Міхаель Мозер (від 2013). Президентами НАУ: Іван Дзюба (1989–1991), Володимир Євтух (1992–1999), Олекса Мишанич (1999–2002), Ганна Скрипник (2002–2008), Галина Бондаренко (2008–2013), Леся Мушкетик (2013–2018), Богдан Ажнюк (від 2018).

Ганна Аркадіївна, яка перебрала на себе керівництво НАУ, а далі МАУ від 2002 по 2013 рік, проводила діяльність організацій на базі ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, де відбувалося багато україністичних заходів – конференцій, круглих столів, зустрічей, публікувалися матеріали форумів, виходив щорічник «Наукові записки МАУ», велося активне листування з колегами, обмін думками та ідеями, зокрема, на сайті МАУ.

Видатною була роль Ганни Скрипник в організації кількох останніх конгресів МАУ. Уже в ті часи, усвідомлюючи важливість єдності всіх регіонів України, зосібна півдня та сходу, було проведено форум у м. Донецьку (2005), де прозвучало чимало доповідей з різних питань розвою регіону тощо, одну з них – «Етнокультурна політика України в контексті сучасних глобалізаційних процесів» виголосила директорка ІМФЕ.

Далі хочу детальніше зупинитися на двох останніх конгресах – 2013 і 2018 років, організацією яких я займаюся спільно з Г. Скрипник у період свого головування в НАУ. У цей час вона вже мала значний досвід підготовки і проведення таких велелюдних заходів, її ідеї, плани й

задуми, поради та уточнення тощо були продуманими і вдалими, що виявлялося згодом на різних організаційних етапах і сприяло успішності проходження подібних форумів.

Перед кожним із конгресів тривав підготовчий період, зокрема, відбувалася розробка тематики, яку розміщували на сайті МАУ і яку обговорювали, уточнювали, доповнювали відомі дослідники. Так, активну участь у цьому процесі, крім президентів асоціацій Г. Скрипник, М. Мозера та Л. Мушкетик, брали українські вчені академічних Інститутів – мовознавства, української мови, літератури, етнополітичних досліджень, археології, філософії, ІМФЕ та ін., Київського національного університету імені Тараса Шевченка та інших установ, а також учені зарубіжжя, серед яких – М. Сополіга, М. Мушинка (Словаччина), Г. Корбич, Т. Космеда (Польща), Н. Кононенко, С. Єкельчик (Канада), А. Золтан, В. Лебович (Угорщина) та багато інших. Остаточний варіант тематики виставляли на сайті МАУ в рубриці «Головна» (<http://www.mau-nau.org.ua/>). Паралельно розробляли й кілька варіантів запрошення на Конгрес, персональне та загальне, для іноземців та українських учасників. Запрошення (виклик) розсилали через Інтернет, частково передавали в паперовому вигляді.

Підготовка тривала і під час робочих нарад. Назвімо лише окремі з них: 8 вересня 2016 року в конференц-залі ІМФЕ в нараді взяли участь керівники асоціацій, члени українського оргкомітету, інші поважні вчені. Засідання відкрив Міхаель Мозер¹, який запропонував обговорити

¹ Міхаель Мозер – відомий австрійський мовознавець, доктор наук, славіст, україніст, від 2013 року – президент Міжнародної асоціації україністів.

підготовку до форуму, а також деякі поточні питання, проінформував присутніх про україністичну конференцію у Відні, що відбулася навесні 2015 року, на якій обрали віце-президентів МАУ, якими стали Леся Мушкетик (Україна), Роман Сенькусь (Канада) та Андраш Золтан (Угорщина). Тоді ж обговорили дату проведення наступного конгресу (червень 2018 року) та обрали ініціативну групу. 13 липня 2017 року на ще одній конференції першою слово взяла Ганна Скрипник, яка внесла дуже суттєву пропозицію щодо проведення Конгресу у червні 2018 року. Вона нагадала, що цього самого року Національна академія наук України святкуватиме свій 100-літній ювілей, тому потрібно, щоб відзначення цієї дати отримало відповідний резонанс і на Конгресі. Адже слід донести до широкої публічності величезний внесок АН, зокрема української гуманітаристики, у розвиток вітчизняної науки, про що не всі знають достатньо і достовірно. Тому академікиня внесла пропозицію винести на пленарне засідання Конгресу тему «Українознавчі дослідження АН упродовж 100 років: здобутки, втрати, перспективи розвитку». В обговоренні взяли участь також М. Мозер, О. Онищенко, М. Жулинський, В. Скляренко, Л. Мушкетик, П. Гриценко та ін. Крім згаданих вище дорадчих засідань, проводилися систематичні зустрічі та консультації, листування за участі М. Мозера, Л. Мушкетик, Г. Бондаренко, В. Борисенко, Л. Вахніної, віце-президентів МАУ, голів асоціацій, членів українського комітету НАУ з організації Конгресу та поточних питань. У рамках підготовки до Конгресу 24 травня 2018 року було організовано круглий стіл «Сучасний стан вітчизняної україністики: здобутки, кризові явища та публікаційні перспективи».

21–24 жовтня 2013 року в Києві відбувся VIII конгрес, тематика якого – «Тарас Шевченко і світова україністика: історичні інтерпретації та сучасні рецепції» – була приурочена до 200-ї річниці від дня народження українського генія [7, с. 121–123]. У його роботі взяли участь понад 650 науковців, з-поміж них – 127 із країн близького та далекого зарубіжжя, зокрема, значні делегації прибули із сусідніх країн – Польщі, росії, Білорусі, Угорщини, Словаччини, Молдови та ін., а ще україністи з Австрії, Німеччини, Італії, Канади, Ізраїлю, Шотландії, усього з 23 країн світу. Упродовж Конгресу діяло 19 секцій (серед них – 2 підсекції), 2 конференції та 6 круглих столів. На пленарному засіданні, де головувала Ганна Скрипник, прозвучали доповіді академіка О. Онищенка «Суспільно-гуманітарна складова творчості Тараса Шевченка», академіка М. Жулинського «Тарас Шевченко в духовному просторі України», академіка М. Поповича «Тарас Шевченко – гуманіст». Р. Сенькусь (Канада), В. Бабенко (росія), М. Сополига (Словаччина), А. Матусяк (Польща) розповіли про становище та перспективи україністики в згаданих країнах. Надзвичайна глибина і сила, профетична візія, краса Шевченкового слова викликала велике розмаїття аспектів розгляду його літературної творчості у доповідях Конгресу, зокрема, із застосуванням міждисциплінарних підходів (доповіді О. Пономаріва, О. Сліпущко, В. Назарука, Ю. Коваліва, С. Гальченка, М. Ільницького). Отримали висвітлення також історичні, філософські, народознавчі рецепції Шевченка (доповіді Д. Степовика, С. Грици та ін.). Його мистецтвознавча спадщина розглядалася за такими напрямками: образотворча, музична, театральна шевченкіана, образ Шевченка в екранних мистецтвах, у декоративному мистецтві України. Знач-

ну частину доповідачів складали співробітники ІМФЕ НАНУ [3]. Інформативними були тематичні наукові конференції «Вітчизняна та зарубіжна україністика на рубежі століть» та «Українська енциклопедистика» (керівник М. Железняк). У межах останньої діяв круглий стіл «Діячі академічної науки та їхній внесок у книжну культуру». Ще один круглий стіл був присвячений 80-річчю видатного українця О. Мишанича (під головуванням Р. Радішевського). Немало гострих дискусій тривало під час роботи круглого столу «Голодомор в Україні 1932–1933 років: відображення та інтерпретації в історії, літературі та мистецтві», що був присвячений річниці пошанування пам'яті жертв трагедії (доповідачі В. Марочко, В. Борисенко, В. Сергійчук, С. Кульчицький та ін.). У межах круглого столу «Соціокультурні трансформації та ідентифікаційні процеси в постсоціалістичних країнах» було репрезентовано низку нових книжок та міжнародні проекти з міжакадемічного співробітництва. Робота Конгресу супроводжувалася відеопрезентаціями унікальних видань Шевченка і книг про нього: «Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки» М. Мозера (2012) та «Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу» Т. Космеди (2012). У час Революції Гідності та від початку російської агресії проти України керівники МАУ, зокрема її президент М. Мозер, голови національних асоціацій, відомі вчені-україністи, і серед них Г. Скрипник, зайняли свідому громадянську, патріотичну позицію, спрямовану на збереження цілісності держави, її демократичний розвиток, інтеграцію у європейську спільноту.

25–27 червня 2018 року в Києві відбувся ІХ Міжнародний конгрес україністів, присвячений 100-річчю засну-

вання Української академії наук (тепер – Національна академія наук України). У роботі Конгресу взяло участь близько 500 науковців, з них – понад 60 зарубіжних учасників з близького та далекого зарубіжжя: Польщі, Канади, Словаччини, росії, Білорусі, Молдови, США, Італії, Німеччини та ін., загалом близько 20 країн. На пленарному засіданні, яке вів віце-президент НАН України академік С. Пирожков, з доповідями виступили: президент МАУ М. Мозер («Сучасний стан та перспективи зарубіжної україністики»), тогочасний міністр освіти і науки України Л. Гриневич («Реформування академічної науки в річищі євроінтеграційних процесів України»), академік НАН України О. Онищенко («Академічне українознавство за 100 років: здобутки і тенденції розвитку»), професор політології Національного університету «Києво-Могилянська академія» О. Гарань («Проблеми консолідації українського суспільства після Євромайдану: здобутки і загрози»). С. Єкельчик (Канада), А. Матусяк (Польща), В. Кожухар (Молдова) розповіли про стан та перспективи розвитку україністики в згаданих країнах. Питання наукометрії порушив заступник міністра освіти та науки України М. Стріха. Провідні вчені Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова А. Загородній, В. Шендеровський та В. Козирський оприлюднили тематику «Винаходи українських вчених, які змінили світ». Мовні проблеми сучасності висвітлили директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Б. Ажнюк та суддя Конституційного суду України І. Сліденко.

По завершенню пленарного засідання впродовж двох днів тривала робота 2-х конференцій, 11-и секцій та 12-и круглих столів. Тематика першої конференції сфокусувала пріоритетне спрямування Конгресу, а саме:

«Національна академія наук України за 100 років: здобутки, втрати, перспективи». Тут прозвучали доповіді директорів Інститутів НАН України, знаних учених з основоположних напрямів розвою сучасної гуманітаристики – М. Жулинського, Г. Скрипник, Н. Корнієнко, О. Тараненка та ін. Логічним доповненням виступів став Круглий стіл «Енциклопедистика в діяльності НАН України та Наукового товариства імені Шевченка». На другій конференції було розглянуто проблеми, пов'язані з 1030-річчям хрещення Русі-України, а саме: історія та сьогодення християнства на українських теренах. Окрім найнаповненіших традиційних секцій з літературознавства, фольклористики та мовознавства, на вістрі уваги перебували питання різних теренів мистецтвознавства. Це тематичні блоки секції «Українська художня культура: проблеми інтерпретації», присвячені вивченню українського кіно та театру, музики, образотворчого мистецтва; було заслухано чимало доповідей про етнокультуру України, музеєзнавство. Крім того, діяли секції з питань історії, педагогіки та медіа-простору, вітчизняної та зарубіжної україністики [1, с. 341–345].

Багатою і різноманітною була проблематика круглих столів. Так, актуальними й досі ще недостатньо висвітленими в науці є такі теми, як «Третя доба української державності. 1917–1921 роки (до 100-річчя доленосних подій)», «Парадигми усної історії», «Проблема утвердження єдиної Помісної православної церкви в Україні», «Причини, перебіг та наслідки Голодомору 1932–1933 років (до 85-річчя трагедії)» та ін. На кількох круглих столах було розглянуто внесок у культуру, літературу України відомих діячів минулого і сучасності, таких як Г. Сковорода, Б. Грінченко, В. Німчук, П. Куліш, 200-річ-

ний ювілей якого святкувався 2019 року. На Конгресі презентували вагомі видання останніх років, серед них фундаментальні НАН України – п'ятитомна «Історія декоративного мистецтва України», підготовлена в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, та шеститомна «Шевченківська енциклопедія», укладена колективом Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Матеріали обох Конгресів згодом було видано в ІМФЕ у відповідних збірниках за тематикою і виставлено на сайті МАУ [3; 4].

Щодо ґрунтовних україністичних видань, то Ганна Аркадіївна була ініціаторкою і головною редакторкою багатьох із них і, зрештою, вони готувалися на базі ІМФЕ, у його редакційно-видавничому відділі. Серед них – спільне видання Інституту та україністів росії «Українці Башкирії : у 2 т.» (Київ ; Уфа, 2011), «Матеріали до Енциклопедії Української Діаспори. 7 том (пострадянські країни)» (2013). Ганна Скрипник як патріотка й державниця, а ще як глибоко обізнана в етнічних питаннях дослідниця, завжди відстоювала національні корені українства, зокрема, виступала з критикою політичного русинізму, інспірованого росією та іншими ворожими силами, організовувала зустрічі та круглі столи, підтримувала діячів українського діаспорного руху. За матеріалами одного з круглих столів в Інституті за її загальною редакцією було опубліковано збірник «Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку» (2013); книгу словацьких україністів Ю. Бачі, А. Ковача, М. Штеця «Чому, як і коли? Запитання й відповіді з історії та культури українців-русинів (Чехо)Словаччини» (2013); а ще праці відомого, однак малознаного в Україні мовознавця, фольклориста, етнолога зі Словаччини Ореста Зілинського «Вибрані праці

з фольклористики : у 2 кн.» (2013), що стали, власне, відкриттям і важливим джерелом досвіду для українських народознавців. У редакції Інституту серед інших видано й низку книжок зарубіжних україністів – Л. Фіалкової «Коли гори сходяться: нариси українсько-ізраїльських фольклорних взаємин» (2007), С. Козака «Шевченкознавчі та порівняльні студії: Статті. Розвідки. Лекції» (2012), А. Якімової «Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова» (2019) та ін.

Ганна Аркадіївна підтримувала й особисті контакти з багатьма вітчизняними та закордонними етнологами, україністами, славістами. Серед зарубіжних назвемо відомого на весь світ, уже покійного Миколу Мушинку, Мирослава Сополігу, Юрія Бачу зі Словаччини, подружжя Кожухарів з Молдови, Галину Корбич, Валентину Соболю з Польщі, Наталю Кононенко з Канади та багатьох інших.

У 1990–1997 роках у Києві виходив «Вісник Міжнародної асоціації україністів», від 2012 року – «Наукові записки Міжнародної асоціації україністів» – «Research Papers of the International Association of Ukrainian Studies» (ІЗ МАУ), останній нараховує загалом 7 випусків і дає широку картину розвою українознавства в Україні та світі. НАУ опікувалася також сайтом МАУ, де регулярно оприлюднювали новини з терену україністики, які надавали колеги з асоціацій тощо. Це, до прикладу, діяльність кафедр україністики, інших осередків, україністична періодика, монографії та книги, підручники та посібники, конференції та конгреси, ювілеї відомих учених, події з життя українських громад, оголошення тощо. Спільно з Л. Мушкетик підготовкою сайту, іншими організаційними та технічними завданнями займа-

лися очільниця, згодом – учений секретар НАУ Г. Бондаренко, після І. Огієнко посаду секретаря МАУ обійняв Г. Сергійчук, який відповідав за листування, розсилання запрошень до Конгресу і т. п.

Під егідою МАУ та НАУ спільно з ІМФЕ відбулося проведення низки різноманітних конференцій, круглих столів, нарад, семінарів, у яких взяли участь знані вчені, журналісти, політики, громадські діячі. Так, 16 липня 2014 року в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України спільно з НАУ проведено Круглий стіл «Роль учених-гуманитаріїв у сприянні стабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні», який було ініційовано Ганною Скрипник (вона була й модераторкою). На цьому заході були присутні понад п'ятдесят вітчизняних та зарубіжних учених і представників творчої інтелігенції. Учасники схвалили Звернення до Президента України, Кабінету Міністрів України, наукової спільноти та громадськості України, до народів і урядів Європи учасників Круглого столу. 10 вересня 2014 року в ІМФЕ відбулася нарада МАУ «Завдання гуманітарних наук та Міжнародної асоціації українців в ситуації сучасної політичної кризи». Серед учасників, крім українських учених, були відомі українці з Америки, Канади, Європи. Виступили віце-президент Американської асоціації українців Вільям Ріш, Тарас Полатайко (Канада) та ін. 29 жовтня 2014 року в конференц-залі ІМФЕ тривав Круглий стіл «Сучасні мовно-культурні проблеми Сходу та Півдня України». Варто зауважити, що вже тоді Ганна Скрипник усвідомлювала ризики цих неохоплених державницькими тенденціями регіонів як слабку ланку.

НАУ своєю чергою здійснювала координацію діяльності регіональних наукових центрів. Зокрема, прово-

дилися спільні наукові конференції (Харків, Одеса). Улітку 2015 року разом з науковцями Полтави, Вінниці, Сум було задіяно програму наукового дослідження проблем вимушеної міграції (координаторка Г. Бондаренко). Керівництво МАУ, голови національних асоціацій, члени українського комітету НАУ брали участь у багатьох форумах, конференціях, ювілеях тощо, як в Україні, так і за кордоном, регулярно виступали у ЗМІ [5].

Ганна Скрипник не полишила своєї державницької, спрямованої на об'єднання і піднесення духу українства, діяльності і в пізніші часи, надто в період сучасного воєнного лихоліття. Це виявилось, зокрема, у розробці нової планової тематики ІМФЕ – як загальної, так і за окремими відділами, експедицій з обстеження постраждалих регіонів і збирання даних від респондентів тощо (див. новий том «Образу сучасної України» [2]), закликах і спонукання дослідників до вивчення становища сучасних мігрантів. У 2023 році було оприєвнено колективну монографію у двох частинах «Вітчизняна гуманітаристика в контексті повоєнного відновлення України та актуальних питань реформування НАН України»; проведено круглий стіл, видано тези з тематики «Україноцентричні трансформації у вітчизняній професійній і аматорській творчості в умовах війни» (Київ, 20 грудня 2024 року). 11–12 липня 2024 року відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень» з публікацією матеріалів.

Ганна Аркадіївна і в ці тяжкі часи не забувала про популяризацію здобутків видатних українців. Так, до ювілею Героя України письменника Івана Дзюби (90-річчя від дня народження) в ІМФЕ видано присвячену йому

збірку матеріалів (2021). Достойно було відзначено і ювілей багаторічного директора Інституту, видатного українського поета, літератора, перекладача, громадського діяча Максима Рильського, ім'я якого носить наш заклад (серед інших – матеріали в часописі «Народна творчість та етнологія», 2020, № 2).

Висновок. Відходить в історію минуле і постають нові реалії, які на наших очах теж стають історією. І до творення цієї історії, зокрема утвердження, розвитку та розбудови нової сучасної україністики, долучилася академікиня Ганна Аркадіївна Скрипник, яка була непересічною особистістю, талановитою організаторкою, дбала про піднесення наукового й культурного потенціалу українства, стояла на сторожі духовності як основи виживання і зреалізованості української нації.

Багаторічна діяльність Ганни Скрипник заклала міцне підґрунтя для розвою українознавства в майбутньому, розширивши його горизонти, її подвижницьку діяльність продовжують учні та послідовники, які багато чого навчилися в цієї креативної особистості.

Джерела та література

1. Вахніна Л., Мушкетик Л. IX Міжнародний конгрес українців. *Слов'янський світ*. 2018. Вип. 17. С. 341–345.

2. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 12. Культура повсякдення часів російсько-української війни / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. 848 с.

3. Матеріали. VIII Міжнародний конгрес українців. URL : https://www.mau-nau.org.ua/_private/kongresy/kongres8/kongresy5.htm (дата звернення 22.09.2024).

4. Матеріали. IX Міжнародний конгрес українців. URL : https://www.mau-nau.org.ua/_private/kongresy/kongres9/kongresy5.htm (дата звернення 22.09.2024).

5. Міжнародна асоціація українців. URL : <http://www.mau-nau.org.ua> (дата звернення 22.09.2004).

6. Мозер М., Мушкетик Л. Післяконгресова діяльність Міжнародної асоціації українців. *Наукові записки МАУ*. 2015. Вип. 7. С. 6–14.

7. Мушкетик Л. Г. VIII Міжнародний конгрес українців. *Слово і час*. 2014. № 13. С. 121–123.

References

1. VAKHNINA, Larysa and Lesia MUSHKETYK. The Ninth International Congress of Ukrainianists. *Slavic World*, 2018, iss. 17, pp. 341–345 [in Ukrainian].

2. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials. Vol. 12. Culture of Everyday Life during the Russian-Ukrainian War*. National Academy of Sciences of Ukraine; M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2024, 848 pp. [in Ukrainian].

3. *Materials. The Eighth International Congress of Ukrainianists* [online] [viewed 22 September 2024]. Available from: https://www.mau-nau.org.ua/_private/kongresy/kongres8/kongresy5.htm [in Ukrainian].

4. *Materials. The Ninth International Congress of Ukrainianists* [online] [viewed 22 September 2024]. Available from: https://www.mau-nau.org.ua/_private/kongresy/kongresy9/kongresy5.htm [in Ukrainian].

5. *International Association of Ukrainianists* [online] [viewed 22 September 2024]. Available from: <http://www.mau-nau.org.ua> [in Ukrainian].

6. MOSER, Michael and Lesia MUSHKETYK. Post-Congress Activities of the International Association of Ukrainianists. *Research Proceedings of the International Association of Ukrainianists*, 2015, iss. 7, pp. 6–14 [in Ukrainian].

7. MUSHKETYK, Lesia. The Eighth International Congress of Ukrainianists. *Word and Time*, 2014, no 13, pp. 121–123 [in Ukrainian].

УДК 008(100=161.2):351.88]:001.89Скр(082.1)“20”

Бондаренко Галина

кандидатка історичних наук, завідувачка відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3448-494X>

Bondarenko Halyna

a Ph.D. in History, a chief of the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3448-494X>

Бібліографічний опис:

Бондаренко, Г. (2025) Українці та українська культура за межами України як об'єкт наукового дослідження Ганни Скрипник. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 80–92.

Bondarenko, H. (2025) Ukrainians and Ukrainian Culture Outside Ukraine as the Subject of Hanna Skrypnyk's Research. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 80–92.

**УКРАЇНЦІ ТА УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА
ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ
НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ГАННИ СКРИПНИК**

Анотація / Abstract

Стаття присвячена темі досліджень зарубіжного українства та української культури за межами країни в науковій діяльності Ганни Скрипник. Виокремлюються основні напрями її діяльності в цій сфері, такі як науково-організаційний – підготовка наукових конгресів,

форумів, міжнародних конференцій; публікація праць українських діаспорних дослідників; розвідки, присвячені творчості окремих зарубіжних науковців; дослідження політичних аспектів українських діаспорних рухів; експедиційне обстеження зарубіжних українців та публікація фольклорно-етнографічних матеріалів. Коштами Інституту видавалися матеріали Міжнародних конгресів україністів. Вийшли друком (за редакцією Г. Скрипник та з її аналітичними розвідками) праці відомих зарубіжних україністів, присвячені різним українським народознавчим студіям. Це твори С. Козака, О. Зілинського, М. Сополіги, Й. Вархола, О. Бежковича. Особливий науковий інтерес науковиці становили українці росії, насамперед через бажання зафіксувати, забезпечити від забуття їх справжню історію, народно-культурну спадщину, що втрачалась, знецінювалась у несприятливому, а почасти й ворожому середовищі. Підтримувалась та координувалась діяльність регіональних наукових осередків – башкирського, краснодарського. Унікальним виданням став том «Етнографічний образ зарубіжного українства», що репрезентує сучасний зріз побутування народної культурної спадщини в умовах проживання в діаспорі. На противагу політизації русинського руху в Інституті проводилися круглі столи, видавалися їх матеріали, у яких аналізуються історичні факти його виникнення, сучасні джерела регіонального сепаратизму. З початком війни (з 2014 р.) в ІМФЕ відбулися міжнародні конференції, спрямовані на залучення представників світового українства для висвітлення об'єктивного ходу подій.

Ключові слова: Ганна Скрипник, діаспора, україністика, українці росії.

The article is devoted to the topic of research on Ukrainians abroad and Ukrainian culture outside the country in the scientific heritage of Hanna Skrypnyk. The main areas of her activity in this field are distinguished, such as scientific and organizational: preparation of scientific congresses, forums, international conferences; publication of works by Ukrainian diaspora researchers; studies dedicated to the work of individual foreign scholars; research on the political aspects of Ukrainian diaspora movements; expeditionary surveys of Ukrainians abroad and publication of folklore and ethnographic materials. Reports from the International Congresses of Ukrainianists have been published at the expense of the

Institute. Works by renowned foreign Ukrainianists devoted to various aspects of Ukrainian ethnology have been published (edited by H. Skrypnyk and with her analytical studies). These are the works by S. Kozak, O. Zilynskyi, M. Sopolyha, Y. Varkhol, O. Bezhkovych. The researcher is interested particularly in the Ukrainians in Russia, primarily due to a desire to document and safeguard their true history and folk-cultural heritage, which has been lost or devalued in an unfavorable and at times even hostile environment. The activities of regional academic centers, such as those in Bashkortostan and Krasnodar, have been supported and coordinated. The volume "The Ethnographic Image of Ukrainians Abroad" has become a unique edition, representing a contemporary section of the preservation of folk cultural heritage under diaspora living conditions. The Institute has held roundtable discussions and published their proceedings in contrast to the politicization of the Rusyns' movement. The historical origins of the movement and the modern sources of regional separatism have been analyzed there. International conferences aimed at engaging representatives of the global Ukrainian community to present an objective account of unfolding events have taken place at the IASFE with the beginning of the war (since 2014).

Keywords: Hanna Skrypnyk, diaspora, Ukrainian Studies, Ukrainians in russia.

У час війни, коли під загрозою фізичного зникнення перебуває населення України, цілеспрямовано нищиться ворогом українська культура, питання збереження нації, єдності світового українства набуває особливої актуальності. У зв'язку із цим видається важливим звернення до наукового доробку відомої етнологині, докторки історичних наук, академікині НАН України Ганни Скрипник, значна частина якого була присвячена саме питанням дослідження української культури за межами країни, народної культури як маркера національної ідентичності. Українську діаспору вона завжди розглядала як невід'ємну складову етнічної цілісності України. Ініційовані та впроваджені за її наукового керівництва

проекти із цієї тематики, як і власні розвідки, займають важливе місце серед вітчизняних студій з україністики. За радянської доби громадські об'єднання, установи української діаспори головним завданням для себе вбачали збереження етнічної та культурної ідентичності української нації, консолідацію еміграційних сил з метою підготовки необхідних умов для здобуття державної незалежності України. Упродовж багатьох десятиліть закордонними українцями нагромаджувався значний духовно-культурний потенціал, створювались українські освітні, наукові й мистецькі центри, українська література та преса. З проголошенням державної незалежності України з'явилися перспективи інтеграції цих здобутків у вітчизняний науковий та культурний простір, можливості для об'єднання світового українства. Г. Скрипник доклала чимало власних організаційних, наукових зусиль для того, щоб цей процес розпочався і тривав.

Аналізуючи основні напрями україністичних досліджень, що провадились Ганною Скрипник, можемо виділити такі, як науково-організаційний – підготовка наукових конгресів, форумів, міжнародних конференцій; публікація праць українських діаспорних дослідників; розвідки, присвячені творчості окремих зарубіжних науковців; дослідження політичних аспектів українських діаспорних рухів; експедиційне обстеження зарубіжних українців та публікація фольклорно-етнографічних матеріалів. Високу оцінку світової наукової спільноти отримала її діяльність (на громадських засадах) у ролі президента Національної та Міжнародної асоціації україністів (відповідно 2002–2008 рр. та 2008–2013 рр.). За цей час силами наукового колективу ІМФЕ, керо-

ваного Г. Скрипник, відбувалася підготовка та проведення міжнародних конгресів українців, що відбувалися в Донецьку (шостий; 28 червня – 1 липня 2005 р.; понад 500 учасників) та Києві (восьмий – 21–24 жовтня 2013 р., понад 650 науковців із 23 країн світу; дев'ятий – 25–27 червня 2018 року, понад 700 науковців із 20 країн). Коштами Інституту було створено та підтримується діяльність сайту цих організацій, опубліковані матеріали конгресів.

Вийшли друком два випуски «Наукових записок Міжнародної асоціації українців» (2012, 2013). У першому з них вміщено фундаментальну статтю дослідниці «Історична ретроспектива та тенденції сучасного розвитку зарубіжної україністики», у якій проаналізовано здобутки зарубіжних колег, окреслені міждисциплінарні концепції розвитку україністичних студій у світі, перспективи їх подальшого розвитку.

Серед видань Інституту, що ознайомлюють українських науковців із доробком зарубіжних учених, однією з перших була праця Стефана Козака, очільника кафедри української філології Варшавського університету. На думку Г. Скрипник, завдяки йому були закладені підвалини українсько-польського добросусідства, а сам науковець є «провідним амбасадором українства і України-держави в Польщі» [3, с. 5]. У 2013 році вийшов друком двотомник праць відомого українця з Чехії Ореста Зілінського. В обох книгах уміщено розвідки Г. Скрипник, у яких вона аналізує життєвий шлях, здобутки вченого, окреслює джерельну базу його дослідницького поля, наголошує на відмінних від радянських методах дослідження балад [9, с. 10]. Їй дуже імponує головний лейтмотив фольклористичних студій автора,

а саме те, що він обґрунтовує «цілісність національної культури, і, зокрема, фольклору на всій території історичного розселення народу, у всьому його локально-регіональному розмаїтті» [4, с. 5]. Співпраця ІМФЕ зі словацькими етнологами українського походження розпочалася з ініціативи Г. Скрипник публікувати їх статті в журналі «Народна творчість та етнологія». Окрім статей Й. Вархола, Н. Вархол, М. Сополіги вийшло окреме видання книги Йосипа Вархола про календарні обряди українців Словаччини. Уміщений тут оригінальний фольклорно-етнографічний матеріал ілюструє збереженість архаїчних елементів ритуальної культури лемків, частина яких зникла на теренах материкової України, показує єдність обрядової культури українства [1]. Мирослав Сополіга, відомий своїми студіями українства Пряшівщини, тривалий час був членом Спецради по захистах в ІМФЕ, членом редколегії журналу «Народна творчість та етнологія» (НТЕ). На підтримку діяльності науковця до його 70-літнього ювілею було видано збірник наукових статей. У розвідці Г. Скрипник, присвяченій ювіляру, зазначається, що «в 60–70 роки він провів народознавчі експедиції фактично у всі русинсько-українські села Східної Словаччини, де зібрав унікальний етнографічний польовий і документальний матеріал з усіх царин народного життя [5, с. 9]. Частину своїх записів, що стосуються народного будівництва українців Словаччини, учений передав згодом до інших видань ІМФЕ.

Становище українців у країнах пострадянського простору, трансформація їх культури в нових умовах займали важливе місце в наукових планах і розробках Інституту. Отримані від Державного фонду фундамен-

тальних досліджень гранти, науковим керівником яких була Г. А. Скрипник, дозволили провести експедиційне обстеження українців Білорусі. Її особистий внесок у розвиток україністичних студій у Республіці Молдова відзначають В. Кожухар та К. Кожухар – автори монографії «Історія і культура українців Республіки Молдова», що вийшла друком у видавництві ІМФЕ 2021 року. У книзі висвітлено широке коло питань, пов'язаних з історією та культурою української меншини в Молдові, проаналізовано мовні питання, проблеми функціонування та збереження народних обрядів, етноідентифікаційні процеси.

Особливий науковий інтерес науковиці становили українці росії, передусім через бажання зафіксувати, забезпечити від забуття їх справжню історію, народно-культурну спадщину, що втрачалась, знецінювалась у несприятливому, а почасти й ворожому середовищі. З цією метою були опубліковані наукові статті та польові щоденники експедицій, здійснених відомими фольклористами, етнографами, мовознавцями під час евакуації Академії наук УРСР в Уфу в 1941–1943 роках. Тривалий час цікаві розвідки знаних науковців – етнографів, фольклористів, музикознавців, мовознавців (М. Плісецького, В. Петрова, Кл. Квітки, П. Попова), у яких відображені зміни в побуті українських переселенців до Башкирії, а також фіксуються певні етнічні константи, що забезпечували рівень збереженості української народної культури, залишалися незатребуваними. Матеріали частково використовувалися в публікаціях україністів Башкортостану, зокібна В. Бабенка. Окремим виданням вони з'явилися лише за директорства Г. Скрипник [10]. Значимою науковою по-

дією стала також публікація польових матеріалів та статей кубанського етнолога О. Бежковича з історії агротехніки, транспорту, етнічного походження українців Кубані, свого часу власноруч переданих ним до архіву ІМФЕ. Окремий розділ видання складає стаття Г. Скрипник із розповіддю про складний життєвий шлях науковця, аналізом тематики його робіт. Опанас Бежкович був репресований за звинуваченням у націоналізмі, чудом уникнув розстрілу, потім працював в Етнографічному музеї в Ленінграді. З огляду на спотворення історії російськими науковцями, його свідчення про українську культурну присутність на теренах Північного Кавказу вкрай актуальна. Г. Скрипник наголошує на важливості опозиційної російським етнологам думки О. Бежковича про те, що зміна етнічного складу населення Кубані відбулася не «внаслідок поступової етнічної інтеграції», а через фізичні причини (голод, виселення), недоліки переписів [6, с. 13–14].

Великою науковою заслугою вченої була її підтримка регіональних наукових осередків, що сформувались, починаючи з 2004 року, у Башкортостані, на Кубані. Науково-організаційну, інформаційну підтримку з її боку завжди мали ініціативи відомого башкирського етнолога, українознавця, громадського діяча В. Бабенка, його колег – Д. Чернієнка, Ю. Сіренко, М. Пилипака. Мала низку зустрічей із науковцями з Поволжя (І. Шульга), Краснодарського краю (А. Авраменко, І. Скибіцька). Матеріали польових експедиційних обстежень українських сіл у Башкортостані, Саратовській області, Казахстані, що здійснювались їх власними коштами, були передані для публікації у виданні ІМФЕ. Разом із громадським об'єднанням «Кубань – Україна» проводились українознавчі

конференції, під грифом Інституту вийшло три збірники їх матеріалів. Це сприяло активації україністичних досліджень краю, але, на жаль, також посилило адміністративно-репресивний тиск на його активістів. Діяльність осередку була припинена.

Вивчення історії, народної культурної спадщини українських етнічних земель постійно перебувала в полі наукових зацікавлень академіка Г. Скрипник. У видавництві Інституту була опублікована книга В. Сергійчука «Північний Кавказ: українські аспекти заселення, розвитку господарства та національної свідомості» (Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2014. 292 с.). У виданні задокументовано процеси українського національного відродження, що відбувалися тут у 1920–1930-х роках, засвідчується тяглість української етнічної та культурної присутності на цих землях.

Спільні проекти з російською академією наук, що тривали до 2013 року, дали можливість співробітникам Інституту (Л. Артюх, М. Бех, А. Артюх, Г. Бондаренко, О. Піскун, С. Сегеда) провести експедиційні виїзди в місця компактного поселення українців у Воронезькій, Брянській, Белгородській областях, у Краснодарському краї, на Берестейщині. Ці матеріали, як і багато інших, які пощастило зібрати разом із вітчизняними та зарубіжними дослідниками українства, уможливили видання тому «Етнографічний образ українців зарубіжжя». Це унікальне видання, у якому представлено усно-історичні оповіді, побут, господарські практики, обрядову культуру, вірування українців, що проживають за межами України. Зафіксований фольклорно-етнографічний матеріал показує укоріненість української культурної традиції в місцях компактного про-

живання українців та збереженість її за умов життя в діаспорі [2].

Осмислення Г. Скрипник історії русинського руху та сучасних процесів його політизації спонукали її до актуалізації цих питань у публічному інформаційному просторі, проведення круглих столів та публікації видань з означеної тематики [7; 8]. Державницька позиція та патріотизм очільниці академічної установи не дозволили їй оминати цієї проблематики. На нашу думку, саме чітка історична аргументація стосовно походження етноніма «русини», його загальноукраїнського побутування, висвітлення джерел регіонального сепаратизму, пов'язаного із цим рухом, що транслювалися в наукових публікаціях Інституту, не дозволили розіграти цю політичну карту у виборчих перегонах. З початком війни (з 2014 р.) в Інституті відбулися міжнародні конференції, спрямовані на залучення представників світового українства для висвітлення об'єктивного ходу подій.

Джерела та література

1. Вархол Й. Календарна та сімейна обрядовість українців Словаччини / [голов. ред. Г. Скрипник]; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2019. 268 с.

2. Етнографічний образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Ч. 1. Культура життєзабезпечення та традиційні соціонормативні практики / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2019. 676 с.

3. Козак С. Шевченкознавчі та порівняльні студії. Статті. Розвідки. Лекції / [голов. ред. Г. Скрипник; упоряд. Р. Радишевський]; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ; Міжнародна асоціація українців; Міжнародна школа україністики. Київ, 2012. 568 с.

4. Скрипник Г. Видатний україніст із Чехії. Зілинський О. *Вибрані праці з фольклористики* : у 2 кн. Кн. 1 / [голов. ред. Г. Скрипник ; упоряд. М. Мушинка] ; НАНУ, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2013. 386 с.

5. Скрипник Г. Етнічність та етнокультура українців Східної Словаччини в дослідженнях видатного етнолога Мирослава Сополіги. *Збірник статей на вшанування 70-річчя видатного україніста Словаччини Мирослава Сополіги* / [голов. ред. Г. Скрипник] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2016. 528 с.

6. Скрипник Г. Народознавчі дослідження Опанаса Бежковича. *Бежкович О. Вибрані праці* : у 3 кн. Кн. 1 / [за заг. ред. Г. Скрипник]. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2015. 336 с.

7. Скрипник Г. Русинство – спекуляція з відверто політичним контекстом. *Закарпаття онлайн*. URL : <https://zakarpattya.net.ua/News/24465-Hanna-Skrypnyk:-"Rusynstvo-%E2%80%93-spekuliatsiia-z-vidverto-politychnym-kontekstom">.

8. Скрипник Г. Русини – етнонім, що має українців єднати. *Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку* / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2013. 750+XXX с.

9. Скрипник Г. Українські народні балади в науковій інтерпретації Ореста Зілинського: регіональний та інтеретнічний контексти. *Зілинський О. Вибрані праці з фольклористики* : у 2 кн. Кн. 2 / [голов. ред. Г. Скрипник ; упоряд. М. Мушинка] ; НАНУ, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2013. 580 с.

10. Українці Башкирії : у 2 т. Т. 1. Дослідження та документи / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України [та ін.]. Уфа ; Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2011. 492 с.

Reference

1. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Varkhol, Yosyp. Calendar and Family Rituals of Ukrainians in Slovakia*. М. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2019. 268 pp. [in Ukrainian].

2. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Ukrainians Abroad. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials*.

Part 1. Culture of Life Support and Traditional Social and Normative Practices. National Academy of Sciences of Ukraine, M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2019, 676 pp. [in Ukrainian].

3. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. Rostyslav RADYSHEVSKYI, compiler. *Kozak, Stefan. Shevchenko Studies and Comparative Studies: Articles. Research. Lectures.* M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine; International Association of Ukrainianists; International School of Ukrainian Studies. Kyiv, 2012, 568 pp. [in Ukrainian].

4. SKRYPNYK, Hanna. An Outstanding Ukrainianist from the Czech Republic. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. Mykola MUSHYNKA, compiler. *Zilynskyi, Orest. Selected Works in Folkloristics. In Two Books.* National Academy of Sciences of Ukraine, International Association of Ukrainianists, M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2013, book 1, 386 pp.: ills [in Ukrainian].

5. SKRYPNYK, Hanna. Ethnicity and Ethnic Culture of Ukrainians in Eastern Slovakia in the Research of the Outstanding Ethnologist Myroslav Sopolyga. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. *Collected Papers on the Occasion of the 70th Anniversary of the Outstanding Slovakian Ukrainianist Myroslav Sopolyga.* M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2016, 528 pp. [in Ukrainian].

6. SKRYPNYK, Hanna. Ethnological Research by Opanas Bezhkovych. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. *Bezhkovych, Opanas. Selected Works: In Three Books.* Book 1. Kyiv: Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2015, 336 pp. [in Ukrainian].

7. SKRYPNYK, Hanna. Ruthenianism is a Speculation with the Overtly Political Context. *Transcarpathia Online* [online]. Available from: <https://zakarpattia.net.ua/News/24465-Hanna-Skrypnyk:-" Rusynstvo-%E2%80%93spekuliatsiia-z-vidverto-politychnym-kontekstom"> [in Ukrainian].

8. SKRYPNYK, Hanna. Rusyns is an Ethnonym that should Unite Ukrainians. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. *Ukrainians-Rusyns: Ethnolinguistic and Ethnocultural Processes in Historical Development.* National Academy of Sciences of Ukraine, International Association

of Ukrainianists, M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2013, 750 + 30 pp. [in Ukrainian].

9. SKRYPNYK, Hanna. Ukrainian Folk Ballads in the Scientific Interpretation of Orest Zilynskyi: Regional and Interethnic Contexts. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. Mykola MUSHYNKA, compiler. *Zilynskyi, Orest. Selected Works in Folkloristics. In Two Books*. National Academy of Sciences of Ukraine, International Association of Ukrainianists, M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2013, book 2, 580 pp. [in Ukrainian].

10. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ukrainians of Bashkiria: In Two Volumes. Vol. 1. Research and Documents*. M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [et al.]. Ufa; Kyiv: M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2011, 492 pp. [in Ukrainian].

УДК (351.88:394.9):001.32(477)]:001.89Скр+ІМФЕ“19/20”

Вахніна Лариса

кандидатка філологічних наук, завідувачка відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1030-7140>

Vakhnina Larysa

a Ph.D. in Philology, a head of Ukrainian and Foreign Folkloristics Department of M. Rytskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1030-7140>

Бібліографічний опис:

Вахніна, Л. (2025) Міжнародні проекти Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України в контексті наукової діяльності академікині Ганни Скрипник. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 93–103.

Vakhnina, L. (2025) International Projects of M. Rytskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine in the Context of Scientific Activities of the Academician Hanna Skrypnyk. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 93–103.

**МІЖНАРОДНІ ПРОЄКТИ ІНСТИТУТУ
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО
В КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
АКАДЕМІКИНИ ГАННИ СКРИПНИК**

Анотація / Abstract

Стаття присвячена огляду та аналізу міжнародних наукових проєктів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології

ім. М. Т. Рильського НАН України, які ввійшли в коло наукової діяльності його директорки Ганни Скрипник. Це міжкаcadемічне співробітництво з науковими установами Польщі, Болгарії, Угорщини, а також університетськими центрами й музейними установами багатьох країн світу. Окрема увага приділена спецвипускам журналу «Народна творчість та етнологія», де вперше в перекладі українською мовою було представлено наукові праці відомих дослідників європейських країн, США, Канади та Японії. Г. Скрипник започаткувала цілу низку видань зарубіжних народознавців у Києві, зокрема Ореста Зілінського, Стефана Козака, Мирослава Сополіги, Антоніни Якімової та багатьох інших дослідників. Ряд публікацій ІМФЕ було видано в рамках проектів Державного фонду фундаментальних досліджень, який відзначив її діяльність високою нагородою «За внесок в науку». Г. Скрипник була консультанткою цілої низки міжнародних проектів, які здійснювалися в зарубіжних країнах за участю українських учених. Важливими були проекти, присвячені українській діаспорі. Увага приділялася українцям Польщі, Словаччини, Румунії, Молдови, Канади. Міжнародні наукові проекти та угоди сприяли розвитку української етнології, фольклористики та мистецтвознавства, а також популяризації української культури, входженню української гуманітаристики до європейського наукового простору.

Висвітлено презентаційні заходи ІМФЕ в зарубіжних країнах, зокрема в Польщі, Чехії, Словаччині, Франції. Помітною стала також практика організації в Україні виставок із зарубіжних музеїв, ініціаторкою яких була академікня Ганна Скрипник і як дослідниця музейництва, і як практик, що завжди поєднувала ці дві площини. Важливою подією для мистецького життя Києва стала виставка «Польські народні витинанки», організована ІМФЕ спільно з Музеем народного мистецтва в Отрембусах професора Маріана Покропека в Українському домі.

Так само привернули увагу презентації видань, здійснених спільно з професоркою Хайфського університету Ларисою Фіалковою, з директором Музею народних традицій у Парижі професором Жаном Кюїзенє, з іноземним членом НАН України професором зі Словаччини Миколою Мушинкою та ін.

У статті проаналізовано актуальність міжнародних наукових конференцій, семінарів та круглих столів, реалізованих за підтримки академікині Ганни Скрипник. Це 35-та Міжнародна баладна кон-

ференція, яка отримала високу оцінку зарубіжних учасників із 40 країн світу. Г. Скрипник усіляко підтримувала заходи ЮНЕСКО в Інституті та в Україні, очолюючи Український комітет з вивчення та поширення слов'янської культури (ЮНЕСКО), була учасницею Українського комітету славістів, головою МАУ. Її піклування про розвиток славістики відображено в науково-організаційній та видавничій діяльності ІМФЕ.

Зарубіжні колеги з багатьох країн постійно виступали з доповідями на вченій раді Інституту, на тематичних круглих столах та семінарах. Треба відзначити важливість підтримки зарубіжних установ та окремих колег із початком російської повномасштабної агресії проти України. Це й листи підтримки, і безпосередні виступи, а також участь у публікаціях у виданнях ІМФЕ. Діяльність Г. Скрипник з розширення міжнародного наукового співробітництва стала основою для зміцнення наукового потенціалу ІМФЕ та загалом української гуманітаристики.

Ключові слова: міжнародні проекти, наука, видання, конференції, Україна, академікиня Ганна Скрипник.

The article is devoted to a review and analysis of international scientific projects of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, those are included into the circle of scientific activities of its director Hanna Skrypnyk. This is an interacademic cooperation with scientific establishments in Poland, Bulgaria and Hungary, as well as university centers and museum institutions in many countries of the world. Peculiar attention is paid to the special issues of the journal «Folk Art and Ethnology», where the scientific works of famous researchers from European countries, the USA, Canada and Japan have been submitted in Ukrainian translation for the first time. Hanna Skrypnyk has also initiated a number of editions by foreign ethnographers in Kyiv, in particular the heritage of Orest Zilynskyi, Stefan Kozak, Myroslav Sopolyga, Antonina Yakimova and many other researchers. A number of published works of the IASFE have been edited within the framework of projects of the State Fund for Fundamental Research, which recognized her activities with a high award «For Contribution to Science». Hanna Skrypnyk has been also a consultant for a number of international projects carried out in foreign countries with the participation of Ukrainian scientists.

Projects dedicated to the Ukrainian diaspora have been an important task. Attention is paid to Ukrainians in Poland, Slovakia, Romania, Moldova, and Canada. International scientific projects and agreements have contributed to the development of Ukrainian Ethnology, Folkloristics and Art Studies, as well as the popularization of Ukrainian culture and the entry of Ukrainian humanities into the European scientific space.

The presentation events of the IASFE abroad, in particular in Poland, the Czech Republic, Slovakia, and France, are also described. The practice of organizing exhibitions from foreign museums in Ukraine, initiated by academician Hanna Skrypnyk, both as a researcher of museology and as a practitioner who always combined these two areas, also has become noticeable. The exhibition «Polish Folk Paper-Cutting Art Pieces», organized by the IASFE along with the Museum of Folk Culture in Otrębusy of professor Marian Pokropek in the Ukrainian House has become an important event for the artistic life of Kyiv.

The presentations of editions carried out jointly with professor of the University of Haifa Larysa Fialkova have also attracted attention as well as work with the director of the Museum of Folk Traditions in Paris, Professor Jean Cuisenier, professor Mykola Mushynka, a foreign member of the National Academy of Sciences of Ukraine, and others.

The relevance of international scientific conferences, seminars and round tables implemented with the support of academician Hanna Skrypnyk, is also analyzed in the article. This is the 35th International Ballad Conference, which was highly appreciated by foreign participants from 40 countries of the world. Hanna Skrypnyk has supported UNESCO activities in the Institute and in Ukraine in every possible way, heading the Ukrainian Committee for the Study and Dissemination of Slavic Culture (UNESCO), was a member of the Ukrainian Committee of Slavists and the head of the Ukrainianists' International Association. Her care for the development of Slavic Studies is reflected in the scientific, organizational, and publishing activities of the Institute.

Foreign colleagues from many countries have reported constantly at the Institute's academic council, at thematic round tables, and seminars. It is necessary to note the importance of support of foreign institutions and individual colleagues with the beginning of Russia's full-scale aggression against Ukraine. These are the letters of support, direct speeches, and participation in publications in the IASFE editions. The activities of

academician Hanna Skrypnyk in expanding the international scientific cooperation have become the basis for strengthening the scientific potential of the IASFE and Ukrainian humanities in general.

Keywords: international projects, science, editions, conferences, Ukraine, academician Hanna Skrypnyk.

Вступ. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України на початку ХХІ ст. починає новий етап своєї наукової діяльності під керівництвом академікині Ганни Скрипник. Висвітлення змін, що відбулися в міжнародній діяльності Інституту, зокрема в розширенні співпраці з виконання спільних міжкадаемічних проєктів, є основною **метою** цієї публікації.

Виклад основного матеріалу. З ініціативи академікині Ганни Скрипник ІМФЕ починає реалізувати нові багатогранні проєкти з видання спецвипусків журналу «Народна творчість та етнологія» («НТЕ») спільно із зарубіжними вченими.

Першими були випуски, присвячені французькій, польській та угорській етнології, пізніше – болгарській, сербській, хорватській, македонській, румунській і японській етнології та фольклористиці. Уперше була представлена в перекладі українською мовою ціла низка праць дослідників із багатьох країн. Особливу увагу привернув номер, присвячений ізраїльській етнології та фольклористиці, підготовлений спільно з професоркою Хайфського університету Ларисою Фіалковою. Презентація цього випуску та її монографії «Коли гори сходяться: нариси з українсько-ізраїльських фольклорних взаємин» (Київ, 2007) відбулася в ІМФЕ за участю письменника й Надзвичайного та Повноважного Посла Юрія Щербака.

За сприяння Інституту Кеннана (США) та професора Альбертського університету Андрія Нагачевського (Канада) в ІМФЕ було презентовано спецвипуск НТЕ «Етнологія США та Канади». Загалом вийшло 16 спецвипусків, які ввійшли у двотомне фундаментальне видання «Сучасна зарубіжна етнологія: антологія» [7]. Багаторічна угода про наукове співробітництво діяла між ІМФЕ та Альбертським університетом у Канаді. До Інституту постійно приїздили вчені з Едмонтона, зокрібно, відома фольклористка Наталія Кононенко, яка сприяла обміну книжками та спільним публікаціям. Ганну Скрипник неодноразово запрошували виступити із циклом лекцій в Інституті українських студій Альбертського університету, але вона не уявляла собі, як можна надовго залишити рідний Інститут. Тому її відрядження до Польщі, Угорщини та Франції завжди були нетривалими, часом не більше трьох днів.

У Франції з ініціативи відомого антрополога Жана Кюїзенє вийшов український спецвипуск часопису «Ethnologie Française» («Французька етнологія»). В ІМФЕ за підтримки Посольства Франції в Україні та Міністерства закордонних справ Франції (Програма «Сковорода») було опубліковано в перекладі українською мовою (Л. Вахніна та М. Венгренівська) наукові праці французьких науковців «Етнологія Європи» (Київ, ІМФЕ, 2007) та Жана Кюїзенє і Мартін Сегален «Етнологія Франції» (Київ, ІМФЕ, 2007). Слід відзначити підготовлене академікинею Ганною Скрипник «Слово до читача», опубліковане в українському виданні книжки Жана Кюїзенє «Етнологія Європи», де ґрунтовно проаналізовано науковий доробок французького вченого та важливість показу його в українському культурному просторі [5].

Треба зауважити, що директор Музею народних традицій у Парижі професор Жан Кюїзенє неодноразово відвідував Україну й ІМФЕ, виступаючи з науковими доповідями та лекціями. Ще із проголошенням незалежності України він один із перших зарубіжних колег привітав українських науковців із цією знаменною подією у своєму листі. На презентації в Києві професор наголосив, що завжди вірив у незалежність української держави. Це він зазначив і в своїй книжці.

Надзвичайно плідним також було співробітництво з болгарськими фольклористами та етнологами по лінії міжакадемічних проектів. Так, з ініціативи членкині-кореспондентки Болгарської академії наук Міли Сантової, яка очолювала Інститут фольклору БАН, було видано український спецвипуск журналу «Български фолклор» («Фолклористика в Украйна») (упорядники – Светла Петкова та Лариса Вахніна. Софія, 2011). Цей спецвипуск відкривала ґрунтовна стаття Ганни Скрипник «Історія виникнення і наукова діяльність Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України» (с. 7–25) в перекладі болгарською мовою. У Болгарії було опубліковано також її статтю, присвячену науковій діяльності Ореста Зілінського у виданні до ювілею фольклористки Каті Михайлової (2021). Слід відзначити, що Катя Михайлова була серед багатьох зарубіжних учених, які підтримали Ганну Аркадіївну під час її висунення на звання академікині НАН України.

В ІМФЕ було також видано монографію громадської діячки української діаспори в Болгарії Антоніни Якімової, присвячену діяльності Михайла Драгоманова [8].

Спільно з Інститутом мистецтв Польської академії наук здійснено проект едиції польського спецвипуску

часопису «Студії мистецтвознавчі», презентація якого відбулася у Варшаві 2008 року разом із виданням спецвипуску «Народна творчість та етнографія», присвяченого польській етнології з ґрунтовною вступною статтею її як головної редакторки [6] та другого випуску наукового збірника «Українсько-польські культурні взаємини» (Київ: ІМФЕ, 2008). Наукова співпраця з польськими науковцями висвітлена нами в окремій публікації [див.: 1].

Ганна Аркадіївна завжди поєднувала наукову діяльність з практикою, особливо з музейництвом. На її пропозицію в Києві 2004 року ІМФЕ в Українському домі організував експозицію «Польські народні витинанки» з Музею народного мистецтва в Отрембусах (Польща) професора Маріана Покропека. Цей музей справив на вчену особливе враження, як і подвижницька діяльність професора під час перебування у Варшаві. До цієї події було також підготовлено кольоровий буклет виставки українською та польською мовами [9].

Спільно з іноземним членом НАН України Миколою Мушинкою Інститут здійснив двотомне видання праць Ореста Зілінського [2]. Воно було презентоване в Слов'янській бібліотеці в Празі Л. Вахніною та Л. Мушкетик у 2013 році на Міжнародній науковій конференції до 90-річчя Ореста Зілінського. В ІМФЕ було також опубліковано у двох томах збірник «Українські народні балади Східної Словаччини», упорядкований відомим науковцем та переданий Миколою Мушинкою [3].

Протягом років ІМФЕ підтримував і продовжує співпрацю з польськими українцями, у рамках якої було видано вибрані праці очільника кафедри україністики Варшавського університету професора Стефана Козака [4]. В Інституті неодноразово презентувалися ви-

дання професорки згаданої кафедри Валентини Соболю. Ганна Скрипник була науковою консультанткою проекту, присвяченого дослідженню українців у Польщі, який виконувала доктор Ярослава Конева (Ольштин) спільно з фольклористами та етнологами ІМФЕ. Його результати були опубліковані у двотомному виданні за участю Валентини Борисенко, Лариси Вахніної, Лесі Мушкетик, Лесі Халюк, Іванни Церковняк, Валентини Головатюк.

Важливе місце в науковій діяльності ІМФЕ відігравали й нині відіграють спільні міжнародні проекти з наукової мобільності з Інститутом археології та етнології ПАН, Інститутом фольклористики та етнології з Етнографічним музеєм БАН, Інститутом етнографічних досліджень УАН, Варшавським університетом, Вармінсько-Мазурським університетом (Польща), Польським народознавчим товариством і багатьма університетськими центрами Європи та Канади.

На вченій раді та наукових семінарах ІМФЕ з науковими доповідями постійно виступали відомі науковці багатьох країн, зокрема Збігнев Ясевич, Єжи Бартмінський, Станіслав Моссаковський, Єжи Ковальчик, Богуслав Бакула, Агнешка Чайковська, Кшиштов Чайковський, Марек Фігура, Петро Андрусечко, Стефан Козак, Валентина Соболю, Галина Корбич, Анна Бжозовська-Крайка, Веслав Крайка, Людмила Сірик, Анна Енгелькінг, Мирослава Дрозд-П'ясецька, Дагнослав Демський, Катажина Косць-Рижко, Домініка Чарнецька (Польща); Петко Христов, Міла Сантова, Катя Михайлова, Светла Петкова, Антоніна Якімова (Болгарія); академік Блаже Ристовський, президент Македонської академії наук і мистецтв академік Цветан Грозданов, Біляна Ристовська-Йосифовська, Лідія Стоянович (Північна Македо-

нія); Андрій Нагачевський, Наталія Кононенко (Канада), Жан Кюїзенъ, Франсіс Конт, П'єр Бідар (Франція), Балож Балог, Петер Вереш, Каталін Югас (Угорщина) та ін.

Окреме місце належить здійсненим в Інституті проектам з організації та проведення міжнародних наукових конференцій, матеріали яких було видано англійською мовою. Це, зокрема, 35-та Міжнародна баладна конференція SIEF (2005), 14-та Міжнародна наукова конференція IOV (2013). Спільно з Комісією з фольклористики при Міжнародному комітеті славістів 2021 року було проведено міжнародну наукову конференцію, присвячену термінології.

Цілий ряд проектів та видань було виконано в рамках співпраці з Державним фондом фундаментальних досліджень України, високою нагородою якого «За внесок в науку» була відзначена Ганна Аркадіївна Скрипник.

Висновок. Усе вищезазначене засвідчує важливість діяльності та авторитет академікині Ганни Скрипник для розвитку міжнародної наукової співпраці ІМФЕ та утвердження української гуманітаристики у світі.

Джерела та література

1. Вахніна Л. Українсько-польська наукова співпраця та академік НАН України Ганна Скрипник (1949–2024). *Studia Polsko-Ukraińskie*. Warszawa, 2025. Rocznik 12. S. 141–148.

2. Зілинський О. Вибрані праці з фольклористики : у 2 кн. : До 90-річчя від дня народження О. Зілинського / голов. ред. Г. Скрипник ; упоряд. М. Мушинка. Київ : ІМФЕ, 2013.

3. Зілинський О. Українські народні балади Східної Словаччини / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ, 2013.

4. Козак С. Шевченкознавчі та порівняльні студії. Статті, розвідки, лекції / голов. ред. Г. Скрипник ; упоряд. Р. Радішевський. Київ : ІМФЕ, 2012. 568 с.

5. Скрипник Г. Слово до читача. *Жан Кюїзенъ. Етнологія Європи*. Київ : ІМФЕ, 2007. С. 6–11.
6. Скрипник Г. Польська етнологія на межі тисячоліть. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 1. С. 6–12.
7. Сучасна зарубіжна етнологія: антологія : у 2 т. / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ, 2012.
8. Якімова А. Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова. Київ, 2019. 280 с.
9. *Polskie wycinanki ludowe / Польські народні витинанки*. Київ : ІМФЕ, 2004.

References

1. VAKHNINA, Larysa. Ukrainian-Polish Scientific Cooperation and Academician of the NAS of Ukraine Hanna Skrypnyk (1949–2024). *Studia Polsko-Ukraińskie [Polish-Ukrainian Studies]*. Warszawa [Warsaw], 2025. Rocznik [Annual] 12, pp. 141–148 [in Ukrainian].
2. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Zilynskyi Orest. Selected Works in Folkloristics: In Two Books: On the Occasion of the 90th Anniversary of Orest Zilynskyi's Birthday*. Compiled by Mykola MUSHYNKA. Kyiv: IASFE, 2013 [in Ukrainian].
3. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Zilynskyi Orest. Ukrainian Folk Ballads of Eastern Slovakia: In Two Books*. Kyiv: IASFE, 2013 [in Ukrainian].
4. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Kozak Stefan. Shevchenko Studies and Comparative Studies. Articles, Studies, Lectures*. Compiled by Rostyslav RADYSHEVSKYI. Kyiv: IASFE, 2012, 568 pp. [in Ukrainian].
5. SKRYPNYK, Hanna. A Word to the Reader. *Jean Cuisenier. Ethnology of the Europe*. Kyiv, IASFE, 2007, pp. 6–11 [in Ukrainian].
6. SKRYPNYK, Hanna. Polish Ethnology at the Turn of Millennia. *Folk Art and Ethnography*, 2007, no. 1, pp. 6–12 [in Ukrainian].
7. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Modern Foreign Ethnology: An Anthology: In Two Volumes*. Kyiv, IASFE, 2012 [in Ukrainian].
8. YAKIMOVA, Antonina. *Bulgarian Period of Life of the Professor Mykhailo Drahomanov*. Kyiv, 2019, 280 pp.
9. ANON. *Polskie wycinanki ludowe / Polish Folk Paper-Cutting Art Pieces*. Kyiv: IASFE, 2004 [in Polish, in Ukrainian].

УДК 39:78.072]:001.89Скр(477)“19/20”

Немкович Олена

докторка мистецтвознавства, професорка, завідувачка відділу музикознавства та етномузикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0006-5720>

Nemkovych Olena

a Doctor of Art Studies, a professor, a head of the Musicology and Ethnomusicology Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0006-5720>

Бібліографічний опис:

Немкович, О. (2025) Ганна Скрипник та дослідження музичної культури в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 104–125.

Nemkovych, O. (2025) Hanna Skrypnyk and the Research of Musical Culture at M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 104–125.

**ГАННА СКРИПНИК ТА ДОСЛІДЖЕННЯ
МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
В ІМФЕ ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО
НАН УКРАЇНИ**

Анотація / Abstract

Видатна етнологиня, наукова й громадська діячка, академікиня НАН України Г. А. Скрипник очолювала академічний Інститут мис-

тектвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського впродовж чверті століття. Вона входила до кола наукової еліти України, була відомою в Україні й світі дослідницею широкого кола проблем історичного минулого й сучасного стану етнокультури, збереження й вивчення культурної спадщини, етнографічного музейництва тощо. Її науковий доробок включає понад 300 наукових праць.

Непересічного значення набула діяльність Ганни Скрипник як керівниці й організаторки наукового процесу. Праця науковиці в цій царині стала вагомим внеском у координацію, а отже, й у розвиток українознавчих, зокрема музикознавчих, досліджень у НАНУ й загалом в Україні, відіграла помітну роль у підтримуванні належного статусу академічної науки в суспільстві.

Зокрема, науковиця ініціювала й очолила міждисциплінарний науковий проект «Народознавча та мистецтвознавча спадщина», у межах якого було підготовлено й опубліковано класичні для етнології, фольклористики, етномузикології, мистецтвознавства праці вчених України й зарубіжжя, уперше видано унікальні рукописи наукових досліджень, перевидано раритетні роботи зі вступними розділами Г. Скрипник. Серед них – розробки П. Чубинського, К. Грушевської, Ф. Колесси та багатьох інших. Ці сучасні видання зберігають не лише історичну, а й наукову цінність. Їх присутність у теперішньому дослідницькому процесі важлива для розуміння цілісності історії української науки, її основних здобутків і традицій.

Метою цієї розвідки є спроба осмислення значення науково-організаційної праці Ганни Аркадіївни Скрипник, ініційованих нею видавничих проектів для досліджень музичної культури в ІМФЕ НАНУ.

Ключові слова: Ганна Скрипник, народознавча та мистецтвознавча спадщина, музикознавство, етномузикологія.

The outstanding ethnologist, scholar and public figure, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Hanna Arkadiivna Skrypnyk, has headed M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology for a quarter of a century. She has belonged to the circle of Ukraine's academic elite and is widely known both in Ukraine and abroad as a researcher of a broad range of issues concerning the historical past and the present state of ethnic culture, the preservation and study of cultural

heritage, ethnographic museology, and more. Her scientific heritage includes over 300 works.

Hanna Arkadiivna's role as a leader and organizer of the scientific process is of exceptional importance. Her work in this field has become a significant contribution to the coordination and, consequently, the development of Ukrainian studies, particularly musicological research, within the NASU and in Ukraine as a whole, playing a notable role in maintaining the proper status of academic science in the society.

In particular, the scholar has initiated and headed the interdisciplinary research project "Ethnological and Art Studies' Heritage", within which classical works in Ethnology, Folkloristics, Ethnomusicology and Art Studies by scholars from Ukraine and abroad are prepared and published. Unique research manuscripts are published for the first time, and rare works are republished with introductory chapters by H. Skrypnyk. The studies by P. Chubynsky, K. Hrushevska, F. Kolessa and many others are among them. These modern editions preserve both historical and also scientific value. Their presence in today's research process is crucial for understanding the integrity of the history of Ukrainian scholarship, its main achievements and traditions.

The submitted study is aimed at the reflection on the significance of Hanna Arkadiivna Skrypnyk's scientific and organizational work, as well as the publishing projects initiated by her for the study of musical culture at M. Rylskyi IASFE of the NAS of Ukraine.

Keywords: Hanna Skrypnyk, ethnological and Art Studies' heritage, Musicology, Ethnomusicology.

Вступ. Видатна етнологиня, історикиня, педагогиня, наукова і громадська діячка, академікиня НАН України Ганна Скрипник очолювала академічний Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського впродовж чверті століття. Вона входила до кола наукової еліти нашої країни, була відомою й авторитетною в Україні та світі дослідницею широкого кола проблем історичного минулого й сучасного стану етнокультури, етноідентифікаційних процесів, етнопсихології та етнонаціональних відносин, збере-

ження й вивчення культурної спадщини, етнографічного музейництва тощо. Її науковий доробок складає понад 300 наукових праць. Непересічного значення набула також діяльність Ганни Аркадіївни як керівниці та організаторки наукового процесу. Невтомна й величезна за масштабами праця науковиці в цій царині стала вагомим внеском у координацію, а отже, і в розвиток українознавчих досліджень у НАН України й загалом в Україні, відіграла помітну роль у підтримуванні належного статусу академічної науки в суспільстві.

Зважаючи на вищесказане, обрана в цій статті проблема також є масштабною та багатоплановою. Метою цієї розвідки є спроба осмислення значення науково-організаційної праці Г. Скрипник, ініційованих нею видавничих проєктів для дослідження музичної культури в ІМФЕ НАН України.

Виклад основного матеріалу. Науково-організаційні ініціативи Ганни Аркадіївни здебільшого були позначені схильністю до фундаментальних, епохального значення проєктів. Так, вона ініціювала й очолила міждисциплінарний науковий проєкт «Народознавча та мистецтвознавча спадщина». У його межах було підготовлено й опубліковано найфундаментальніші у відповідних наукових галузях розробки, класичні не лише для етнології, фольклористики, але й для різних сфер мистецтвознавства, етномузикології праці вчених України й зарубіжжя. Уперше видано унікальні рукописи наукових досліджень, перевидано раритетні роботи зі вступними розділами вченої.

Одним із найважливіших здобутків зазначеного проєкту, здійсненого з ініціативи дослідниці, стало перевидання 7-томної праці «Труды этнографическо-статис-

тической экспедиции въ Западно-Русскій край, снаряженной Императорскимъ Русскимъ Географическимъ Обществомъ. Юго-Западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ» (1-е вид. С.-Пб, 1872–1879), що була результатом дворічної (1869–1870) статистично-етнографічної експедиції П. Чубинського. За цей науковий здобуток керівник зазначеної експедиції уперше в історії української етнографії був удостоєний золотої медалі Імператорського російського географічного товариства (1873) й аналогічної нагороди на Міжнародному географічному конгресі в Парижі (1875). Адже ця безпрецедентна на той час за масштабами експедиція, викладені в згаданому виданні її результати мали етапне значення для народознавства другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Водночас здобуті дані, висновки вказаного дослідження певною мірою стосувалися всього інтердисциплінарного комплексу українознавчих досліджень, зокрема становлення в той час музичного українознавства, кореспондували з провідними здобутками й тенденціями розвитку вітчизняної професійної музичної творчості зазначеного періоду.

У праці зафіксовано велетенський етнографічний матеріал з усіх етнічних українських земель. Концептуальні узагальнення, створені в процесі його описання й систематизації, стали вагомою складовою концепції поняття «народ», що формувалась у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. усією сукупністю українознавчих досліджень у різних галузях гуманітарного знання – історії, статистиці, мовознавстві, етномузикології, музикознавчій думці тощо. Відтак напрацювання експедиції під керівництвом П. Чубинського певною мірою стосувалися концептуального осмислення історії української

культури в різних сферах гуманітарної науки, в т. ч. у музикознавстві першої третини ХХ ст., зокрема сприяли формуванню чітких уявлень про зміст джерельної бази музичного українознавства, понять «українська музична культура», «історія української музичної культури» у відповідному концептуальному річищі.

Так, серед концептуально значущих положень двох редакцій уперше створеної у вітчизняному музикознавстві «Історії української музики» М. Грінченка (Київ, 1922; 2-а ред. – кін. 1920-х рр., рукопис) положення про багатовіковий хронологічний діапазон, синхронну й діахронну цілісність української музичної культури, музичний фольклор як її базову складову, зумовленість національної своєрідності музично-мовних і стильових рис української композиторської школи її генетичними зв'язками з народною музичною творчістю тощо. Аналогічні концептуальні ідеї лежать і в основі першої відносно довершеної на той час вітчизняної музично-лексикографічної розробки – «Словника музичної термінології» (1930), створеного Музичною секцією Інституту української наукової мови ВУАН, керівником якої також був М. Грінченко. Зазначені ідеї мають точки дотику з працями М. Грушевського (дослідження історії українського народу «в її генетичнім преємстві від початків аж до нині»), мовознавців межі ХІХ–ХХ ст. – О. Потебні, К. Михальчука, П. Житецького, А. Кримського, Є. Тимченка та ін. (обґрунтування положення про самостійність української мови в колі інших європейських мов), народознавчими дослідженнями, у т. ч. зазначеною працею П. Чубинського (де аналітично обґрунтовано оригінальність українського фольклору, детермінованість його специфіки умовами життя, історією україн-

ського народу), а також статистикою, фольклористикою тощо. Отже, зв'язки тогочасного музикознавства з працею П. Чубинського, сформовані в контексті спільного семіологічного україноцентричного поля, створеного усією сукупністю гуманітарних наук (у т. ч. народознавством і музикознавством) мали переважно типологічний характер.

Невід'ємною складовою напрацювань експедиції П. Чубинського була фіксація великого масиву зразків народної музичної творчості, зокрема 4000 обрядових пісень (4 і 5 томи 7-томного видання). До створення цієї колекції в XIX ст. були причетні діячі музичної культури, зокрема М. Лисенко. Водночас відомо, що П. Чубинський був серед постійних респондентів композитора (поряд із М. Загорською, кобзарем П. Братицею, М. Кропивницьким, А. Конощенком, Оленою Пчілкою, Лесею Українкою, Т. Рильським, І. Франком, М. Заньковецькою, О. Сластіоном та ін.).

Таким чином, розуміння М. Лисенком музичного фольклору складалось у щільних взаємозв'язках із зазначеним оточенням (у т. ч. у співпраці з П. Чубинським у Південно-Західному відділі Імператорського російського географічного товариства), тогочасною вітчизняною літературою, українською народознавчою думкою, а отже, їх семіосфера впливала на творчу діяльність М. Лисенка. У цьому контексті формувалися світогляд композитора, розуміння національної історії, культури, підходи до осмислення традиційної музично-творчої практики, відбувалися дедалі більш глибоке проникнення композитора в специфіку народного музичного мислення, удосконалення ним принципів відбору, фіксації, систематизації народних пісень у його

творчості. З цим пов'язано наставання якісно нового шабля у формуванні етномузикології на українських теренах. Водночас підвищення майстерності опрацювання фольклорного матеріалу було необхідною фаховою основою написання композитором класичних творів у жанрі обробки народної пісні, що у свідомості культурної громадськості стали еталоном національного в музиці. Крім того, звертаючись до народних пісень різних періодів, починаючи від найдавніших, композитор у сукупності своїх обробок розгорнув «внутрішню» історію, багатовіковий духовний шлях українського народу, своєрідно доповнюючи класичну історіографію, у якій було створено цілісну схему історії українського народу. Із заглибленням у специфіку народного музичного мислення пов'язано й етапне для вітчизняної композиторської творчості надбання – кристалізація національної музичної мови й стилю насамперед у творчості М. Лисенка, а також його старших і молодших сучасників.

Указані надбання музичної творчості мали непересічне значення для наукової музичної україністики першої третини ХХ ст. – стали базовим чинником її формування як міждисциплінарного наукового напрямку. Вони створювали іманентні підвалини для поглибленого, у контексті вищевказаних концептуальних ідей, осягнення історії української музичної культури в музично-історичних розробках (головним чином, у двох вищезазначених редакціях «Історії української музики» М. Грінченка), термінологічного узагальнення мовно-стильових процесів у музичній творчості (насамперед у введенні в музикознавчий обіг понять «мова музична» й «стиль»), зверненні до проблеми їх національної специфіки).

Безпосереднім спадкоємцем цих напрацювань музичного українознавства початку ХХ ст., що були щільно пов'язані з академічним науковим середовищем, став у другій половині минулого століття відділ музикознавства ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, що вже в той час утвердився як провідний центр наукової музичної україністики. Підготовлені (і значною мірою опубліковані) в першій третині ХХ ст. підсумкові музично-історичні та музично-лексикографічні розробки стали історичним джерелом відповідних сучасних музикознавчих проєктів – багатотомної академічної «Історії української музики», натхненником і науковим керівником першого видання якої (тт. 1–4; 1989–1992; нині у процесі підготовки друге, доповнене й перероблене видання) був Микола Максимович Гордійчук, та «Української музичної енциклопедії» (Київ, тт. 1–6, 2006–2023; видання триває).

Вивчення категорій «національний музичний стиль» і «національна музична мова» в численних музикознавчих дослідженнях в ІМФЕ відбувалося переважно в історичному аспекті, виявилось у поглибленому вивченні мовно-стильових аспектів творів різних жанрів, стилів, окремих українських композиторів різними поколіннями співробітників відділу музикознавства. Водночас в «Українській музичній енциклопедії» вміщено ґрунтовні теоретичні статті – «Мова музична», «Націоналізм у музиці», «Стиль у музиці». Історичні корені їх концептуального осмислення сягають музичного українознавства першої третини ХХ ст. Так виникає складний діалог часів в історії музикознавчої науки – досліджень, які сьогодні проводить відділ музикознавства та етномузикології ІМФЕ НАНУ, і напрацювань гуманітарної думки,

у тому числі музикознавства, їх концепційних засад, усього семіологічного поля української культури другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., одним з активних творців яких був Павло Чубинський. Перевидання ж згаданої капітальної семитомної праці є одним із чинників, що цей діалог особливо увиразнюють.

Точки дотику з дослідженнями, здійсненими під керівництвом П. Чубинського, мали місце й у діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН. Не заглиблюючись тут у спеціальні етномузикологічні питання фіксування, атрибуції, систематизації, класифікації фольклору, зазначимо лише, що здійснене працівниками цієї академічної установи обстеження всіх регіонів України й запис на фонограф зібраних на цих територіях тисяч зразків відповідного музично-фольклорного матеріалу в 1920-х роках були своєрідним «музичним» аналогом здобутку експедиції під керівництвом П. Чубинського другої половини ХІХ ст. Водночас не можна не помітити своєрідної «історичної арки» між зазначеними дослідженнями працівників Кабінету музичної етнографії та сучасним фундаментальним багатотомним науковим проектом сектору етномузикології відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ НАНУ – «Регіонально-жанровою антологією українського музичного фольклору», про яку мова буде йти далі.

У сучасний період з ініціативи Г. Скрипник було реалізовано унікальний (такий, що може здійснюватися не частіше, ніж раз у століття) аналог вищевказаного народознавчого проекту П. Чубинського – тотальне фольклорно-етнографічне обстеження України, зумовлене необхідністю відтворення теперішнього хронологічного зрізу етнокультури в межах нинішніх держав-

них кордонів України. Цей проект був утілений у проведенні сотень експедицій, що охопили всі історико-етнографічні регіони України, а його результати було узагальнено в 10-томному виданні «Етнографічний образ сучасної України». Представлений у ньому потужний корпус пам'яток етнокультури й мови є не лише внеском в українське наукове знання, а й національним культурним надбанням, здобутком європейської науки.

«Музичним аналогом» цього проекту стала ініційована також Г. Скрипник вищезгадана багатотомна «Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору» (Київ, 2016. Т. 1; 2019. Т. 2; 2021. Т. 3; 2022. Т. 4; 2023. Т. 5; Г. Скрипник також головний редактор). Про це видання сама Ганна Аркадіївна казала, що це «капітальна річ». Творцями зазначеної унікальної розробки в різні роки були С. Грица, А. Іваницький, М. Хай, Л. Єфремова, В. Пономаренко, Д. Щириця та ін. У праці зібрано обрядовий і необрядовий музичний фольклор, епіку, інструментальну музику, зразки танцювально-рекреативної музичної практики всіх історико-етнографічних регіонів України тощо. У текстових частинах здійснено історичне й текстологічне дослідження зібраного матеріалу, застосовано новітні методи й підходи, зокрема парадигматичний підхід. Отже, це унікальне багатотомне видання, по суті, є енциклопедичним зібранням зразків українського музичного фольклору всіх можливих видів, галузей жанрів, сольної та гуртової форм виконання. Водночас воно відображає міжкультурні взаємодії та наслідки світових глобалізаційних процесів у фольклорі. Отже, ця багатотомна розробка своєрідно доповнює «Українську музичну енциклопедію». А обидва ці фундаментальні проекти дають вичерпне знання

про вітчизняну музичну культуру в єдності її народної та професійної складових.

Науковиця була ініціаторкою перевидання в межах проекту «Народознавча та мистецтвознавча спадщина» праць видатних діячів вітчизняної культури – М. Костомарова, О. Бежковича, В. Кравченка, Ю. Павловича, Є. Спаської, О. Зілинського, М. Сополіги, С. Козака та ін. Переважна більшість зазначених розвідок, уперше надрукованих у XIX – на початку XX ст., до їх перевидання в межах цього проекту була бібліографічною рідкістю. Ці сучасні видання зберігають не лише історичну, а й наукову цінність. Їх присутність у теперішньому дослідницькому процесі важлива для розуміння цілісності історії української науки, її основних здобутків і традицій, сформованих провідними вітчизняними науковими школами. Зрештою, спадщина талановитих учених ніколи не втрачає своєї цінності для науки, завжди містить у собі ідеї, підходи до осмислення обраних явищ, що є повчальними для науковців різних часів і поколінь. Корпус цих праць включає також розробки етномузикологів.

Так, іще до започаткування зазначеного проекту Ганна Аркадіївна взяла участь у перевиданні книги «Українські думи та пісні історичні» Д. Ревуцького (³ 2001 р.), ініційованої співробітницею відділу музикознавства ІМФЕ В. Кузик. Свого часу (1-ше видання – 1919 р.) ця оглядового характеру книжка була корисним джерелом знань про українські народні думи, мала значення для їх популяризації, а також, будучи, по суті, навчальним посібником, – для навчального процесу.

У 2004 році почалося здійснення проекту «Народознавча та мистецтвознавча спадщина». Першим у його

межах стало перевидання (1-е видання – Київ; Харків, 1927. Т. 1; 1931. Т. 2; сучасне перевидання – 2004 р.) праці, у якій було зібрано великий корпус думного епосу українського народу (без мелодій), – «Українські народні думи» К. Грушевської. Свого часу подвижницька праця з опублікування двох томів (із задуманого 5-томного корпусу українських дум) принесли дочці М. Грушевського найбільше визнання. У книзі, як зазначала К. Грушевська, «ми старалися зібрати в корпусі все, що тільки можна було добути як з уже опублікованого, так і з недрукованого» [7, с. IX]. Вона провела не лише колосальну дослідницько-пошукову роботу по збиранню текстів дум та їх варіантів, але й по їх систематизації (за тематичним принципом) та вивченню, результати якого було теоретично узагальнено в текстах, уміщених у виданні. Поряд з однойменною працею Ф. Колесси (Львів, 1920) це було найповніше на той час зібрання думного епосу нашого народу й водночас найґрунтовніше його дослідження, безпосередня основа відповідних сучасних розробок. Сучасне перевидання цієї книги ініціювала, здійснила організаційні зусилля для її публікації, була авторкою вступної статті також Ганна Аркадіївна. Відтак за її редакцією було здійснено і два однойменні видання, де зразки українських дум було зафіксовано з мелодіями (2005; 2 томи – 2009 і 2019 – 5-томного видання). Ці праці є найповнішим на сьогодні зібранням творів національної епічної традиції, у яке ввійшли не лише раніше опубліковані зразки, а й нові їх транскрипції з наукових фондів, приватних колекцій, записи від автентичних виконавців. Отже, завдяки організаційній діяльності Ганни Аркадіївни було опубліковано повний корпус думного епосу, що, зокрема, охоплював відповідні

напрацювання, здійснені впродовж історії української етномузикології.

Наступного (2005) року було видано працю Ф. Колесси «Історія української етнографії» (написана протягом 1942–1946 рр.), що за життя автора не була надрукована. Її рукопис зберігається в єдиному примірнику в Архівних наукових фондах рукописів і фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Вона є історично першою наукознавчою розробкою, спеціально присвяченою аналізу фольклористики й етномузикології на Заході, у Росії та Україні (основні розділи присвячено науковому доробку українських науковців XIX – початку XX ст.), відтворює історичний процес фіксації та вивчення словесного й музичного фольклору впродовж зазначеного часу. Отже, розвідка є історичним джерелом наукознавчого напрямку у фольклористиці й етномузикології, що отримав продовження у працях сучасних фахівців (О. Правдюк, С. Грица та ін.). Таким чином, функціонування дослідження Ф. Колесси в науці сьогодні також є внеском у формування цілісності уявлень про історію зазначених наукових галузей, залучення її цінних здобутків до теперішньої наукової діяльності.

Видатна наукова діячка ініціювала й перевидання праці «Українські народні мелодії» К. Квітки (у 2 ч.; Київ, 2005; відповідальна редакторка Г. Скрипник; упорядник і редактор А. Іваницький). Її перша частина за кількістю посилань у наукових і педагогічних роботах, впливом на формування інтонаційної основи української професійної музики є неперевершеною в контексті записів фольклору різних народів світу. Друга частина – єдине розгорнуте критико-текстологічне дослідження, де видатний учений-етномузиколог аналізує власну музич-

но-етнографічну діяльність зі збирання (документування) народної музики протягом чверті століття.

Ганна Аркадіївна також здійснювала роботу головної редакторки збірки «Українські народні пісні в записах Михайла Гайдая» (Київ, 2010), надрукованої за автографом відомого фольклориста М. П. Гайдая – батька визначної співачки З. Гайдай та фольклориста М. М. Гайдая, колеги К. Квітки й В. Харкова під час їхньої спільної праці в Кабінеті музичної етнографії ВУАН. У збірнику вперше було зібрано здійснені науковцем на початку ХХ ст. рідкісні записи музично-фольклорних зразків. У їх записах збережено діалектні особливості мелодій, виявлено високий фаховий рівень нотації, притаманний усім співробітникам Кабінету в період, коли його очолював К. Квітка. Зокрема, В. Харків зазначав: «Кожен запис повинен виглядати так, щоб як хто візьме його тямуций в руки, то міг би проспівати пісню від початку до кінця так, як чув її записувач» [цит. за 8, с. 120]. Отже, зазначений збірник має насамперед історичну цінність: це – явище, яке репрезентує сучасним науковцям конкретний прояв високої культури етномузикологічної праці, притаманної співробітникам тогочасного Кабінету. Завдяки цьому видання є корисним і для сучасних етномузикологів.

Г. Скрипник була головною редакторкою фундаментальних, переважно багатотомних, уперше створених в українській гуманітаристиці науковцями ІМФЕ енциклопедичних і підсумкових історичних праць не лише з етнології, фольклористики, історії образотворчого, декоративного, театрального, кіномистецтва, але й із питань музичної культури, індивідуальних і колективних розробок, присвячених її малодослідженим питанням.

Вона сприяла їх здійсненню як керівниця й організаторка наукового процесу, часто як ініціаторка таких досліджень, у вирішенні низки питань надавала консультаційну допомогу. Адже праці Ганни Аркадіївни мають теоретико-методологічне значення не лише для етнології, але й для суміжних наук, зокрема, вивчення широкого кола питань етномузикології, а також регіоналістики, кроскультурних студій, наукознавчих, історико-культурних та інших проблем у музикознавстві.

Так, науковиця була головною редакторкою і авторкою Передмови до четвертого тому (Київ, 2008. Кн. 1) «Історії української культури» та членом редколегії цього фундаментального (у 5 т., 9 кн.) видання, підготовленого Секцією суспільних і гуманітарних наук НАНУ. У ньому вперше запропоновано сучасне концептуально-цілісне осмислення історії традиційної та професійної, матеріальної та духовної культури, наукового знання України з урахуванням теперішніх напрацювань українських і зарубіжних гуманітарних наук. Викладає у Вступі до четвертого тому концепцію української культури XIX ст. враховували музикознавці ІМФЕ під час підготовки другого тому «Історії української музики», присвяченого також XIX ст., розділів до різних колективних монографій із питань українського Романтизму та впливу його принципів на музичне українознавство (О. Немкович) тощо.

Як керівник установи, Г. Скрипник ініціювала підготовку й була головною редакторкою «Матеріалів до енциклопедії української театральної культури» (у 2 ч.; ч. 1, 2022, наукові редакторки – О. Зінич та О. Немкович; ч. 2, 2024, наукові редакторки – О. Зінич і Н. Мех), здійснюваних відділом екранно-сценічних мистецтв та

культурології. У праці три основні тематичні розділи – драматичний, оперний та балетний театр. Отже, вона є першою спробою охоплення в одній енциклопедичній розробці декількох галузей театральної культури, що є важливим і єдиним на сьогодні кроком до створення в майбутньому «повномасштабної» енциклопедії багатопрофільної української театральної культури.

Ганна Аркадіївна – голова редколегій багатотомних «Історії української музики» (2-ге, доповнене й перероблене видання; Київ, 2016. Т. 1. Кн. 1; 2009. Т. 2; 2004. Т. 5) та «Української музичної енциклопедії» (Київ, 2006. Т. 1; 2008. Т. 2; 2011. Т. 3; 2016. Т. 4; 2018. Т. 5; 2023. Т. 6), здійснюваних відділом музикознавства ІМФЕ також уперше у вітчизняній гуманітаристиці. У них (відповідно в історичному та енциклопедичному аспектах) охоплено всі галузі, жанри, стилі, персоналії національної музичної культури, історичні процеси її функціонування у світовому культурному просторі; відображено стан джерельної бази й концептуальних засад, категоріальний апарат сучасного музикознавства. Міждисциплінарний характер цих досліджень зумовив звернення їх авторів і наукових редакторів до праць із суміжних сфер знання, зокрема, у вивченні проявів поліетнічності в українській музичній культурі, процесів трансмісії етнокультурних традицій у діахронії – до праць Г. Скрипник.

Непересічним є внесок Г. Скрипник як організаторки наукового процесу у справу видання зазначених праць. Відповідно до звернення колишнього Президента НАН України Б. Патона до керівників академічних установ з пропозицією створити власні видавничі осередки у зв'язку з проблемами фінансування Академії, Ганна Аркадіївна на початку 2000-х років заснувала в ІМФЕ

редакційно-видавничий підрозділ. Він став помітним україністичним центром, де сконцентрувалася публікація академічних наукових праць, присвячених усім галузям матеріальної та духовної (у т. ч. музичної) культури українців. Цей підрозділ набув не лише наукового, а й суспільного значення. За участю видавничого підрозділу ІМФЕ було опубліковано сотні праць науковців ІМФЕ, зокрема вищезазначених колективних та індивідуальних розробок, нотних збірок, підготовлених відділами музикознавства та етномузикології (від 2016 р. об'єднаних у єдиному відділі). У своїй сукупності весь цей корпус друкованих матеріалів свідчить, що нині Інституту належить помітна роль у формуванні сучасного національно-культурного образу України у світі.

Ганна Аркадіївна була головою редколегій усіх періодичних видань ІМФЕ, що виходили в Інституті впродовж 1990-х – початку 2020-х: НТЕ (тепер «Народна творчість на етнологія»), «Матеріали до української етнології», «Слов'янський світ», «Студії мистецтвознавчі», «Матеріали до українського мистецтвознавства», «Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії», «Наукові студії ІМФЕ», щорічник МАУ «Наукові записки Міжнародної асоціації україністів», де систематично друкувалися раніше й друкуються тепер музикознавці й етномузикологи ІМФЕ та інших наукових інституцій і навчальних закладів України та інших країн.

Науковиця є авторкою і керівницею низки міжнародних наукових проєктів, що виконувалися / виконуються колективом ІМФЕ спільно з ученими Польщі, Болгарії, Угорщини, Македонії, Литви, Румунії, Сербії, Хорватії, Франції, Ізраїлю, Туреччини, Канади, США, Японії та інших країн. За керівництва Ганни Аркадіївни ІМФЕ НАНУ

забезпечував поточну організаційну діяльність і підготовку міжнародних конгресів українців, що відбувалися в Донецьку (6-й; 28 червня – 1 липня 2005; понад 500 учасників) та Києві – 8-й (21–24 жовтня 2013; понад 650 науковців із 23 країн світу) і 9-й (25–27 червня 2018; понад 700 науковців із 20 країн). Кожний із них сприяв консолідації вітчизняних і зарубіжних етнологів, фольклористів, мистецтвознавців-україністів (у т. ч. музикознавців), мав позитивний резонанс в україністичних середовищах України й інших країн, відіграв важливу роль у поширенні знань про Україну у світі. Спільні українсько-зарубіжні проекти мали істотне значення для виходу науковців ІМФЕ у міжнародний науковий простір, підвищення авторитету Інституту в Україні й за її межами, ознайомлення науковців інших країн із працями українських учених, ствердження перед зарубіжною спільнотою вітчизняних наукових здобутків як таких, що відповідають рівню світової науки. Це повною мірою стосується музикознавства, адже зазначені міжнародні заходи включали музикознавчу складову. Зауважимо, що під час кожного конгресу українців працювала секція музикознавства. На з'їздах славістів виступали з доповідями етномузикологи й музикознавці. Усі опубліковані випуски матеріалів зазначених конгресів містили публікації етномузикологів і музикознавців, що входили до розділів, присвячених музикознавству й аудіовізуальним мистецтвам. Ганна Аркадіївна була членом головної редакції збірників матеріалів цих поважних міжнародних форумів.

Упродовж понад 20 років науковиця очолювала Спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських і докторських дисертацій при ІМФЕ, де захистилося близь-

ко 100 здобувачів наукових ступенів не лише з різних регіонів України, але й із зарубіжних країн за спеціальностями: «Етнологія», «Фольклористика»; мистецтвознавчими спеціальностями (до 2014 р.) – «Театральне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Кіномистецтво і телебачення» та «Музичне мистецтво». У той час рада стала одним із найавторитетніших в Україні центрів атестації наукових кадрів із вказаних спеціальностей. Як голова ради, Г. Скрипник безпосередньо цьому сприяла, а отже, мала в той час істотний позитивний вплив на формування у відповідних регіонах музикознавчих шкіл.

Висновок. Таким чином, внесок Ганни Аркадіївни в музикознавчі дослідження в ІМФЕ НАНУ є надзвичайно масштабним та різнобічним. Її вимоги, ініціативи, конкретні напрацювання стимулювали здійснення фундаментальних, непересічного наукового й суспільного значення музикознавчих проектів, оприлюднення яких сприяло підвищенню авторитету музикознавчої школи Інституту в Україні й за її межами. Її невтомна, проникнута унікальним чуттям усього вагомого, потрібного науці, спрямована потужним стратегічним мисленням науково-організаційна діяльність стала певним «камертоном» у науковій творчості музикознавців названої академічної установи. На нього вони дотепер орієнтуються, визначаючи пріоритети у своїй поточній науковій роботі, формулюючи напрями ефективного планування роботи, усвідомлюючи стратегічні перспективи розвитку тих чи інших наукових напрямів тощо. Досвід співпраці музикознавців і етномузикологів відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України з Г. Скрипник залишається актуаль-

ним сьогодні, набуває значення цінних уроків організації наукового процесу. Фахівці відділу зберігають про Ганну Аркадіївну вдячну і світу пам'ять.

Джерела та література

1. [Б. п.]. Про наукове співробітництво між Національною академією наук України та Академією наук Республіки Башкортостан. *Вісник НАН України*. 2013. № 1. С. 48–51.
2. [Б. п.]. 70-річчя академіка НАН України Скрипник Г. А. *Вісник НАНУ*. 2019. № 9. С. 107.
3. Немкович О. Скрипник Ганна Аркадіївна. *Українська музична енциклопедія*. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2023. С. 447–453.
4. Палій В., Храмов Ю. Національна академія наук України 1918–2008: персональний склад. Київ, 2008. 352 с.
5. Сополіга М. Знакова постать української наукової еліти. (До ювілею Ганни Аркадіївни Скрипник). *Дукля* (м. Пряшів, Словаччина). 2019. № 4. С. 56–58.
6. Стройка В. Київський літопис ХХІ століття. Київ, 2001. 464 с.
7. Українські народні думи / тексти і передм. К. Грушевської. У 2 т. Харків ; Київ : Пролетар, 1931. Т. 2. С. IX; сучасне перевид.: Київ, 2004. Т. 2.
8. Юзефчик О. Діяльність Кабінету музичної етнографії. Київ, 2004. 200 с.

References

1. ANON. On the Scientific Cooperation between the National Academy of Sciences of Ukraine and the Academy of Sciences of the Republic of Bashkortostan. *Bulletin of the NAS of Ukraine*, 2013, no. 1, pp. 48–51 [in Ukrainian].
2. ANON. The 70th Anniversary of Birthday of the Academician of the National Academy of Ukraine Skrypnyk H. A. *Bulletin of the NAS of Ukraine*, 2019, no. 9, pp. 107 [in Ukrainian].
3. NEMKOVYCH, Olena. Skrypnyk Hanna Arkadiivna. *Ukrainian Musical Encyclopedia*. Kyiv: IASFE Publishing House, 2023, pp. 447–453 [in Ukrainian].

4. PALII, Volodymyr, Yurii KHRAMOV. National Academy of Sciences of Ukraine of 1918–2008: Personal Composition. Kyiv, 2008, 352 pp. [in Ukrainian].

5. SOPOLYHA, Myroslav. An Iconic Figure of Ukrainian Scientific Elite (On the Occasion of the Jubilee of Hanna Arkadiivna Skrypnyk). *Duklia* (Prešov, Slovakia), 2019, no. 4, pp. 56–58 [in Ukrainian].

6. STROIKA, Volodymyr. Kyiv Chronicle of the 21st Century. Kyiv, 2001, 464 pp. [in Ukrainian].

7. *Ukrainian Folk Dumas*. Texts and prefaced by Kateryna HRUSHEVSKA. In Two Volumes. Kharkiv; Kyiv: Proletarian, 1931, vol. 2, pp. 9; modern edition: Kyiv, 2004, vol. 2 [in Ukrainian].

8. YUZEFCZYK, Oksana. *The Activities of the Cabinet of Musical Ethnography*. Kyiv, 2004, 200 pp. [in Ukrainian].

УДК 355.01(477:470):314.151.7](470+511=161.2):001.89Скр“20”

Сергійчук Володимир

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна).

Serhiichuk Volodymyr

a Doctor of History, a professor, a head of the Department of History of World Ukrainians of the Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv, Ukraine).

Бібліографічний опис:

Сергійчук, В. (2025) Українська діаспора в росії: проблеми ідентифікації, сучасні екзистенційні виклики та перспективи повернення. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 126–143.

Serhiichuk, V. (2025) Ukrainian Diaspora in Russia: Problems of Identification, Modern Existential Challenges and Prospects for Return. *Hanna Skrypyuk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 126–143.

**УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В РОСІЇ:
ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ,
СУЧАСНІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИКЛИКИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВЕРНЕННЯ**

Анотація / Abstract

У статті ідеться про основні джерела розширення української присутності на теренах нинішньої росії, починаючи з часів Русі. Це досяглося як за добровільного переселення, так і примусових, депортаційних заходів цього процесу після Переяславської ради 1654 року, що мав за

мету денационалізувати українство в місцях вселення. Однак нагромаджена критична маса української революційної енергії дала змогу не тільки відродити власну державність, а й національну свідомість наших співвітчизників, котрі опинилися на чужині. Від Балтики до Тихого океану з 1917 року розпочинається коренізація українських переселенців, які домагаються відкриття для своїх дітей шкіл рідною мовою, як і спеціальних навчальних закладів. Місцеві засоби масової інформації також стали переходити на українську, як і хоріві колективи й театри.

Така ситуація тривала до грудня 1932 року, коли Москва різко зупинила процес українізації, насамперед на російських теренах, перейшовши до терору й фізичного знищення наших співвітчизників. Погроми українців на всіх розселеннях призвели не тільки до скорочення кількості українців у Росії, а й страху бути українцем, у тому числі і в Україні. І це розтягнеться на десятки років, протягом яких нові мільйони українців опиняться в східних районах Росії, де обставини виживання змусять їх досить швидко відмовитися від власної ідентичності.

Ще більше ускладнилася ситуація для українців у Росії після початку широкомасштабної агресії Москви проти України. Їхня доля тепер залежить не тільки від успіхів Сил оборони України, а й від тиску світової громадськості на авторитарний режим Путіна.

Ключові слова: українські громади в Росії, геополітичні виклики перед ними, перспективи повернення на Батьківщину.

The article is about the main sources of the expansion of the Ukrainian presence on the territories of present-day Russia, starting from the times of Rus. This is achieved both through voluntary resettlement and through forced, deportation measures of this process after the Pereiaslav Council of 1654, which has been aimed at denationalizing Ukrainians in the places of settlement. Because of this phenomenon the critical mass of Ukrainian revolutionary energy has made it possible to revive our own statehood as well as also the national consciousness of our compatriots who found themselves in a foreign land. From the Baltic to the Pacific Ocean, the indigenization of Ukrainian immigrants has started in 1917. They have sought to open schools in their native language for their children as well as special educational institutions. Local media have also started to switch to Ukrainian, like choirs and theaters.

This situation has lasted until December, 1932, when moscow has stopped the process of Ukrainization abruptly, primarily on russian terrains, turning to terror and physical destruction of our compatriots. Pogroms of Ukrainians in all settlements have led not only to a reduction in the number of Ukrainians in russia, but also to a fear of being Ukrainian, including in Ukraine. And this will stretch for decades, during which millions of new Ukrainians find themselves in the eastern regions of russia, where the circumstances of survival will force them to abandon their own identity quite quickly.

The situation for Ukrainians in russia has become even more complicated after the start of moscow's large-scale aggression against Ukraine. Their fate now depends both on the successes of the Security and Defense Forces of Ukraine, and also on the pressure of the world community on putin's authoritarian regime.

Keywords: Ukrainian communities in russia, geopolitical challenges facing them, prospects for returning to their homeland.

Майже сто років тому у складі російської федерації нараховувалося майже 7 млн українців. Вони ідентифікували себе 9 українізованими районами в Далекосхідному краї, 40 – у Казахській АСРР, яка тоді входила до складу росії, 26 – на Слобожанщині, 37 – на Північному Кавказі. Ці процеси активно поширювалися в Поволжі, у Західному Сибіру, де планувалося українізувати навіть цілий Славгородський округ. У цих регіонах, як правило, відкривалися українські школи, засновувалися місцеві газети українською, на неї переводили діловодство радянських, господарських і кооперативних організацій. Крім того, відкривалися українські педагогічні технікуми й відділення в університетах та інститутах, де готували вчительські кадри для своїх національних шкіл [14].

До речі, ці процеси з 1932 року розпочалися і в Азербайджані, де розгортали мережу початкових україн-

ських шкіл у тих селах, у яких переважали наші співвітчизники. Але оскільки в таємній постанові кремля від 15 грудня 1932 року, якою в брутальний спосіб заборонялося все українське за межами УСРР, Азербайджан не згадувався, відтак до Баку цей злочинний документ не надійшов, відповідно в прикаспійських українських селах продовжували українізацію і 1933 року. І лише тоді, коли Наркомат освіти Азербайджанської СРР звернувся до колег з УСРР із проханням надіслати українські підручники, то з Харкова перелякано порадили тихенько припинити цю справу, оскільки Москва вже давно все українське заборонила в таємному порядку. Тому й не дивно, що за переписом 1937 року українці вже не згадуються в статистичних матеріалах по Азербайджану, хоча гірські євреї зафіксовані в кількості 10 899 осіб [5, с. 95].

Тоді, щоправда, продовжилася українізація в Криму, незважаючи на повторне підтвердження таємної директиви Наркомату освіти РСФРР від 9 липня 1933 року про безумовне переведення українізованих шкіл на російську мову: ще в 1937/1938 навчальному році дві їх функціонувало в Сімферополі й Красноперекопському районі, а в 1940–1941 залишалася одна – середня, де в 17 класах навчалося 569 учнів [1, арк. 56].

Після Голодомору-геноциду 1932–1933 років, який забрав життя 10,5 млн українців УСРР і Північного Кавказу [7, с. 618] (заморених голодом українців Слобожанщини, Поволжя, Західного Сибіру, Казахстану ще ніхто не рахував), московська влада так настрахала багатьох наших земляків за межами УСРР, що вони боялися признаватися, яка мати їх народила. Відтак кількість українців у тій же Росії зменшилася за переписом 1937 року з 7 млн у 1926 році до 3 087 022 осіб [5, с. 85].

Наприклад, у Центральньо-Чорноземному регіоні ці показники зменшилися відповідно з 1 651 853 осіб до 698 667 осіб, Середньоволзькому – з 206 192 до 184 925, а в Нижньоволзькому – з 440 223 до 235 065 [4, с. 12, 174, 462; 5, с. 87, 89–92].

Але найбільш вражали показники на теренах майбутнього Краснодарського краю: у 1926 році було 1 580 895 осіб, а в 1939-му там їх виявилось лише 143 744 [розраховано російськими дослідниками за: 4; 6].

З урахуванням багатьох міграційних процесів після цієї дати, у тому числі примусових, кількість українців у росії знову зростала. Скажімо, 1989 року їх там нараховувалося 4 362 872 особи. Однак після розвалу срср ця кількість зменшилася – за переписом 2010 року українців у рф нараховувалося вже тільки 1 927 980 осіб.

Ось чому серед багатьох важливих проблем, які постануть перед нашою державою після закінчення війни, – доля української діаспори в росії, про повноцінне організоване існування якої нині навіть і не йдеться. Тож перед нею там вибір зовсім невеликий: або остаточно розчинитися в чужому для нас етнічному морі, або ж для власного національного порятунку повернутися на Батьківщину, щоб працювати для її відбудови й повноцінного утвердження власної державності рідного народу.

Щоправда, у контексті зазначеного вибору постає ще одна складова: а чи погодиться сама росія відпустити роботящих фахівців-українців? А якщо й погодиться, то які проводи влаштує тим, хто не один десяток років віддавав свої знання й сили розбудові власне російських регіонів?

Загострення вказаної проблеми тим більш актуальне, оскільки подібні прецеденти вже траплялися в неда-

лекуму минулому – принаймні за останні сто років така нагода повернутися на Батьківщину українцям випадала тричі – після проголошення незалежності УНР у 1918 році, під час реєвакуації після закінчення Другої світової війни та внаслідок розпаду срср.

У першому випадку українці могли вільно висловлювати своє бажання, тим паче, що від Балтики до Тихого океану діяли консульські установи Української держави, які оформляли документи на прийняття українського громадянства. До речі, його тоді надавали не лише вихідцям із 9 зазначених у III Універсалі Центральної Ради губерній – Волинської, Подільської, Київської, Чернігівської, Полтавської, Харківської, Катеринославської, Таврійської та Херсонської, а й прилеглих територій Курської, Воронезької, Чорноморської, Бессарабської, Облaсті Війська Донського, Кубані, а також Гродненської, де українці розселялися переважно як автохтони. Однак російська більшовицька влада всіяко перешкоджала виїзду наших земляків, вдаючись, зокрема, до відвертих грабежів поворотців до України.

А що стосується власне українських колоніальних теренів, зокрема на розселеннях, де верховодила біла росія в особі її правителя Сибіру адмірала Колчака чи Далекого Сходу отамана Семенова, то звідти українців не відпускали на Батьківщину, мотивуючи нібито їхнім військовим обов'язком захищати «єдиную Русь».

Із метою недопущення масового повернення українців на рідну землю москва 1923 року під приводом нібито турботи про розвиток національної духовності навіть змушена була погодитися на їхню так звану коренізацію на всіх розселеннях, що для наших земляків вилилося в політику суцільної українізації. Це, слід зауважити,

було водночас агітацією за додаткове переселення з УСРР у східні райони СРСР ще 2 млн українських селян, починаючи з 1925 року: до Сибірського краю – 707 900, Далекосхідного – 353 500, Казахстану й Башкортостану – 296 000, Середньої Азії – 281 000, Поволжя – 225 000, Північного Кавказу – 52 000 і на Урал – 45 000 [2, ф. 413, оп. 1, спр. 199, арк. 17].

З 1929 року депортують так званих куркулів: у 1930–1931 роках до цієї категорії спецпереселенців віднесли 63 817 родин: Північний край – 19 658, Урал – 32 127, Західний Сибір – 6556, Східний Сибір – 5056, Якутія – 97, Далекосхідний край – 323. До цієї кількості необхідно додати й 5000 куркулів до Казахстану, починаючи з 10 лютого 1930 року [9, с. 241, 243].

Тим часом після сотень тисяч жертв 1937–1938 років кремлівські «визволителі» готували нові депортаційні плани. Зокрема, до виселення намічаються польські осадники й лісова сторожа, серед якої багато українців. Масові депортації в міжвоєнний період відбувалися в чотири етапи: перший розпочався 10 лютого 1940 року, коли було виселено 220 тис. осіб; другий – 13 квітня 1940 року: тоді вислали 320 тис.; третій – червень-липень 1940 року: 240 тис.; четвертий – червень 1941 року: майже 300 тисяч. Отже, за 1940–1941 роки із західноукраїнських областей було вивезено на поневіряння й загибель понад 1 млн осіб [13, с. 47–57].

Подібні акції тривали аж до війни з Німеччиною. Так, 14 травня 1941 року ЦК ВКП (б) і Раднарком СРСР видали спільну директиву за № 1299-52 сс «Про вилучення контрреволюційних організацій у західних областях СРСР». Цим документом передбачалося заарештувати й направити в заслання на поселення у віддалені райони

радянського союзу терміном на 20 років з конфіскацією майна членів родин учасників українських і польських націоналістичних організацій, глави яких перейшли на нелегальне становище або засуджені до вищої міри покарання. Згідно з доповідною наркома держбезпеки СРСР Меркулова від 23 травня 1941 року «всього із західних областей УРСР заплановано виселити 3110 родин, або 11 476 осіб. Фактично вилучено й «завантажено» у вагони 3073 родин, або 11 329 осіб» [10, с. 154, 155].

Із початком гітлерівського нападу на радянський союз величезна хвиля евакуйованих українців заповнила Поволжя, Урал, Сибір, Казахстан. Скрізь там вони з привезеного з України обладнання закладали нові шахти й рудники, мартенівські й складальні цехи для виготовлення найновішої зброї, розорювали тисячі гектарів перелогів, щоб вирощувати хліб для майбутньої перемоги.

Проте коли українець Кузьма Дерев'янка з Уманщини від імені СРСР підписав документ про закінчення Другої світової війни, то не всім їм світила дорога на Батьківщину. Скажімо, з прославленого Танкограду, що був створений на базі колективів ленінградського Кіровського й харківського моторобудівного заводів у Челябінську, значну частину інженерно-технічних працівників на береги Неви одразу ж повернули, а багато творців перших у світі танкових дизелів так і залишилися назавжди на Уралі, зокрема їхній головний конструктор Іван Трашутін, двічі Герой Соціалістичної Праці, котрий принаймні до початку 1970-х років так і залишався в Челябінську, коли з ним там зустрічався автор цих рядків.

Подібне сталося й у Нижньому Тагілі, де евакуйовані з Харкова танкобудівники на базі Уралвагонзаво-

ду випустили за роки війни 35 тис. прославлених Т-34. Навіть творці цієї бойової машини тривалий час після звільнення Харкова в 1943 році не могли повернутися до нього, аби там розгорнути проектування нових машин. Головний конструктор Олександр Морозов, якого тримали в Нижньому Тагілі аж до 1951 року, із цього приводу з гіркотою засвідчив: «Харків перетворений у філіал Тагіла» [16, с. 12]. А багато досвідчених українських конструкторів і складальників так і залишилися на Уралі кістяком нового танкобудівного підприємства, яке й досі є основним у даній галузі в росії.

А скільки досвідчених харків'ян залишилося в Свердловську, Горькому, Сталінграді, Омську, де випускали Т-34, чи на алтайських заводах, де освоювали виробництво унікальних танкових двигунів.

Водночас не всі донецькі шахтарі, криворізькі гірники, маріупольські металурги змогли повернутися додому після перемоги з Уралу, Сибіру й Казахстану, як і українські хлібороби з Поволжя, Сибіру та Казахстану.

Така можливість у них та ще в мільйонів тих, хто через різні оргнабори, особливо із західноукраїнських земель, опинився на величезних просторах росії за пів століття після Другої світової війни, з'явилася після проголошення незалежності України в 1991 році. Скажімо, тільки в Тюмені українців виявилось тоді понад 600 тис., переважно з Галичини. Саме вони відіграли головну роль в освоєнні для російської федерації нафтогазових багатств таких корінних народів цього регіону, як ханти, манси, ненці...

Сотні тисяч українців за цей час розселилися ще далі на північ і схід – на Таймирі, Камчатці, Чукотці, обіймаючи чи не всі основні керівні компартійні, радянські

й господарські посади в місцевих народів. Наприклад, чукчі найдалшого на північному сході тодішнього СРСР селища Уелен обрали за свого голову українця Артема Михайлюка, уродженця Макарівки, що на Житомирщині [15].

А ще ж треба пам'ятати про тих українців, які опинилися в росії внаслідок особливих форм більшовицького оргнабору. Так, на виконання спеціального наказу ленінського наркома Троцького від 13 жовтня 1920 року з українських залізниць повинні були представити персональні списки осіб, яких необхідно було зняти із залізниць України й відрядити на Північ [2, ф. 183, оп. 5, спр. 86, арк. 1].

Як наслідок, станом на 1 січня 1931 року в керівному складі українських залізниць рахувалося із 115 осіб 35 українців, росіян – 67 [2, ф. оп. 4, спр. 549, арк. 13–16].

Як тільки передові загони Червоної армії на початку 1944 року вступили на територію західноукраїнських областей, то Микита Хрущов одразу ж висунув пропозицію щодо виселення родин активних оунівців. Він навіть підготував відповідний проект постанови Державного Комітету Оборони СРСР, який відправив на розгляд сталіна.

Реакція хазяїна кремля не забарилася: згідно з розпорядженням народного комісара внутрішніх справ СРСР берії від 31 березня 1944 року за № 7129 встановлювався відповідний порядок виселення, що уточнювався спеціальною інструкцією НКВС УРСР від 5 квітня 1944 року «Про порядок організації заслання родин членів ОУН і активних повстанців у віддалені райони СРСР» [8, с. 236].

Наказом каральних органів від 9 жовтня 1944 року «Про заходи про посилення боротьби з оунівським

підпіллям і ліквідації збройних банд ОУН у західних областях Української РСР» передбачалося посилити репресії щодо родин повстанців через виселення їх у віддалені райони СРСР. Так виселення набувають нового розмаху. Кількість виселеного населення, за даними каральних органів за три роки, становила 36 609 осіб. А заходами з посилення боротьби з українським національно-визвольним рухом на теренах Берестейщини, що вольовим рішенням Сталіна в 1939 році була віднесена до складу Білоруської РСР, уже в лютому 1945 року також передбачалася депортація родин оунівців [11, с. 264].

Проте наймасштабнішою депортацією населення із Західної України була акція «Захід», що розпочалася 21 жовтня 1947 року. З 6:00 з усіх населених пунктів Львівської, Тернопільської, Станіславської, Дрогобицької, Волинської, Рівненської й Чернівецької областей споконвічних мешканців цих теренів виганяли в незвідане (77 791 осіб). Загалом виселено з України так званого спецконтингенту до 1948 року 131 935 осіб. Усе, на що спромоглася тодішня «найгуманніша в світі влада робітників і селян», – це те, що цим обездоленим людям вирішила «протягом грудня 1947 року й 1-го кварталу 1948 надати безповоротну допомогу продовольством з розрахунку в день на одну особу: борошна – 150 грамів, крупи – 50 грамів, солі – 15 грамів і цукру (тільки дітям) – 15 грамів».

Казахстанська влада, щоправда, звернула увагу на непрацевдатних членів родин українських націоналістів і 9 грудня 1947 року ухвалила рішення про їхнє окреме розселення в Караганді й надання допомоги 991 сім'ї в кількості 1935 осіб на загальну суму 150 тисяч рублів.

У її рахунок виділялося, зокрема, 25 тонн продовольчого зерна [12, с. 200].

Тим часом в УРСР продовжувалися облави на родини оунівців – на кожний випадок спротиву націоналістичного підпілля влада реагувала вивезенням до східних районів СРСР нових контингентів невинних людей. Скажімо, в архівних фондах збереглися подібні свідчення за кожний місяць. Наприклад, за травень 1949 року у Львівській області було зафіксовано 31 антирадянську акцію; у відповідь було виселено 217 родин. За два диверсійні акти на залізниці було відправлено на схід відповідно 25 і 40 родин [3, ф. 1, оп. 23, спр. 5944, арк. 26–30].

Тільки після смерті сталіна депортовані й ув'язнені українці почали повертатися додому. Але це не означало, що всі вони могли реально жити на Батьківщині. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 7 січня 1960 року члени родин учасників націоналістичного підпілля позбавлялися права на «возвращения им имущества, конфискованного при выселении», а також вони не мали «права возвращаться в места, откуда они были выселены».

Та й теперішня росія не погодилася на те, щоб вони могли зароблені у суворих природних умовах високі пенсії одержувати на Батьківщині, прив'язуючи їх економічно й політично до себе, як і їхніх дітей, що народжувалися переважно за місцем і часом праці там своїх батьків. Більше того, аби утримати українців у сфері свого впливу, москва запропонувала нашим землякам, що проходили службу в збройних силах СРСР на територіях колишніх союзних республік, прийняти російське громадянство для того, щоб, залишаючись там і одер-

жуючи військову пенсію, стати складовою «руського міра», а фактично п'ятою колоною в середовищі проголошених самостійних держав. Особливо це яскраво проявилось в державах Балтики – Естонії, Латвії, Литві.

Зі свого боку, відроджена Українська держава через економічні негаразди й неусвідомлення цієї проблеми вищим політичним керівництвом не змогла запропонувати українцям росії привабливих проектів щодо повернення на Батьківщину.

Відтак в абсолютній більшості вони залишилися в росії, продовжуючи працювати на зміцнення її інтелектуального, виробничого, військового й духовного потенціалу. Як не прикро, завдяки саме і їхнім зусиллям путінська росія змогла нагромадити величезні ресурси й продовжує заробляти кошти для продовження нинішньої агресії проти України. А окремі її громадяни українського походження не просто мобілізовані до російської армії, а на високих генеральських посадах планують загарбницькі операції на нашій землі, віддаючи накази своїм підлеглим стріляти по їхніх батьківських домівках.

Отже, із досвіду трьох хвиль спроби рееміграції можемо зробити висновок, що москва чинитиме всілякі перешкоди в поверненні українців додому, а тим із них, хто наполягатиме на такому своєму виборі, умови будуть створені нестерпні. Тому вже нині, готуючись до переговорів про завершення російської агресії, мусимо врахувати це й розробити комплексний план повернення тих українців, котрі усвідомлять, що для збереження власної ідентичності їм необхідно повернутися на землю своїх предків, яких зла мачуха-доля погнала колись на чужину.

З огляду на нинішнє відверто вороже ставлення російської влади й суспільства до українства, їхнє намагання будь-що знищити нашу націю, про що відверто пропагується на всіх рівнях, Українська держава повинна поставити питання безпеки наших співвітчизників у російській федерації на міжнародному рівні. І головне завдання при цьому має полягати в реальних гарантіях безпеки й повернення українців з росії додому через загрозу їхньому існуванню там як визнаній усім світом окремій нації.

За нинішніх обставин таке завдання під силу міжнародному органу, який мають спільно з Україною створити її союзники під егідою ООН. Він має обумовити всі деталі цього вкрай важливого процесу, синхронізуючи його із забезпеченням права росіянам в Україні, предки яких були спрямовані насильно московською імперською владою здійснювати колоніальну політику на наших землях, вільно покинути їх і повернутися на їхню історичну Батьківщину, де вони зможуть бути в злагоді зі своїми одвічними традиціями й природним менталітетом.

Розроблена програма повернення власне українців з росії на свою історичну Батьківщину – тих, хто усвідомив себе такими і хотів би разом із нащадками працювати на благо землі предків, має деталізувати можливості охочих переселитися і яку користь вони можуть принести землі предків. Чи готові взятися до продуктивної праці в місцях виходу своїх предків з української землі, чи тільки бажають зупинитися в Києві? Заздалегідь складений банк даних із цієї проблематики уможливить заповнювати вакансії в різних регіонах України, особливо в тих, де найбільші руйнування від російської

агресії, а також звідки виїдуть незаконно ввезені окупантами громадяни росії чи інших країн.

Водночас Українська держава повинна роз'яснити світовому співтовариству, що на значних прилеглих до її державного кордону територіях нинішньої рф українці є автохтонами, предки яких там проживали завжди. Ідеться насамперед про історично українську Слобожанщину, в тому числі й Белгородську область, яка нині зазнає ударів у відповідь, бо звідти росія посилає смертоносне залізо на мирні квартали Харкова. А терени нинішньої Белгородської області входили до складу Української держави в 1918 році!

Піднімаються російські бомбардувальники, щоб засипати ракетами наші села й міста, з аеродромів Кубані, яку ще з кінця XVIII ст. заселили запорозькі козаки. А вони ж у 1918 році прислали делегацію до Києва, аби їхні землі прийняли до складу Української держави! А хіба можемо забути про козацьку Стародубщину, північний регіон нашої одвічної Чернігівщини з часів Русі – звідти тепер також заходять російські диверсійні групи.

Не можемо обійти увагою і споконвічну українську Берестейщину, яка насильно була включена до складу радянської Білорусі в 1939 році. Там українці не мають належних їм прав як автохтони. А контрольоване росією Придністров'я, яке було вилучено зі складу України в 1940 році без згоди її тодішнього парламенту, що було грубим порушенням навіть Конституції УРСР?

Усі ці землі в історії входили до складу України; їхні мешканці завжди пов'язували свою долю з нею. Цілком імовірно, що населення цих теренів після розвалу рф як останньої імперії виявить бажання повернутися до складу України. Але сьогодні права українців як нації

там мають бути захищені. Знову ж таки міжнародним правом і під егідою міжнародних організацій.

Але пора вже і світові розібратися з проблемами українців, які постійно захищали його від жорстокої орди, яка сунула на захід, намагаючись упокорити людську цивілізацію, перетворити її на свій лад, який тисячоліттями не сприймається. То, може, нині, коли ми вкотре захищаємо здобутки цивілізаційного поступу людства, сильні світу сього нарешті звернуть увагу на безпеку української нації, від чого залежить і майбутнє всього людства.

Джерела та література

1. Державний архів Автономної Республіки Крим.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань і україніки.
4. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Москва : Издание ЦСУ Союза ССР, 1928. Т. III.
5. Всесоюзная перепись населения 1937 г. Краткие итоги. Москва, 1991.
6. Всесоюзная перепись населения 1939 г. Основные итоги. Москва, 1992.
7. Геноцид українців. 1932–1933. За матеріалами досудових розслідувань. Видання друге, доповнене. Харків : Право, 2022.
8. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.: документи, матеріали, спогади : у 3 т. Львів, 1996. Т. 1.
9. Неизвестная Россия. XX век. Москва : Историческое наследие, 1992. Вып. 1.
10. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне : сборник документов. Москва : Книга и бизнес, 1995. Т. 1. Кн. 2.
11. ОУН-УПА в Беларуси. 1939–1953. Документы и материалы. Минск, 2011.

12. Сергійчук В. Депортація українців до Казахстану. Вишгород, 2017.

13. Сергійчук В. Міграційні процеси української людності в перший період Другої світової війни. *Народна творчість та етнологія*. 2020. № 1.

14. Сергійчук В. «Українізація Росії». Політичне ошуканство українців більшовицькою владою в 1923–1932 роках. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2000.

15. Сільські вісті. 1979. 31 серпня.

16. Танки и люди. Дневник главного конструктора А. А. Морозова. Харьков, 2007.

References

1. *The State Archives of the Autonomous Republic of the Crimea* [in Ukrainian].

2. *The Central State Archives of the Higher Bodies of Government and Administration of Ukraine* [in Ukrainian].

3. *The Central State Archives of Public Associations and Ukrainian Studies* [in Ukrainian].

4. ANON. *The All-Union Census of 1926*. Moscow: Publishing House of the Central Statistical Office of the USSR, 1928, vol. 3 [in Russian].

5. ANON. *The All-Union Census of 1937. Brief Results*. Moscow, 1991 [in Russian].

6. ANON. *The All-Union Census of 1939. Main Results*. Moscow, 1992 [in Russian].

7. PETRYSHYN, Oleksandr, Mykola HERASYMENKO and Olesia STASIUK, compilers. *Genocide of Ukrainians. 1932–1933. Based on Materials of Pre-Trial Investigations*. Second edition, supplemented. Kharkiv: Pravo, 2022 [in Ukrainian].

8. SLYVKA, Yurii, ed.-in-chief. *Deportations. Western Lands of Ukraine in the Late 1930s – Early 1950s: Documents, Materials, Memories: In Three Volumes*. Lviv, 1996, vol. 1 [in Ukrainian].

9. KOZLOV, Vladimir, ed.-in-chief. *Unknown Russia. The Twentieth Century*. Moscow: Historical Heritage, 1992, issue 1 [in Russian].

10. ANON. *State Security Bodies of the USSR in the Great Patriotic War: Collected Documents*. Moscow: Book and Business, 1995, vol. 1, book 2 [in Russian].

11. ADAMUSHKO, Vladimir, et al., editorial board. *OUN-UIA in Belarus. 1939–1953. Documents and Materials*. Minsk, 2011 [in Russian].
12. SERHIICHUK, Volodymyr. *Deportation of Ukrainians to Kazakhstan*. Vyshhorod, 2017 [in Ukrainian].
13. SERHIICHUK, Volodymyr. Migration Processes of the Ukrainian Population in the First Period of the Second World War. *Folk Art and Ethnology*, 2020, no. 1 [in Ukrainian].
14. SERHIICHUK, Volodymyr. “Ukrainization of Russia”. *Political Deception of Ukrainians by the Bolshevik Authorities in 1923–1932*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union, 2000 [in Ukrainian].
15. *Rural News*, 1979, August 31 [in Ukrainian].
16. CHERNYSHOV, V. *Tanks and People. Diary of the Chief Designer A. A. Morozov*. Kharkov, 2007 [in Russian].

УДК 316.42+341.2](477.7+477.52/.6):001.89Скр(082.1)“19/20”

Боса Любов

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-8151>

Bosa Liubov

A Ph.D. in History, a senior research fellow at the Ukrainian Ethnological Centre Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-8151>

Босий Олександр

кандидат історичних наук, доцент кафедри мистецтвознавства і мистецької освіти Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. Михайла Бойчука (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7774-8098>

Bosyi Oleksandr

a Ph.D. in History, an associate professor at the Art Studies and Art Education Department of Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative and Applied Arts and Design (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7774-8098>

Бібліографічний опис:

Боса, Л., Босий, О. (2025) Український Степ у науковій та суспільній візії Ганни Скрипник (наукове есе). *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 144–158.

Bosa, L., Bosyi, O. (2025) Ukrainian Steppe in the Scientific and Social Vision of Hanna Skrypnyk (Scientific Essay). *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 144–158.

УКРАЇНСЬКИЙ СТЕП У НАУКОВІЙ ТА СУСПІЛЬНІЙ ВІЗІЇ ГАННИ СКРИПНИК (наукове есе)

Анотація / Abstract

У розвідці автори інтерпретують наукову та суспільну діяльність академікині Ганни Скрипник (1949–2024) в антропологічному контексті, розглядаючи її як превентивну дію, спрямовану на відродження та постання стійкої української ідентичності. Дослідниця ще з початку 1990-х років усвідомлювала загрози, що стояли перед Україною, та артикулювала проблему колоніальної спадщини й «духовної агресії держав-поневолювачів».

Акцент зроблено на взаємозв'язках Г. Скрипник з історико-етнографічним регіоном Степової України, який вона бачила як багатозаровий хронотоп і «лабораторію» державотворення. У цьому просторі її наукові ініціативи, зокрема експедиції «Шляхами Павла Чубинського», постають як своєрідні ритуали, де молодь через ознайомлення зі спадщиною Чубинського, польові дослідження та взаємодію з місцевими громадами проходила процес залучення в осмислене, відповідальне громадянське життя.

В есе показано, як ініційовані Скрипник проекти – відновлення академічних видань, створення кореспондентської мережі, опублікування джерельного корпусу «Етнографічний образ сучасної України» – стали дієвими інструментами для консолідації наукових та громадських кіл.

Вибір жанру наукового есе дав змогу авторам не лише проаналізувати фактичні дані, але й представити їх крізь призму особистого досвіду. Застосовуючи комплексний методологічний підхід, що поєднує аналіз на мікро- та макрорівнях (через конкретні локальні події та долі людей висвітлюються ширші процеси), автори намагаються також звернутися до проблем українського державотворення кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: Ганна Скрипник, видання «Етнографічний образ сучасної України», Степова Україна, експедиції «Шляхами Павла Чубинського».

The authors are interpreting the scientific and public activities of the academician Hanna Skrypnyk (1949–2024) in the anthropological context in the submitted study. The scholars are considering them as a preventive action aimed at the revival and formation of a stable Ukrainian identity. Since the early 1990s the researcher has been aware of the threats facing Ukraine and articulated the problem of colonial heritage and «spiritual aggression of the enslaving states».

Attention is paid to H. Skrypnyk's relationships with the historical and ethnographic region of Steppe Ukraine, which she has seen as a multilayered chronotope and «laboratory» of state-building. In this space, her scientific initiatives, in particular the expeditions "On the Paths of Pavlo Chubynskyi", appear as peculiar rituals, where young people have undergone a process of involvement in meaningful, responsible civic life through getting to know the heritage of Chubynskti, the field research and interaction with the local communities.

It is shown in the essay how the projects initiated by Skrypnyk – the restoration of academic publications, the creation of a correspondent network, the publication of the source corpus "Ethnographic Image of Modern Ukraine" – have become effective tools for the consolidation of scientific and public circles.

The choice of the genre of the scientific essay has allowed the authors to analyze factual data as well as present them through the lens of personal experience. Using a comprehensive methodological approach that combines analysis at the micro and macro levels (through specific local events and the fates of people, broader processes are described), the authors are trying also to consider the problems of Ukrainian state formation of the late 20th and early 21st centuries.

Keywords: Hanna Skrypnyk, «Ethnographic Image of Modern Ukraine» edition, Steppe Ukraine, expeditions «On the Paths of Pavlo Chubynskyi».

Ганна Скрипник (1949–2024) – академікня, професорка, докторка історичних наук, директорка ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України – була науковицею із

чітким державницьким мисленням у сфері гуманітаристики. Вона ще з початку 1990-х років усвідомлювала загрози, що стояли перед Україною. Її наукова, просвітницька та громадська діяльність була, по суті, превентивною, спрямованою на відновлення історичної пам'яті та посилення національної ідентичності як основи для державотворення. У передмові до поновленого в 1995 році академічного щорічника «Матеріали до української етнології» («репресованого» в 1930-х) та в програмній статті «Екологія національної культури» вона безпосередньо артикулювала проблему колоніальної спадщини та «духовної агресії держав-поневолювачів», яка призводила до «девальвації національних цінностей» і «соціально-політичної пасивності українства». Ця пасивність була, на її думку, неабиякою загрозою для майбутнього. Учена наголошувала, що українській гуманітарній науці необхідно допомогти народу «побачити себе своїми очима» та осмислити своє минуле, щоб «усвідомити відповідальність за майбутнє» [8; 9].

Реалізуючи цю візію, Ганна Скрипник також стала однією із співзасновників Міжнародної асоціації українських етнологів (МАУЕ). Вона позиціонувала її як правонаступницю Всеукраїнського етнографічного товариства (створеного на базі Етнографічного товариства 1927 р.), діяльність якого була припинена через політичні репресії в 1930-х роках. Серед низки програмних цілей Асоціації також були координація народознавчих досліджень, проведення постійних експедицій, створення загальноукраїнської кореспондентської мережі тощо [10].

Діяльність Г. Скрипник була знаковою як на загальноукраїнському, так і на міжнародному рівні. Водночас

з-поміж іншого у фокусі її особливої уваги перебував історико-етнографічний регіон Степової (Південної) України, який через унікальні історико-культурні та географічні аспекти тривалий час був ареною жорстокої боротьби за відстоювання української ідентичності. Вона розуміла, що саме цей терен є особливо вразливим до зовнішніх впливів і в межах своїх можливостей намагалася консолідувати наукові, просвітницькі та громадські зусилля.

Її ініціативи стали не просто проголошеними деклараціями, як багато інших цікавих починань того часу. Була налагоджена співпраця з місцевими науковцями та просвітянами, зокрема зі Степової України (Кіровоград, Одеса, Дніпропетровськ, Херсон, Миколаїв, Луганськ, Бердянськ та ін.), про що свідчить значний перелік імен науковців із цих теренів, що взяли участь у науково-теоретичній конференції «Сучасна етнологічна наука в Україні: проблеми та перспективи розвитку», що відбулася 1994 року на базі ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Матеріали цього наукового форуму були представлені у відновленому щорічнику, про який згадувалося вище. Ганна Скрипник сприяла створенню дієвої мережі, що було особливо критично важливим для дослідження та популяризації культури Степової України.

Тож після цієї конференції в середині 1990-х у педагогічному та технічному університетах Кіровограда (сучасного Кропивницького) було створено народознавчі лабораторії на громадських засадах, а зацікавлені дослідники мали змогу представляти свої напрацювання на наукових форумах, готувати дисертації під керівництвом знаних академічних учених, брати участь у спільних народознавчих проектах.

Під час однієї зі спільних експедицій 2003 року науковців ІМФЕ (Я. Музиченко, І. Романюк) з місцевими науковцями (Л. Боса, О. Босий, М. Тупчієнко) дослідники також узяли участь у діяльності всеукраїнського студентського народознавчого табору в Новоархангельському районі. З-поміж усього іншого представники Інституту прочитали цикл лекцій, присвячених сучасним досягненням етнологічної науки та методам польової роботи. Студенти мали змогу застосувати отримані знання на практиці, беручи участь в експедиційних дослідженнях.

Проте ключовим прикладом практичної реалізації наукової візії Ганни Скрипник є створення багатотомного видання корпусу фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України». Цей задум було втілено завдяки низці експедицій, зокрема й ініційованому нею всеукраїнському проекту «Шляхами Павла Чубинського», перший етап якого розпочався з Кіровоградщини у 2008 році. Експедиція мала великий резонанс на цих теренах. Її учасники, з-поміж яких було багато молоді, активно ділилися своїми враженнями. Тодішній студент педагогічного університету Василь Левицький зазначив: «Загалом зроблено “...надцять десятків” годин запису, опитано сотні респондентів (найперше – старожилів) з близько 30-ти сіл, зокрема Кіровоградської, Одеської, Черкаської областей. Однак головний показник – якісний, а отже, – важковимірюваний <...> Виявляється, що поряд з нами живуть люди, котрі мають невичерпні запаси вікових знань, уявлень, такий собі унікальний арсенал народної мудрості. Проблема лише в тому, що ми, як сліпі зашкарублі об'єктиви, часто-густо не здатні сфокусуватись і побачити

приховані можливості: свої та оточуючих. Звісно, ми усвідомлюємо, що вся наша робота – лише малесеньке зернятко в сумбурі сучасного глобалізованого життя. Однак не слід забувати, що будь-яке зернятко потенційно здатне пустити корені, стебло – і рясно-рясно заколоситися під золотим сонцем нашої вічно нової Батьківщини»¹.

Це свідчить про те, що такі експедиції були не лише науковими заходами, а й поглибленим етапом національного самоусвідомлення.

Спільна експедиційна діяльність науковців та представників локальних музейних і громадських осередків цього часу знайшла відображення в публікаціях ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України (Г. Бондаренко [1], Р. Бойка [2] та ін.). Під час всеукраїнського семінару «Історична пам'ять як чинник державотворення» на Кіровоградщині були презентовані результати першого етапу експедиційного проекту «Шляхами Павла Чубинського». За словами нинішньої очільниці відділу «Український етнологічний центр» Галини Бондаренко (соратниця Г. Скрипник), його учасники обмінялися досвідом збору польових матеріалів та розробили рекомендації щодо подальшої роботи в цьому напрямі [1].

У свою чергу стаття Романа Бойка є яскравою ілюстрацією того, як засади, викладені в передмові до щорічника 1995 року, утілювалися в життя на Кіровоградщині. У ній автор стверджує, що Кіровоградська область є унікальною «лабораторією» для усвідомлення національної ідентичності українців. Цей локус, що розташований на межі Степу і Лісостепу, історично був місцем взаємодії різних етнографічних регіонів (Се-

¹ Див.: URL :www.kirovograd.net («Весь Кіровоград»). 24.09.2008.

редня Наддніпрянина, Поділля, Південь) та заселявся представниками різних народів. Це дає змогу дослідити асимілятивні процеси та формування єдиного організму української нації, що безпосередньо відповідає програмним цілям Ганни Скрипник – поширенню об'єктивних знань про український етнос та його культуру [2].

У науковій та суспільній візії Ганни Скрипник повернення історичної пам'яті постає як чинник державотворення. Ця тема зв'язку між пам'яттю і українською державою особливо виразно проявляється під час її активної громадсько-політичної діяльності в середині 2000-х. На жаль, їй не вдалося продовжити цю місію на політичній ниві через «горезвісне» взаємопоборювання в таборі національно-демократичних сил під час виборів до Верховної Ради України після Помаранчевої революції. Проте її діяльність мала значний вплив на розвиток місцевих спільнот. Наприклад, під час тривалого контактування із цим тереном, вона не лише вивчала місцеві проблеми, а й натхненно працювала над формуванням українського культурного середовища, отримуючи неабияку підтримку інтелігенції. Так, завдяки її зусиллям відбулося увічнення пам'яті видатних постатей: Миколи Вороного в м. Новоукраїнка, Олександра Шаргея в м. Мала Виска, Володимира Ястребова в Кіровограді та ін. Проведено низку наукових конференцій. Відбувалися незабутні зустрічі з відомими українськими діячами (письменниками, поетами, вченими), таким як Д. Павличко, І. Драч, П. Мовчан, С. Тримбач, С. Сегеда, В. Шовкошитний та іншими, виступи на радіо та телебаченні, презентації культурологічних видань тощо. Лекційні студентські аудиторії були переповнені охочими послухати надзвичайно цікаві доповіді самої

Г. Скрипник. Було сформовано та поширено численні анкетування для дослідження національної ідентичності місцевого населення (Г. Бондаренко). Г. Скрипник також ініціювала створення інформаційно-суспільного культурологічного часопису «Україна Степова», який певний час виходив у паперовому форматі, а потім продовжував своє існування в електронному. Усе це мало довгострокові наслідки і для осмислення в наукових працях. Для Кіровоградщини, зокрема, це було вкрай важливим, адже створювалося значне коло однодумців, які готові були втілювати подальші проекти. Установлення пам'ятного знака Марку Мамаю в с. Цибулеве (автори мозаїчного панно – художники О. Босий та А. Дворський); започаткування всеукраїнського «Мамай-фесту» стає кульмінацією цього процесу. Вмурований у пам'ятник камінь із фундаменту зруйнованої церкви створює потужний хронотоп, що з'єднує епохи. Цей акт символізував не лише вшанування, а й подолання забуття, нагадування про силу громади, яка через відновлення пам'яті відновлює український світ. Прикметно, що ця подія міцно закарбувалася в локальній колективній пам'яті, і вже під час проведених експедицій на цих теренах учені записували відповідні оповіді [5; 6].

Надалі, уже не відвідуючи особисто Степову Україну, Ганна Аркадіївна продовжувала підтримувати функціонування місцевих осередків, зокрема «Українського клубу», що діяв як незалежний культурно-просвітницький майданчик для всієї Кіровоградщини (у складний період для проукраїнських програм) за часів президентства В. Януковича. Це вже був певний виклик у тих умовах, що мало довгострокові наслідки: один з організаторів клубу, кандидат наук і викладач Олександр

Ратушняк, колишній учасник експедиції «Шляхами Чубинського», разом зі своїми вихованцями був у вирі подій Революції гідності, а згодом – учасником бойових дій у російсько-українській війні [4, с. 12]. Інша учасниця експедицій – Віта Атаманчук – після 2014 року займалася військовим волонтерством та допомагала біженцям зі Сходу України, друкувала власні інтерв'ю з воїнами у виданнях «Етнографічний образ...» та «Народна творчість та етнологія» [3].

До цього ж кола однодумців Ганни Скрипник належали Ірина Малик і Ганна Коломієць, яких вона запрошувала на наукові конференції та семінари. Про деколонізаційні й декомунізаційні процеси на Кіровоградщині І. Малик розповіла в аналітичній статті «Кропивницький vs Єлисаветград: новітні змагання за ідентичність» [7, с. 134]. Показово, що ще з початку 1990-х років Ганна Аркадіївна в різний спосіб проявляла активність щодо зміни топографічного ландшафту степового краю, нівеляції засилля комуністичної та імперської топоніміки.

Ці непоодинокі приклади лише підтверджують глибокий висновок: ті молоді люди, хто свого часу був залучений до наукових та просвітницьких проектів, ініційованих Г. Скрипник, ставали активними громадянами, а деякі з них – відповідальними науковцями з чіткою громадянською позицією. Отже, український культурний простір, до формування якого долучилася вчена, вплинув на подальшу долю молоді, з якою вона певною мірою перетиналася. І нині цей відгомін можна простежити в діяльності знаної в Україні та за її межами етнокультурної лабораторії громадської організації «Баба Єлька». Це проект, який поєднує інноваційну, технологічну форму з глибокою автентичністю змісту. Хоча

основні учасники цього гурту не мали особистого знайомства з Г. Скрипник, створений нею культурний хронотоп отримав, безперечно, довготривалі наслідки, що опосередковано проявляються в їхній діяльності. Вони також долучилися до збору матеріалів для окремих томів «Етнографічного образу...» [5; 6].

Окремою сторінкою є взаємозв'язок Г. Скрипник з тереном Дніпропетровщини, зокрема з м. Кам'янським, де «Мамай-фест» несподівано отримав своє продовження, хоча це й була акція, яка незалежно від Кіровоградщини, була успішно втілена міським музеєм історії під очільництвом місцевої подвижниці, кандидатки історичних наук Наталії Буланової. Щорічний культурологічний фестиваль, видання збірника наукових доповідей всеукраїнської конференції, експедиції – це лише неповний перелік заходів, у яких брали участь науковці Інституту, а окремі з них були реалізовані спільно з ІМФЕ на Дніпропетровщині. І, що важливо, осередки Кіровоградщини та Кам'янського тісно співпрацюють між собою, продовжуючи тяглість «степової традиції» громадської дії, як колись осередки «Старої громади» взаємодіяли по всій Україні, виявивши неабияку дослідницьку активність на українському Півдні.

Збираючи необхідні наукові дані для багатотомника «Етнографічний образ сучасної України...» під очільництвом Г. Скрипник, науковці не лише використовували фонди місцевих музеїв, але й включали розповіді музейних працівників до серії цього видання, а також намагалися долучитися до вирішення нагальних локальних проблем, надаючи допомогу в діяльності громадських музеїв (наприклад, у с. Захарівка Кіровоградської обл., м. Каховці, с. Бабина Херсонської обл.

та ін.). Зокрема, тут можна назвати і підтриману Г. Скрипник у 2013–2014 роках громадську ініціативу «Всеукраїнський проект підтримки сільських музеїв». Також, наприклад, в одному з листів ученої ідеться про особливу значущість таких локацій на Півдні та Сході України. Звертаючись до очільників місцевої громади на Херсонщині, вона засвідчує всебічну підтримку та необхідний науковий супровід. Нині ці території (як Лівобережна Херсонщина) тимчасово окуповані, а згадані музейні осередки знищені або переформатовані. Проте в «Етнографічному образі...» з-поміж інших візуальних матеріалів ми маємо нині змогу хоча б частково ознайомитися з колишніми колекціями, наприклад із міст Маріуполя, Нікольського (Донецької обл.), Старобільська, Новопскова (Луганської обл.), села Гусарки (Запорізької обл.) та ін.

Ворог свідомо нищить українську ідентичність, розуміючи її значення. У цьому контексті візіонерська наполегливість Ганни Скрипник щодо важливості широкої етнографічної роботи на місцях виявилася надзвичайно пророкою. Саме ці осередки, навіть за відсутності сприяння з боку місцевої влади, свого часу виконували надважливу роль у збереженні та формуванні національної свідомості, ставали міцними форпостами українськості, що й стало особливою мішенню для агресора.

Таким чином, у візії Ганни Скрипник український Степ перестає бути лише географічним регіоном. Він перетворюється на багат шаровий хронотоп, де перетинаються життєвий досвід, наукові пошуки та історична пам'ять. Її підхід став ключовим у перетворенні досліджень на дієвий інструмент відродження та національної стійкості, зокрема й на цих теренах.

Отже, представлена розвідка стала спробою авторської інтерпретації життєтворчості Ганни Скрипник. Поєднуючи науковий підхід з особистим баченням, ми зосередилися на її діяльності на теренах Степової України, адже самі є вихідцями звідти й були безпосередніми учасниками описаних подій. Сподіваємося, що в майбутньому з-поміж інших важливих матеріалів ця інформація також прислужиться науковцям-етнологам для створення цілісної інтелектуальної біографії академіка НАН України Ганни Скрипник.

Джерела та література

1. Бондаренко Г. Відновлення історичної пам'яті. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 6. С. 115–117.
2. Бойко Р. Стан етнографічних досліджень у Центральній Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Матеріали до української етнології*. 2009. № 8 (11). С. 196–200.
3. Враження з передової. Записала Віта Атаманчук. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 3. С. 96 –102.
4. Записала О. Літвіцька у вересні 2023 р. у м. Вінниці від Ратушняка Олександра, 1974 р. н. *Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 12. Культура повсякдення часів російсько-української війни* / [Голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. 848 с. С. 12–15.
5. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 1. Усна історія / [Голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2021. 592+VIII с. : іл.
6. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 9. Народна житлобудівна культура. Екологія та організація середовища проживання / [Голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2020. 944 с. : іл.

7. Малик І. «Кропивницький vs Єлисаветград: новітні змагання за ідентичність». *Матеріали до української етнології*. 2017. Вип. 16 (19). С. 134 –138.
8. Передмова. *Матеріали до української етнології*. 1995. Вип. 1 (4). С. 3.
9. Скрипник Г. Екологія національної культури. *Матеріали до української етнології*. 1995. Вип. 1 (4). С. 4–14.
10. Скрипник Г. Міжнародна асоціація українських етнологів. *Народна творчість та етнографія*. 1996. № 2–3. С. 11–13.

References

1. BONDARENKO, Halyna. Restoration of Historical Memory. *Folk Art and Ethnography*, 2008, no. 6, pp. 115–117 [in Ukrainian].
2. BOIKO, Roman. The State of Ethnographic Research in the Central Ukraine in the Late 20th – Early 21st Century. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 2009, no. 8(11), pp. 196–200 [in Ukrainian].
3. Impressions from the Frontline. Recorded by Vita Atamanchuk. *Folk Art and Ethnology*, 2016, no. 3, pp. 96–102 [in Ukrainian].
4. Recorded by O. Litvitska in September, 2023 in Vinnytsia from Oleksandr Ratushniak, born in 1974. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials. Vol. 12. Everyday Culture during the Russian-Ukrainian War*. National Academy of Sciences of Ukraine; M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2024, 848 pp. [in Ukrainian].
5. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials. Vol. 1. Oral History*. National Academy of Sciences of Ukraine; M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2021, 592+8 pp.: ill. [in Ukrainian].
6. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials. Vol. 9. Folk Housing Culture. Ecology and Organization of the Habitat*. National Academy of Sciences of Ukraine; M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2020, 944 pp.: ill. [in Ukrainian].

7. MALYK, Iryna. Kropyvnytskyi vs Yelysavethrad: Latest Competitions for Identity. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 2017, no. 16(19), pp. 134–138 [in Ukrainian].

8. Foreword. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 1995, no. 1(4), pp. 3 [in Ukrainian].

9. SKRYPNYK, Hanna. Ecology of National Culture. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 1995, no. 1(4), pp. 4–14 [in Ukrainian].

10. SKRYPNYK, Hanna. International Association of Ukrainian Ethnologists. *Folk Art and Ethnography*, 1996, no. 2–3, pp. 11–13 [in Ukrainian].

УДК 39:008:528.912]:001.89Скр“19/20”

Пономар Людмила

кандидатка історичних наук, провідна наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1725-9230>

Ponomar Liudmyla

A Ph.D. in History, a chief research fellow at the *Ukrainian Ethnological Center* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1725-9230>

Бібліографічний опис:

Пономар, Л. (2025) Здобутки в царині картографування в перспективі етнологічної науки. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 159–177.

Ponomar, L. (2025) Achievements in the Field of Mapping in the Light of Ethnological Science. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 159–177.

ЗДОБУТКИ В ЦАРИНІ КАРТОГРАФУВАННЯ В ПЕРСПЕКТИВІ ЕТНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Анотація / Abstract

Діяльність академікині НАН України Г. А. Скрипник завжди була спрямована на актуальні запити українського суспільства, на перспективу розвитку і зміцнення української нації. Її аналітичні погляди, глибокі знання торкалися всіх найважливіших питань етнологічної науки. Зокрема, було розуміння значення атласів народної культури. Г. А. Скрипник, аналізуючи здобутки народознавчої науки Інституту

мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (ІМФЕ) на різних етапах її історичного розвитку, виділила заслуги вчених у розробці актуальної тематики з картографування народної культури. У статті «Провідний етнологічний осередок української академії наук 20-х років ХХ століття» на прикладі Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Хведора Вовка підкреслила напрацювання Н. Заглади, Л. Шульгіної, А. Онищука, Ю. Павловича в реалізації методики картографування. У ювілейній статті, присвяченій 85-літтю від часу заснування Інституту, науковиця зазначила здобутки Ф. Гуслистоного, В. Наулка, В. Горленка у створенні атласів матеріальної культури. Серед пріоритетних сучасних наукових завдань діяльності ІМФЕ вона виділила створення атласів матеріальної та духовної культури. У пропонованій статті аналізуються значення Історико-етнографічного атласу одягу українців, підготовленого в рамках проекту «Регіональний історико-етнографічний атлас України, Білорусії та Молдавії», та внесок керівника Атласу Я. П. Прилипка в розвиток ареалогічних та етногенетичних досліджень. Фундаментальною є обґрунтована вченим концепція тяглості української традиції та пов'язання її з давньоруськими племенами. Це питання спадкоємності культури Київської держави, які зараз фальсифікує росія. За ініціативи Г. А. Скрипник на початку 2000-х років було відновлено роботу зі створення Атласу: завершено електронну версію в кольоровому форматі Атласу із житла (Т. В. Косміна, О. Ю. Косміна) та карт з одягу Я. П. Прилипка. У час нинішньої військової агресії росії проти України значення атласів непересічне – це зброя для розвінчування міфів російських політиків та псевдонаукового трактування українського народного вбрання.

Ключові слова: картографування, атлас народної культури, Історико-етнографічний атлас одягу, етногенетичний аспект.

The activities of the academician H. A. Skrypnyk have always been aimed at the current needs of Ukrainian society, at the prospects of the development and strengthening of the Ukrainian nation. Her broad analytical views and deep knowledge have touched on all the most important issues of the ethnological science. In particular, there was an understanding of the importance of atlases of folk culture. H. A. Skrypnyk, analyzing the achievements of ethnological science of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology (IASFE) at various stages of

its historical development, has distinguished the merits of scientists in developing the relevant topic of mapping folk culture. In the article “The Leading Ethnological Center of the Ukrainian Academy of Sciences in the 1920s” exemplified by Khvedir Vovk Museum (Cabinet) of Anthropology and Ethnology, she has emphasized the achievements of N. Zahlada, L. Shulhina, A. Onyshchuk and Yu. Pavlovych in implementing the mapping methodology. In the anniversary article dedicated to the 85th anniversary of the Institute’s founding, the scholar has noted the achievements of F. Huslysty, V. Naulko, V. Horlenko in creating atlases of the material culture. She has emphasized the creation of atlases of material and spiritual culture among the priority modern scientific tasks of the Institute activities. The submitted article is aimed at analyzing the significance of the Historical and Ethnographic Atlas of Ukrainian Clothing, prepared within the framework of the project “Regional Historical and Ethnographic Atlas of Ukraine, Belarus and Moldova”, and the contribution of the chairperson of the Atlas, Ya. P. Prylypko, to the development of arealological and ethnogenetic research. The concept of the continuity of Ukrainian tradition and its connection with ancient Russian tribes, substantiated by the scientists, is fundamental. This is the issue of the cultural continuity of the Kyivan state, which is currently being falsified by Russia. Work on creating an atlas has been resumed in the early 2000s at the initiative of H. A. Skrypnyk: an electronic version in color format of the Atlas on housing (T. V. Kosmina, O. Yu. Kosmina) and the clothing maps by Ya. P. Prylypko are completed. The importance of atlases is extraordinary during wartime. They are a weapon in debunking the myths of Russian politicians and the pseudoscientific interpretation of Ukrainian folk costumes.

Keywords: mapping, atlas of folk culture, Historical and Ethnographic Atlas of Clothing, ethnogenetic aspect.

Діяльність академікині НАН України, професорки, докторки історичних наук Ганни Скрипник завжди була спрямована на актуальні запити українського суспільства, на перспективу розвитку та зміцнення української нації. Її широкі погляди, глибокі знання торкалися всіх найважливіших питань етнологічної науки, етнічних та етнополітичних процесів. Зокрема, було

розуміння значення атласів народної культури. У статті «Провідний етнологічний осередок Української академії наук 20-х років ХХ століття» на прикладі Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Хведора Вовка авторка порушила питання про розвиток народознавчої науки у 20-х роках ХХ ст., у тому числі про новітні напрями досліджень [9]. Аналізуючи здобутки етнологічного відділу (Н. Заглади, Л. Шульгіної, А. Онищука, Ю. Павловича) у дослідженні народної культури, Г. Скрипник зазначала, що завдяки їм накопичувався «однорідний матеріал як для подальших порівнянь, інтерпретацій та теоретичних висновків, так і для актуалізованої на ті часи методики картографування певних етнографічних реалій». У підрозділі «Методика та методологія наукових студій установи» вона підкреслила значення напрацювання науковців у реалізації цієї методики: послідовний збір матеріалу за питальниками народної культури, «формування співробітниками Музею бази фактологічних тематично однорідних даних за єдиною системою програм і запитальників уможлиблювало перспективу картографування, що (як продуктивна методика систематизації та осмислення матеріалу) актуалізувалася в тогочасному науковому дискурсі» [9, с. 22]. Ганна Скрипник зробила важливий для історії української науки висновок, що «Музей антропології та етнології в особі Ю. Павловича фактично започаткував застосування в українській етнографічній науці початку ХХ ст. метод картографування певних етнографічних реалій» [9, с. 22]. Вона відзначила багатий польовий матеріал, підготовку ілюстративної карти з одягу «Північна і Середня Україна в типах народного вбрання 1900–1909» і те, що вдалося завершити: карту

типів одягу Київської, Чернігівської та Полтавської губерній (між пунктами: Чернігів – Сосниця – Полтава – Умань – Козятин – Чорнобиль, що, безперечно, має цінність як важлива джерельна база.

Г. Скрипник подала історію картографування явищ народної культури, яку здійснювали українські етнологи у 20-х роках ХХ ст. Зокрема, йдеться про спробу картографування житла Всеукраїнським етнографічним товариством, членами якого були фактично всі співробітники Музею. Роботу завершив Ю. Павлович уже в повоєнні роки. Однак у радянській етнографії почався інший період, що, як зазначила науковиця, «докорінно змінив напрямок, зміст, методологію досліджень» [9, с. 62]. Репресивна політика радянської тоталітарної системи початку 1930-х років різко зупинила перспективу гуманітарних, у тому числі етнологічних, студій в Україні. Про напрацювання етнологів другої половини ХХ ст. у цьому напрямі йдеться в ювілейній статті, присвяченій 85-літтю від часу заснування Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (далі – ІМФЕ) [7]. Г. Скрипник подала глибоку оцінку діяльності наукової установи на різних етапах її історичного розвитку. Аналізуючи праці знаних учених української науки Костя Гуслистого, Всеволода Наулка, Володимира Горленка, учена акцентувала на їхніх заслугах у розробці актуальної тематики з картографування явищ української народної культури: «Помітними здобутками в царині етнологічної науки в Україні позначилася і діяльність В. Горленка, який перейняв естафету керівника Етнологічного відділу від К. Гуслистого і сприяв розробці історіографічних проблем української етнографії та етнографічних атласів» [7]. Серед пріоритет-

них сучасних наукових напрямів діяльності Інституту, зокрема «Українського етнологічного центру», – дослідження етнічної та етнокультурної історії українського народу, реалізація широкої програми тотального фольклорно-етнографічного обстеження України – Ганна Скрипник виділила створення етнографічних атласів з матеріальної та духовної культури; видання масштабної історико-етнографічної монографії «Українці» з картами, ідея підготовки якої належала Максиму Рильському та Костю Гуслистому.

Роботі над Історико-етнографічним атласом України, який, за рішенням радянської Всесоюзної академії наук, мав увійти до Регіонального історико-етнографічного атласу України, Білорусії та Молдавії, присвячена ґрунтовна стаття Ігоря Гілевича (зокрема, у ній йдеться про учасників проекту, методика, тематику, польові дослідження) [3]. На основі залучення широкого кола архівних і літературних матеріалів охарактеризовано результати тогочасних польових етнографічних досліджень на теренах України. Історію створення Регіонального історико-етнографічного атласу України, Білорусії та Молдавії, діяльність Костя Гуслистого як голови редколегії дослідила Галина Гончар [4].

У пропонованій статті йдеться про значення для української культури та науки, особливо в контексті викликів сьогодення, одного з найважливіших наукових проектів українських етнологів у повоєнний період – Регіонального історико-етнографічного атласу України, Білорусії та Молдавії та внесок українських учених у розвиток ареалогії на прикладі Історико-етнографічного атласу одягу України. Як відомо, роботу над підготовкою до видання атласів житла, одягу,

землеробських знарядь праці було припинено через репресії щодо українських науковців та української науки в цілому. І саме з ім'ям директорки Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Ганни Скрипник пов'язаний завершальний етап у роботі над цими працями, зокрема з житла та одягу, та підготовкою їх до видання. У ґрунтовній статті про значення народознавчої спадщини Опанаса Бежковича, у тому числі про удосконалення ним методики картографування, учена звертає увагу на його думку про переваги умовної презентації на картах за допомогою цифрового та кольорового позначень [8, с. 65]. На початку 2000-х років Ганна Скрипник доручила Тамарі Косміній, провідній етнологині відділу «Український етнологічний центр», фахівчині з житла, разом зі старшою науковицею відділу Оксаною Косміною підготувати електронну версію Атласу житла. Цю роботу було успішно завершено на початку 2000-х років, і лише через брак коштів видання праці було відкладено. Однак зараз це питання на часі. Так само Ганна Аркадіївна підтримала пропозицію про створення електронної версії Атласу одягу українців на основі віднайдених в архіві відділу карт. Ця версія передбачала подати карти з одноколірними чорними значками в кольоровому вирішенні. У виданні планувалось використати типологічні таблиці, підготовлені в основному Тамарою Ніколаєвою, частково опубліковані в її монографіях, частково збережені в архіві ІМФЕ, та ілюстративний матеріал – види та комплекси традиційного вбрання з фотоархіву до Атласу (60-ті–70-ті роки ХХ ст.), малюнки Т. Ніколаєвої у співпраці з художницею О. Слінчак (кінець ХХ ст. – початок

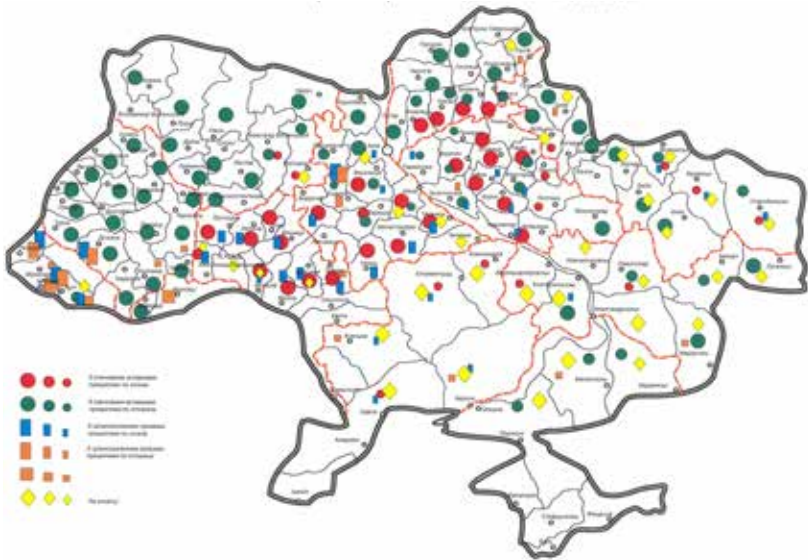
2000-х рр.). Роботу над картами вдалося завершити у 2010 році. Через брак коштів було прийнято рішення видрукувати лише тематичний блок карт «Сорочка» – саме ці карти були в основному завершені науковцями, про що свідчило їх технічне виконання (переважно кольоровими олівцями, деякі – методом заливки). Саме на основі цих карт Яків Прилипка в статті «Український народний одяг як джерело вивчення етнічної історії» дав характеристику одягові як продукту етнічного, національного, локального розвитку [6]. Учений зробив висновки, що є надзвичайно актуальними для сьогодення, коли на сторінках преси, і на жаль, на освітніх та культурних каналах в інтернет-просторі просуються ненаукові тези про походження вишитого оздоблення української сорочки, її орнаментики. Це особливо важливо під час війни, оскільки неправдиві версії підхоплює російська пропаганда [5].

Робота над Атласом одягу розпочалася в 1964 році і тривала до 1973-го. І. Гілевич докладно описав дослідницьку роботу трьох робочих груп київських науковців у відділі етнографії ІМФЕ АН УРСР та трьох робочих груп львівських колег під керівництвом директора Музею етнографії та художніх промислів АН УРСР Юрія Гошка, у 1971 році реорганізований у Музей народної архітектури та побуту у Львові [3]. За планом, у більшості областей України збором первинного матеріалу займалися київські етнологи, у семи західних областях – їхні львівські колеги. Тому було підготовлено три бланківки: перша – де відображено матеріал із західних областей (Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Чернівецької, Волинської, Рівненської, Тернопільської), над яким працювали львівські колеги; друга – на якій

були охоплені центральні та східні області України; третя – зведена, що представляла одяг усїєї України. Над заповненням двох останніх працювали київські науковці. Як зазначав Я. Прилипка, перед науковцями стояло завдання зібрати, узагальнити, проаналізувати великий фактичний матеріал, впроваджуючи тогочасні методи етнографічного дослідження. Історико-хронологічні рамки стосувалися різних періодів: середини ХІХ ст.; межі ХІХ–ХХ ст., коли серед широких прошарків українського селянства ще побутував комплекс традиційного одягу, що складався впродовж попередніх віків; середини ХХ ст. – важливого в контексті вивчення змін традиційного вбрання, тенденцій його розвитку. Я. Прилипка організував роботу групу етнологів, що працювала над картами, до якої входили науковці: К. Матейко, Т. Гонтар, Т. Ніколаєва, В. Миронов. Кілька карт виконали В. Наулко, Г. Щербій. Підписи цих науковців є на картах з архіву відділу. Як керівник, учений брав на себе відповідальність за всі види робіт. Йому належать основоположні методичні розробки, викладені в його теоретичних працях, що стали базовими для створення карт Атласу одягу України. Усі наукові ідеї, розробки вченого стосуються насамперед його роботи над підготовкою Історико-етнографічного атласу одягу України. Очевидно, через те, що ім'я керівника проекту настільки тісно було пов'язане зі створенням Атласу (це була його концепція, розробка), на картах стоять підписи лише науковців, котрі, як зазначено в коментарях, переносили інформацію на карти. Прізвище Я. Прилипка як автора є лише на зведених картах, що були завершені, оскільки він брав на себе відповідальність за їх інформативність. Уперше в українській науці було представлено регіональне

розмаїття різновидів вбрання та їх типів – сорочок, поясного одягу, верхнього одягу, головних уборів, поясів, взуття, їх поширення в різні історичні періоди. Частину карт повністю підготував Я. Прилипко в результаті зведення з картами одягу Карпатської зони (автори К. Матейко, Н. Здровега). Іншу частину – картографовані матеріали на бланківках львівських і київських етнологів – було зведено при підготовці електронного варіанта. Для дослідників українського вбрання було відкрито потужну джерельну базу, яка уможливила появу фундаментальних робіт К. Матейко, Т. Ніколаєвої, Г. Стельмашук. Систематизація та узагальнення величезного матеріалу з одягу, здійснені українськими дослідниками 60–70-х років ХХ ст. під керівництвом Я. Прилипко, – це вже був вагомий результат. Науковці підійшли до фінішу. Учений зазначав, що вже можна порушувати питання про завершення цієї великої і складної праці. Атлас заклав основу для вирішення актуальних теоретичних проблем української етнології. За матеріалами карт Я. Прилипко вперше подав ареалогічну характеристику – осмислення матеріалу на діахронному рівні. Це проблема генезису ареалів, що дозволяє глибше проникнути в природу явища, пов'язаної з простором і часом та впливом історичних чинників, які зумовлюють специфіку досліджуваного одягу певної території; це важливе питання тяглості етнічної традиції, що виявляється в розмаїтті вбрання українців. Інтерпретації ученого – це цілком об'єктивна оцінка того, що українці створили унікальний спадок народного одягу, зокрема сорочок, декорованих вишивкою і тканням, із розмаїттям орнаментального та колористичного вирішення в межах регіональних і локальних традицій Карпат, По-

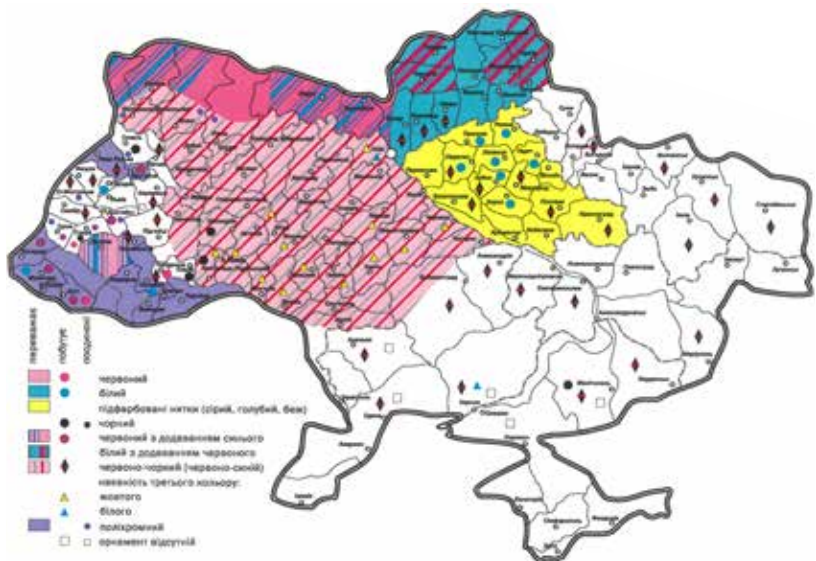
лісся, Поділля, Буковини, Середньої Наддніпрянщини, Слобожанщини, Півдня України. Непересічне значення мають положення вченого про те, що ареали поширення колористики вишивок на жіночій народній сорочці збігаються із загально-етнографічним зонуванням України. Автор порушив одну з найважливіших проблем – етнічні традиції за матеріалами вбрання. За матеріалами картографування він порівняв межі поширення певних явищ одягу з межами розселення племен. Його головний висновок – для народних українських комплексів вбрання характерною є, поряд зі спільними елементами, регіональна специфіка, генетичною основою якої є літописні племена [6]. Це величезний крок у дослідженні вбрання українців. Йдеться про передачу етнічної традиції, що позначилась на розмаїтті народного одягу, у тому числі вишивки. Дослідник дав характеристику одягу як продукту національного, локального розвитку в статті «Український народний одяг як джерело вивчення етнічної історії» [6], що була підготовлена як вступна частина до Історико-етнографічного атласу одягу. Ця праця фундатора Атласу започаткувала новий напрям етногенетичних досліджень. Узагальнюючи напрацьований матеріал, Я. Прилипко вперше глибоко розробив тему одягу як джерела етнічної історії та культурних зв'язків. Він показав, що регіональна специфіка є історично зумовленою, і це стосується різноманіття кроїв різних видів одягу та оздоблення сорочок. Це доводить його аналіз карти поширення типів українських сорочок за способом з'єднання тканини: поликового – з плечовими вставками, пришитими по основі або пітканню; із суцільнокроєними рукавами, пришитими по основі або пітканню: тунікоподібного; кокетці (іл. 1).

Іл. 1. Крій жіночих сорочок. Межа XIX–XX ст.

Підсумовуючи, учений зробив вагомий висновок про те, що кожний із чотирьох типів формувався в певних регіонах: сорочка з вставками на плечах, пришитими по основі, переважає на Чернігівщині, Полтавщині, по пітканню – на Волині; із суцільнокроєними рукавами – у південній частині Київщини, на сході Поділля та в Карпатах; тунікоподібна – на Буковині, Прикарпатті; сорочка на кокетці – на Півдні України. Аналізуючи крій рукава, він дійшов висновку про збіг крою з ареалами побутування полотна певної ширини [6, с. 15]. Ці особливості дослідник виділив як характерні для української сорочки. Водночас Я. Прилипко зробив ще один дуже важливий для етногенетичних досліджень висновок про те, що ареал з поликами, при-

шитими по основі, лягає на етнічну територію літописних сіверян, поширюючись за її межі до півдня–сходу (шляхи пізніших колонізаційних потоків) і лише в незначній мірі – на північ, а з заходу–півночі накладається на ареал сорочки з поликами, пришитими по пітканню, яка переважала на землях літописних деревлян [6, с. 15]. На його думку, поширення сорочок із суцільнокроєними рукавами на півдні Київщини, Східному Поділлі і в Карпатах свідчить на користь гіпотези про київське походження українців Карпат, оскільки древні землі полян були заселені раніше, ніж гірські райони. Тут можна говорити про дію етнічних традицій, що формували специфіку і тяглість у межах певних етногенетичних ніш за Василем Балушком [1]. Непересічне значення в цьому контексті має аналіз ученим карти, що відображає колір і розташування орнаментації жіночих сорочок кінця ХІХ – початку ХХ ст., його фундаментальний висновок, що ареали колористики вишивок на жіночій народній сорочці збігаються із загальноетнографічним зонуванням України [6, с. 17–18] (іл. 2). При цьому зазначив, що Чернігівщина й Полтавщина характеризуються одноколірністю вишивки; Київщина, Черкащина, частково Поділля – майже суцільною двоколірністю; на Волині переважає одноколірність; на півдні та південному заході Поділля починається ареал поліхромії. Дослідник звернув увагу й на те, що одноколірність Лівобережжя, утворена вишивкою білими нитками («біллю»), тяжіє до традицій Сіверської землі; червона одноколірність (волинське занизування), змінюючись у напрямі до Поділля, Галичини, – до особливостей літописних волинян. Учений виділив переважання червоного кольору на Правобережжі, білого – на Лівобережжі, межа між якими проходять по Дніпру.

Іл. 2. Колорит орнаментів жіночих сорочок. Кінець XIX – XX ст.

На нашу думку, не тільки включення до Атласу заборонених у той час праць стало причиною звільнення з роботи Я. Прилипка. Головною якраз була його концепція тягlostі української традиції та пов'язання її з давньоруськими племенами, яку обґрунтував учений. Особливо, якщо порівнювати з російським атласом. Бо це вже питання спадкоємності культури Київської держави, питання, які зараз фальсифікує росія під час загарбницької війни. Я. Прилипка «прив'язує» одяг до регіонів, подає його специфіку, у тому числі й вишивку як історичну зумовленість. У час війни висновки дослідника – це зброя у розвінчуванні міфів російських політиків та псевдонаукового трактування українського народного вбрання, що заперечують вишивку сорочок як регіональну та локальну традиції. Саме це

основне положення є актуальним для сьогодення у світлі поширення інтернет-виданнями псевдонаукових теорій. Йдеться про традиційну вишиту сорочку, роль вишитої сорочки у згуртування українського народу та міжнародної спільноти, про козацьке вбрання [5].

Давню етнічну традицію показує також карта поширення поясного жіночого одягу. Поясний жіночий одяг в Україні представляють комплекси з незшитим одягом (двоплатовим і одноплатовим) та зшитим (спідницею), локально – з одягом сарафанного типу. Незшитий поясний одяг був поширений на більшій частині території, охоплюючи історико-етнографічні зони: Середнє та Східне Полісся, Середню Наддніпрянщину, Слобожанщину, Південь України, Поділля (крім західних районів). Комплекс із одноплатовим незшитим одягом представлений на українській території різновидами з такими назвами: *плахта*, *запаска*, *джерга (дерга)*, *гунька*, *катринця*, *фота*. Дослідники вважають цей одяг – частково незшитий (*плахта*) або у формі прямокутного шматка тканини, який огортався навколо стану, – найбільш давнім видом одягу. Назва *плахта* окреслює великий східний ареал, захоплюючи частину центральних районів. Межа між ареалом української плахти та ареалом поширення незшитого виду російського одягу *паньови* проходить приблизно по Десні, що була кордоном між сіверянами (носіями української плахти) із в'ятичами (носіями російської *паньови*). На українській території східний кордон так само «лягає» на розселення сіверян, із заходом ареалу далеко на південь, що пояснюється напрямом руху населення на південь.

Вагомі висновки зробив Я. П. Прилипка і щодо способу носіння чоловічої сорочки (іл. 3). Дослідник про-

Іл. 3. Способи носіння чоловічих сорочок. Межа XIX–XX ст.

аналізував, що спосіб носіння навипуск охоплює більшу частину української території, крім деяких районів на Волині та Закарпатті. Межі між ареалом носіння сорочки навипуск та ареалом сорочки, заправленої в штани, проходять близько або збігаються на заході з межами між Середнім Подніпров'ям і Слобожанщиною, на півдні – між Середнім Подніпров'ям і Півднем України, на сході – між Середнім Подніпров'ям і Поділлям, Волинню, на півночі – між Середнім Подніпров'ям і Середнім Поліссям. Я. Прилипко вважав, що такий спосіб носіння сорочки, заправленої в штани, «міг виробитися під впливом кочових племен Сходу, з якими в силу історичних та географічних причин вони стикалися протягом майже усієї багатовікової історії і, які взяли не малу участь в самому етногенезі болгарського та українського народів».

Його висновки не втрачають актуальності й сьогодні. У своїй інтерпретації ареалів поширення одягу українців Я. Прилипка стояв в одному ряду з видатними українськими мовознавцями, які працювали над атласами. З виходом Атласу української мови відбувся значний злет української лінгвогеографії з подальшим розвитком регіональних праць, що вирішували ключову проблему – визначення меж поширення говорів. В етнографії такий злет було зупинено – знищенням Я. Прилипка як науковця та фундатора Атласу одягу українців. Однак внесок ученого у розвиток картографування, теоретичного осмислення атласних карт позначились на подальшому розвої ареалогічних досліджень, зокрема, у 1981 році вийшла визначна праця Наталі Гаврилюк, у якій картографовано явища духовної культури за матеріалами родильної обрядовості українців, здійснено аналіз окреслених ареалів побутування обрядів [2].

Політичні репресії перервали наукову діяльність Я. Прилипка і роботу наукового колективу зі створення Атласу. Теоретичні розробки вченого не було завершено. Тому питання ареальної характеристики одягу різних регіонів України, етногенетичні дослідження лишаються актуальними завданнями для сучасних дослідників. Учений обґрунтував важливість комплексного дослідження предметної та термінологічної сфер традиційного одягу України. Він розумів значення напрацювань етнологів і діалектологів, тому що накладання ареалів явищ на міждисциплінарному рівні, їх межі засвідчують давність побутування і пов'язані з актуальною проблематикою – районуванням.

Г. А. Скрипник підтримувала такий підхід, і у всіх роботах аспірантів, дисертантів звертала на це увагу. Зо-

крема, до картографування явищ культури звернулись у свої працях аспіранти та здобувачі кандидатських і докторських праць відділу «Український етнологічний центр»: О. М. Швидкий, Н. А. Ковальчук, І. І. Нессен, О. О. Васянович, М. А. Пилипак та ін. Тому з ім'ям Г. А. Скрипник пов'язаний розвиток напряму картографічних досліджень та ареалогічних напрацювань у кінці 90-х років ХХ ст. та на початку ХХІ ст. Завершення роботи над виданням атласів народної культури із залученням даних інших наук – мовознавства, антропології, археології – у разі їх виходу сприяли б вирішенню питання основного етнографічного поділу.

Джерела та література

1. Балушок В. Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнічність. Біла Церква, 2008.
2. Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры. (По материалам родильной обрядности украинцев). Киев, 1981.
3. Гілевич І. «Регіональний історико-етнографічний атлас України, Білорусії та Молдавії» і польові дослідження в Україні (середина 1960-х – початок 1970-х рр.). *Народознавчі зошити*. 2011. № 3. С. 401–412.
4. Гончар Г. «Регіональний історико-етнографічний атлас України, Білорусії та Молдавії»: історія створення. *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Вип. 39. С. 72–77. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2013_39_15.
5. Пономар Л. Ареалогічні інтерпретації традиційного вбрання Якова Прилипка в контексті сучасних викликів. *Матеріали до української етнології*. 2024. № 23 (26). С. 143–153.
6. Прилипка Я. П. Український народний одяг як джерело вивчення етнічної історії. *Народна творчість та етнографія*. 1971. № 5. С. 10–19.
7. Скрипник Г. А. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України – 85 років. *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 5. С. 4–13.
8. Скрипник Г. А. Народознавчі дослідження Опанаса Бежковича – вченого з Кубані. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 2. С. 53–74.

9. Скрипник Г. Провідний етнологічний осередок Української академії наук 20-х років XX століття. *Матеріали до української етнології*. 2017. Вип. 16. С. 6–74. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mdue_2017_16_3.

References

1. BALUSHOK, Vasyi. *Ukrainian Ethnic Community: Ethnogenesis, History, Ethnonymy*. Bila Tserkva, 2008 [in Ukrainian].
2. HAVRYLIUK, Natalia. *Mapping the Phenomena of Spiritual Culture. (According to the Materials of the Childbirth Rites of Ukrainians)*. Kiev, 1981 [in Russian].
3. HILEVYCH, Ihor. «Regional Historical and Ethnographic Atlas of Ukraine, Belarus and Moldova» and Field Research in Ukraine (Mid-1960s – Early 1970s). *The Ethnology Notebooks*, 2011, no. 3, pp. 401–412 [in Ukrainian].
4. HONCHAR, Halyna. «Regional Historical and Ethnographic Atlas of Ukraine, Belarus and Moldova»: History of Creation. *Ethnic History of European Nations*, 2013, iss. 39, pp. 72–77 [online]. Available from: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua › data › articles> [in Ukrainian].
5. PONOMAR, Liudmyla. Areological Interpretations of the Traditional Attire of Yakiv Prylypko in the Context of Modern Challenges. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 2024, no. 23 (26), pp. 143–153 [in Ukrainian].
6. PRYLYPKO, Yakiv. Ukrainian Folk Clothing as a Source for Studying Ethnic History. *Folk Art and Ethnography*, 1971, no. 5, pp. 10–19 [in Ukrainian].
7. SKRYPNYK, Hanna. M. Rytskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine is Eighty-Five. *Folk Art and Ethnography*, 2006, no. 5, pp. 4–13 [in Ukrainian].
8. SKRYPNYK, Hanna. Ethnological Studies of Opanas Bezhkovych – A Scientist from Kuban. *Folk Art and Ethnology*, 2015, no. 2, pp. 53–74 [in Ukrainian].
9. SKRYPNYK, Hanna. Leading Ethnological Center of the Ukrainian Academy of Sciences in the 1920s. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 2017, iss. 16, pp. 6–74 [online]. Available from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mdue_2017_16_3 [in Ukrainian].

УДК 39:069.01]:001.89Скр(477)“19/20”

Сушко Валентина

кандидатка історичних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, членкиня Спільки етнологів та фольклористів м. Харкова (Харків, Україна).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0480-1473>

Sushko Valentyna

A Ph.D. in History, an associate professor, a senior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, a member of Kharkiv Union of Ethnologists and Folklorists (Kharkiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0480-1473>

Бібліографічний опис:

Сушко, В. (2025) Монографічне дослідження академікині НАН України Ганни Скрипник «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток» як наріжний камінь історії українського етнографічного музейництва. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 178–188.

Sushko, V. (2025) Monographic Study by the Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Hanna Skrypnyk “Ethnographic Museums of Ukraine. Formation and Development” as a Cornerstone of the History of Ukrainian Ethnographic Museology. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 178–188.

МОНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АКАДЕМІКИНИ НАН УКРАЇНИ ГАННИ СКРИПНИК «ЕТНОГРАФІЧНІ МУЗЕЇ УКРАЇНИ. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК» ЯК НАРІЖНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЙНИЦТВА

Анотація / Abstract

Серед наукової спадщини академікині Г. Скрипник окреме місце займає робота «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток», яка вийшла друком 1989 року й досі не втратила свого наукового значення. За статистикою наукового профілю Google Scholar, ця праця є найцитованішою в доробку науковиці. Фактографічний матеріал та висновки вченої стають у нагоді працівникам музеїв, викладачам вищих навчальних закладів, науковцям.

Історія українського народознавства почалася саме з вивчення особливостей народного життя та з накопичення речових матеріалів, тобто з етнографічного музейництва.

Етнографічні приватні та громадські збірки XIX ст. ставали базою для наукових студій, місцем проведення конференцій, а українські культурні діячі активно створювали музеї та співпрацювали з ними. Однак історія України у XX ст. була дуже складною. Тому поява 1989 року монографічного дослідження Ганни Аркадіївни Скрипник «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток» стала величезним кроком до повернення забутих імен, відновлення хронології подій у розвитку етнографічного музейництва, виявлення значення музеїв та їхніх збірок як у загальному процесі становлення й розвитку народознавства, так і в регіональному вимірі. Адже шановна авторка розглянула всі регіони України, підкресливши загальноукраїнський характер процесів, що відбувалися в XIX–XX ст., попри розірваність території України між різними державами з різним ступенем негативізму щодо українського народу.

Розвідка є чи не єдиною в Україні працею саме з історії музейної справи як практичної дисципліни, у якій викладено зміни в підходах до експозиційної, фондової та масової і популяризаторської роботи музеїв. На підставі залучених архівних джерел та описів музеїв, їхніх колекцій і фондів у дослідженні подано фаховий ґрунтовний огляд внутрішньої музейної організації, зазвичай далеко захованої від ока пересічного відвідувача музею. Книга відразу стала навчальним посібником.

Тож, монографія «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток» Г. А. Скрипник є значущим дослідженням з історії української етнології і водночас неперевершеним навчальним посібником із музейної справи. Особливе значення мають біографічні матеріали українських музейників – науковців доби Розстріляного відродження, багато з яких наведено вперше. Важливими, особливо в сучасних умовах російсько-української війни, є матеріали щодо регіональних та локальних музеїв Сходу та Півдня України.

Ключові слова: музейна справа, етнографічне музейництво, етнографія.

The work “Ethnographic Museums of Ukraine. Formation and Development” has a special place among the scientific heritage of the academician H. Skrypnyk. The monograph is published in 1989 and has not lost its scientific significance to this day. According to the statistics of the scientific profile of Google Scholar, this work is the most cited among her heritage. The factual material and conclusions of the scientist are useful to museum workers, teachers of higher educational institutions and scholars.

The history of Ukrainian ethnography has been started precisely with the study of the peculiarities of folk life and the accumulation of material pieces, that is, with ethnographic museology.

Ethnographic private and public collections of the 19th century have become the basis for scientific studies, a place for conferences, Ukrainian cultural figures created museums actively and collaborated with them. However, the history of Ukraine in the 20th century is very complex and difficult. Therefore, the appearance of the monographic study by Hanna Arkadiivna Skrypnyk “Ethnographic Museums of Ukraine. Formation and Development” in 1989 has been a huge step towards the return of forgotten

names, the restoration of the chronology of events in the development of ethnographic museology, the detection of the significance of museums and their collections both in the general process of the formation and development of ethnography and in the regional dimension. After all, the esteemed authoress has considered all regions of Ukraine, emphasizing the all-Ukrainian nature of the processes those take place in the 19th–20th centuries, despite the fragmentation of the territory of Ukraine between various states with varying degrees of negativity towards the Ukrainian people.

This book is perhaps the only study in Ukraine specifically on the history of museum work as a practical discipline, where the changes in approaches to the exposition, fund, mass and popularization work of museums are described. The authoress has provided a professional and thorough overview of the internal museum organization, usually far from the eyes of the average museum visitor. The research is based on the involved archival sources and descriptions of museums, their collections and funds. The book has become a textbook immediately.

Therefore, the monograph «Ethnographic Museums of Ukraine. Formation and Development» by H. A. Skrypnyk is a significant study on the history of Ukrainian ethnology and at the same time an unsurpassed textbook on museum work. The biographical materials of Ukrainian museum workers are of particular importance. These are the scientists of the epoch of the Executed Renaissance. Many of these biographies are submitted for the first time. The materials concerning the regional and local museums of the east and south of Ukraine are important, especially in the current conditions of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: museum work, ethnographic museology, ethnography.

Академікиня Національної академії наук України Ганна Аркадіївна Скрипник (09.09.1949–16.09.2024) була щедро обдарованою особою з широкими науковими інтересами [1]. Етнографічне музейництво становило особливе захоплення й особливу цікавість ученої. До цієї тематики Г. Скрипник поверталася впродовж життя неодноразово як у наукових студіях, так і в практичних діях, допомагаючи музейним установам та працівникам.

Серед багатої наукової спадщини Ганни Аркадіївни окреме місце займає робота «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток», яка вийшла друком 1989 року й досі не втратила свого наукового значення [2]. За статистикою наукового профілю Google Scholar, ця праця є найбільш цитованою в доробку науковиці: за даними на 09 липня 2025 року вона була процитована 153 рази [3]. До праці, написаної вже понад 30 років тому (обсягом усього 300 сторінок), неухильно звертаються працівники музеїв, викладачі вищих навчальних закладів, молоді науковці в пошуках відповіді на питання історії української етнології, під час досліджень біографій вітчизняних учених початку ХХ ст., розглядаючи процеси розвитку не лише музейництва, а й цілої української гуманітаристики.

Видатні українські народознавці В. Горленко та Р. Кирчів в «Історії української етнографії» (Київ, 2005) слушно зазначили: «Загальновідомо, що наука в цілому та й окремі її галузі не можуть успішно розвиватися без ґрунтовної розробки історіографії. “Історія науки є знаряддям досягнення нового”, – писав видатний український учений В. Вернадський» [4, с. 3].

Історія свідомого українства (вивчення та доведення окремішності та самостійності української нації) почалася саме з вивчення особливостей народного життя – з етнографії та з накопичення речових матеріалів – з музейництва й саме з етнографічного музейництва. «Історично так склалося, що в Україні, незважаючи на могутню народознавчу традицію, що сягає середньовіччя, в новий час дослідники змушені були зосередитися на вивченні українського народу чи в кращому разі населення тільки України. В умовах відсутності власної дер-

жавності й напівколоніальної залежності, коли недруги стверджували про відсутність українського етносу, передові освічені люди України, прагнучи заперечити це твердження і відстояти окремішність українців, все ж таки продовжували дослідження власного народу, його ментальності, мови і культури» [4, с. 3].

Етнографічні приватні та громадські збірки XIX ст. ставали базою для наукових студій, місцем проведення конференцій, а українські культурні діячі активно створювали музеї та співпрацювали з ними: опрацьовували їхні зібрання, популяризували серед наукової спільноти та широких кіл українського суспільства. Саме завдяки родині Тарновських, К. Скаржинській, О. Полю, графу В. Дзедушицькому, діяльності ентузіастів проведення наукових з'їздів, результатами яких ставали цінні колекційні зібрання, які згодом музеєфікувалися; завдяки діяльності українських науковців: О. Потебні, М. Сумцова, Д. Яворницького, В. Шухевича, В. Гнатюка, І. Свенціцького та багатьох інших культурних діячів українська нація не лише заявила про себе створенням власної держави на початку XX ст., а й мала народознавчу науку світового рівня.

Однак радянщина фізично знищила чимало діячів української науки, відправила в забуття на довгі роки пам'ять про українських науковців та знівельовала українську етнографію до шароварщини, а етнографічне музейництво відправила в далекий закуток демонструвати «побут кулака, середняка та незаможника».

Тому поява 1989 року монографічного дослідження Ганни Аркадіївни Скрипник «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток» стала величезним кроком до повернення забутих імен, відновлення хронології по-

дій у розвитку етнографічного музейництва, виявлення значення музеїв та їхніх збірок як у загальному процесі становлення й розвитку народознавства, так і в регіональному вимірі. Адже шановна авторка розглянула всі регіони України, підкресливши загальноукраїнський характер процесів, що відбувалися у XIX–XX ст., попри розірваність території України між різними державами з різним ступенем негативізму щодо українського народу.

Звичайно, повністю оминати тодішні «правила гри» було неможливо. Так, увесь матеріал поділено на два великі розділи: «Зародження та розвиток етнографічного музейництва на Україні» та «Українське радянське етнографічне музейництво». Проте й нині такий поділ має свою логіку і є цілком зрозумілий. Кожен із періодів охарактеризований, має підперіодизацію, у ньому описуються як загальні процеси, так і історія складання певного музею та оповідь про його власників, жертводавців, видатних науковців, які працювали в музеї. Чимало постатей нашої науки та культури були повернені з наукового небуття саме завдяки цій монографії. Джерела та література займають 31 сторінку й подані за кожним розділом. Книга багато ілюстрована як особистими фото діячів української науки, так і музейними світлинами – експозиційними ансамблями та комплексами, фрагментами експозицій та старовинними зображеннями музейних будівель. Розвідка оздоблена покажчиком музеїв УРСР з етнографічними колекціями галузі «культура» (історичних, краєзнавчих та саме етнографічних) згідно з тодішнім територіальним поділом (варто нагадати, що за часів незалежності жоден музей не припинив свого існування, хоча деякі змінили

підпорядкування та назву). Отже, для багатьох українських музеїв ця монографія містить неоціненний матеріал з їхньої історії.

Розвідка є чи не єдиною в Україні працею саме з історії музейної справи як практичної дисципліни, у якій викладено зміни в підходах до експозиційної, фондової та масової й популяризаторської роботи музеїв. На підставі залучених архівних джерел та описів музеїв, їхніх колекцій і фондів у дослідженні подано фаховий ґрунтовний огляд внутрішньої музейної організації, зазвичай далеко захованої від ока пересічного відвідувача музею. Книга відразу стала навчальним посібником, адже того-таки 1989 року в Харківському державному інституті культури (нині – Харківська державна академія культури) була відкрита перша освітня програма з підготовки фахівців-музейників. Відтоді дослідження Г. Скрипник залишається досить вагомим, адже в більшості нових розвідок і підручників з музейної справи автори намагаються зосередитися на сучасних реаліях, пояснити здобувачам освіти її суть, а історія музейної справи найкраще викладена саме Ганною Аркадіївною. Поки що жоден із дослідників – не музейників – не спромігся зробити (повторити) таке фахове дослідження, а музейні працівники, на жаль, часто обмежуються лише історією власного закладу або колекційного зібрання.

Ознайомлення з переліком цитат монографії [3, Посилання] дозволяє твердити про важливість роботи і для минулих та сучасних місцевих краєзнавців, адже музей – приватний чи публічний – стає музеєм тоді, коли колекція стає відомою широкому загалу, коли відвідування перетворюються з прем'єрних перформансів

у постійну практику. Саме цього прагнули власники приватних зібрань, університетські викладачі – музейні співробітники, культурні працівники. Тому музей від самого створення й першого відкриття ставав місцем громадських зібрань, просвітництва та національних культурних заходів.

Науковцями початку ХХ ст. – золотої доби української гуманітаристики – музеї розглядалися передовсім як наукові інституції. Власне музеї містили гарно підбрану, науково опрацьовану джерельну базу; саме в них мали працювати як курси підготовки спеціалістів – популяризаторів-просвітників, так і наукові кафедри, які мали надавати наукові ступені. Музей мав бути відкритий як для молодшої дитини та дорослого неписьменного, що робили перші кроки в культурному пізнанні, так і для фахового науковця. Такий музей мав поєднувати простоту й доступність із високим рівнем наукової добросовісності, пізнавальності, правдивості та атрактивності правдивої цікавої історії нашого народу.

Тож, монографія «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток» Г. Скрипник є значущим дослідженням з історії української етнології і водночас неперевершеним навчальним посібником із музейної справи. Читача – і фахівця, і початківця – вражає широта й детальність охоплення фактографічного матеріалу, переконлива періодизація розвитку українського етнографічного музейництва, прискіплива уважність до деталей, що роблять працю академіка Г. Скрипник актуальною донині. Особливе значення мають біографічні матеріали українських музейників – науковців доби Розстріляного відродження, багато з яких наведено вперше. Важливими, особливо в сучасних умовах ро-

сійсько-української війни, є матеріали щодо регіональних та локальних музеїв Сходу та Півдня України.

Характеризуючи наукову працю Ганни Аркадіївни як наріжник українського етнографічного музейництва, маємо на увазі, що історія українського народознавства стає предметом зацікавлення всіх фахівців з українознавства: етнологів, фольклористів, мистецтвознавців, і їй торкаються всі історики науки, а ось музеезнавство – дуже вузька дисципліна, утім, насправді вкрай важлива не лише як наукова проблема, а саме з огляду на значення в суспільстві – на формування сенсів та національної ідентичності. Музей є сховищем національної пам'яті, і від роботи музейника залежить стане музей запиленою комірчиною чи національною скарбницею.

Джерела та література

1. Ганна Скрипник / Hanna Skrypnyk. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8904-7726>.

2. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / АН УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 1989. 304 с. : іл.

3. Ганна Скрипник, академік НАН України, д. і. н., проф. Директор ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Google Scholar: XU6XHZ0AAAAJ.

4. Горленко В., Кирчів Р. Історія української етнографії. Київ : ПоліграфКонсалтинг, 2005. 400 с.

References

1. Hanna Skrypnyk. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8904-7726> [in Ukrainian].

2. SKRYPNYK, Hanna. *Ethnographic Museums of Ukraine. Formation and Development*. Academy of Sciences of Ukrainian SSR, M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography. Kyiv: Scientific Thought, 1989, 304 pp.: ill. [in Ukrainian].

3. SKRYPNYK, Hanna, an academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, a Doctor of History, a professor, director of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Google Scholar*: XU6XHZ0AAAAJ [in Ukrainian].

4. HORLENKO, Volodymyr, Roman Kyrchiv. *History of Ukrainian Ethnography*. Kyiv: PolygraphConsulting, 2005, 400 pp. [in Ukrainian].

УДК 7.03:001.89Скр](082.1)(477)“2006/2011”

Ганзенко Лариса

кандидатка мистецтвознавства, старша наукова співробітниця Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0337-1264>

Hanzenko Larysa

a Ph.D. in Art Studies, a senior research fellow of the Department of Visual and Applied Arts of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0337-1264>

Бібліографічний опис:

Ганзенко, Л. (2025) «Історія українського мистецтва» (2006–2011): національний проєкт на переломі епох. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 189–200.

Hanzenko, L. (2025) The “History of Ukrainian Art” (2006–2011): The National Project at the Turn of the Ages. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 189–200.

**«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА»
(2006–2011): НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОЄКТ
НА ПЕРЕЛОМІ ЕПОХ**

Анотація / Abstract

У статті пропонується стислий огляд історії підготовки п'яти томного видання «Історії українського мистецтва» під редакцією Г. Скрипник (Київ, 2006–2011). Особлива увага приділяється формуванню його концептуальної основи в умовах інституційної кризи в державі на тлі оновлення методології в гуманітарних науках і появи

нового погляду на хронологію та територіальні виміри українського культурного простору.

Ключові слова: академічне видання, концепція, періодизація, перелом епох, експериментальний досвід.

A brief overview of the history of preparing the five-volume edition of “The History of Ukrainian Art”, edited by H. Skrypnyk (Kyiv, 2006–2011) is submitted in the article. Particular attention is paid to the formation of its conceptual framework under conditions of institutional crisis in the state, set against the renewal of methodologies in the humanities and the emergence of a new perspective on the chronology and territorial dimensions of the Ukrainian Cultural space.

Keywords: academic edition; concept; periodization; epochs turning point; experimental experience.

У 2026 році виповниться 20 років з виходу у світ першого тому фундаментальної академічної праці «Історія українського мистецтва» в п’яти томах (2006–2011) [9]. Директорка ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України Ганна Аркадіївна Скрипник керувала проектом і була головним редактором видання. Завдяки її науковому досвіду, організаторським здібностям і лідерським якостям проект, що тривалий час залишався нереалізованим, було успішно втілено в життя. Видання охоплює багатий обшир матеріалів (від давнього часу до наших днів), систематизованих за хронологією, видами та жанрами візуального мистецтва.

На початку 1990 року співробітники відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ під керівництвом В. Фоменка підготували програму до запланованого видання. На рівні концепції вона нічим не відрізнялася від першого академічного шеститомного видання «Історії українського мистецтва» під редакцією М. П. Бажана (1966–1970) [8]. Запропоновані підходи відповідали

усталеним засадам російської дореволюційної та радянської історіографії. Програма не була винесена на широке обговорення. Отже, до написання нової історії мистецтва приступили без попередньо узгодженої концепції.

У 1990-х роках припинилося державне регулювання у сфері культури. «Залишковий принцип» фінансування освіти та науки поставив академічні установи на межу виживання, призвів до згортання важливих дослідницьких та видавничих проектів. Робота над «Історією українського мистецтва» просувалася повільно. Фінансування забезпечувало лише заробітну плату співробітникам відділу. Витрати на відрядження, фотофіксацію матеріалів або архівних джерел не передбачалися. Для організації системної роботи, зіставної з попереднім академічним виданням, бракувало ресурсів.

З метою підготовки видання було складено два збірники наукових праць – «Мистецтво Київської Русі» та «Українське бароко», які передали до видавництва «Наукова думка», однак через брак коштів вони не були опубліковані. Згодом ці збірники розкомплектували. Окремі статті з них надрукували в перших числах журналу «Студії мистецтвознавчі» (часопис почав виходити у 2002 р.). Журнал став трибуною для апробації матеріалів та підбору авторів для написання розділів в «Історії українського мистецтва».

Лише 2005 року робота над новою «Історією» поступово увійшла в робочий ритм. Відділ тоді очолював В. Тимофійенко, який структурував видання за томами, визначивши хронологічні межі кожного. Написання розділів забезпечували співробітники відділу. Постає потреба в запрошенні авторів з інших установ.

Ідея випуску другого академічного видання «Історії українського мистецтва» виникла на тлі розпаду СРСР, зміни геополітичного статусу українських земель, легітимізації українства як самодостатньої національної спільності. Ці події відбувалися синхронно світовому процесу глобалізації: з падінням Берлінської стіни (1990) та створенням Європейського Союзу (1992) людство вступило на шлях трансформування національних держав у єдину світову систему з єдиним наднаціональним центром. На тому тлі ідея держав-націй, здавалося б, вичерпала себе. Однак у пострадянському культурному просторі тема національної історії звучала як ніколи актуально: колишні радянські республіки позиціонували себе як держави-нації, їх становлення супроводжувалося конструюванням національних історій. Поміж трьох слов'янськими республіками розгорнулися «війни пам'яті», звучали звинувачення в узурпації історичної пам'яті. Концепти національної історії кожного народу формувалися на основі тенденції до пошуків власного коріння в глибині віків та включення в етно-окреслений культурний простір (орбіту впливу) побільше територій. Радянська історіографія визнавала право українського та білоруського народів на свою історію і свою мову, але початки національної історії переносили до Пізнього Середньовіччя (XIII–XV ст.). Росіяни пов'язували інституювання своєї національної історії з часами Київської Русі, вважаючи себе головною лінією давньоруської етнокультурної спільності (IX–XIII ст.). У 2007 році в Москві в Державному інституті мистецтвознавства було започатковано 22-томне видання «Історії російського мистецтва» [7], перший том якого – «Мистецтво Київської Русі. IX –

перша чверть XII ст.» супроводжується «Введенням» Л. Ліфшиця, у якому автор окреслює територію та хронологію початків національної історії від VI ст. – епохи активного розселення слов'янських племен на території Східної Європи [7, с. 13–20]. Таке усвідомлення російської національної історії виходило за межі координат (хронологічних та територіальних) формування на північно-східних теренах державності під проводом Москви (XIII ст.). Проблема визначення початку української історії активно дискутувалася серед українських науковців. Академік НАН України Г. Півторак уважав, що безперервність культурно-історичного розвитку на українських землях можна умовно простежити від епохи пізнього палеоліту (40–10 тис. років тому), але наголошував, що не варто штучно переносити початок історії в глиб кам'яного віку. Дослідник стверджував, що українці – частина слов'янського світу, а українська мова – одна зі слов'янських мов [12]. Л. Залізник – археолог, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу археології кам'яної доби України неперервність розвитку матеріальної культури на українських землях простежував від VI ст. н. е. [5]. Академік НАНУ П. Толочко відстоював ідею «давньоруської народності», яка після монгольського завоювання нібито розсипалася на росіян, українців та білорусів, тобто відсував початок української історії до XIII–XIV ст. [13]. Важливе значення для усвідомлення актуальних наукових підходів до розуміння процесів етногенезу українського народу мала монографія В. Балушка «Етногенез українців» [2], яка вийшла в ІМФЕ під редакцією Г. Скрипник.

Значну роль у формуванні засад національної історії в 1990–2000-х роках відіграло повернення до наукового

обігу імен та праць учених української еміграції, чий творчий злет припав на кінець XIX – першу половину XX ст. В Україну почали надходити видання з-за кордону, серед яких перевидання праці І. Огієнка «Українська культура» [11] та «Історія української культури» під редакцією І. Крип'якевича [10]. Великий суспільний резонанс викликав вихід в Україні першого тому «Історії України-Руси» М. Грушевського [4]. Праця Грушевського загострила сприйняття тягlosti процесу культурного розвитку на українських теренах, суттєво вплинула на формування засадничих принципів концепції національної історії, упровадженої в новому виданні «Історії українського мистецтва».

Запропонувати зважену наукову концепцію розвитку української культури та мистецтва в контексті нових реалій виявилось складно. Мав сплинути певний час, перш ніж національна наука, подолавши радянські ідеологеми, змогла сформулювати оновлену систему поглядів на хронологічні й територіальні межі існування українського етносу, дати теоретичне обґрунтування представлення українців як автохтонного етносу, що формувався й жив на власних землях упродовж віків.

Історію формування художньої традиції в українському культурному просторі було вирішено починати з глибин, не оминаючи жодного поміченого прояву естетичного мислення та прикладів застосування художнього ремесла від давніх часів до сьогодення.

Територіальні координати дослідження змінювалося від періоду до періоду, утім, у географічному сенсі основна увага приділялася територіям, де сформувалися й розвивалися етнічні та культурні риси українців.

Для поділу історичного процесу на певні хронологічні періоди треба було обрати критерії періодизації. Такими критеріями, зокрема, могли стати зміни соціально-економічних відносин і засобів виробництва (формаційний підхід) або оновлення культурних парадигм (цивілізаційний підхід). Відповідно до цивілізаційно-культурної моделі, яка видавалася більш прогресивною, етапи історії окреслювалися за зміною світоглядних позицій, духовних орієнтирів та появою інноваційних ідей в художньо-образному світосприйнятті, що, однак, не суперечило представленню матеріалів у хронологічному порядку за усталеною (класичною) схемою європейської історії (Первісне суспільство, Давній Світ, Середні віки, Новий та Новітній часи). Кожному періоду було приділено окремий том видання.

Найбільшу складність становив внутрішній поділ на коротші проміжки (підперіоди), у яких мала бути відображена специфіка розвитку художньої традиції на тлі національної історії, проблеми періодизації якої дебатувалися в українській історіографії від кінця 1990-х років, зокрема, розходилися думки в назвах підперіодів.

В «Українському історичному журналі» було опубліковано статтю Л. Войтовича «Середні віки в Україні: хронологія, проблема періодизації», у якій автор порушив ці проблеми й намагався обґрунтувати свою позицію: «...доцільно простежити, наскільки європейська періодизація підходить для викладу української історії. Візьмемо спочатку найбільш вивчений княжий період. Цей період виразно розпадається на два: добу Київської Русі (кінець IX – середина XIII ст.) та добу удільних князівств (середина XIII – початок XVI ст.), що відповідає класичному [Високому. – Л. Г.] й Пізньому Середньо-

віччю (але не марксистській, а європейської періодизації). Зрозуміло, що це питання неоднозначне <...> сама назва періодів виглядає дискусійною» [3]. Висловлені в цій публікації думки вплинули, зокрема, на формулювання концепції другого тому «Історії...», присвяченої Середнім вікам. На кожному наступному етапі української історії цей комплекс проблем зберігався.

Упорядники видання відхилили періодизацію за стилями, на якій свого часу наполягав В. Антонович [1]. У вирішенні проблеми відображення стильової еволюції укладачі «Історії...» керувалися тим, що в європейському мистецтві вона синхронізована лише від періоду Високого Середньовіччя до XIX – середини XX ст. В інші періоди прояви стилів не мали чіткого окреслення. Нові видання охоплювали близько шістнадцяти тисячоліть. У такому широкому хронологічному діапазоні систематизувати матеріал за стилями неможливо. Тут варто навести зауваження В. Сас-Залозецького: «Не помічаємо ніде, щоб у нас стилі змінювали один одного, так як в окцидентальній Європі: романський, готичний, ренесанс, бароко та класицизм. Ми знаходимо вияви кожного з цих стилів, але вони не виявляються тут у своєму чистому вигляді. У кожному разі вони не творять тут органічного підґрунтя, як скрізь в окцидентальній Європі» [6]. Д. Щербаківський, акцентуючи європейське русло розвитку українського мистецтва, зауважив, що європейські стилі відбиваються на українському мистецтві з де-яким запізненням проти Західної Європи [14]. Відомо, що художні стилі поширювалися на українські землі зусібіч, і деякі з них побутували в одному регіоні одночасно; їхня тривалість була неоднаковою та залежала від специфіки культурного розвитку окремих зе-

мель. Тому періодизація за стилями, навіть у ті періоди, коли їхня еволюція була узгоджена з європейською традицією, для контент-аналізу українського мистецтва не підходила, адже таке структурування або розмивало національні особливості (при акцентуванні європейської хронології побутування стилів), або випадало з прийнятої схеми європейських історичних стилів (при підкресленні регіональних особливостей національної традиції). Тож вирішили дотримуватися історичної періодизації, подавати стилі українського мистецтва за фактом їх появи на кожній стадії розвитку.

У рамках означених історичних періодів художня традиція досліджувалася за видовими напрямками: будівництво та архітектура, живопис, графіка, скульптура, книжкова ілюстрація, декоративно-ужиткове мистецтво. Під час написання статей застосовувалися базові методи мистецтвознавчого дослідження: фактографічний, порівняльно-іконографічний, художньо-стилістичний, іконологічний, культурологічний, типологічно-системний. Їх використання було підпорядковано меті відтворення розвитку художньої традиції на українських теренах від найдавнішого періоду до Новітнього часу.

Підготовка «Історії українського мистецтва» проходила на тлі інституціональної кризи в державі, коли оновлювалася методологія гуманітарних наук, тривав процес формування нового погляду на хронологію та територіальний вимір українського культурного простору. Українська наука перебувала в інтелектуальній контраверсії до радянської та російської історіографії; тривав пошук нових стратегій, візій, концепцій і теорій. Ці ознаки нині розглядаються як притаманні риси стану

науки в перехідні періоди. Тому цей академічний проєкт можна розглядати як певний експеримент. У його реалізації, балансуєчи між різними контраверсійними думками, була здійснена спроба знайти допустимий варіант подолання розбалансованості введених на той час концепцій національної історії та віднайти українські шляхи в царині художнього освоєння світу. Нова «Історія українського мистецтва» за фактографічною насиченістю та зібраним корпусом ілюстративного матеріалу є вагомим вкладом в мистецтвознавчу науку. Ці досягнення на довгі десятиліття слугуватимуть потужним фундаментом для наступних «історій», у яких художня грань культури буде представлена гранично широкого, у комплексі універсальних підходів, які поєднують методи культурології, мистецтвознавства, соціології.

Джерела та література

1. Антонович Д. Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага : Видання українського університету, 1923. Вип. 5. 340 с.
2. Балушок В. Г. Етногенез українців / [відп. ред. Г. Скрипник] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2004. 231 с.
3. Войтович Л. С. Середні віки в Україні: хронологія, проблема періодизації. *Український історичний журнал*. 2003. № 4. С. 134–139.
4. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т. Т. 1 : До початку XI віка. Київ : Наукова думка, 1991. 648 с.
5. Залізняк Л. Л. Проблеми етногенезу українців з позицій сучасної європейської етнології. *Майстеріум*. 2001. Вип. 6 : Археологічні студії. С. 49–55.
6. Залозецький-Сас В. Між Окцидентом і Візантією в історії українського мистецтва. *Культурологічний часопис «І»*. 1996. № 7. С. 51–57.
7. История русского искусства / отв. ред. А. И. Комеч ; Государственный институт искусствознания : в 22 т. (2007–2025). Т. 1: Искусство Киевской Руси. IX – первая четверть XII ст. Москва : Северный паломник, 2007. 664 с.

8. Історія українського мистецтва : у 6 т. / [Голова ред. кол.: М. П. Бажан] ; Академія наук УРСР, Головна редакція Української радянської енциклопедії. Київ : Жовтень, 1966–1970.

9. Історія українського мистецтва : у 5 т. / [Голов. ред. Г. А. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : вид-во ІМФЕ, 2006–2011.

10. Історія української культури / Крип'якевич І., Радзикович В., Голубець М., Чернецький С., Барвінський В. ; під загальною редакцією Крип'якевича І. Нью-Йорк : Рада оборони і допомоги Україні Українського конгресового комітету Америки, 1990. 718 с.

11. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Вінніпег : Товариство «Волинь», 1970. 272 с.

12. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ : Академія, 2001. 148, [3] с.

13. Толочко П. Не годиться ради політики, а точніше політиканства, відступати від правди історії... *День*. 1998. 11 серпня. С. 4.

14. Щербаківський Д. Готичні мотиви в українському золотарстві. *Україна : наук. тримісячник українознавства*. 1924. Кн. 4. С. 3–11.

References

1. ANTONOVYCH, Dmytro. *A Brief Course of the History of Ukrainian Art*. Prague: Ukrainian University Edition, 1923, iss. 5, 340 pp. [in Ukrainian].

2. BALUSHOK, Vasyl. *Ethnogenesis of Ukrainians*. Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2004, 231pp. [in Ukrainian].

3. VOITOVYCH, Leontii. Middle Ages in Ukraine: Chronology, the Problem of Periodization. *Ukrainian Historical Journal*, 2003, no. 4, pp. 134–139 [in Ukrainian].

4. HRUSHEVSKYI, Mykhailo. *The History of Ukraine-Rus: In Eleven Volumes*. Vol. 1: Until Early 11th Century. Kyiv: Scientific Thought, 1991, 648 pp. [in Ukrainian].

5. ZALIZNIAK, Leonid. The Problems of Ukrainians' Ethnogenesis from the Standpoint of Modern European Ethnology. *Magisterium. Iss. 6: Archeological Studies*, 2001, pp. 49–55 [in Ukrainian].

6. ZALOZETSKYI-SAS, Volodymyr. Between the Occident and Byzantium in the History of Ukrainian Art. *Cultural Journal "Yi"*, 1996, no. 7, pp. 51–57 [in Ukrainian].

7. KOMECH, Oleksii, ed.-in-chief. *History of the Russian Art*. The State Institute of Art Studies: In Twenty-Two Volumes (2007–2025). Vol. 1: The Art of Kyiv Rus. The 9th – First Quarter of the 12th Century. Moscow: The Northern Pilgrim, 2007, 664 pp. [in Russian].

8. BAZHAN, Mykola, editorial board's chairperson. *History of Ukrainian Art: In Six Volumes*. Academy of Sciences of Ukrainian SSR, The Main Printing-House of Ukrainian Soviet Encyclopedia. Kyiv: "October" Book Factory, 1966–1970 [in Ukrainian].

9. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *History of Ukrainian Art: In Five Volumes*. National Academy of Sciences of Ukraine, M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv: IASFE Publishing House, 2006–2011 [in Ukrainian].

10. KRYPIAKEVYCH, Ivan, ed.-in-chief, Volodymyr RADZYKEVYCH, Mykola HOLUBETS, Stepan CHARNETSKYI, Vasyly BARVINSKYI. *The History of Ukrainian Culture*. New-York: The Council of Defense and Assistance to Ukraine of the Ukrainian Congressional Committee of America, 1990, 718 pp. [in Ukrainian].

11. OHIENKO, Ivan. *Ukrainian Culture. A Brief History of the Cultural Life of Ukrainian People*. Winnipeg: "Volhynia" Company, 1970, 272 pp. [in Ukrainian].

12. PIVTORAK, Hryhorii. *The Origin of Ukrainians, Russians, Belarusians and Their Languages. Myths and Truth about Three Slavic Brothers from a "Common Cradle"*. Kyiv: Academy, 2001, 148, [3] pp. [in Ukrainian].

13. TOLOCHKO, Petro. It is not Right to Deviate from the Truth of History for the Sake of Politics, or Rather Politicking... *Day*, 1998, August, 11, pp. 4 [in Ukrainian].

14. SHCHERBAKIVSKYI, Danylo. Gothic Motifs in Ukrainian Goldsmithing. *Ukraine: Scientific Quarterly of Ukrainian Studies*, 1924, book 4, pp. 3–11 [in Ukrainian].

УДК 314.15:172.4(=161.2)Гру]:001.89Скр(477)

Балушок Василь

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1362-8270>

Balushok Vasyl

a Ph.D. in History, a senior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Center* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1362-8270>

Бібліографічний опис:

Балушок, В. (2025) Михайло Грушевський про роль внутрішньоукраїнських міграцій в історії української ідентичності. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 201–222.

Balushok, V. (2025) Mykhailo Hrushevskyyi on the Significance of Intra-Ukrainian Migrations in the History of Ukrainian Identity. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 201–222.

**МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
ПРО РОЛЬ ВНУТРІШНЬОУКРАЇНСЬКИХ
МІГРАЦІЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ**

Анотація / Abstract

З відновленням Української Державності 1991 року в ІМФЕ з ініціативи Г. Скрипник започатковано дослідження з етногенезу та ранньої етнічної історії. До найважливіших чинників українського етногене-

зу належать масштабні внутрішньоукраїнські міграції. На це вказав М. Грушевський, методологічне значення зауважень якого важко переоцінити. Адже коли в інших країнах для утворення єдиного народу головним чинником була ліквідація політичної роздробленості, то в Україні не меншу роль грали міграції. Масштабні переміщення населення в Україні пов'язані з її фронтирним становищем, адже головним чинником їх виступав Степ як культурно-цивілізаційне явище. Ці міграції складають один великий міграційний цикл: коли чергове кочове угруповання з'являлося на південному сході України, воно відтісняло протоукраїнців на північ і захід, а потім вони, зібравшись із силами, тиснули прибульців у зворотному напрямку. І такі міграційні рухи за принципом маятника здійснювалися регулярно. Розселення слов'ян по теренах України привело до формування в V–VII ст. етнополітичного союзу антів, за М. Грушевським – прямих предків українців. Проте із середини – кінця I тисячоліття відбувалися послідовні інвазії хозар, угрів, печенігів. Експансію останніх у X ст. М. Грушевський називає «першим великим наступом» Степу на Україну, що спричинив масштабну міграцію. З кінця XI ст. відбувся наступ половців, а зі зникненням половецької сили – новий рух протоукраїнців на південь і схід. У середині XIII ст. настала інвазія монголів, а в XIV–XV ст. – колонізаційні успіхи українців. Міграційні рухи вели до того, що на українському просторі мовно-культурна різниця спочатку між групами слов'янських племен, а далі й між локальними спільнотами в рамках земель-князівств Давньої Русі не закріплювалася міцно. Означені міграції, за словами М. Грушевського, «вимішували українську людність, приводячи її до одностайніших форм». Те саме, що з мовою та культурою, діялося на теренах Русі-України й з ідентичністю. Як результат, повсюди в Південній Русі (окрім Сіверщини, де із сіверян формувалися севрюки) на межі XIII–XIV ст. розповсюдилася єдина ідентичність, проявом чого було поширення тут етноніма «русь» у множині й «русин» в однині та припинення феодальних війн. Це перша українська самоназва, що її пізніше вкрали московити, перетворивши на «русские», результатом чого стала пізніша зміна українським народом автоетноніма на «українці». З утворенням у населення Південної Русі на початок XIV ст. єдиної руської ідентичності, дія міграційного чинника не припинилася. Міграції, аж до нинішнього масштабного руху населення, викликаного російським вторгненням, і надалі консолідують український народ.

Ключові слова: міграції, консолідація, ідентичність, Русь, Україна, самоназва.

Research on ethnogenesis and early ethnic history has been started with the restoration of Ukrainian statehood in 1991 and initiated at M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology by H. Skrypnyk. The large-scale internal migrations within Ukraine belong to the most important factors of Ukrainian ethnogenesis. This fact has been emphasized by M. Hrushevskiyi, whose methodological observations are difficult to be overestimated. When in the other countries the elimination of political fragmentation is considered to be the primary factor in the creation of a unified people, migrations in Ukraine have played no less significant role. Mass population movements in Ukraine are linked to its frontier position, since the Steppe as a cultural and civilizational phenomenon is their main factor. These migrations have formed one large migration cycle: whenever a new nomadic group appeared in southeastern Ukraine, it pushed the proto-Ukrainians to the north and west, and later, after regaining strength, they drove the newcomers back in the opposite direction. Such pendulum-like movements have taken place regularly. The settlement of the Slavs across Ukrainian lands has led to the formation of the ethnopolitical union of the Antes in the 5th–7th centuries. M. Hrushevskiyi has identified them as the Ukrainians' direct ancestors. However, successive invasions by the Khazars, Hungarians and Pechenegs have occurred from the mid–late 1st millennium. M. Hrushevskiyi has described the Pecheneg expansion of the 10th century as the “first major offensive” of the Steppe against Ukraine, which triggered large-scale migrations. The onslaught of the Cumans has happened from the late 11th century. The proto-Ukrainians have moved to the south and east again with the decline of the Cumans' strength. The Mongol invasion has started in the mid-13th century, followed by new waves of Ukrainian colonization in the 14th–15th centuries. Migration movements have prevented strong entrenchment of linguistic and cultural differences first among groups of Slavic tribes, and later among local communities within the principalities of Kyivan Rus. As M. Hrushevskiyi has noted, these migrations «mixed the Ukrainian population, bringing it to more unified forms». The same has been applied to identity as it did to language and culture on the territory of Rus-Ukraine. As a result, by the late 13th/early 14th century, a common identity has been spread across

southern Rus' (except the Siversk region, where the Siverians formed the Sevriuks) at the turn of the 13th–14th centuries. Its manifestation consists in the widespread use of the ethnonym “Rus» in plural and “Rusyn” in singular, as well as the cessation of feudal wars. This is the first Ukrainian self-designation, later appropriated by the Muscovites, who transformed it into “Russkiie”. Consequently, the Ukrainian people have eventually changed their self-ethnonym to “Ukrainians”. With the emergence of a unified Rus identity among the population of southern Rus' at the early 14th century, the role of migrations did not cease. Migrations, up to the present-day large-scale population movement, caused by Russia's invasion, have continued to consolidate the Ukrainian people.

Keywords: migrations, consolidation, identity, Rus, Ukraine, self-designation.

Після відновлення Української Державності 1991 року в Україні почали розвиватися наукові галузі, заборонені в радянський час. Фактично з нуля в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського керівницею етнологів Ганною Скрипник були започатковані дослідження з етногенезу та ранньої етнічної історії. Саме тоді Ганна Аркадіївна підштовхнула й мене зайнятися означеною проблематикою. І вона особисто теж цікавилася етногенезом та ранньою етнічною історією українців. Цікавилася історією Київської Русі, а також теоретичними й фактологічними аспектами етнічної ситуації в давньоруську добу на українських теренах. Тому, з приємністю згадуючи ті далекі дні, присвячую цю статтю пам'яті колеги, а також «за сумісництвом» керівниці відділу (котрий тоді ще називався «Фольклорно-етнографічним центром»), з якою багато доводилося радитися та обговорювати і яка пізніше очолила Інститут.

Міграції в історії нашої країни відігравали не просто непересічну, але й величезну роль. Через територію України здавна проходив транзитний шлях зовніш-

ніх міграцій: у I тисячолітті до Р. Х. найпівденніше, над Чорним морем, вони спрямовувалися зі сходу на захід, а дещо північніше – уже із заходу на схід. Останній напрямок міграцій у Ранньому Середньовіччі змінюється теж на напрямок зі сходу на захід [22, с. 121]. Але не про транзитні міграції мова. Річ у тім, що під впливом зовнішніх чинників відбувалися значні міграції всередині країни. Їхня роль для різних суспільно-політичних процесів, звичайно, була різною. Проте для етнічного та культурного життя нашої країни, зокрема в часи формування та ранньої історії українського народу, ця роль об'єктивно виявилася переважно позитивною, навіть тоді, коли самі собою причини й умови міграцій несли значний негатив для конкретних людей і навіть, на перший погляд, для цілої країни. Саме цей дивний позитив відзначив Михайло Грушевський, який залишив про великі внутрішньоукраїнські міграції та їхню роль в історії української спільноти дуже цікаві зауваження. На ці вказівки вченого й звертаємо увагу читача, оскільки їхнє методологічне значення для всіх, хто вивчає етногенез та історію (включно з етнічною) українців, і справді важко переоцінити.

Внутрішньоукраїнські міграції цікавлять нас насамперед під кутом зору впливу переселень на формування та зміцнення етнічної ідентичності українського народу. У процесі пропонованого тут аналізу дещо ширше спробуємо розкрити обставини згаданих міграцій та прокоментуємо вказівки вченого. З методологічних підвалин, окрім формулювань самого М. Грушевського, назвемо положення неоеволюціоністів про адаптивне значення людської культури, а ще про роль у цьому природного довкілля й соціокультурних обставин [1; 28]. Також до

методологічних основ, на які ми спираємося, належить теорія Великого кордону [29], зокрема й положення, що стосуються України, оскільки аналізовані нами міграційні процеси, як з'ясував ще Михайло Сергійович, дуже пов'язані з фронтирністю нашої країни [4; 8; 25]. Історіографія питання вже певною мірою знайшла свій розгляд, наприклад, у капітальному дослідженні козацтва Віктора Брехуненка [4, с. 8–42], що спрощує наше завдання.

Отже, міграції, на які звертає увагу М. Грушевський, пов'язані з фронтирним становищем України, яка спочатку становила частину Степового Кордону, а з XV ст., коли останній перетворився на частину Великого Кордону між Європейсько-християнським та Азійсько-мусульманським цивілізаційними макрорегіонами, стала його важливою ділянкою [4, с. 8–42]. А Степ, як природно-географічне й культурно-цивілізаційне явище, виступав головним чинником внутрішніх міграцій. Тут проходив кордон між двома великими культурними ареалами [детально про культурні ареали див.: 27, р. 1–13] – плужних землеробів лісової та лісостепової зони Європи і кочових скотарів степового поясу, принаймні з часу формування номадизму як господарського та соціокультурного укладу в кінці II – на початку I тисячоліття до Р. Х. [15, с. 18–19, 21–29]. Тут сусідили два різних світи – осіло-землеробський і скотарсько-кочовий¹. І між ними на теренах України виникли відносини

¹ Насправді, світ степовиків не був суцільно кочовим. Тут існували райони, населені напівкочівниками; понад ріками завжди мешкало осіле населення; частина номадів підпадала під седентаризацію (осідання на землю). Проте в цілому це був дуже мобільний, плинний світ, основу існування якого визначало екстенсивне скотарство, все

то більш, то менш гострої конкуренції. Багатий трав'яною рослинністю й родючими ґрунтами український степ², з його природним лісостеповим продовженням, тут був однаково придатним і сприятливим як для рільництва, так і для скотарства. Тому «через тривалу й виснажливу конкуренцію представників “плуга” з суперниками-кочівниками, які хвиля за хвилею накочувалися з Азії, освоєння простору потребувало непомірних зусиль і від перших (аби опанувати Поле й переконливо закріпитися на узбережжі), і від других (щоб не випускати осілих з лісу)» [4, с. 24–25]. Як наслідок – між представниками цих двох господарських і культурних систем не могло не виникнути Великого Кордону, який своєю чергою символізував Захід і Схід. Тиск кочівників, який то наростає, то слабнув, і спричиняв масштабні міграції серед осілого населення країни.

ж решта – землеробство, ремесло, торгівля – складали лише додаток до першого, хоча без них кочівник не міг обійтися, як і без усе нових площ для випасання худоби. Звідси – гостра конкуренція за пасовища та войовничість степовиків.

² У цьому переконується кожен, хто потрапляє в більш східні, власне азійські, степи – з жорсткими, а часом і жорстокими природним умовами, з різкоконтинентальним кліматом, різкими добовими та річними перепадами температур, бідністю опадів та малорозвиненою річковою мережею, дуже часто кам'янистими й піщаними малородючими нечорноземними ґрунтами, немилосердною сонячною радіацією при повній відсутності найменшої тіні в літню пору, а взимку з великими морозами, сполученими із сильними вітрами, які на просторі від Джунгарських Воріт на сході Казахстану до самого Північного Передкавказзя практично не мають перешкод. Оцей, переважно дуже бідний на рослинність, порівняно з Україною, степ авторові цих рядків особисто пощастило спостерігати в 1972–1974 роках. Тож не випадково східні кочівники так прагнули оволодіти такою благодатною країною, якою для них був український степ.

При цьому М. Грушевський, характеризуючи територію України, визначив її головні структуротворчі регіони: «Посередні краї між степом і “лісовою стороною” – галицька площа, полуднева Волинь, середнє Подніпровє і Подонє». І от, як він зазначає, «не раз, коли Подніпровє падало під натиском неприхильних обставин, Волинь і Галичина виратовували, переховували українське жите до ліпших часів; але тільки на Подніпровю, в сім натуральнім центрі нашої території, розвивалось воно широко» [7, с. 12–13]. І саме вказаними «неприхильними обставинами» і ставали періодичні наступи східних за походженням степовиків на осілі слов'янсько-протоукраїнські регіони.

Водночас, на нашу думку, першою масштабною міграцією слов'янської людності на теренах України, що мала вагомі наслідки в українській історії, було її розселення з відносно невеликого регіону, що розташований південніше Прип'яті, на південь та південний схід у V–VII ст. Але ця міграція була переселенням слов'ян у дружнє середовище степовиків-іранців, які майже до кінця I тисячоліття виступали їхніми союзниками. Разом з тим це було опанування слов'янами-протоукраїнцями теренів своєї майбутньої етнічної батьківщини. Розселення слов'ян у лісостепу й степу привело до формування етнополітичного союзу антів, яких М. Грушевський уважав прямими предками українців, включно зі значним зростанням чисельності слов'ян за рахунок асиміляції іранців. Цей асиміляційний процес добре вивчений археологами та сходознавцями. Виходячи з характеру знахідок, дослідники роблять закономірний висновок про змішаний характер пізньоскіфських та сарматських, а також зарубинецьких слов'янських гро-

мад, і навіть про змішаний характер родин, до складу яких входили як скіфи й сармати, так і слов'яни внаслідок укладання змішаних шлюбів [16]. Спеціаліст з історії іраномовних степовиків Олег Бубенок стосовно асиміляції слов'янами причорноморських іранців у середині I тисячоліття, підсумовуючи власні студії та дослідження інших учених, зазначає: «...протягом тривалого часу етнічна приналежність антів змінювалася. У другій половині IV ст. анти <...> були нащадками сарматів, яких у попередні часи обставини змусили осісти по берегах річок Північного Причорномор'я, тобто вони могли бути іраномовною людністю. В VI ст. антами називали слов'ян, носіїв пеньківської культури, які зайняли колишні території черняхівської культури, але завдяки асиміляції місцевих іраномовних аборигенів етнографічно відрізнялися від своїх західних соплеменників-склавенів» [5, с. 29].

Згадані союзницькі стосунки зі степовими народами в протоукраїнців проіснували до другої половини I тисячоліття. Коли в IV ст. в Північне Причорномор'я вторглися гунни, слов'яни на теренах України стали їхніми федератами. До цього їх підштовхнуло існування спільного ворога – готів, які тоді панували тут. Слов'яни, як уважається, стали федератами гуннів уже невдовзі після їхнього вторгнення в Північне Надчорномор'я на початку 370-х років, щоб спільно вести боротьбу з пануючими тут готами [23, с. 85; 13, с. 56, 62]. Союзні відносини слов'ян із теренів України з нащадками гуннів – тюрко-болгарами тривали фактично аж до міграції печенігів наприкінці тисячоліття. Про це свідчать переважно матеріали археології, зокрема знахідки різних речей – слов'янських на місцях розселення болгар та аланів, а також кочів-

ницьких на селищах і городищах слов'ян. Крім того, слов'янське степове порубіжжя в той час було практично не захищене городищами [19, с. 42, 112–113; 23, с. 87]. І слов'янська мова та, відповідно, етнічність перемогли в цій взаємодії тому, що, на думку Костянтина Тищенко, «саме завдяки передачі [гунами. – В. Б.] частини владних функцій осілим слов'янам-антам (тюрк. ‘союзник’) “на місцях” <...> з'явилося “соціальне замовлення”, “офіційна сфера вжитку” для слов'янських говірок» [24, с. 471]. Тобто взаємодія слов'ян із союзниками гунами, судячи з усього, сприяла слов'янізації місцевого поліетнічного населення (іранців, фракійців, кельтів, германців, тюрків) і перемозі слов'ян у міжетнічних та мовних контактах у ході слов'янської міграції на південь та схід.

Проте з другої половини – кінця I тисячоліття відносини слов'ян-протоукраїнців зі степовими сусідами в Північному Надчорномор'ї змінюється корінним чином. Спочатку тут запанували хозари, під ударами яких, найвірогідніше, загинуло у VIII ст. й відоме Пастирське городище [20]. А після занепаду Хозарського каганату, який становив перепону на шляху руху кочових орд на захід, у південноукраїнські степи приходять угри, яких витісняють печеніги. Їхню експансію X ст. М. Грушевський називає першим вторгненням у серії таких великих наступів Степу на Україну, що спричинили масштабні міграції: «На пам'яті історії знаємо кілька таких великих, більших і менших, припливів і відливів, не кажучи за дрібніші: відлив української людности з степів і передстепових країв під натиском Печенігів в X в. і новий рух в степи в середині XI, коли ослабла печенізька орда...» [7, с. 13]. Наприкінці X ст., як уважає сьогодні низка польських та українських дослідників,

печеніги контролювали всю степову й лісостепову частину Правобережної України чи навіть оволоділи нею, сягаючи Польщі [6, с. 72–73, 99–100]. На печенігів зі сходу тиснула орда огузів-торків, а за ними йшло велике угруповання половців-кипчаків. Саме тоді слов'янське «плем'я»³ уличів, яке спочатку розселялося на Правобережжі південніше полян, мігрувало на південний захід, у Буго-Дністровське межиріччя й західніше, причиною чого була як війна з полянським Києвом, так і експансія печенігів. Проте організована князями Ігорем та, особливо, Володимиром активна оборона (будівництво укріплених ліній і фортець), вдалі битви 1001 й 1004 років (остання поряд із Києвом – під Білгородом), розгром їх на Київщині 1036 року та походи в степи завдали кочівникам великих втрат і відкрили можливості для нової колонізації протоукраїнцями лісостепів та степів [6, с. 100].

Наступна міграційна хвиля починається з появою зі сходу половців (кипчаків, куманів), які вперше зафіксовані руськими джерелами під 1055 роком. Адже торки, що з'явилися після печенігів, доволі швидко пройшли на Балкани, практично не зупиняючись у Північному Причорномор'ї. Там, у балканських володіннях Візантії, більшість із них загинули у війнах та від епідемій. А от стосовно половців дослідники констатують: «Величезний кочовий масив кипчацьких орд у першому десятилітті XI ст. піднявся з насиджених місць у тривалий

³ Відомі з літопису давньослов'янські «племена» насправді були великими й чисельними спільнотами племінного типу, про внутрішню структуру та порядки в яких ми, майже не маючи відомостей, можемо переважно лише гадати. Найвірогідніше, це були вже не класичні племінні, а протодержавні (чи навіть ранньодержавні) угруповання.

і тотальний похід – нашестя» [18, с. 37]. Тиск нових кочівників на Давню Русь швидко став наростати, аж поки походи коаліції руських князів 1103, 1109, 1111, 1116 років не послабили тиску половців. М. Грушевський про події, пов'язані з половецьким нашестям на Південну Русь, зазначає, що це був «новий відлив [протоукраїнського населення. – В. Б.] з кінцем XI в. під натиском Половців». А далі, за його словами, «з упадком половецької сили і хижости», почався у XII ст. новий колонізаційний рух із Південної Русі в степи [7, с. 13]. Слов'янські поселення з'являються все далі на схід і південь. Наприклад, на нижній Ворсклі (від Полтави до гирла) археологами виявлені численні залишки давньоруських городищ і поселень сільського типу XII–XIII ст., причому як на правому, так і на лівому, не захищеному річкою, березі. Існування їх у цьому, далеко висунутому на південний схід, районі можливе було лише в умовах мирного співіснування з половцями [16, с. 66–69].

Монгольське завоювання 1239–1240 років, безумовно, було новим потужним ударом кочового Степу по Південній Русі. За словами М. Грушевського, «татарська туча XIII в., <...> приносить страшенне знищення всьому українському Подніпров'ю» [7, с. 13]. Ішлося про епохальну подію – катастрофу, що, як уважають історики, на кілька століть істотно вплинула на плин історичного процесу в країні, а також знову викликала відплив протоукраїнського населення на захід і північ [21, с. 24]. Проте вже у XIV–XV ст. М. Грушевським відзначаються «колонізаційні успіхи, <...> коли Татарська орда в розкладі й усобицях тратила всяку активність і силу» [7, с. 13]. Починається новий рух, тепер уже власне українців, у зворотному (південно-східному) напрямку та від-

новлюється колонізація ними лісостепових і степових теренів.

Відзначені маятникові міграційні рухи протоукраїнського населення вели до того, що на українському просторі мовно-культурна різниця спочатку між групами слов'янських «племен», а далі й поміж локальними спільнотами в рамках земель-князівств Давньої Русі⁴ не закріплювалася міцно. Уже в процесі слов'янського розселення V–VII ст. переміщення різних племен не сприяли локальній замкнутості населення, а далі означені міграції, за словами М. Грушевського, «вимішували українську людність, приводячи її до однотайніших форм. На мові це видно найвиразніше». Те саме, що з мовою, діялося і з культурою слов'янської людності на теренах України. «Повної однотайности вийти, розумієть ся, з того не могло, але вийшла велика подібність, якою визначаєть ся український етнографічний тип і досі на переважній частині своєї території. Таку етнографічну подібність при такій великій території і великій численности також не часто можна стрінати» [7, с. 14].

І ось, взаємодія двох чинників: політичної боротьби князів – галицько-волинських Романовичів і чернігово-сіверських Ольговичів за Київ та владу над усією Південною Руссю, що об'єднувала її мережею комунікацій [дет. див.: 3, с. 192], і регулярно повторюваних загальноукраїнських міграцій, окрім вироблення «однотайних» форм мови й культури, ламала локальну замкнутість у сфері ідентичності, вела до усвідомлення широкими масами давньоруського населення на просторі нинішньої України належності до однієї спільноти. Тобто йдеться

⁴ Про локальні «земельні» етнічні спільноти в Давній Русі детально див.: [2].

про появу єдиної ідентичності у протоукраїнської людності всієї Південної Русі.

З утворенням у населення Південної Русі на початок XIV ст. єдиної руської ідентичності дія міграційного чинника не припиняється. Як наслідок, дезінтеграція Давньої Русі та поділ її території між сусідніми державами (Польським і Угорським королівствами, Молдовським та Великим Литовським князівствами) не призвели до розпаду на частини русько-української етнічної спільноти. Адже із занепадом Золотої орди в XIV–XV ст. настає новий рух русинської людності на південь і південний схід, українці у своїй колонізаційній потузі досягли навіть Криму. Так, у Кафі в 1638 році було 12 українських (русинських) дворів [8, с. 34]. На думку Ярослава Дашкевича, у районі Дністровського та Дніпровського лиманів жили «Семенові люди» – нащадки військового населення часів київського князя Семена Олельковича (1420–1470), розселені колись на південних рубежах Київського воєводства. Їхнє перебування там, як він вважає, відбилося в назві коси при з'єднанні лиманів Південного Бугу і Дніпра – Семенів Ріг, а також у легенді про козацького отамана Семена, який нібито поселився в цих місцях у XIV ст. [8, с. 34]. Фелікс Шабульдо доводить, що під назвою «Семенові люди» слід розуміти як тюркське, так і русько-українське населення колишньої ординської території, розташованої на схід від Ворскли до верхів'їв Сіверського Дінця й річки Тиха Сосна, що впадала в Дон [26].

Колонізаційний рух української (руської) людності зупиняють Менглігереві погроми кінця XV ст. й наступні походи кримців. Ці удари спустошують Русь-Україну навіть більше, ніж монгольська інвазія, Після

них населення не лише на півдні та сході, а й у центрі хоч і не зникло повністю, але його суспільне життя як певна система було зруйноване, а культура зазнала значних деформацій [9, с. 122, 128, 197, 132, 143, 146, 155, 174, 248]⁵. За підрахунками Я. Дашкевича, утрати України (насамперед лісостепових середньонаддніпрянсько-подільських теренів) у ході татарських погромів кінця XV ст. та наступних років становили 2–2,5 млн вбитих і полонених [цит. за: 21, с. 170, а також с. 269–272]. Як зазначає, на основі аналізу люстрацій та інших документів, Павло Клепатський, «палаці в усій Київській землі, окрім Овруча і Мозиря, зникають; населення кидає свої насиджені місця й тулиться при замках, “для поганства Татаръ по селищамъ своимъ пахати не смѣя”. Так справа стоїть у Житомирі, Києві й Острі, ще гірше в Каневі та Черкасах. Землеробство в останніх двох повітах перетворилося на заняття випадкове, за винятком хіба тих місцевостей, де воно знаходилося під захистом замку, або по сусідству з лісом, – узагалі будь-якого природного чи штучного прикриття» [12, с. 336]. І не випадково саме кінцем XV ст. датуються перші згадки про українське козацтво.

Виникнення та поширення козацтва зупинило ординський наступ і спричинило новий русько-український колонізаційний рух на південь та схід. У ході цих міграційних рухів «вимішування», кажучи словами М. Грушевського, українського народу не припинялося. Знову, як приклад, наведемо дані П. Клепатського. Так, він відзначає притік населення в Житомир, околиці якого цього разу також зазнали спустошення, із двох сто-

⁵ Дякую також археологам Андрію Томашевському та Юрію Писаренку за консультації щодо цього питання.

рін – з півночі через Овруч та із заходу, з Волині. У матеріалах люстрації середини XVI ст. він знаходить таких прибульців до міста: «4 бобруян, 2 копилян, 9 овручан, по одному случанину, глушанину, мозирцю і турівцю, 1 волинця <...>, 3 з Полонного, 3 з Милатина, 2 з Луцька і по одному з Корця, Тишкова, Мощаниці й Жоравна» [12, с. 358]. Нагадаємо, що, як правило, у той час в описах фіксувалися лише чоловіки – голови родин. Останні ж були, як правило, багатолюдними.

Поділ теренів Русі-України на частини різними державами після дезінтеграції Давньої Русі не зміг перервати зв'язки між територіальними частинами українського – русинського народу. Цікаве свідчення цього залишив етнічний росіянин і чиновник кінця XVIII ст. Іван Переверзев в укладеному ним «Описі Харківського намісництва»: «Жители Южной Россіи, отлученные одни от других разстояніемъ мѣстъ, инороднымъ владеніемъ, различнымъ чиноправленіемъ, гражданскими обычаями, рѣчью, нѣкоторые и религією (унією). <...> Когда они собираются для поклоненія въ Кіевъ съ востока, отъ Волги и Дону, съ запада, из Галиции и Лодомирии и ближе къ Кіеву лежащихъ мѣстъ, взирають одинъ на другаго не такъ какъ на иноязычнаго, но будто на однородца» [17, с. 18]. Це свідчення хоч і є хронологічно пізнім, проте влучно характеризує ситуацію, що існувала в Русі-Україні впродовж усього пізньосередньовічно-ранньомодерного часу. Й існування цієї ситуації, гадаємо, уможливили переважно саме загальноукраїнські міграції.

Українське козацтво витворило щит на шляху вторгнень степовиків та створило можливість розвитку колонізаційного руху українців у східно-південному напрямку. Разом з тим поява козацтва в Україні своєю чергою

була спричинена наступом Степу та змаганнями українців зі степовиками. Як зазначає турецький історик кримськотатарського походження Галіл Іналджик, «саме виникнення на прикордонній смузі козацтва, що перейняло подібний спосіб життя та кочову організацію, створило ту силу, якій судилося викликати революційні зміни в цій боротьбі» [10, с. 130]. А козацтво, зі свого боку, теж додалося в розвитку процесу внутрішньоукраїнських міграцій, які продовжували «вимішування» української людності. Міграції, пов'язані з діяльністю козацтва, набули вже переважно широтного напрямку переміщень: рухи періоду Козацької революції під проводом Богдана Хмельницького, а потім Руїни мали саме такий характер [усе про козацтво див.: 11]. А ось заселення в ХІХ ст. українцями новоприєднаних територій Півдня України після їхнього захоплення російською імперією відбувалося все ж таки за класичним для внутрішньоукраїнських міграцій напрямком – переважно на південь та схід. Воно теж сприяло консолідації українського народу.

Нині в Україні має місце нова масштабна міграція, спричинена наступом росії, і вкотре – зі сходу. У її ході українське населення знову переміщується в західному та північному напрямках, при цьому ламається поділ на східняків та західняків, а спільнота зазнає подальшої консолідації.

Отже, регулярні переміщення населення з південного сходу на північний захід і в зворотному напрямку пов'язані з фронтирним становищем України, складають єдиний міграційний цикл: коли чергове вороже угруповання відтісняло протоукраїнців на північ і захід, а потім вони, зібравшись із силами, тіснили прибульців у зворотному напрямку. Це відзначив М. Грушевський і

вказав на непересічну роль цих міграцій у формуванні русько-українського народу, а після дезінтеграції Давньої Русі – у збереженні єдиної ідентичності на роз'єднаних політичними кордонами теренах Русі-України. Це такі міграції: Велике розселення слов'ян V–VIII ст., наступи хозар, печенігів, половців, монголів, Менглі-герееві походи кримців, а також зворотні рухи русько-української людності, включно з освоєнням степів після захоплення півдня України російською імперією. Вони, за словами М. Грушевського, «вимішували» українську людність, приводили її до великої етнографічної й мовної «одностайности», а також, поряд із політичним чинником боротьби князів за владу над Південною Руссю, ламали замкнутість окремих регіонів, об'єднували її мережею імформкомунікацій і формували та зміцнювали єдину ідентичність. Ця дія означених міграцій діє понині, включно з переміщеннями населення, викликаними російсько-українською війною.

Джерела та література

1. Арутюнов С. А. Адаптивное значение культурного полиморфизма. *Этнографическое обозрение*. 1993. № 4. С. 41–56.
2. Балущок В. Етнічна ситуація в Давній Русі та розорення Києва 1169 року. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2023. Вип. 11. С. 47–65. (0,6 д. а.). ISSN 2309-2262. DOI: 10.32626/2309-2262.2023-11.
3. Брайчевський М. Ю. Походження Русі. Київ : Наукова думка, 1968. 228 с.
4. Брехуненко В. Козаки на степовому Кордоні Європи. Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України, 2011. 504 с.
5. Бубенок О. Б. Анти: слов'яни чи іранці? *Східний світ*. 2005. № 2. С. 9–33.

6. Головка О. Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. Київ : СтилоС, 2006. 574 с.
7. Грушевський М. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1991. Т. I. 736 с.
8. Дашкевич Я. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV–XVIII ст.). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1991. Вип. ССХХІІ. С. 28–44.
9. Івакін Г. Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. (історико-топографічні нариси). Київ : Ін-т археології НАН України, 1996. 272 с.
10. Іналджик Г. Боротьба за східноєвропейську імперію. 1400–1700. Кримський ханат, османи та піднесення Російської імперії. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2002. Вип. 2. С. 119–135.
11. Історія українського козацтва. Нариси у 2 т. / редкол. В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. Т. 1. 800 с.
12. Клепатський П. Г. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. Біла Церква : Вид. О. В. Пшонківський, 2007. С. 266. 480 с.
13. Козак Д. Н. Культурно-історична інтерпретація скарбів Волині рубежу IV–V ст. *Археологія*. 1995. № 4. С. 50–65.
14. Кравченко О. В., Синиця Є. В. Сарматське поховання з хутора Хмільна. *Проблеми археології Середнього Подніпров'я. До 15-річчя заснування Фастівського державного краєзнавчого музею*. Київ ; Фастів : ФДКМ; Ін-т археології НАН України, 2005. С. 270–281.
15. Марков Г. Е. Кочевники Азии: структура хазяйства и общественной организации. Москва : МГУ, 1976. 318 с.
16. Мироненко К. М. Давньоруські поселення Нижнього Поворскля. *Археологічний літопис Лівобережної України*. 1998. № 1–2. С. 66–69.
17. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. : описово-статистичні джерела / упоряд. В. О. Пірко, О. І. Гуржій; редкол. П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1991. 278 с.
18. Плетнева С. А. Половцы. Москва : Наука, 1990. 208 с.
19. Приходнюк О. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н. е.). Київ ; Чернівці : Прут, 2001. 285 с.
20. Приходнюк О. М. Пастирське городище. Київ ; Чернівці : Зелена Буковина, 2005. 244 с.

21. Русина О. Україна під татарами і Литвою. Київ : Альтернативи, 1998. 320 с.
22. Стрижак О. С. Етніонімія Геродотової Скіфії. Київ : Наукова думка, 1988. 224 с.
23. Сухобоков О. До витоків історії ранніх контактів тюркського та слов'янського етносів на Лівобережній Україні. *Східний світ*. 2003. № 1. С. 85–93.
24. Тищенко К. Етномовна історія прадавньої України. Київ : Аквілон-Плюс, 2008. 480 с.
25. Український Мультифронтір. Нова схема історії України (неоліт – початок XX століття) / уклад. С. Громенко. Харків : Фабула, 2024. 480 с.
26. Шабульдо Ф. «Семеновы люди»: их территория и роль в политических отношениях между Крымом и Литвой на исходе XV века. *Ruthenica*. 2010. Т. IX. С. 57–73.
27. Kroeber A. L. Cultural and natural areas of Native North America. *University of California publications in American Archaeology and Ethnology*. Vol. 38. Berkeley : University of California press, 1939. 242 p.
28. Sahlins M. Culture and Environment: The Study of Cultural Ecology. *Anthropological Theory* / Eds. R. A. Manners & D. Kaplan. London : Routledge & Kegan Paul, 1968. P. 367–373.
29. Webb W. P. The Great Frontier. Austin : University of Texas Press, 1964. XVIII. 434 p.

References

1. ARUTYUNOV, Sergey. Adaptive Significance of Cultural Polymorphism. *Ethnographic Review*, 1993, no. 4, pp. 41–56 [in Russian].
2. BALUSHOK, Vasyly. The Ethnic Situation in Ancient Rus and the Destruction of Kyiv in 1169. *Problems of the History of the Countries of Central and Eastern Europe: Collected Scientific Works*. Kamianets-Podilskyi: Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, 2023, issue 11, pp. 47–65 [in Ukrainian].
3. BRAICHEVSKYI, Mykhailo. *The Origin of Rus*. Kyiv: Scientific Thought, 1968, 228 pp. [in Ukrainian].
4. BREKHUNENKO, Viktor. *Cossacks on the Steppe Border of Europe*. Kyiv: Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the NAS of Ukraine, 2011, 504 pp. [in Ukrainian].

5. BUBENOK, Oleh. Antes: Slavs or Iranians? *Eastern World*, 2005, no. 2, pp. 9–33 [in Ukrainian].
6. HOLOVKO, Oleksandr. *The Crown of Danylo Halytskyi: Volhynia and Galicia in the State-Political Development of Central-Eastern Europe in the Early and Classical Middle Ages*. Kyiv: Stylus, 2006, 574 pp. [in Ukrainian].
7. HRUSHEVSKYI, Mykhailo. *History of Ukraine-Rus*. Kyiv: Scientific Thought, 1991, vol. 1, 736 pp. [in Ukrainian].
8. DASHKEVYCH, Yaroslav. Ukraine on the Border between East and West (14th–18th Centuries). *Notes of the T. Shevchenko Scientific Society*. Lviv, 1991, issue 222, pp. 28–44 [in Ukrainian].
9. IVAKIN, Hlib. *Historical Development of Kyiv in the 13th – Mid-16th Centuries (Historical and Topographic Essays)*. Kyiv: Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine, 1996, 272 pp. [in Ukrainian].
10. INALJIK, Galil. The Struggle for the Eastern European Empire. 1400–1700. The Crimean Khanate, the Ottomans and the Rise of the Russian Empire. *Ukraine in the Central Eastern Europe (From the Most Ancient Times to the 18th Century)*. Kyiv: Institute of History of Ukraine of NAS of Ukraine, 2002, vol. 2, pp. 119–135 [in Ukrainian].
11. SMOLII, Valerii, ed.-in-chief. *History of the Ukrainian Cossacks: Essays in Two Volumes*. Kyiv: Publishing house of the Kyiv-Mohyla Academy, 2006, vol. 1, 800 pp. [in Ukrainian].
12. KLEPATSKY, Pavel. *Essays on the History of the Kyiv Land: Lithuanian Period*. Bila Tserkva: Publisher A. V. Pshonkivsky, 2007, 480 pp. [in Russian].
13. KOZAK, Denys. Cultural and Historical Interpretation of the Treasures of Volhynia at the Turn of the 4th–5th Centuries. *Archaeology*, 1995, no. 4, pp. 50–65 [in Ukrainian].
14. KRAVCHENKO, Oleksandr, Yevhen SYNYTSIA. Sarmatian Burial from the Khmilna Farmstead. *Problems of Archaeology of the Middle Over Dnipro Lands. On the Occasion of the 15th Anniversary of the Founding of the Fastiv State Local History Museum*. Kyiv; Fastiv: Fastiv State Local History Museum; Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine, 2005, pp. 270–281 [in Ukrainian].
15. MARKOV, Gennady. *Nomads of Asia: Structure of Economy and Social Organization*. Moscow: Moscow State University, 1976, 318 pp. [in Russian].
16. MYRONENKO, Konstantin. Ancient Russian Settlements of the Lower Vorskla River Region. *Archaeological Chronicle of the Left-Bank Ukraine*, 1998, no. 1–2, pp. 66–69 [in Ukrainian].

17. PIRKO, Vasyly, Oleksandr HURZHII, Pavlo SOKHAN, eds. *Descriptions of the Kharkiv Governorate of the Late 18th Century: Descriptive and Statistical Sources*. Kyiv: Scientific Thought, 1991, 278 pp. [in Ukrainian, in Russian].
18. PLETNEVA, Svetlana. *Cumans*. Moscow: Science, 1990, 208 pp. [in Russian].
19. PRYKHODNIUK, Oleh. *Steppe Population of Ukraine and Eastern Slavs (Mid- to Late the 1st millennium AD)*. Kyiv; Chernivtsi: Prut, 2001, 285 pp. [in Ukrainian].
20. PRYKHODNIUK, Oleh. *Pastyrsk Settlement*. Kyiv; Chernivtsi: Green Bukovyna, 2005, 244 pp. [in Ukrainian].
21. RUSYNA, Olena. *Ukraine under the Tatars and Lithuania*. Kyiv: Alternatives, 1998, 320 pp. [in Ukrainian].
22. STRYZHAK, Oleksii. *Ethnonymy of Herodotus' Scythia*. Kyiv: Scientific Thought, 1988, 224 pp. [in Ukrainian].
23. SUKHOBOKOV, Oleh. To the Origins of the History of Early Contacts of the Turkic and Slavic Ethnic Groups in the Left-Bank Ukraine. *Eastern World*, 2003, no. 1, pp. 85–93 [in Ukrainian].
24. TYSHCHENKO, Kostiantyn. *Ethnic Language History of Ancient Ukraine*. Kyiv: Aquilon-Plus, 2008, 480 pp. [in Ukrainian].
25. GROMENKO, Serhii. *Ukrainian Multifrontier. A New Scheme of the History of Ukraine (Neolithic – Early 20th Century)*. Kharkiv: Fabula, 2024, 480 pp. [in Ukrainian].
26. SHABULDO, Felix. «Semions People»: Their Territory and Role in Political Relations between Crimea and Lithuania at the Late-15th Century. *Ruthenica*, 2010, vol. 9, pp. 57–73 [in Russian].
27. KROEBER, Alfred L. *Cultural and Natural Areas of Native North America. University of California Publications in American Archaeology and Ethnology*. Vol. 38. Berkeley: University of California press, 1939, 242 pp, [in English].
28. SAHLINS, Marshall D. Culture and Environment: The Study of Cultural Ecology. In: R. A. MANNERS and Robert D. KAPLAN, eds. *Anthropological Theory*. London: Routledge & Kegan Paul, 1968, pp. 367–373 [in English].
29. WEBB, Walter. P. *The Great Frontier*. Austin: University of Texas Press, 1964, 18, 434 pp. [in English].

УДК 39:069.01](477.43/.44-22):001.89Скр“19/20”

Сонячна Лілія

докторка історичних наук, старша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID: <https://orcid.org/0009-00087580-7526>

Soniachna Liliia

A Doctor of History, a senior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Center* Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Khmelnyskiy, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-00087580-7526>

Бібліографічний опис:

Сонячна, Л. (2025) «Етнографізм» у музейній справі на прикладі районних і сільських музеїв Поділля. *Ганна Скрипник: служіння Україні, науці, культурі (статті, спогади)*, 223–240.

Soniachna, L. (2025) «Ethnographism» in the Museum Work Exemplified by the District and Village Museums of Podillia. *Hanna Skrypnyk: Serving Ukraine, Science, Culture (Articles, Reminiscences)*, 223–240.

**«ЕТНОГРАФІЗМ»
У МУЗЕЙНІЙ СПРАВІ НА ПРИКЛАДІ
РАЙОННИХ І СІЛЬСЬКИХ МУЗЕЇВ
ПОДІЛЛЯ**

Анотація / Abstract

Мета дослідження – здійснити аналіз проблематики «етнографізму» в музейній справі на прикладі районних і сільських музеїв Поділля

ля різних рівнів та статусів; розкрити ширше питання наповнення їх основних і допоміжних фондів етнографічними колекціями, які розкривають питання особливостей народного одягу подільських українців усіх локальних зон досліджуваного історико-етнографічного регіону.

Висновки. Отже, без матеріалів етнографічних експозицій і фондів колекцій традиційного вбрання українців усіх субрегіонів Поділля вищезазначених музейних закладів неможливо вести аргументовану дискусію й робити обґрунтовані висновки щодо характерних ознак та специфічних відмін способів крою, пошиття, декорування, носіння й поєднання в цілісні комплекси складових елементів подільського народного костюма. Новизною цієї дослідницької роботи стало введення частини описаних вище збірок у науковий обіг уперше за період їх існування. Тому завдячую свого часу можливості плідно співпрацювати з такою світлою людиною, як Ганна Аркадіївна Скрипник, справжнім фахівцем своєї справи, яка стала для мене провідником практичних знань із методів дослідження фондів та експозиційних музейних колекцій.

Ключові слова: «етнографізм», Ганна Аркадіївна Скрипник, районні та сільські музеї, Поділля, традиційний одяг, вишиті сорочки, фондові колекції.

The purpose of the study is to analyze the scope of problems of “ethnographism” in museum work exemplified by the district and village museums of Podillia of various levels and statuses; to reveal the broader issue of filling their main and auxiliary funds with ethnographic collections depicting the issues of the peculiarities of the folk clothing of Podillia Ukrainians of all local zones of the studied historical and ethnographic region.

Conclusions. Thus, it is impossible to conduct an argumentative discussion and draw well-founded conclusions regarding the characteristic features and specific variations of the methods of cutting, sewing, decorating, wearing and combining the constituent elements of the Podillia folk costume into integral complexes without materials from ethnographic expositions and fund collections of traditional Ukrainian clothing from all subregions of Podillia of the above-mentioned museum institutions. The novelty of this research work consists in the introduction of some

of the collections described above into scientific circulation for the first time during their existence. Therefore, I am grateful for the opportunity to collaborate fruitfully with such a bright person as Hanna Arkadiivna Skrypnyk, a true expert in her field, who has become for me a guide to practical knowledge in the methods of researching fund and exhibition museum collections.

Keywords: “ethnorapism”, Hanna Arkadiivna Skrypnyk, district and village museums, Podillia, traditional clothing, embroidered shirts, fund collections.

Вступ. Досліджуючи традиційний одяг українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля впродовж тринадцяти років, десять з них було присвячено зібранню матеріалів фондкових і експозиційних музейних колекцій, збірок приватних колекціонерів та експедиційних джерел інформації. Монографія стала складником науково-дослідної теми відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України «Українська професійна та етнокультура: нові ракурси дослідження. Інтеграція в світовий цивілізаційний процес» 0112U000234. Науковим консультантом моєї докторської роботи була докторка історичних наук, академікиня НАН України, професорка Ганна Скрипник. І саме під керівництвом Ганни Аркадіївни, практичної дослідниці музейної справи України, я отримала низку практичних і методологічних рекомендацій та навичок під час формування джерельної бази своєї роботи [1; 3].

Аналіз джерел та мета статті. Упродовж 2009–2019 років мною було опрацьовано експонати народної ноші музеїв різних рівнів і статусів (національних, державних, обласних, районних) та напрямів роботи

(історичних, історико-краєзнавчих, історико-культурних, етнографічних, мистецтвознавчих, народної архітектури та побуту, художніх тощо), центрів, приватних збірок та польових матеріалів етнографічних лабораторій при вищих навчальних закладах. Якщо речові збірки з подільського регіону, що зберігаються в окремих музеях національного та державного значення можна назвати більш-менш висвітленими, то цього не скажеш про фондові колекції і світлини традиційних строїв подільців значної кількості регіональних музеїв, які досі недостатньою мірою, поверхнево або взагалі науково не вивчені. Усього фотофіксовано та систематизовано понад 2300 світлин компонентів традиційного строю українців Поділля і зразків вишивки кінця XIX – другої половини XX ст. з фондів збірок 31 музею, 2 центрів, 2 навчально-наукових лабораторій та 6 приватних колекцій.

Виклад основного матеріалу. Опрацюванню означеної проблематики посприяли етнографічні зібрання локальних комплексів народної одіжі та їх світлин історичних, краєзнавчих й іншого напрямку музеїв у містах і містечках, так як Борщів, Бершадь, Кам'янець-Подільський, Літин, Меджибіж, Могилів-Подільський, Оратів, Тиврів, Тульчин, Хотин та Ямпіль. Нижче спробуємо здійснити короткий аналіз зазначених музеїв, районні назви яких збережено за адміністративно-територіальним поділом, чинним до 17^о липня 2020 року.

У вивченні західноподільського костюма були важливі фонди Борщівського обласного краєзнавчого музею (Тернопілля), які загалом становлять понад 12 тис. предметів. Безпосередньо група тканин етнографічного відділу фондів накопичень музейної установи об'єд-

нує в собі всі різновиди складових елементів національного (як жіночого, так і чоловічого) західноподільського костюма. Зокрема, численні зразки натільного, поясного (особливо святкових запасок, обгорток і спідниць), плечового (камізельок і кептарів) та верхнього (найбільше кожухів різної довжини і колористики) одягу, головних уборів, поясів, взуття, прикрас (передусім з бісеру) та притаманних доповнень до одягу. Знаменитою й цінною вважається колекція стародавніх вишитих, так званих через локальні відміни декорування, «борщівських» довгополюх та до підточки сорочок [3]. Крім цього, Музей видає науково-краєзнавчий збірник «Літопис Борщівщини», що сприяє дослідженню й розвитку всіх аспектів історії та етнографії краю.

У дослідженні традиційного костюма подолян Буковинської локальної зони частково сприяли фонди Хотинського історичного музею, одного з відділів Чернівецького обласного краєзнавчого музею. Загалом чисельність фондів збірок становить 50 тис. одиниць збереження. Етнографічні особливості регіону кінця XIX – початку XX ст. висвітлює окрема експозиційна зала та групи «Тканини» (1 тис. одиниць) і «Шкіра» (56 одиниць), що містять взірці переважно жіночого й чоловічого натільного, стегнового й станового одягу, поясів, головних уборів, взуття, прикрас і доповнень до одягу (череси подолян) та, на жаль, лише частково презентують серед інших субрегіонів Буковини й Подільське Придністров'я [16].

В осмисленні центрального подільського строю важливе значення мали об'ємні збірки Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (Хмельниччина), які нараховують понад 150 тис. оди-

ниць речових і документальних матеріалів основного та науково-допоміжного фондів. З них 1927°одиниць групи «Тканини» та 172 одиниці групи «Шкіра» з етнографічного відділу відображають традиційну ношу насамперед українців Центрального, а також частково Буковинського й південної частини Західного Поділля. Підкреслимо, що у фондах Музею зберігається приватна колекція стародавніх вишитих подільських сорочок і орнаментів вишивок (близько 200 зразків), зібраних видатним ученим, істориком та краєзнавцем Є. Сіцінським. Крім цього, нами опрацьовано взірці жіночого (горбатки, запаски, катраниці, опинки, спідниці, фартухи) і чоловічого (штани) поясного й плечового (камізельки, кептарі, керсетки) одягу, головних уборів, прикрас, поясів і взуття. Та особливо цінними є зразки верхнього вбрання (гуньки, кожухи, опанчі, свитки, сердаки, чемерки, чугаїни) [6].

Значною за обсягом і вагомою за змістом була колекція народного костюма Центрального Поділля Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (Хмельниччина), яка складає 3 тис. екземплярів із загальної кількості 7191 одиниці. Серед експонатів етнографічної збірки найбільше місце займають оригінальні жіночі й чоловічі сорочки-вишиванки різного крою, техніки, орнаментатії та кольору оздоблення. Широко представлений поясний, передусім жіночий (запаски, спідниці, фартухи), плечовий та верхній одяг, як жіночий, так і чоловічий (гуньки, кожухи, опанчі, свитки, сердаки). Наявні приклади жіночих (велика колекція хустин) та чоловічих головних уборів, взуття, поясів, прикрас (з бісеру й коралів) і доповнень до одягу (кошки) [2].

У вивченні особливостей східноpodільського вбрання мають значення збірки Бершадського районного краєзнавчого музею (Вінниччина) чисельністю близько 3 тис. експонатів, більшість з яких експонується у двох постійно діючих виставкових залах закладу. Традиційний стрій східних подол'ян презентований насамперед кількома десятками жіночих і декількома чоловічими вишитими сорочками, жіночими різнотипними спідницями й характерними для цієї місцевості фартухами-нагрудниками, чоловічими штанами, жіночими хустками, прикрасами (відомими баламутами), поясами, взуттям і традиційного крою білим кожухом [4].

Фондовий вміст Літинського краєзнавчого музею ім. Устима Кармалюка (Вінниччина) складає близько 8 тис. екземплярів. Етнографічні зібрання Музею складаються з жіночих і чоловічих вишиванок типового східноpodільського покрою, кольорової гами й орнаментатії, жіночих різнобарвних хустин, чоловічих головних уборів, жіночих прикрас, взуття, поясів та особливо великої частки жіночого поясного одягу (зокрема, святкових обгорток і спідниць) кінця XIX – першої половини XX ст. [10].

Загальний обсяг фондів Могилів-Подільського краєзнавчого музею (Вінниччина) становить понад 22 700 речових та документальних матеріалів. Однак презентація народної ноші українців Східного Поділля базується передусім на основі невеликої за кількістю етнографічної колекції різноаспектних жіночих і чоловічих вишитих сорочок та окремих зразків стегового одягу, поясів, головних уборів, взуття, прикрас, доповнень до одягу (калитка), а кож світлин подол'ян у національних строях початку XX ст. [11].

Хоча й невеликі за розміром, але ціннісні за змістом фондів збірки Оратівського краєзнавчого музею (Вінниччина), що охоплює понад 2 тис. одиниць збереження. І саме найбільшою серед них є етнографічна колекція, сформована за рахунок численних домотканих вишитих (переважно жіночих) сорочок із сіл Лопатинка, Мервин, Рожична, Човновиця, Якимівка та селища Оратів. Традиційний костюм представлений, крім цього, взірцями жіночого (особливо святкових спідниць яскравих кольорів і полотняних вишитих фартухів) та чоловічого поясного одягу, верхнього вбрання (кожух, свита), жіночого нагрудного одягу, жіночих різнокольорових хусток, поясів, чоловічих головних уборів та взуття (личаки, черевики, чоботи) [13].

Не менш важливе місце в дослідженні займають зібрання Тиврівського районного краєзнавчого музею (Вінниччина), які нараховують майже 3 тис. одиниць предметів. Етнографія району репрезентована вишивкою, гончарством, народним убранням, писанкарством, різьбленням і ткацтвом. Найбільше зацікавлення для роботи склали дитячі, жіночі й чоловічі сорочки, виготовлені переважно з домотканого полотна та прикрашені геометричними трипільськими орнаментами чорного кольору, вишиті стародавньою подільською технікою низь. З інших різновидів костюма наявні жіночі спідниці й фартухи, чоловічі штани, жіночі (кічка, намітки й барвисті хустини) та чоловічі (солом'яні капелюхи, смушкові шапки) головні убори, жіночі прикраси (баламути, коралі, скляне намисто), взуття (личаки, постолі, черевики й чоботи). Важливим додатковим джерелом необхідної інформації слугують світлини подолян у святкових шатах першої половини ХХ ст. [14].

Цінні за вмістом фонди Тульчинського краєзнавчого музею (Вінниччина) зберігають понад 22 тис. експонатів. Нами повністю досліджено ту частину етнографічної колекції, що стосується національного строю українців Східного Поділля. Вона наповнена значним обсягом зразків дитячих, жіночих і чоловічих вишиванок кінця XIX – першої половини XX ст. усіх типів крою та декорування (у тому числі славнозвісні сорочки, вишиті чорною низзю та «білим по білому») цього субрегіону. Наявна у фондах чимала кількість складових елементів стегового (обгортки, спідниці, фартухи й штани) одягу, часткового верхнього (гунька, кожух) одягу, поясів і жіночих головних уборів (насамперед різноманітних хусток та наміток) [15].

Етнографічні фонди Ямпільського районного музею образотворчого мистецтва (Вінниччина) хоча й не великі за кількістю, але певною мірою допомогли нам дослідити традиційну ношу саме цієї вузько локальної зони Східного Поділля. Передусім колекція Музею складається з експонатів натільного одягу, тобто жіночих і чоловічих святкових сорочок, вишитих геометричними орнаментальними мотивами кольоровою низзю чи «білим-по-білому» та рослинними орнаментальними мотивами – хрестиком. Також збірка частково представлена поясними виробами місцевих подолян [17].

У період російсько-української війни опрацьовано колекції подільського народного одягу Деражнянського міського історичного музею, Музею подільської вишивки та побуту селі Маниківці (колишній Деражнянський р-н), повторно Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, Музею історії села Зінь-

ків (Хмельниччина) та Заліщицького краєзнавчого музею (Тернопільщина).

Загальні фонди Деражнянського міського історичного музею налічують більше двох тисяч експонатів. Експозиція закладу містить історико-етнографічний розділ «3 глибини віків». У фондах наявна певна кількість експонатів традиційного комплексу вбрання українців Центрального Поділля, зокрема вишиті дівочі, жіночі та чоловічі сорочки, поясний одяг (спідниці й штани), пояси, головні убори (хустки) та взуття. Особливо цінними вважаються давні сорочки, вишиті низзю [6].

У Деражнянському районі в грудні 2021 року місцеві жителі відкрили Музей подільської вишивки та побуту в селі Маниківці. У двох кімнатах, стилізованих під традиційну українську хату, представлені народні меблі, піч, господарське начиння, ткани й вишиті побутові речі та манекени в подільських строях. Найбільше зібрано сорочок і рушників, вишитих техніками гладь, хрестик, низь, мережка. Найстаршій сорочці близько 150 років [12].

Гончарні вироби трипільської культури, сорочки з унікальною зінківською вишивкою та інші складові жіночого й чоловічого строїв (поясний, верхній одяг, головні убори, пояси, взуття й прикраси) представлені у фондовій колекції Музею історії села Зінків Хмельницького району. Його створили місцеві краєзнавиці, засновниці клубу «Хранителі історії Зінкова» й рідні сестри Галина Бернацька та Валентина Когут. Сьогодні музейна збірка загалом налічує декілька сотень експонатів [8].

У фондах Заліщицького краєзнавчого музею зберігається 16 310 експонатів основного фонду. З 1990 року

на базі Музею діяла Південно-Тернопільська археологічна експедиція, результати якої представлені в експозиції цього закладу. Серед унікальних два кам'яні ідоли мідно-бронзової епохи, статуетки й посуд періоду трипільської культури. Частина фондів містить матеріали традиційного костюма західних подолян, який включає значну кількість вишитих дівочих, жіночих і чоловічих сорочок, жіночі спідниці й обгортки, чоловічі портянки, хутряні лейбики, кожухи, пояси, прикраси, хустки й намітки, прикраси й взуття [5].

Висновки. Отже, без матеріалів етнографічних експозицій і фондів колекцій традиційного вбрання українців усіх локальних зон Поділля вищезазначених музейних закладів неможливо вести аргументовану дискусію й робити обґрунтовані висновки щодо характерних ознак та специфічних відмін способів крою, пошиття, декорування, носіння й поєднання в цілісні комплекси складових елементів подільського народного костюма. Новизною даної дослідницької роботи стало введення частини описаних вище збірок у науковий обіг уперше за період їх існування. Тому завдячую свого часу можливості плідно співпрацювати з такою світлою людиною, як Ганна Аркадіївна Скрипник, справжнім фахівцем своєї справи, яка стала для мене провідником практичних знань з методів дослідження фондів та експозиційних музейних колекцій.

Джерела та література

1. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 10. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. 640 с. : іл.

2. Звіт про роботу Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (Хмельниччина) за 2012 рік. С. 1; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 1–787; група «скло». С. 1–15.

3. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Київ : Наукова думка, 1989. 264 с. : іл.

4. Статистичний звіт про діяльність Бершадського районного краєзнавчого музею (Вінниччина) за 2017 рік. С. 1; Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 60–1250.

5. Статистичний звіт про діяльність Борщівського обласного краєзнавчого музею (Тернопільщина) за 2017 рік. С. 1; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 99–1166.

6. Статистичний звіт про діяльність Деражнянського міського історичного музею (Хмельниччина) за 2023 рік. С. 1; Фонди ДерМІМ. КВ – 154–218.

7. Статистичний звіт про діяльність Заліщицького краєзнавчого музею (Тернопільщина) за 2022 рік. С. 1; Фонди ЗалКМ. КВ – 345–547.

8. Статистичний звіт про діяльність музею історії села Зіньків (Хмельниччина) за 2023 рік. С. 1; Фонди ЗінКМ. КВ – 49–78.

9. Статистичний звіт про діяльність Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (Хмельниччина) за 2017 рік. С. 1; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16–167, 289–295, 375, 477–998, 1024, 1060–1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929; книга шкіри. КШ – 6, 20.

10. Статистичний звіт про діяльність Літинського краєзнавчого музею ім. Устима Кармалюка (Вінниччина) за 2017 рік. С. 1; Фонди ЛКМ. Книга надходжень. КН – 2609, 2724, 2828–2832, 3141, 3142/2.

11. Статистичний звіт про діяльність Могилів-Подільського краєзнавчого музею (Вінниччина) за 2017 рік. С. 1; Фонди МПКМ. Історико-побутова група. ІП – 1138–1250.

12. Статистичний звіт про діяльність Музею подільської вишивки та побуту в селі Маниківці (Хмельниччина) за 2023 рік. С. 1; Фонди ТирКМ. КВ – 87–139.

13. Статистичний звіт про діяльність Оратівського краєзнавчого музею (Вінниччина) за 2017 рік. С. 1; Фонди ОРКМ. КВ – 20–1460.

14. Статистичний звіт про діяльність Тиврівського районного краєзнавчого музею (Вінниччина) за 2017 рік. С. 1; Фонди ТирКМ. КВ – 200, 206, 213, 2047, 2048, 2673, 2782, 2889.

15. Статистичний звіт про діяльність Тульчинського краєзнавчого музею (Вінниччина) за 2017 рік. С. 1; Фонди ТурКМ. Група «тканини». Т – 207, 207а, 298, 299, 468, 502, 505, 511, 511а, 544, 546, 570, 586, 587, 609, 658, 726, 758, 773, 778–780, 791, 796, 797.

16. Статистичний звіт про діяльність Хотинського історичного музею (Чернівеччина) за 2017 рік. С. 1; Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 3, 12, 65, 110, 126, 127, 129, 130, 132.

17. Статистичний звіт про діяльність Ямпільського районного музею образотворчого мистецтва (Вінниччина) за 2017 рік. Фонди ЯРМОМ. Група «тканини». Т – 9, 11, 28–39, 43–46, 49, 57–63.

Під час дослідницької роботи в Кам'янець-Подільському державному історичному музеї-заповіднику (Хмельниччина).

Червень 2022 р.

Під час дослідницької роботи в Деражнянському міському історичному музеї (Хмельниччина). Травень 2022 р.

Під час дослідницької роботи в Музеї подільської вишивки та побуту в с. Маниківці (Хмельниччина). Травень 2022 р.

Під час дослідницької роботи в Заліщицькому краєзнавчому музеї (Тернопільщина). Липень 2022 р.

Під час дослідницької роботи в Музеї історії села Зіньків (Хмельниччина). Травень 2022 р.

References

1. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials. Vol. 10. Traditional Everyday and Ceremonial Clothing*. National Academy of Sciences of Ukraine; M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv, 2018, 640 pp.: ills. [in Ukrainian].

2. ANON. *Report on the Work of the State Historical and Cultural Reserve "Mezhybizh" (Khmelnyskyi Region) for 2012*. S. 1; *Funds of the State Historical and Cultural Reserve "Mezhybizh"*. Group "Fabrics". T – 1-787; Group "Glass". Pp. 1-15 [in Ukrainian].

3. SKRYPNYK, Hanna. *Ethnographic Museums of Ukraine. Formation and Development*. Academy of Sciences of Ukrainian SSR, M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography. Kyiv: Scientific Thought, 1989, 304 pp.: ills. [in Ukrainian].

4. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Bershad District Local History Museum (Vinnytsia Region) for 2017*. S. 1; *Funds of the Bershad District Local History Museum. Book of Introduction*. KV – 60-1250 [in Ukrainian].

5. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Borshchiv Regional Local History Museum (Ternopil Region) for 2017*. S. 1; *Funds of the Borshchiv Regional Local History Museum*. Group "Life, Ethnography". PE – 99-1166 [in Ukrainian].

6. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Derazhnia City Historical Museum (Khmelnyskyi Region) for 2023*. S. 1; *Derazhnia City Historical Museum Funds*. KV – 154-218 [in Ukrainian].

7. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Zalishchyky Local History Museum (Ternopil Region) for 2022*. S. 1; *Funds of Zalishchyky Local History Museum*. KV – 345-547 [in Ukrainian].

8. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Museum of History of the Village of Zinkiv (Khmelnyskyi Region) for 2023*. S. 1. *Funds of ZinKM*. KV – 49-78 [in Ukrainian].

9. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Kamianets-Podilskiy State Historical Museum-Reserve (Khmelnyskyi Region) for 2017*. S. 1; *Funds of Kamianets-Podilskiy State Historical Museum-Reserve*. Book of Fabric. KTK – 16-167, 289-295, 375, 477-998, 1024, 1060-1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929; Book of Leather. KSh – 6, 20 [in Ukrainian].

10. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Ustym Karmaliuk Lityn Local History Museum (Vinnytsia Region) for 2017*. S. 1; *Funds of the Ustym Karmaliuk Lityn Local History Museum*. Book of Receipts. KH – 2609, 2724, 2828–2832, 3141, 3142/2 [in Ukrainian].

11. ANON. *Statistical Report on the Activities of Mohyliv-Podilskyi Local History Museum (Vinnytsia Region) for 2017*. S 1; *Funds of Mohyliv-Podilskyi Local History Museum*. Historical and Everyday Life Group. IP – 1138–1250 [in Ukrainian].

12. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Museum of Podillia Embroidery and Everyday Life in the Village of Manykivtsi (Khmelnyskyi Region) for 2023*. S. 1; *Funds of Tyvriv District Local History Museum*. KV – 87–139 [in Ukrainian].

13. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Orativ Local History Museum (Vinnytsia Region) for 2017*. S. 1; *Funds of Orativ Local History Museum*. KV – 20–1460 [in Ukrainian].

14. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Tyvriv District Local History Museum (Vinnytsia Region) for 2017*. S. 1; *Funds of Tyvriv District Local History Museum*. KV – 200, 206, 213, 2047, 2048, 2673, 2782, 2889 [in Ukrainian].

15. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Tulchyn Local History Museum (Vinnytsia Region) for 2017*. S. 1; *Funds of the Tulchyn Local History Museum*. Group “Fabrics”. T – 207, 207a, 298, 299, 468, 502, 505, 511, 511a, 544, 546, 570, 586, 587, 609, 658, 726, 758, 773, 778–780, 791, 796, 797 [in Ukrainian].

16. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Khotyn Historical Museum (Chernivtsi Region) for 2017*. S. 1; *Funds of the Khotyn Historical Museum*. Group “Articles”. P– 3, 12, 65, 110, 126, 127, 129, 130, 132 [in Ukrainian].

17. ANON. *Statistical Report on the Activities of the Yampil District Museum of the Fine Arts (Vinnytsia Region) for 2017*. *Funds of the Yampil District Museum of the Fine Arts*. Group “Fabrics”. T – 9, 11, 28–39, 43–46, 49, 57–63 [in Ukrainian].

**Індивідуальні монографії авторства
Г. А. Скрипник**

**Видання народознавчої
та мистецької спадщини України,
головним редактором яких є Г. А. Скрипник**

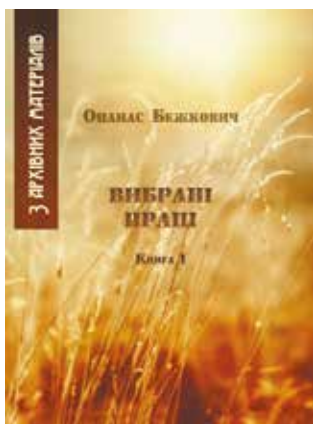

**Обрядовий
музичний фольклор
Середньої Наддніпрянщини**

**РЕГІОНАЛЬНО-ЖАНРОВА
АНТОЛОГІЯ**

**Народна
інструментальна музика
Середньої Наддніпрянщини**

**РЕГІОНАЛЬНО-ЖАНРОВА
АНТОЛОГІЯ**

**Необрядовий
музичний фольклор
Середньої Наддніпрянщини**

**РЕГІОНАЛЬНО-ЖАНРОВА
АНТОЛОГІЯ**

**Обрядовий
музичний фольклор
Центрального і Східного Полісся**

**РЕГІОНАЛЬНО-ЖАНРОВА
АНТОЛОГІЯ**

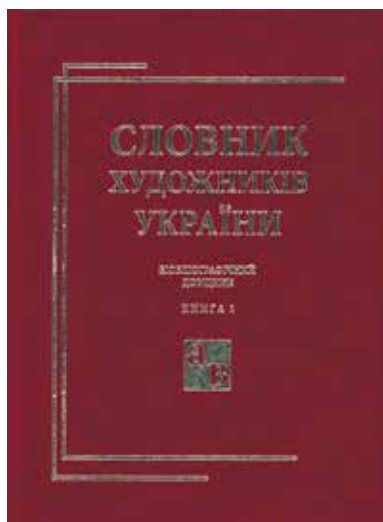

**ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України – співвиконавець проекту
«Малярська спадщина Тараса Шевченка»**

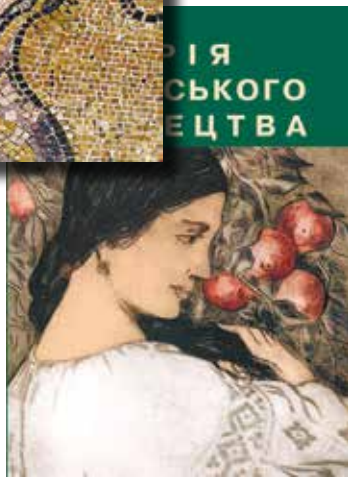
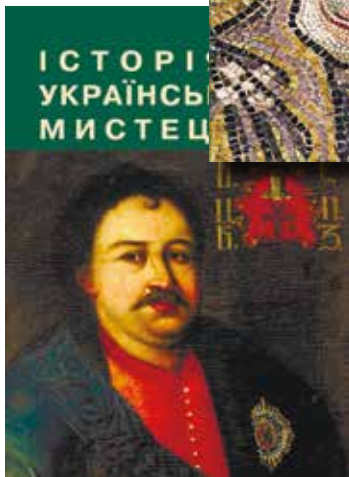
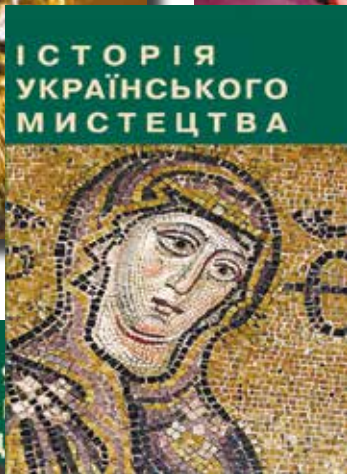
Довідково-енциклопедичні видання, підготовлені
за наукового редакторства Г. А. Скрипник

**Фундаментальні профільні видання
з історії мистецтвознавства та народознавства,
підготовлені за наукового редакторства
Г. А. Скрипник**

**Історія
декоративного
мистецтва України**

**Історія
декоративного
мистецтва України**

**Історія
декоративного
мистецтва України**

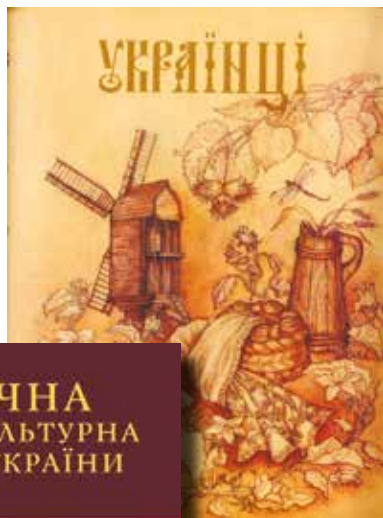
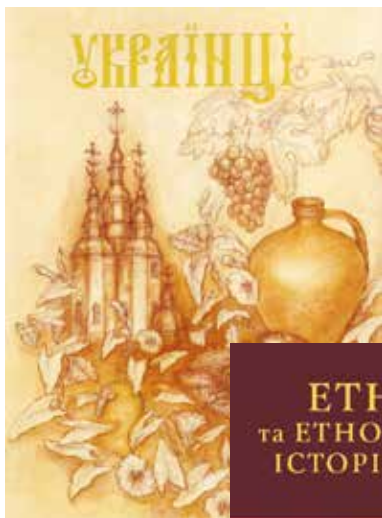

**Історія
декоративного
мистецтва України**

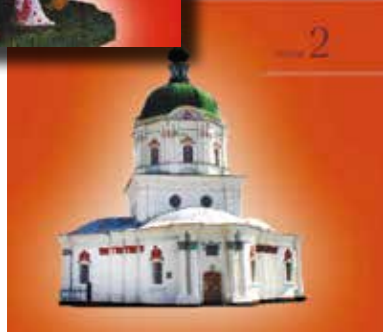
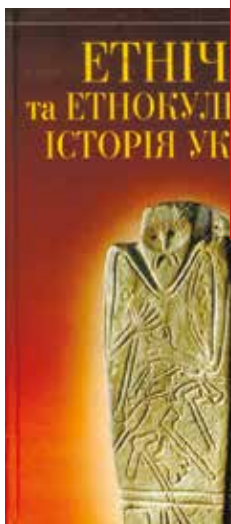

**Історія
декоративного
мистецтва України**

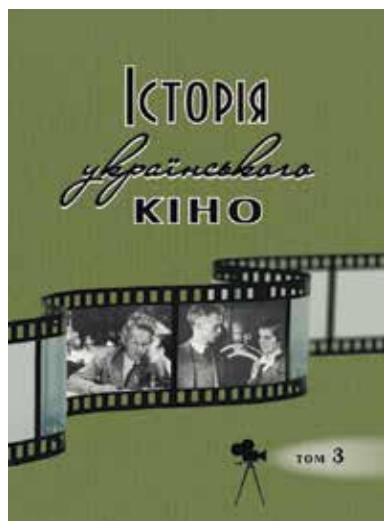
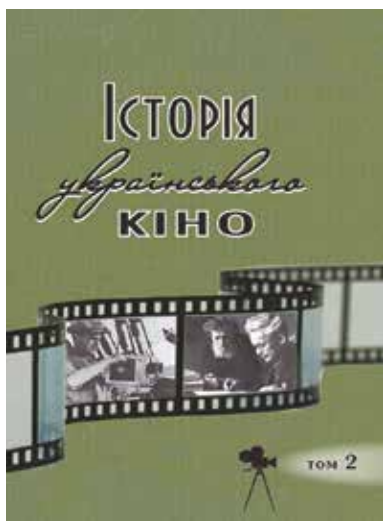
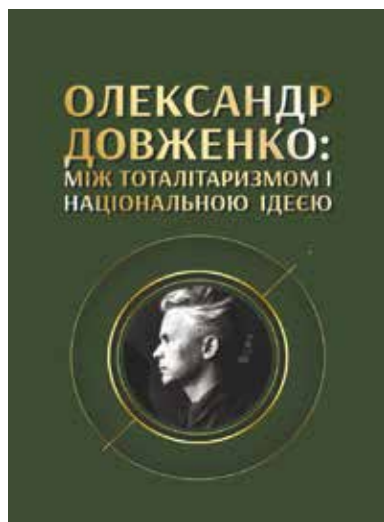

ЕТНІЧНА
та ЕТНОКУЛЬТУРНА
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

**МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ**

Від антикві до початку
XX століття

**ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
ТЕАТРУ**

1
ТОМ

**ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
ТЕАТРУ**

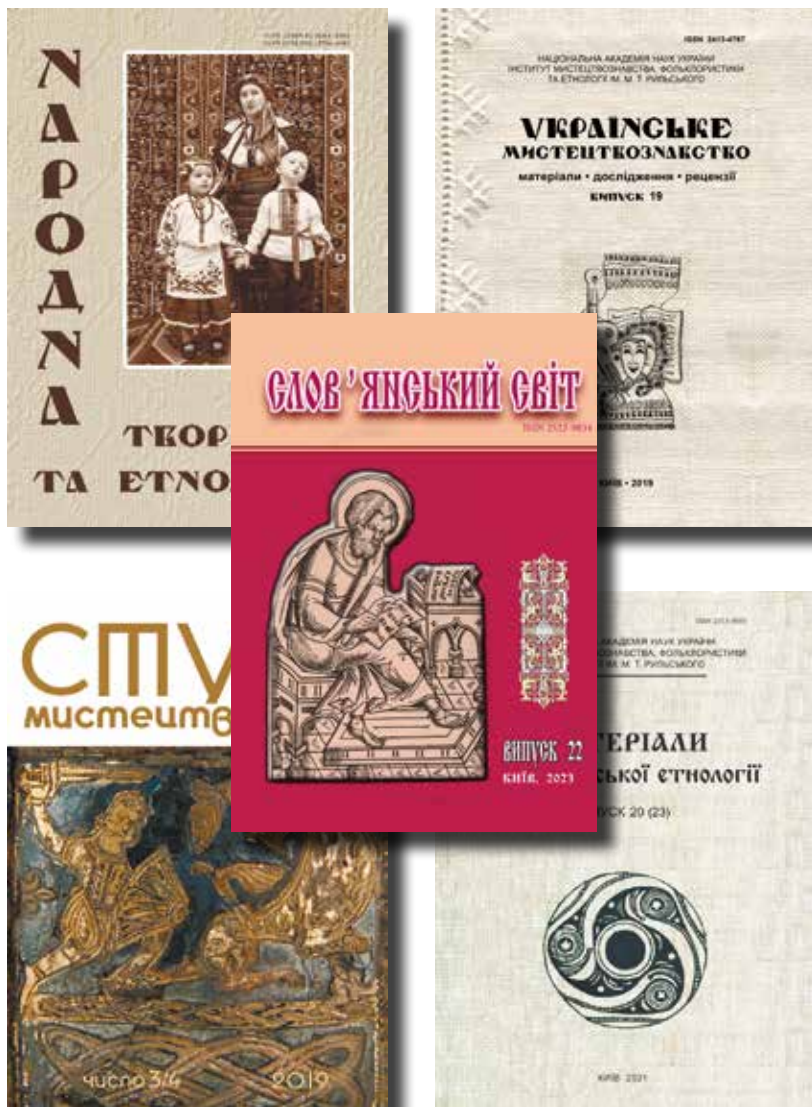
2
ТОМ

**Колективні монографії з мистецтвознавства
та народознавства, підготовлені
за наукового редакторства Г. А. Скрипник**

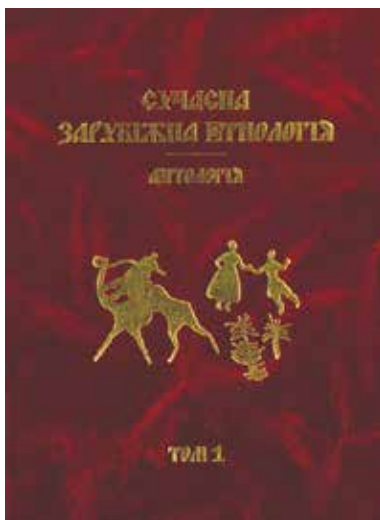

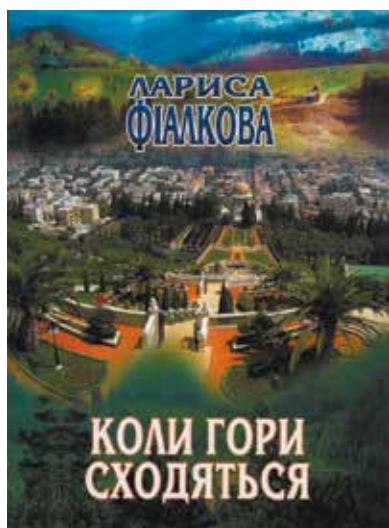
Фахові періодичні видання, головним редактором яких була Г. А. Скрипник

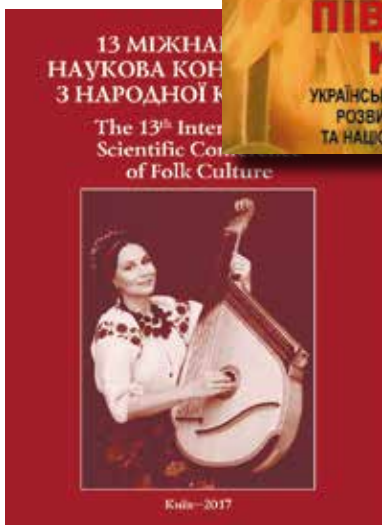
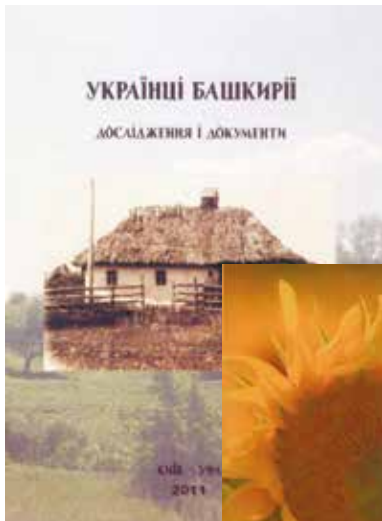

**Видання із зарубіжної етнології, підготовлені
за наукового редакторства Г. А. Скрипник**

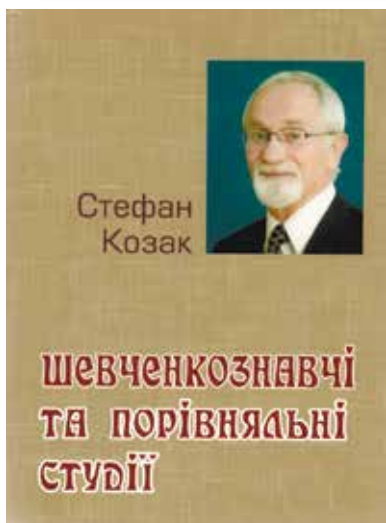

**Видання на пошану видатних постатей української
гуманітаристики, підготовлені
за наукового редакторства Г. А. Скрипник**

СПОГАДИ

МАМА

Важко писати про маму в минулому часі. Вона завжди була такою життєрадісною та оптимістичною, енергійною та невтомною, що здавалася мені безсмертною. Її несподіваний відхід став справжнім шоком для мене, сестри, усієї родини...

Мама померла раптово – від інфаркту – так само, як і її тато – мій дідусь Аркадій. Дідусь Аркадій (Парньовий Аркадій Акимович) зіграв важливу роль у житті мами. Саме його гонор і амбіційність підштовхнули просту сільську дівчинку Ганнусю вчитися й не зупинятися на досягнутому. «Ти будеш не просто селянкою – в землі шпортатися», – казав дідусь. – Ти будеш Вчителькою». У ті роки слово «вчителька» в українському селі звучало гордо. І мама вступила в Немирівське педагогічне училище. Утім, від «шпортання в землі» це її (і нас разом з нею) повністю не врятувало. Бабуся Марфуся (Парньова Марфа Карпівна, у дівоцтві Ільченко) – мамина мама – тримала велике господарство й щороку садила величезний город. Допомоги не приймала ні від кого, крім власної родини. Город висаджувала доти, доки могла ходити, – навіть тоді, коли в цьому вже не було жодної економічної чи господарської потреби. Мама дуже любила бабусю, тож кожен серпень вона (і ми разом з нею) проводила, працюючи на бабусиному городі. «Шпортатися в землі» мамі доводилось, уже навіть будучи директором Інституту імені Рильського...

Бабуся Марфуся – худенька, струнка, енергійна жінка в хустці, завжди засмагла від постійної праці в полі під палючим сонцем – була живим уособленням української селянки, що наче зійшла зі сторінок творів українських класиків. Вона працювала, не покладаючи рук, зупиняючись тільки, щоб прочитати молитву перед іконкою, що суворо позирала з кутка її маленької кімнати, заквітчаної вишитими рушниками. Саме від неї мама перейняла надзвичайну працездатність, що дозволяла їй робити дуже багато одночасно: займатися наукою, викладанням, адміністративними й редакційними справами, сім'єю. У бабусі Марфусі була велика родина – багато сестер, їхніх дітей і внуків. Вони підтримували зв'язок з нею, як зі старшою в роду. Часто відвідували її, приїжджали на вихідних у її село Плисків цілими родинами. Любов до сім'ї від бабусі успадкувала й мама, усе життя допомагаючи родичам – як близьким, так і далеким: братам, сестрам, племінникам і племінницям, двоюрідним і троюрідним... А ще бабуся Марфуся чудово співала, знала багато народних пісень. Це стало одним із джерел маминого інтересу до українського фольклору.

Поворотним моментом у житті й світогляді мами стала її педагогічна практика в Казахстані, куди вона мусила в «добровільно-примусовому» порядку поїхати після закінчення педагогічного училища. Точніше, цим моментом стала одна маленька подія, яка відбулася під час її перебування там. Проходити педагогічну практику в Казахстані її послали ще з декількома дівчатами з України. З однією з них вона товаришувала. Якось вони разом їхали в автобусі. Дві дівчини із Центральної України. Їхали й спілкувалися на побутові теми, звичайно ж,

українською мовою. Перед ними сиділа жінка середніх років «славянської національності». Почувши їхню українську мову, вона розвернулася до дівчат і люто, з непідробною ненавистю, прошипіла: «Бандэровок». Це все, що треба було знати про «російський інтернаціоналізм». Це був переломний момент. Розрив шаблонів. З того часу мама перестала вірити радянській пропаганді й перетворилася на усвідомлену (а не стихійну, як до того) українську патріотку, на «націоналістку Скрипник» – так пізніше обзиватимуть її деякі проросійські ЗМІ.

Урешті-решт, Казахстан відіграв позитивну роль у житті мами – там вона вступила в місцевий педінститут і згодом їй вдалося перевестися на навчання до Києва, де й познайомилася з моїм татом.

Сімдесяті й вісімдесяті роки – часи Щербицького, Брежнєва, Суслова – часи майже тотальної русифікації. У Києві українську мову почуєш нечасто. Батьки познайомилися випадково в громадському транспорті. Тато вразив маму, звернувшись до неї чистою літературною українською мовою. А пізніше – своєю науковою ерудицією, філософським мисленням і твердою антирадянською позицією. Спільність політичних поглядів батьки зберегли на все життя. Тато – Володимир Іванович Скрипник – був тоді аспірантом Інституту теоретичної фізики і походив з «професорської родини». Його мама – Лариса Григорівна Скрипник – доктор наук і вже на той час відомий український філолог, тато – Іван Петрович Давиденко – викладач економіки одного з Київських вишів. Українська інтелігенція, що вижила, попри царат, більшовиків, репресії... Покійний Віктор Енольський, відомий математик, друг і однокурсник мого тата, що

був свідком на весіллі моїх батьків, якось сказав мені, що ніколи до того не бачив стільки української інтелігенції одночасно і в одному місці, як на цьому весіллі...

Одружившись, батьки мешкали в Києві в маленькій двокімнатній «хрущовці» на вулиці Желябова (нині Марії Капніст). Особливістю цього місця була його близькість до вулиці Ежена Потье (нині – Антона Цедіка), де розміщувався гуртожиток для аспірантів Академії наук. Це дало змогу мамі познайомитися з аспірантами з гуманітарних та природничих інститутів. Зокрема, там мешкало подружжя етнографів Мишаничів із сином Славком, подружжя ядерних фізиків Свят із сином Маркіяном, з яким я потім багато років товаришував. Нове коло спілкувань вплинуло на мамине рішення вступати до аспірантури.

Після закінчення Київського педагогічного інституту та ще кількох років педагогічної практики вчителькою історії в одній із київських шкіл мама вступила до аспірантури Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського. Чому саме інститут імені Рильського? Адже Інститут історії був би їй фахово ще більш близьким. Думаю, уже в той час мама розуміла, що в умовах бездержавності саме в традиціях і звичаях живе душа народу, міститься його культурний спадок і зберегти цей спадок – одне з найважливіших завдань українських науковців.

З ІМФЕ та його співробітниками пов'язано багато моїх дитячих спогадів. Один із перших – зала в Інституті, де за круглим столом чоловік у темному костюмі (мамин науковий керівник Б. В. Попов) щось із серйозним виглядом розповідає мамі. Наступний спогад – про новорічні раночки, які влаштовували для дітей співро-

бітників в актовому залі корпусу гуманітарних наук, що на Грушевського. Але найбільше спогадів пов'язано з маминими колегами й подругами з Інституту. «Тьотя Галя» – Галина Борисівна Бондаренко, «тьотя Валя» – Валентина Кирилівна Борисенко, «тьотя Оксана» – Оксана Василівна Шевчук. Ми з мамою часто ходили в гості до «тьоті Галі» та «тьоті Валі», які жили на Святошині (я тоді трохи товаришував із сином Валентини Кирилівни – Славком; згодом він став професором Київського університету імені Т. Шевченка, а тепер воєнець на Сході – великий йому респект). А вони часто бували в нас на Желябова. Батьки запрошували колег із сім'ями на дні народження та інші свята. Мама була гарною господинею, дуже смачно готувала й накривала розкішні столи. До нас зазвичай приходили «тьотя Валя» і «тьотя Галя» з чоловіком Віктором, «тьотя Оксана» з чоловіком Мирославом (майбутнім народним депутатом), «тьотя Мирослава» і Василь Свято (теж майбутній депутат) із сином Маркіяном (нині співак оперної студії), «тьотя Ляля» – філолог Лариса Масенко – племінниця, улюблениця й послідовниця бабусі Лариси зі своїм чоловіком – відомим скульптором Андрієм Німенком, а також «тьотя Клава» і «дядя Саша» – Клавдія Василівна Чумак (мистецтвознавець і шевченкознавець) і її чоловік – Олександр Євгенович Чумак (художник і скульптор) – найкращі друзі бабусі Лариси. Проте з часом у багатьох із цих пар з'явилася друга дитина (у моїх батьків народилася донечка – моя сестра Софійка), з'явилися нові турботи і проблеми, і традиція святкувань на Желябова поступово занепала. Ще один спогад про ті дні народження... Мама дуже любила й цінувала книги. Якось вона подарувала мені на день народження том

ілюстрованої природничої енциклопедії – розкішне, як за радянськими мірками, видання, що коштувало 70 рублів – просто шалені на той час гроші – половина зарплати молодшого наукового співробітника. Я був трохи розчарований подарунком, бо очікував на цуценя, а всі мамині подруги були в захваті від книги. Любов і повагу до книги, до друкованого слова мама зберегла на все життя.

Улюбленим маминим етнографом і безумовним авторитетом був видатний український етнолог і антрополог Федір Вовк. Пізніше мама організує конференцію в його пам'ять, а Інститут надрукує книгу під її редакцією на його честь. Мама часто згадувала Федора Вовка в приватних розмовах удома.

Праця в Інституті етнографії виявилась для мами дуже плідною. Вона швидко захистила дисертацію і невдовзі написала та видала монографію «Етнографічні музеї України». З цією книгою в мене пов'язано багато спогадів. Уже коли наклад був готовий, мама виявила, що під однією з ілюстрацій у процесі видання з'явився неправильний підпис. Мама дуже відповідально ставилася до наукової точності, але що було робити, якщо наклад уже готовий. І мама знайшла вихід. Весь тираж – 3 тисячі екземплярів – поступив у магазин «Наукова думка», що на Грушевського, і мама домовилася з дирекцією магазину про внесення правок у готові книги. Тож, протягом кількох тижнів ми всією сім'єю (брала участь навіть бабуся Лариса – на той час вже професорка і завідувачка кафедри) приходили в підсобне приміщення магазину «Наукова думка» й спеціальними гумками витирали хибний підпис, аж доки не витерли його з усіх трьох тисяч екземплярів.

Ще один яскравий спогад тих років. Я вже, здається, вчився у фізико-математичній школі. Брав участь у черговій міській математичній олімпіаді. Олімпіаду не виграв, бо не розв'язав останню п'яту (найскладнішу!) задачу з геометрії. Коли повернувся додому, то мама спитала про олімпіаду й попросила дати їй цю задачу. Я знизав плечима і дав їй умову. А за деякий час мама прийшла до мене з розв'язком. Хоча я й не подав вигляду, буркнувши щось на кшталт «подумаєш, мені просто часу не вистачило», але в душі був вражений маминими здібностями. Тепер шкодую, що не висловив їй свого захоплення.

Інший яскравий спогад із того часу. Якось у кінці серпня, коли ми повернулися із «сільськогосподарських робіт» на городі в бабусі Марфусі, мама виявила в нас на балконі голубине гніздо з двома яечками і голубкою, що їх висиджувала. Хтось інший викинув би гніздо, адже голуби створюють страшну антисанітарію. А мама ще й до того завжди була великою прибічницею гігієни. Але ні. «Життя священне», – сказала мама. Дочекалася поки вилупляться, виростуть і покинуть гніздо голубенята. І тільки тоді заходилася прибирати на балконі.

Потім прийшли 1990-ті, складні економічно, але багаті на події і можливості роки. Україна отримала незалежність, а українська культура – шанс на відродження. І мама створила в Інституті імені Рильського «Етнографічний центр», основною ідеєю якого було поєднання наукової і експедиційної діяльності з популяризацією народної культури. Це був 1992 рік – я вже навчався в Київському університеті імені Т. Шевченка, сестра Софійка ходила до школи, і мама повністю занурилася в роботу. Згодом діти вирости й роз'їхалися, а Етногра-

фічний центр і весь Інститут став для неї неначе новою родиною, самовідданому служінню якій мама присвятила останні десятиріччя свого життя.

Початок 2000-х, коли мама стає директором Інституту, був важким часом для неї. Нові адміністративні обов'язки вимагали багато сил і часу, і саме тоді починає важко хворіти її молодший брат Василь, якого вона дуже любить і лікує в різних київських клініках, намагаючись урятувати його життя. Паралельно мама приймає племінників і племінниць, що подовгу живуть із нами в нашій маленькій квартирі, готуючись до вступу в різні київські виші. У вересні 2001 року трапляється нова біда – спіткнувшись, падає, ламає стегно і стає неходячою бабуся Марфуса. Мама забирає її до нас в нашу маленьку «хрущовку» в Київ і опікується нею аж до її смерті у вересні 2004 року. Згадуючи ті роки, я до сих пір дивуюся, як мамі вдалося витримати те величезне фізичне й моральне навантаження...

З осені 2004-го мама бере активну участь у політиці – підтримує Помаранчеву революцію і Віктора Ющенка, входить у керівництво Народного Руху Юрія Костенка, бере під опіку Кіровоградську область і часто їздить туди в політичних і культурно-просвітницьких цілях. Вважає, що, ставши народним депутатом, зможе краще (у тому числі і законодавчо) допомогти збереженню української культурної спадщини. Кілька разів балотується до Парламенту за списками політичних партій та блоків. Невдало. Незважаючи на ці виборчі невдачі й на той сумний факт, що наш народ майже щоразу робить невдалий для себе вибір на виборах, мама продовжувала в нього вірити й безмежно його любити. Часто цитувала Олександра Олеся:

О, правда! Мій народ смішний безкрає...
Сліпий, горбатий і чудний.
Він старцем з лірою блукає
І навіть – хто він, – він не знає.
Такий.... Безпам'ятний такий!..
Але я всім вселюдно признаюся:
Я – син його, я – старців син.
За руку, гляньте, з ним беруся.
І завжди з ним іти клянуся
Кудись на гори із долин.

У 2013 році мама активно підтримує Революцію гідності. Цікавий спогад про ці події пов'язаний із протистоянням на вулиці Грушевського. У розпал протистояння частина активістів, знаючи мамину політичну позицію, приходять до неї в Інститут з ідеєю організувати там свій штаб. Мамі вдається переконати їх не робити цього – адже в корпусі зберігаються безцінні фольклорно-етнографічні та інші архіви, які збиралися майже століття, і втрата їх в результаті пожежі була б катастрофою для українського культурного спадку. Це, можливо, урятувало будинок корпусу суспільних наук на Грушевського від повторення сумної долі Будинку профспілок.

Окремою, дуже щасливою, сторінкою маминого життя були її взаємини з онуком – нашим сином Олесиком. Мама безмежно любила свого внука, і він відповідав їй взаємністю. Я тоді працював у Мілані в Університеті Бі-кокка, і ми могли проводити з батьками в Києві не так багато часу. Зазвичай один-два літні місяці. Це були місяці стовідсоткової уваги, якісного часу разом з онуком. І кожне прощання з бабусею і дідусем було для Олесика

драмою. Одного разу перед відльотом до Мілана він навіть сказав нам з дружиною таке: «Летіть в Мілан самі, без мене. Я залишуся в Києві. Бабуся Ганнуся і дідусь Вова будуть моїми мамою і татом».

Наше повернення до Києва у 2020 році збіглося в часі зі службовим підвищенням мами до рівня академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства. Тепер у зоні її відповідальності були всі гуманітарні науки. У цей період турбулентності й урешті війни час від часу спливало питання реформ в українській науці, і ми часто обговорювали його з мамою. Говорили, зокрема, про те, що критерії оцінювання наукових установ і окремих науковців, у тому числі по науково-метричних індексах, мають бути зовсім різні для гуманітарних, природничих чи технічних дисциплін. Цього, на жаль, не розуміли деякі її колеги в Президії, і мамі часто доводилося відбивати їх нападки. Зокрема, різні спроби «оптимізувати» Академію за рахунок розформування Відділення мови, літератури і мистецтвознавства.

«Навіть в найтемніші антиукраїнські роки, коли відділення хотіли розформувати, Максим Рильський йшов в ЦК КПУ і домагався збереження відділення», – казала мама. «Якщо скорочувати українську гуманітаристику, то за що взагалі воюємо?» – додавала вона. Говорили ми також про те, що критика Академії наук за неефективне керування наукою є необґрунтованою. Що при нинішньому рівні фінансування результат, який показує наша Академія наук, є кращим із можливих. Що співвідношення «науковий продукт / фінансування» в нашій Академії є кращим, ніж в РАН чи, наприклад, CNRS. Мама, де могла і як могла, боролася за збереження Інституту, Відділення, Академії...

Мама дбала за наукову спадковість, зміну поколінь і поповнення Інституту молодими співробітниками. Приємно було бачити що, незважаючи на недофінансування, в Інституті з'явилося багато молоді. А ще мама дбала про зовнішній вигляд Інституту. «Розумієш, якщо все буде старе, не відремонтоване – коридори, зали, кімнати, – це створить атмосферу занепаду. Хіба можна заохотити молодь працювати в такій атмосфері?» – риторично питала вона.

Мама мала звання «академік» майже 20 років, але дуже спокійно ставилася до всіх титулів і регалій. Цілком у дусі демократичних традицій європейських університетів, де навіть наймолодший аспірант може спокійно полемізувати з будь-яким відомим професором чи академіком. Незважаючи на майже 25 років керівних посад, мама залишалася дуже скромною у всьому: у житті, у побуті... Їздила на роботу на метро. «Я дізналася, що за це дехто в Президії, кепкуючи, називає мене “народним академіком”», – якимось, сміючись, розповіла мама. І додала: «Але, якщо подумати, то це насправді комплімент».

Мама і тато були ідеалістами, але кожен по-своєму. Тато, можливо, внаслідок свого беграунду (квантова фізика, парадокс Ейнштейна – Розена – Подольського і т. ін.), тяжів до суб'єктивного ідеалізму. Цікавився східною філософією і любив жартувати: «Чи це Чжуан-Дзи сниться, що він метелик, чи це метелику сниться, що він – Чжуан-Дзи». Мамі ці речі були неблизькі. Вона вважала їх вигадками, що засмічують уяву. Її ідеалізм був «об'єктивний». Вона вірила в Добро, вірила у Справедливість. Попри те, що за час своєї тривалої адміністративної праці вона часто стикалась із не найкращими

людськими якостями – хитрістю, підступністю, невдячністю чи просто банальною лінню, мама зберігала віру в Людину. Намагалася допомагати родичам, друзям, колегам, займалася благодійністю. Як розповіла мені після маминої смерті Галина Борисівна Бондаренко, мама допомагала деяким співробітникам фінансово, приховуючи, що це її особисті кошти й представляючи їх як «гроші з директорського фонду».

Коли почалося повномасштабне вторгнення, мама мала на рахунку близько 200 тис. гривень. 100 тис. вона відразу задонатила на ЗСУ, а майже всю решту – на лікування старшого брата Колі, який саме в той час мав важку й дороговартісну хірургічну операцію.

Ці роки були трагічними для країни. У травні 2022 року на фронті загинув внук Валентини Кирилівни Борисенко – бард і поет Ілля Чернілевський. Мама щиро горювала з приводу цієї втрати й намагалася фінансово допомогти сім'ї загиблого як від імені Інституту, так і особисто. А в кінці літа 2024-го мама дізналася, що на фронті загинув син її племінника – Анатолій Паламарчук. І що в нього залишився маленький син. Мама востаннє бачила Толіка ще маленькою дитиною, давно не мала з родиною племінника жодних контактів, але дуже хотіла розшукати його дружину й допомогти їй фінансово. Не знаю, чи встигла...

Допомагати людям було її життєвим кредо до останнього подиху.

ЛЮБОВ І СИЛА, ОСОБИСТЕ І ГРОМАДЯНСЬКЕ

Дякую всім, хто підтримував і шанував мою маму.

Дякую долі за неї.

Дякую мамі – за любов і силу.

Усвідомлення і присутність

Мабуть, діти великих людей не завжди одразу розуміють масштаб своїх батьків. Особливо в дитинстві, коли батьки передусім – просто батьки. Усвідомлення приходить пізніше. Поступово починаєш бачити не лише відповідальність та очікування, які перевищують звичайну міру, а й розумієш, що мала щастя зростати поруч зі справді непересічною людиною.

Кажуть, що вища місія забирає в людини сили від родини. Але, попри мамину безмежну відданість українській справі, її присутність ми відчували навіть на відстані. Часу бракувало: спочатку їй, згодом і нам обом. Я сподівалась, що наступна зустріч буде довшою. Без поспіху. Просто побути разом.

Мій найперший спогад про себе – поруч із мамою, на мітингу між Софійським і Михайлівським соборами. Україна тільки здобувала незалежність. Пригадую зимовий холод, дзвінкий сніг під ногами та мамину руку. Свою громадянську позицію і вірність цінностям вона передала мені ще в дитинстві й на все життя.

Покликання і гендер

Мама завжди прагнула, щоб її діти знайшли вищий сенс у житті. Для мене вона, здається, проектувала про-

довження власних ідей. Ще в дитинстві застерігала, що не можна звужувати весь світ до одного чоловіка. Світ відкритий і великий, не варто зводити його до однієї історії. Її ідеалом була Соломія Крушельницька – працелюбна, самореалізована, глибока.

Прагнення створити простір для жінок було для мами глибоко особистою справою. Коли вона увійшла в політику наприкінці дев'яностих, зіткнулася із загальною неготовністю до жіночого лідерства. Навіть ті, хто декларував прогресивні патріотичні ідеї, не виявляли зацікавлення в жіночому представництві. Велика політика залишалася чоловічою територією. Великі гроші вирішували все в тісному колі, яке, попри внутрішні суперечності, міцно трималося на патріархальній солідарності.

Після розчарування в політиці мама зосередилася на роботі в Академії наук. Але навіть у гуманітарній сфері, де жінки мали б почуватися впевнено, домінували чоловіки. Боротьба за визнання була непростою. А багато років потому, на прощанні з мамою, я з подивом усвідомила, що в керівництві НАНУ досі майже немає жінок.

Вона часто стикалася з дилемою, знайомою багатьом тим, хто бореться за рівність. Що робити, коли треба обирати між принципом і конкретною ситуацією? Підтримати кандидатку не тому, що вона найкраща, а тому що її присутність суспільно важлива? Чи не зраджує це саму ідею рівності? Але в середовищі, де роками перевага надавалася чоловікам, «кращим» найчастіше виявляється саме він – не завдяки якостям, а тому, що мав більше можливостей. Адже справедливість – у шансах, а не на папері.

Мама йшла не прокладеним шляхом. Але він досі лишається нерівним. І його ще довго торувати всім тим, хто вірить, що шанс має даватися тільки за здатність і зусилля.

Вимогливість і скромність

Мама мріяла про лідерські амбіції не лише для мене, а й для молоді, яку виховувала. Амбіції без зусиль викликали в неї гостру реакцію. Натомість щира, сумлінна людина завжди отримувала її підтримку. Якщо вона бачила чесність, але брак віри в себе, – намагалась це виправити. Давала поштовх, зміцнювала.

Вона казала: працьовитих людей робота знаходить сама. І в її житті це справдилося. Багато можливостей з'являлося природно, але я бачила, скільки зусиль вона докладала, щоб їх реалізувати.

Мама виховувала мене в строгості й любові. Відмінні оцінки вважалися нормою, а не досягненням. Водночас, якщо вчитель поведився несправедливо чи жорстко, вона могла дозволити пропустити контрольну, поніжити вдома. Вона завжди стояла за мною і була поруч у важливі моменти. Але мого рішення переїхати навчитися до Нідерландів мама не підтримала, бо щиро сподівалася, що я залишусь і приєднаюсь до її зусиль у розбудові країни. Мій вибір – попри любов до України – не збігався з її мріями.

Мама не цікавилась комфортом у побуті чи світськими задоволеннями. Вона не ходила до ресторанів, не знаходила часу для модних вітрин і щоденних дрібниць. Але коли я, ще підлітком, просила її піти зі мною на ринок, погоджувалася. Потім стомлювалася і купувала собі вершкове морозиво – той самий брикетик – як ма-

леньку винагороду. Проста радість, бо щедрих задово-
лень вона собі не дозволяла.

Коли я дарувала їй подарунки, мама ніяковіла, від-
мовлялася, але щиро раділа. А квіти й гарні парфуми,
як вона казала, піднімали настрій і ніби підносили над
буденністю.

Мама цінувала красу й мала тонкий, вишуканий
смак. Та жила дуже скромно, як жартома любила пов-
торювати: «по-спартанськи». Планувала зробити гар-
ний ремонт після перемоги. А тим часом все зароблене
вкладала в інших: у тих, за кого почувалася відповідаль-
ною, у тих, хто потребував, і в ЗСУ. Її рідкісну самовідда-
чу я бачила в усьому: у ставленні до братів, до сина, до
онука, до тата.

Коріння і літо

Мама цінувала своє походження і мала глибокий
зв'язок з українським селом. Поки була жива бабуся,
яка мала велике господарство й ділянку на Вінниччині,
мама щоліта їздила туди допомагати. Працювала на го-
роді, виконувала важку фізичну працю.

Я, міська дитина, не поділяла її прив'язаності до сіль-
ського побуту. Але це був наш час разом. Ми гуляли за-
пиленою дорогою. Мама ділилася особистим, на що не
ставало часу чи відваги в місті. Я пам'ятала цю дорогу
як стрічку: довгу, звивисту. Часто уявляла, що саме нею
ішла Катерина з поеми Шевченка.

У кінці бабусиною городу, біля польової стежки, рос-
ла могутня стара груша. Коли ми з мамою йшли до озе-
ра в її рідному Плискові, завжди зупинялися біля неї і,
нахилившись у густу високу траву, знаходили плоди.
Вони були невеликі, зате соковиті. Так само мама тіши-

лась дикою ліщиною, що росла на околиці лісу. До самого лісу вона не заходила – не любила.

Мама була водночас сміливою і чутливою до загрози. З дитинства щодня одна йшла пішки кілька кілометрів до школи, ще до сходу сонця. Боялась гусей, які нападали на неї маленьку. Розповідала народні повір'я про «блуд», що може збити з дороги. Коли ми разом ішли її дитячим маршрутом з околиці в центр, у яру ми завжди пришвидшували ходу.

Мама остерігалася води, але любила море. Пригадую, як ми йшли на Срібний пляж у Криму. Дорога була вузька над урвищем. А коли дістались, виявилось, що у неї з собою був пікнік: пористий білий хліб на заквасці, щедрі скибки жовтого сиру, запашні персики. Щоліта ми їздили або до її сестри в Крим, або в Маріуполь – це були теплі, людяні подорожі, з усіма побутовими незручностями того часу.

Особисте і громадянське

Донька її сестри була заміжня за російським офіцером. Під впливом пропаганди в ЗМІ їх переконали в міфах, у ворожості всього українського. Зрештою зв'язок із сестрою та родичами з Криму обірвався.

Колись мама активно захищала території поблизу музею в Пирогові від забудови. І одного вечора, недалеко від дому, на мого брата жорстоко напали. Схоже, це була помста. Після того випадку мама стала пильнішою до всього, що могло загрожувати родині. Тривога оселилася поруч із нею, хоч і не зламала її силу.

Мама була красунею. Пам'ятаю вечір, коли я крутилася біля будинку, вже сутеніло. І раптом – повертається мама. У білому костюмі, з темними кучерями, з вели-

ким букетом лілій. Усміхнена. Саме такою я її пам'ятаю: красивою, сильною, ніжною.

В останні роки життя мама писала мені поетичні смс, часто про природу. Просила надсилати фотографії з Нідерландів: квіти, парки, море. А ще у 2009-му, коли вона приїхала до мене в Гаагу, дивувалась: як це – гуси й качки посеред міста, а трохи далі – корови й кози. Вона бачила в цьому гармонію. Підгодовувала місцевих лелек. Робила це з тією ж турботою й ретельністю, іноді навіть надмірною, як завжди з тими, про кого дбала.

Мама була справжнім романтиком, але присвятила себе іншим – родині, спільноті, країні – а не особистому щастю. Тато – київський інтелектуал, який любив життя, саморозвиток і творчість; а мама – активістка, громадська діячка, яка зосереджувалась на суспільному поступі, на допомозі іншим, у сільській родині й поза нею. Їх поєднувала безкомпромісна українськість у часи, коли в Києві домінувала радянськість. «Червону калину» співали вдома, коли збиралися друзі батьків, задовго до того, як вона знову зазвучала на всю країну як пісня гідності та нескореності.

Врешті мама доглядала тата, коли його стан погіршився після складного діагнозу. Його втрата стала для неї тяжким ударом. Вона згадувала його з повагою як супутника всього життя. Менш ніж за рік потому у за-світі відійшла й вона.

Вразливість і сила

Одного разу, в поліклініці, ми разом чекали на аналізи. Біля лабораторії зустріли Богдана Ступку. Мама привіталася й сказала: «Я не знала, що великі теж хворіють.» Можливо, тоді вона ще не відчула, що і її це сто-

сується. Що навіть тим, хто звик нести багато, може не вистачити сил. Її здоров'я ставало дедалі вразливішим.

Пішла мама раптово. Якби не це, вона встигла б ще більше – навіть попри вже неймовірно багато зробленого. Вона часто казала, що їй хочеться ще трохи часу: завершити почате, довести справи до ладу.

Мене ж уже дорослу вона навчала: крім працелюбності, треба ще вміти піклуватися про себе. Чого сама так і не навчилася. Їй було складно дозволити подбати про себе – навіть нам, її дітям. Вона мала вражаючу силу духу. Попри втому, вела колектив, тримала відповідальність, надихала інших.

Різноманіття і прийняття

Зовсім нещодавно вона згадала, як у дитинстві зазнала цькування. Мама брала до школи печиво, яке пекла бабуся. Діти заздрили й ображали її. Можливо, цей досвід теж сформував її чутливість до приниження гідності інших.

Пам'ятаю, як під час однієї з поїздок до Києва я долучилася до Маршу рівності разом із друзями-правозахисниками. Від мами я відчула стримане, але справжнє схвалення. Вона переймалася расизмом, з повагою й щирою цікавістю ставилася до інших культур і релігій. І з першої ж хвилини з теплотою прийняла мого чоловіка, родом із Баку. Вона сприйняла його як свого, без вагань і беззаперечно.

Проте вона рідко впускала людей близько, робила це обережно й вибірково. Галина Борисівна була однією з небагатьох, кому вона по-справжньому довіряла. Вони були різними в темпераменті, поглядах і життєвій мудрості, але добре чули й поважали одна одну. Хрещена

Галя була й для мене особливою ще з дитинства: легка, яскрава, гідна. Можливо, недарма моя найближча подруга – теж висока, незалежна, зі світлим коротким волоссям і добрим почуттям гумору. Є щось давно знайоме в цій дружбі.

Сила Правди

Мама дуже болісно переживала війну. Особливо її вражали втрати обдарованої молоді, зокрема такі, як у родині її соратниці Валентини Кирилівни. Та вона завжди залишалася переконана: боротьба – праведна, і добро обов'язково переможе.

Пам'ятаю, ще під час навчання в Києві, у мирні роки, ми в Українській асоціації студентів запросили близько п'ятдесяти студентів із ЄС як спостерігачів на вибори. Я була заступницею президента, який, як з'ясувалося, був корумпованим: він вимагав у гостей завищені суми, нібито за транспорт. Я розповіла про це мамі. Вона не лише підтримала мене морально, але й замовила автобус за власні кошти, щоб усе відбулося гідно та чесно. Щоб партнери не втратили довіри.

Під час Помаранчевої революції я очолювала студентський страйковий комітет КНУ. Ситуація була напруженою, лунали відкриті погрози відрахування. Мама мене цілковито підтримувала – адже мій активізм ішов від неї – і допомогла мені написати промову перед ректором, порадивши завершити її словами Павла Тичини:

«Я есть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! –
а сила знову розцвіла.»

Ця віра залишалася з нею і двадцять років потому.

Коли почалася повномасштабна війна, я просила маму переїхати до мене за кордон, та вона не могла уявити себе поза Академією. Не хотіла залежати від інших, навіть від власної родини. Найважливішим для неї було залишатися в строю.

Я пам'ятаю, як вона вивозила тата до Кракова навесні 2022 року. Щойно перетнула з ним кордон, і вже наступного дня вирішила повертатися. Я переконувала її залишитися хоча б ненадовго, побути з нами в Польщі. Частина її роду була польського походження. Вона завжди казала, що має польську гордість. «Усі керівники мають бути в Києві», – відповіла вона. І повернулась. У свій дім. До своєї справи. До свого обов'язку. І – до своєї України.

Прощання

Мама казала: їй достатньо дзвінка. Почути голос доньки – вже щастя. Їй було важливо знати, що в дітей усе гаразд.

Мамо, у нас все гаразд. І я сподіваюся, що наступна зустріч – буде довшою.

А на кухонному столі, за яким ти працювала, я знайшла нотатку: «Творити добро – найбільший дар Божий».

Ці слова і твою шляхетність я понесу із собою.

УКРАЇНА ПОТРЕБУВАЛА САМЕ ТАКИХ ПОДВИЖНИКІВ

Згадуємо Ганну Аркадіївну Скрипник (1949–2024). Її раптовий, неочікуваний відхід у засвіти спонукає до спогаду добрим, повним подиву й пошани словом. Єдина жінка-академік Національної академії наук України, багаторічний директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ, президент Міжнародної асоціації українців у 2008–2013 роках, голова Українського комітету Міжнародної асоціації з дослідження і поширення слов'янської культури, автор понад 330 наукових публікацій, редактор численних багатотомних праць, у тому числі й першої та другої книг четвертого тому «Історії української культури» в 5 томах, 9 книгах (за цю роботу вчену було відзначено Державною премією України в галузі науки і техніки). Мала вона звання «Заслуженого діяча науки і техніки України», а також була нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня.

Уже сам побіжний і неповний перелік аспектів діяльності Ганни Аркадіївни може свідчити про її по-справжньому подвижницьке життя. Не таке вже й довге, це життя було овіяне патріотичним чуттям любові до своєї батьківщини та бажанням сприяти її розвиткові й утвердженню авторитету у світі. Відданістю справам України, що проявляло себе, зокрема, у гуманістичній сфері – у науці й культурі, позначені інтелектуальні й організаторські починання Ганни Аркадіївни, яким притаманне

дивовижне працелюбство та ціленаправленість у досягненні наміченої мети. Складається враження, що на нелегкому шляху відновлення своєї незалежності Україна потребувала саме таких, сміливих, подвижників, якою й була Ганна Скрипник і життя якої стало своєрідною відповіддю на запити історичної доби її батьківщини.

Не випадковим бачиться й вибір наукових інтересів Ганни Аркадіївни, у центрі яких перебуває українське народознавство. Різним його аспектам присвятила вчена безліч досліджень, зглиблюючи сутність науки про народ і розширюючи діапазон її звучання. Це проблеми етнології в історичному минулому й у сучасному стані, етнопсихологія та етнонаціональні відносини, музейництво і проблеми збереження та вивчення культурної спадщини, духовна культура українців. Варто додати й українсько-зарубіжні наукові зв'язки, які в діяльності Ганни Скрипник займають помітне місце і розвиток яких вона фактично зінтенсифікувала.

У 2008–2013 роках Ганна Скрипник очолювала Міжнародну асоціацію українців. З приходом вченої значно поживилася діяльність організації. Довгий час в МАУ займалися підготовкою і регулярним проведенням міжнародних конгресів, а також реалізували видання їх матеріалів. Зберігаючи цю важливу форму роботи й після 2008 року, стали вводитися в структури МАУ нові ініціативи, базовані на безпосередніх спілкуваннях між українцями різних країн та на передачі інформації. Варто згадати хоча б той факт, що в інтернеті був успішно запроваджений сайт МАУ, який кілька років слугував не лише засобом для повідомлень, а й висвітлював події суспільного, культурного, наукового життя українців з України та світу. Неоціненна заслуга Ганни

Аркадіївни в згуртуванні науковців навколо керованого нею Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, причому не лише представників етнологічних осередків України і зарубіжжя, а й гуманітаріїв інших дисциплін. У стінах Інституту відбувалися тематичні круглі столи, присвячені актуальним питанням мовознавства, історії, літератури. Але не стояли науковці й осторонь пекучих проблем нашої сучасності, що також засвідчили зустрічі, організовані завдяки громадській і науковій активності Ганни Скрипник. Так, драматичні зміни соціального простору України та її соціально-психологічної атмосфери, пов'язані з анексією Криму та військовим конфліктом на Сході країни, що набирали характеру довготривалої невирішеної проблеми, обговорювалися 22 вересня 2015 року в колі видатних учених з України (соціологів, істориків, політологів) і прибулих до Києва іноземних учасників. Опісля вийшли друком Матеріали цього Круглого столу під назвою «Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України» (Київ, 2015. 276 с.). Запам'ятався й інший важливий захід, у якому мені також довелося взяти участь в режимі онлайн. 14 квітня 2022 року в ІМФЕ відбулося засідання дискусійної платформи «Культурно-антропологічні аспекти наслідків російської військової агресії проти України». Приймаючи запрошення від Ганни Аркадіївни та її колег, до заходу долучилися вчені-україністи з Молдови, Польщі, Болгарії, Ізраїлю, Канади та представили свої дослідження понад 50 науковців з інститутів Відділення літератури, мови і мистецтвознавства НАН України – народознавці, літератори, лінгвісти, культурологи. Реакція науковців на екзистенційну загрозу, що нависла над Україною, та

засудження агресивних дій її східного сусіда мали вагоме позитивне значення для мобілізації духовних і фізичних сил у самій Україні: сприяли усвідомленню солідарності та підтримки від демократичного світу, надихали на протести і протистояння супроти ворога. «На виклик часу» відгукнулися науковці влітку 2024 року, тобто в розпалі драматичних воєнних подій на українській землі. Одним із головних організаторів міжнародного форуму (80 учасників з України й зарубіжжя) була Ганна Скрипник. Можливо, що згідно з її пропозицією науковий захід «Культурна спадщина та ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень» було присвячено й приурочено 33-й річниці незалежності України. Про що б не говорили учасники форуму і як би вони не зосереджувалися на теоретичних і прикладних чинниках, їхні виступи, все одно чи в прямому тексті, чи в контексті були позначені сучасними військово-політичними реаліями в Україні.

Для Ганни Аркадіївни характерним ставало як досконале розуміння тих чи тих суспільних, наукових або культурних проблем і явищ, так і глибокий погляд на людину, бачення в ній творчої індивідуальності, поцінування її праці, життєвої позиції тощо. Яскравий приклад тому – урочистості на честь 90-ї річниці від дня народження Івана Михайловича Дзюби, що з розмахом, а водночас із небувалою увагою і теплом пройшли в липні 2021 року. Звучали привітання, спогади, аналітичні роздуми та побажання від цілого грона представників науки і культури, що у форматі онлайн звідусіль висловлювали своє визнання шановному Ювілярові. Поруч із голосами науковців з України лунали вітання з Австралії, Канади, США, Польщі, Словаччини. Чітка організація

заходу, увесь його перебіг, а також публікації про нього здійснювалися під пильною увагою Ганни Скрипник та її однодумців з ІМФЕ.

Турботою про людину-творця продиктовані й старання Ганни Аркадіївни активізувати пам'ять про призабутих діячів української культури або навмисно вилучених із її координат. Учена однією з перших почала досліджувати багатий творчий доробок видатного фольклориста, етнографа, діалектолога Василя Кравченка (1862–1945), що зазнав переслідувань від російської, а після й цькувань як «буржуазний націоналіст» від радянської влади. Ганна Аркадіївна є відповідальним редактором, упорядником і автором розлогої вступної статті альбому «Україна в типажах народних, краєвидах і архітектурі: художньо-етнографічна спадщина Юрія Павловича» (Київ, 2010. 400 с.). До альбому ввійшли наукові праці та тематичні серії малюнків, у яких талановитий український митець (1872–1947), мало відомий раніше, висвітлив реалії різних регіонів України початку ХХ – кінця 30-х років ХХ ст. З ініціативи Ганни Аркадіївни були підготовлені до друку й видані два томи досліджень Ореста Зілинського (1923–1976) – чеського філолога-славіста, фольклориста, дослідника чесько-українських і словацько-українських культурних взаємин, перекладача. Життя О. Зілинського раптово обірвалося з нез'ясованих причин, а його ім'я довго замовчували як у Чехії й Словаччині, так і в Україні. Проте знаменно, що саме в Україні започаткували справедливе повернення імені О. Зілинського в науку, а водночас відновили пам'ять про нього як плідного дослідника й великого симпатика України. Посприяла цьому також делегація з ІМФЕ, що прибула в столицю

Чехії Прагу й презентувала там у престижній Слов'янській бібліотеці два томи праць чеського науковця, видані в Києві.

Традиції, започатковані незабутньою Ганною Аркадіївною, поза сумнівом, будуть продовжувати й розвивати прийдешні покоління. Адже у світлі сучасної науки україністика займає щоразу вищу позицію. Сприяє цьому й консолідація наукових сил та популяризація їхніх україністичних досліджень, і реакції науковців на драматичні виклики доби, що ставали перед Україною і її народом. Усе це спрацьовує на зміцнення авторитету України у світі, що все виразніше бачить у ній суб'єкта історії, а не її об'єкта, як це було раніше. Серед подвижників, які виводили Україну з російської імперської тіні, ім'я Ганни Аркадіївни Скрипник. Воно повинно бути записане золотими літерами на скрижалях української історії.

НАС ТАК УЖЕ МАЛО ЗАЛИШИЛОСЯ...

Час летить, як вітер, як блискавка, як стріла, як помах крила птаха...

Ніби й не жив, а вже наступає час мудрості, коли людина все частіше замислюється над минулим, аналізує його, згадує найдорожчих у своєму житті людей, тих, кого доля подарувала можливість знати.

Я щасливий, що на життєвому шляху довелося зустріти чимало достойних людей, які зробили неймовірне для мого професійного становлення та розвитку, залишили в серці й моїй душі такий глибокий слід, який ніколи не зітреться в пам'яті. Серед них одне із чільних місць займає Ганна Аркадіївна Скрипник – відома вчена, талановита організаторка науки, громадська та політична діячка й людина зі щирим серцем та широкою душею.

Назавжди в пам'яті залишилася наша перша зустріч. Це був 1984 рік. Я їхав у Чернівці для участі в науковій конференції з підсумків польових досліджень у галузі етнології, археології та фольклористики, які за традицією того часу проводилися раз у два роки. По дорозі у справах і для того, щоб зустрітися з колегами, заїхав у Київ і зайшов до Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Була тепла зустріч з колегами-етнографами, під час якої звернув увагу на вродливу, веселу дівчину з якимось неймовірно глибоким поглядом. Ніби вона й посміхалась, але в очах був якийсь сум. Я запитав у Лідії Федорівни Артюх: «Хто це?». Вона відповіла: «Ганнуса Скрипник – наша

молода, дуже талановита колежанка». Відтоді й до сьогодні, коли ми між собою розмовляли про Ганну Аркадіївну, то ласкаво називаємо її Ганнусею.

У моїй пам'яті вона назавжди залишиться як людина титанічної цілеспрямованості та працездатності, яка поспішала жити. Ніколи не брала участі в якихось неформальних зустрічах, марно не гаяла часу, і це було запорукою її успіху в науці, у професійній діяльності, як організатора наукових досліджень не лише як директора Інституту, але й у загальноукраїнському масштабі. Працювала заступником академіка-секретаря Відділення мови, літератури та мистецтвознавства НАН України, керівником науково-координаційної ради з проблем розвитку народної культури. Свою професійну роботу вдало поєднувала з громадською діяльністю, входила до складу Комісії з Державної премії України.

Нового дихання набула робота з координації міжнародних досліджень у галузі україністики з приходом Ганни Аркадіївни на посаду Президента міжнародної асоціації україністів (МАУ) у 2008 році. Стали регулярно проводити міжнародні симпозиуми україністів, видавали солідні праці, у яких підбивали певні підсумки з досліджень етнонаціональних, етнокультурних та етномовних процесів у українському середовищі в різних країнах перебування українців. Особливу увагу вона приділяла розвитку українознавчих досліджень у східній діаспорі, у країнах, які утворилися на теренах колишнього Радянського Союзу. До складу МАУ були включені науковці – українознавці з майже всіх країн східної діаспори, у тому числі й Росії. Я мав велику честь впродовж довгих років бути членом цієї організації. Додатковим інструментом впливу на розвиток українознав-

чих досліджень за межами України, зокрема в Росії, було те, що вона очолювала Український комітет міжнародної асоціації дослідження слов'янських культур.

Особливою сторінкою нашої співпраці в галузі українознавства є публікація повних архівних матеріалів, які зберігалися протягом 70 років у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Ці матеріали були зібрані українськими вченими – мовознавцями, фольклористами, музикознавцями та етнографами – серед українців Башкортостану під час евакуації інституту в роки Другої світової війни (1941–1943) до Уфи (Українці Башкирії. Т. 1: Дослідження і документи / гол. ред. Ганна Скрипник. Київ ; Уфа, 2011. 492 с.). Матеріали у вигляді статей до збірника були підготовлені до друку після повернення Інституту з евакуації, але з деяких причин не були оприлюднені, хоча на титульному аркуші рукою М. Т. Рильського було написано: «До друку». Зі слів одного з авторів статей, які увійшли в цей збірник, – М. М. Плісецького (з ним я мав телефонну розмову буквально за декілька тижнів до його смерті), у той час якраз почалися гоніння проти євреїв. Було заарештовано М. Я. Береговського, самого М. М. Плісецького також було репресовано. Зрозуміло, що в таких умовах збірник не був опублікований.

У 1975 році, будучи ще студентом, я вперше приїхав до Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського (так він тоді називався). Із собою привіз статтю про українське весілля українців Башкортостану, яку згодом було опубліковано в часописі «Народна творчість та етнографія» (1978. № 4). Велику допомогу в підготовці статті до друку надала відома фольклористка М. М. Шубравська. Мене дуже тепло

прийняли в ІМФЕ. Було організовано зустріч із тодішнім директором Інституту С. Д. Зубковим, близьким товаришем мого наукового керівника академіка Р. Г. Кузеева. Мені створили всі умови для роботи в рукописному відділі Інституту. Тоді, завдяки Ганні Аврамівні Несен (Іванько), я вперше побачив ці матеріали. Вони увійшли до моєї кандидатської дисертації, а потім і монографії («Украинцы Башкирской ССР: поведение малой этнической группы в полиэтнической среде» / под ред. акад. Р. Г. Кузеева и канд. ист. наук Л. Ф. Артюх. Уфа, 1992. 262 с.), послужили і для інших публікацій. З використанням цих матеріалів була підготовлена до захисту також кандидатська дисертація Ф. Г. Ахатової тощо. Сподівався опублікувати в повному обсязі всі матеріали, які були підготовлені до друку, але вони так і не були оприлюднені. З цього приводу роками велися перемовини з керівництвом Інституту. У 1990-х роках пощастило отримати згоду на часткову їх публікацію.

У 1995 році було видано збірник *«Песенный фольклор украинских переселенцев в Башкирии»* (*Песенный фольклор украинских переселенцев в Башкирии* / сост., вступ. ст. В. Я. Бабенко, Ф. Г. Ахатова. Киев : Музична Україна ; Уфа, 1995. 240 с.). До книги увійшли не лише зразки українського фольклору, які були зібрані в експедиціях по селах Башкортостану, але й матеріали із фондів ІМФЕ. У 1999 році як результат співпраці з Інститутом була видана книга *«Завези од мене поклон в Україну: фольклор українців Башкортостану»* (*Завези од мене поклон в Україну: фольклор українців Башкортостану* / під заг. ред. Василя Бабенка ; упоряд. к. ф. н. Надія Пазяк ; вступ. стаття Фариди Ахатової. Уфа, 1999. 168 с.). Більша частина матеріалів залишилася неоприлюдненою.

З приходом на посаду директора Інституту Г. А. Скрипник я звернувся до неї з пропозицією видати ці матеріали в повному обсязі. Вона підтримала цю ідею, і в 2011 році під її редагуванням вийшла книга «Українці Башкирії» (Українці Башкирії. Т. 1 : Дослідження і документи / гол. ред. Г. Скрипник, наук. ред. В. Бабенко, відп. ред. Д. Чернієнко. Київ : ІМФЕ НАН України ; Уфа, 2011. 492 с.), до якої увійшли всі матеріали – статті, рецензії, щоденники, малюнки, фотографії. За підтримки Ганни Аркадіївни було підготовлено та видано ще одну велику працю, до якої увійшли всі відомі публікації та архівні матеріали з української етнографії як на материковій Україні, так і в українській діаспорі на теренах колишнього Радянського Союзу, відомого етнографа – Афанасія Семеновича Бежковича («Бежкович Опанас. Вибрані праці» : у 3 кн. Кн. 1 / за заг. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2015. 336 с.).

У 1990–2015 роках в Башкортостані почала складатися наукова школа україністики, до якої тяжіли науковці-україністи із Саратова, Оренбурга, а також Татарстану, Сибіру, Далекого Сходу та ін. Було створено «Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка». Провідна роль у цьому належала Ганні Аркадіївни, яка постійно цікавилася ходом наукових досліджень з проблем українознавства в Росії, зокрема в Башкортостані, допомагала гуртувати дослідників, координувати студії в діаспорі із загальноукраїнськими науковими дослідженнями (і не тільки у вигляді видань спільних наукових праць, але і через наукові конференції).

Важливий крок був зроблений з активізації наукових українознавчих досліджень через нашу участь у наукових конференціях, що проводилися в Україні (Київ),

а також у Росії. Організаторами таких конференцій виступали ІМФЕ ім. М. Т. Рильського та Уфимська філія Московського державного гуманітарного університету ім. М. О. Шолохова, засновником та керівником якої я був майже 20 років і яка стала осередком українських освітянських та наукових програм в Башкортостані та Росії, а також за сприяння ряду наукових, культурних та освітніх закладів України та Росії і за підтримки Посольства України в РФ.

Пригадую 2004 рік. З ініціативи Уфимської філії МДГУ ім. М. О. Шолохова та за підтримки ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя в м. Уфі відбулася Міжнародна наукова конференція «М. Грушевський – історик, громадський та політичний діяч, людина». Майже всі учасники з України брали участь у конференції заочно, лише Ганна Аркадіївна, яка розуміла значення в умовах Росії особистої присутності на заході науковців з України, направила у відрядження до Уфи старшу наукову співробітницю Галину Борисівну Бондаренко, яка виголосила доповідь «До проблеми християнізації народних обрядів у творах Михайла Грушевського» та прочитала кілька лекцій з українського фольклору студентам університету.

Ще одна конференція з проблем розвитку українознавства в Росії відбулася за підтримки Посольства України в РФ 11–12 листопада 2009 року на базі Українського культурного центру в Москві. Її організатором знову виступили ІМФЕ ім. М. Т. Рильського та Уфимська філія МДГУ ім. М. О. Шолохова. Проблематика конференції привернула увагу науковців не тільки в Росії, а й в Україні. До участі в конференції зголосилися 65 науковців

(7 академіків та членів-кореспондентів, 15 докторів та 23 кандидати наук), а також аспіранти, здобувачі, краєзнавці, керівники українських громадських об'єднань Росії та ін. Мета конференції полягала не лише в тому, щоб виявити проблематику та рівень наукових українознавчих досліджень в Російській Федерації, але й для того, щоб сформувавши колектив авторів для створення енциклопедичного видання «Українці Росії».

На конференції вперше були представлені всі галузі українознавства як науки: історія, етнологія, фольклор, філологія тощо. Конференцію вітали Надзвичайний і Повноважний посол України К. Грищенко, Директор інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України М. Жулинський, Директор Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» І. Ключковська та ін. Конференцію було відкрито програмним виступом Ганни Аркадіївни «Історична ретроспектива та тенденції сучасного розвитку зарубіжної україністики». Її доповідь задала тон всій конференції.

Не менш значимою була наукова конференція «Башкортостан – Україна: наука, освіта, культура в роки Великої вітчизняної війни», яка відбулася 22 вересня 2011 року в м. Уфі. Науковий захід був присвячений 70-й річниці евакуації АН УРСР в Уфу у 1941–1943 роках та 90-й річниці ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.

Для участі в конференції з офіційним візитом прибув Надзвичайний і Повноважний посол України в РФ В. Єльченко, а також делегація провідних учених з України на чолі з Головним вченим секретарем НАН України А. Загороднім. У складі делегації були В. Гончарук – академік-секретар відділення хімії та хімії води

ім. А. В. Думанського НАН України, П. Гриценко – директор Інституту української мови НАН України, С. Гальченко – заступник директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Г. Довженок – завідувачка Національних архівних фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики, та етнології ім. М. Т. Рильського. Учасників конференції вітали Надзвичайний та Повноважний посол України в РФ В. Єльченко, Президент Національної академії наук України Б. Патон, Голова Національної спілки письменників України В. Яворівський та ін. Конференція мала великий розголос та високу оцінку як у Росії, так і в Україні.

Згадані та інші конференції відбулися завдяки співпраці між двома установами – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського та МДГУ ім. М. О. Шолохова й активній підтримці з боку Ганни Аркадіївни. Було зроблено чимало з організації та проведення наукових конференцій, симпозіумів, семінарів. Наукові роботи українських учених видавалися в Башкортостані, башкирських українців – в Україні. У планах на майбутнє було подальше співробітництво для розвитку українознавчих студій в РФ: це й видання енциклопедії «Українці Росії»; колективних монографій, присвячених історії, етнографії, мові, фольклору тощо українців у РФ, створення дієздатної Асоціації українців Росії і т. ін. Але їм не судилося збутися.

Наша співпраця, яка переросла згодом у дружбу, тривала рівно 40 років. Нас об'єднували спільні погляди на історію, сьогодення та майбутнє України й українського народу, розуміння патріотизму та ставлення до історичної пам'яті. Ми однаково оцінювали роль і місце рідної мови в процесі збереження етнічної ідентичності; ми

стояли на спільних позиціях щодо проблеми збереження української національної самосвідомості в українців діаспори, зокрема в Росії; ми справедливо вважали, що наукове дослідження етнонаціональних, етнокультурних та етномовних процесів серед українців діаспори має не тільки наукове, але й практичне, у тому числі політичне, значення тощо. Щоразу, коли я приїздив до Києва, якщо Ганна Аркадіївна була в Інституті, ми обов'язково зустрічалися. Чи вона запрошувала до себе в кабінет, чи разом із нашими друзями Л. Ф. Артюх та Г. Б. Бондаренко ходили до кав'ярні. Двічі Ганна Аркадіївна запрошувала мене на роботу: перший раз, коли до Інституту був приєднаний Музей народної архітектури та побуту України в Пирогові, на посаду директора. Але музей швидко було виведено зі складу Інституту, і я не встиг переїхати. Другий раз вона запрошувала мене десь у 2011–2012 роках, коли з'явилася вакансія (на посаду заступника директора з наукової роботи). Однак із певних сімейних причин я не зміг скористатися цією нагодою, про що дуже шкодую.

Згадується ще один випадок. У 2002 році мій син, Сергій, одружився з татаркою-мусульманкою на ім'я Дінара. Через п'ять років вона захотіла похреститися, причому в Українській православній церкві. Хрестини відбулися в Покровському храмі на Подолі (при хрещенні Дінара отримала ім'я Домнікія). Після цього Лідія Артюх запросила нас усіх до себе в гості: там Мирослав Попович, її чоловік, накрив стіл, і ми відсвяткували цю подію. Незважаючи на свою зайнятість, Ганна Аркадіївна теж приїхала, щоб розділити нашу святкову радість. Усю історію нашої дружби неможливо втиснути в невеличку статтю-спогад про надзвичайно прекрасну жінку, патріотку, велику громадянку своєї країни, талано-

виту вчену, людину з щирою душею і великим серцем. Щоразу, коли я думаю про Ганну Аркадіївну, перед очима постає її журлива усмішка. Вона вболівала й за долі українців у Росії.

9 вересня 2024 року я писав Ганні Аркадіївні: «Ганно Аркадіївно, дорогенька! З Днем народження Вас, з ювілеєм! Схиляю голову перед Вами та бажаю Вам довгих та плідних років життя на добро нашого народу, духовної міці та душевного спокою! Живу єдиною надією та прагненням ще побачитися та попрацювати разом... Вірю та вірую! З глибокою пошаною Василь Бабенко. 09.09.2024 р.». Тоді я не знав, що це буде моє останнє привітання з нагоди Дня народження та ювілею Ганни Аркадіївни. 18 вересня о 12:35 я отримав повідомлення від Галини Борисівни: «...Васильку... У нас сумна новина: у понеділок раптово померла Ганнуся. Всі у шоці, це така втрата... Помолись за упокій її душі». Я відповів: «...Галю! Твоя вісточка вдарила у саме серце!!! Ще декілька днів тому була надія на зустріч... Але... Буквально декілька днів тому я передивлявся фотографії і на фото 1984 року бачив Ганнусю. Така молода! Це ми були у Чернівцях на конференції. Там Ліда (Артюх), Тамара (Косміна), Міша Селівачов та ін. І все... Закінчився земний шлях, почалося небесне життя... Я переговорив сьогодні з Лідою, повідомив Максима (Пилипака), Юлю (Сіренко). Вони там далеко, у церкві, пом'януть її... А я тут вдома... Тримайтесь, мої дорогенькі, нас так вже залишилося мало...».

Минув рік, та й сьогодні гірко усвідомлювати, що не стало Ганни Аркадіївни, нашої Ганнусі, яку ми так поважали й шанували. Вона відійшла у вічність, туди, де праведні спочивають з Богом! І я вірю, що вона там – серед них...

ВЕЛИКА УКРАЇНКА

Ганна Аркадіївна Скрипник є фундаторкою цілої епохи в розвитку Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Вона вивела його на вершинний науковий рівень і очолювала майже чверть століття. Була його справжньою берегинею, усі ми перебували під її омофором.

Перед моїми очима постає спогад з того часу, коли я прийшла працювати в Інститут наприкінці 1970-х років. Простуючи коридором четвертого поверху будівлі Академії наук, я не раз зустрічала Ганну Скрипник – молоду, вродливу, усміхнену. Вона стрімко крокувала назустріч, завжди привітно віталася – хоча я особисто її не знала (до речі, віталися зі мною не всі) – і якось тепло на душі, бо видно було, що це вона чинить щиро. Я тоді мало про неї знала, та й ми нечасто перетиналися, перебуваючи в різних відділах, у своєму вужчому колі спілкування, і бачилися переважно на спільних заходах.

І ось вона стала директоркою ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, що для жінки було неабияким кар'єрним проривом, адже на той час в Інституті було немало чоловіків, і він ще не був таким «гендерно нерівним», з превалюванням жіноцтва, як зараз; загалом тодішніми директорами були чоловіки, і не лише в сфері гуманітаристики чи суспільних наук, а й повсюдно по Академії, тому я чула деякі скептичні висловлювання, попри те, що до Скрипник директором був Олександр Костюк, через хворобу й особисті проблеми якого Інститут упродовж

кількох років значною мірою, так би мовити, розвивався самопливом. І хто б тоді подумав, що в цієї тендітної молодої жінки (Ганночки чи Ганнусі, як іноді казали) виявиться сильний, сталевий характер і мужня воля, а ще – державницьке мислення, що полягало в розумінні ролі держави в житті нації і відтак – прилученості кожного до цього процесу на різних організаційних рівнях, відстоюванні інтересів своєї структурної одиниці, плідний розвиток якої, урешті, завжди позначається й на особистих прагненнях, не лише громадських. Тому вона високо поцінювала єдність колективу, гуртування, спільну працю співробітників задля загального блага. Проблеми колективу ІМФЕ переживала, як власні, потерпала за несправедливу критику, можливі загрози скорочення чи навіть закриття, що постійно мусувалося в ЗМІ, тощо. І тому завжди наголошувала на konieczності оприявлення фундаментальних праць, проєктів, задумок, яких, зрештою, Інститут здійснив чимало і продовжує й нині, публікуючи томи нових, співзвучних епосі синтезів окремих наук мистецтвознавчого та етнологічного спектру.

Та в початковий період директорства Ганни Скрипник «розслабленим» багатьма роками безконтрольності, зануреним лише у власні розмисли і студії співробітникам спершу було складно зрозуміти вимоги, які вона ставила перед ними: уміщати гриф Інституту на всіх своїх працях, монографіях та ін., незалежно від місця видання, відвідувати спільні зібрання, вчасно виконувати планові роботи, мати громадські навантаження, популяризувати Інститут у суспільстві тощо. Чулися нарікання на нововведення, а в навчальній частині не всі витримували темп, який задавала Скрипник, котра

сама беззастережно віддавалася роботі, багато брала на себе, замикаючи на собі всі цикли, була напрочуд працьовитою, трудоголіком і, либонь, через це не завжди усвідомлювала, що не всі можуть переймати її естафету, витримувати такі навантаження. Її планка була високою, вочевидь, для багатьох з нас, тому дехто йшов з адміністративних посад, дехто звільнився тощо.

Здавалося, її девізом було: жодної згаяної хвилини! Завжди була в русі, у задумах, у трудах. Згадую, як давно, ще в перші її роки на керівній посаді ми разом поїхали у відрядження до Угорщини, де познайомилися з директором і співробітниками Інституту етнографії Угорської АН, уклали договір про співпрацю. Ганна Аркадіївна прочитала лекцію (я перекладала угорською), та вже на третій день вона зібралася до Києва, хоч як я благала ще трохи лишитися. Мовляв, варто ще подивитися пам'ятки, знаменитий майдан Героїв, трохи відволіктися, відпочити. «Ні, ні, додому! До роботи!», – так я розцінила її настрій. Я ще потому трохи лишилася і після повернення до Києва нагадала: «Шкода, що Ви не zostалися, не подивилися майдан», на що Ганна Аркадіївна мовила: «Та я ж подумала, що то герої соціалістичного часу!» – «Та ні, звісно, історичні!» – «Ну, бачите, так уже склалося». Я трохи розгубилася, та лише згодом збагнула – це був жарт, делікатна відмовка.

Однак Ганна Скрипник могла бути й суворою, вимогливою, а ще вміла умовляти, переконувати, а то й натиснути, коли треба для справи. Згадую її організаційну діяльність на терені українознавства. Тривалий час, понад 15 років діяльність Міжнародної та Національної асоціацій українців здійснювалась на базі ІМФЕ, де й розміщувався сам офіс. У 2002–2008 роках Ганна Аркадіївна

була Президентом НАУ, а в 2008–2013 роках – МАУ. Керувала підготовкою кількох конгресів МАУ, під її опікою видавалися томи доповідей, була головним редактором видання «Наукові записки МАУ», організовували форуми, круглі столи, засідання тощо. На сайті Асоціації була розміщена розлога інформація про її діяльність, систематично публікувалися новини та огляди з українських та зарубіжних осередків, організацій і т. ін. Під егідою МАУ-НАУ видано й низку окремих поважних видань, де Ганна Аркадіївна виступила головним редактором, це – «Матеріали до Енциклопедії української діаспори, т. 7», кілька томів праць Ореста Зілінського, збірка «Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку» та ін.

У 2013 році, коли готувався 8-й Міжнародний конгрес українців, мене обрали головою НАУ. Так сталося, що через певні об'єктивні причини ми почали розсилати запрошення лише за 3–4 місяці до початку Конгресу. База організації була куцою, та й часу було обмаль для проведення цього величезного форуму. Однак Ганна Аркадіївна стояла на своєму: треба, починаємо, робимо! Це здавалося неможливим і нереальним. Але, як кажуть, очі бояться, а руки роблять. Тим літом я вперше за все життя не встигала пообідати в робочий час, круговерть цілими днями, поспіх, проблеми, сто завдань у хвилину, не знаєш, у який бік бігти..., а часом хотілося справді забігти світ за очі. Однак... усе вдалося, хоча навіть і в час самого Конгресу я не мала часу на власну доповідь, яку підготувала, не зустрічалася з колегами, хіба пару спіткань та інтерв'ю тощо. І так працював увесь оргкомітет на чолі з Ганною Аркадієювною. Конгрес виявився успішним, про що писали ЗМІ і наші

дописувачі. Згодом я переконалася, що стосовно деяких тогочасних вказівок Ганни Скрипник, які мені не завжди здавалися доцільними, вона – як показав час – мала рацію, адже мала життєву мудрість, інтуїтивне чуття, не боялася ризикувати.

З приходом Ганни Скрипник Інститут змінився, і не лише в назві, яку вона модифікувала відповідно до вимог часу, як, зрештою і назву головного періодичного видання – «Народна творчість та *етнологія*», його обкладинку, загальний вигляд. Мала власне бачення посилення установи. Так, було створено потужний редакційний відділ, нові періодичні видання, укладено низку договорів із зарубіжними колегами – я вже понад 30 років координую зв'язки з угорцями. А скільки цікавих і злободенних проєктів було виконано, скільки круглих столів, конференцій, форумів тощо!

Інститут змінився навіть зовнішньо. Я навмисне не писала про «чоловічий» характер Скрипник, бо вона в усьому залишалася жінкою – господинею, берегинею. В ІМФЕ було зроблено ремонт, за яким вона стежила особисто, переобладнано кімнати, залу, де з'явилися картини, книги, квіти, коридор наповнився вазонами. Такого «зеленого» приміщення немає в усьому нашому академічному будинку. Ганна Аркадіївна уміла й похвалити, інколи й полестити, поспівчувати по жіночому м'яко. Під час довгих зустрічей дбала про каву і до кави, тепле приймання гостей установи тощо.

І була справжньою патріоткою. Якось мені зізналася, мовляв, Лесю, я раніше дуже хотіла збагнути, чому Україна не мала державності, чому ми перебували в тіні інших націй, тому багато читала й вивчала ці питання. І вона була детально обізнана не лише в цих питаннях,

а в багатьох інших, мала широкий світогляд і вироблену думку, бо розуміла, що має відповідати своєму високому рівню як директор багатопрофільного закладу, як академік, зрештою, як очільниця українознавчого осередку світового рівня. Мій батько, Юрій Михайлович, писав про роль літератури, українських письменників у житті нації, виживанні народу, метафорично порівнявши цю спадкоємність зі стрічкою, жовто-блакитною тасьмою, яка нищилася, тоншала в певні періоди, однак наступні покоління її підносили, відновлювали, тож вона і далі тріпотіла на вітрі (чим не підійнята калина, наш символ теперішнього протистояння з тим самим ворогом!). Таке можна сказати і про селянське суспільство, яке століттями зберігало свою традиційну культуру, яка теж була опертям українства, його ревіталізації. Плекання нашої культури, як у ширшому, так і вузькому значенні, окремих мистецтв Ганна Скрипник теж вважала своєрідним фронтом національного захисту, і завжди наголошувала на його популяризації, донесення до широкого загалу. Саме тому не раз в нас організовували круглі столи з обговореннями нагальних проблем суспільства, із залученням відомих політологів та науковців різних установ; із цих матеріалів друкували збірники, згадаймо болісну «русинську» проблематику, трактування якої нам нав'язують і досі, намагаючись роз'єднати націю, розчленувати її тіло. Водночас Ганна Скрипник не рубала, так би мовити, з плеча, чинила все розумно, продумано, глибоко розуміючи становище розшарпаного різновекторними впливами й історичними розломами суспільство, аби не поглибити подальшого розбрату. Уже незадовго до смерті, на одному із засідань вченої ради Інституту вона висловила мудру

думку про роль української діаспори в наші трагічні часи, яка має стати опорою держави в період відновлення країни, об'єднатися з її народом на різних – матеріальних і духовних – рівнях його виживання.

Усвідомлення заслуг людини часто приходять лише після смерті, принаймні чіткіше бачиш її суспільний доробок. Гадаю, нам ще довго не вистачатиме Ганни Скрипник, та й зараз часто здається, ніби вона десь поряд, так щільно її образ злився з нашим Інститутом, його працею і турботами. Багато навчилися в цієї непересічної людини, жінки, яка стільки років кермувала Інститутом. І сподіваюся, закладений Ганною Скрипник підмурівок усіх наших починань, напрацювань, надане нею прискорення ще довго визначатиме висхідний рух нашої установи, її успішність в академічному світі та суспільстві.

**«СРОДНА ПРАЦЯ» АКАДЕМІКИНИ
ГАННИ СКРИПНИК:
ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ
НАУКОВОГО ШЛЯХУ**

Ганна Аркадіївна Скрипник – видатна українська етнологиня, організаторка науки, яка тривалий час достойно та віддано представляла українську етнологічну, культурологічну, мистецтвознавчу наукову думку в європейському та світовому культурному просторі загалом.

Народившись на Вінниччині, у селянській родині, глибоко переймаючись українськими традиціями та культурою, цікавившись історією рідної землі, майбутня науковиця обирає педагогічну дорогу як можливість не лише вивчати, досліджувати відповідні напрями історії, а й навчитися майстерно транслювати історичні знання майбутнім поколінням українців.

Здобувши вищу освіту та маючи досвід викладання історії в школі, згодом Ганна Скрипник обирає науковий шлях. Вона потрапляє в систему Національної академії наук України та успішно закінчує аспірантуру Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України ім. М. Т. Рильського в 1980 році. Далі була сумлінна праця на науковій ниві.

Наукова кар'єра Ганни Скрипник почала стрімко розвиватися на зламі століть: докторка наук (1998), професорка (2002), членкиня-кореспондентка НАН України (2003), академік НАН України (2006).

На самому початку XXI ст., у 2000 році, відбувається епохальна подія наукового шляху Ганни Аркадіївни Скрипник – вона очолює Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України ім. М. Т. Рильського. У неї з'являється можливість утілити власне бачення функціонування академічної установи. Опіраючись на свої ціннісні домінанти, організаторка науки формує ряд важливих послідовних дій для розбудови в незалежній Україні потужного україноорієнтованого напрямку наукових досліджень українського етносу, його культури, історії, народних традицій та мистецтва.

Для академіка Г. А. Скрипник сама Національна академія наук України була цінністю, яку варто було захищати, боронити та розбудовувати, попри виклики, які на різних часових зрізах поставали та завжди були непростими. Їй вдалося досягнути науки попередників та оберігати, як колись це робив славетний академік-культуротворець М. Т. Рильський, наукове ядро мистецтвознавчої, філологічної та етнологічної спільноти. Це було найважливішим життєвим пріоритетом Ганни Аркадіївни, шляхетною справою її життя, її «сродною» працею.

Потрапивши на початку січня 2020 року в Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, зокрема в «Український етнологічний центр», який очолювала Г. Скрипник, я відразу відчула середовище людей, які залюблені та глибоко занурені в український дискурс. Українознавчий вектор був пріоритетним у цьому підрозділі, який плідно та гармонійно співпрацював з іншими відділами інституції. Це повністю відповідало прагненням та баченням розвитку вітчизняної гуманітарної науки багаторічною очільницею академічної установи.

Відділ екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, який Ганна Аркадіївна Скрипник запропонувала мені очолити в лютому 2022 року (спочатку в. о. завідувачки, а від серпня 2022 року – завідувачка відділу ЕСМІК) є для мене *ВАЖЛИВИМ ДОРУЧЕННЯМ* від *ВИДАТНОЇ ЛЮДИНИ*. Тоді, напередодні повномасштабного вторгнення, у розмовах про плани та мої майбутні завдання у відділі ЕСМІК ми з нею навіть не могли собі уявити, що чекає на нас та нашу державу за кілька тижнів. Ганна Аркадіївна встигла мене представити колегам незадовго до початку російсько-української війни як керівницю підрозділу, а перше засідання-знайомство з колегами з відділу ЕСМІК відбулося за два дні до вторгнення.

Для мене академікня Скрипник є не просто етнологинею, директоркою установи, де я маю честь працювати, вона для мене була й залишається *ВИДАТНОЮ ЖІНКОЮ-НАУКОВИЦЕЮ* – зразком і прикладом ставлення до свого призначення. Її діяльність – це *СЛУЖІННЯ НАУЦІ ТА ЛЮДЯМ*. Красива, сильна, розумна та вольова особистість, роль якої в нашій гуманітаристиці неможливо переоцінити. Таких, як *ВОНА, БІЛЬШЕ НЕМАЄ! ВОНА – УНІКАЛЬНА ПОСТАТЬ СВОЄЇ ЕПОХИ!*

Для мене є цінними поради Ганни Аркадіївни як відповідального редактора мого монографічного дослідження «Етос українського народу: ціннісні доміанти культурного простору» (Київ, 2022), яке вийшло друком у травні 2022 року та зацікавило представників посольств Канади й Німеччини. Український народ, його незламний дух здивував наших західних партнерів на початку агресії. Цінності, про які тоді говорили очіль-

Мех Н. О. Етос українського народу: ціннісні домінанти культурного простору. Київ, 2022. 187 с. ¹

ники нашої держави на всіх міжнародних майданчиках, у медіа, цінності українського народу стали вивчати наші міжнародні друзі, щоб краще збагнути, що відбувається, чому очевидний для них сценарій не здійснився. Що дало сили Україні вистояти?

Відповіді на ці питання є в монографії, яка презентує ціннісні домінанти українського культурного простору на різних часових зрізах і яку підтримала академікиня Ганна Скрипник, усвідомлюючи важливість винесених авторкою на осмислення міркувань та спостережень.

У виданні наголошується на важливості для українського народу, його етосу домінантних цінностей СВОБОДИ та ЛЮБОВІ, збереження своїх традицій, плекання мови, знання історії, захисті православної віри. Духовні пріо-

¹ У монографії увагу зосереджено на проявах високої моралі та піднесеного духу українців у діахронії й синхронії. Заглибившись у скарби історії різних часових зрізів, розглядаються біблійні тексти в культурній пам'яті народу, осмислюється поняття рідної мови як основи духовно-культурного зростання, акцентується увага на важливості знань про свій край і народ, про історичні події, знакові постаті, про етос українців у творчості видатних митців, розглянуто давні зв'язки з європейським світом, наголошено на богоцентризмі як домінанті середньовічної східнослов'янської культури, зроблено спробу осмислити вчення Григорія Палами як фундаменту православної культури та ін.

ритети, представлені в культурному просторі на різних часових зрізах, свідчать про силу, мудрість, обдарованість і глибоке усвідомлення себе нащадками славетних пращурів, господарями на власній землі. Ці смисли для українства стають особливо актуальними під час війни з російським агресором.

Моя глибока вдячність Ганні Аркадіївні Скрипник за життєву науку, за підтримку та настанови, за честь та можливість перебування в науковому середовищі однодумців, для яких українська культура, історія та мова були й залишаються наскрізними ціннісними домінантами наукового шляху.

*СВІТЛА ПАМ'ЯТЬ ТА ЦАРСТВО НЕБЕСНЕ ДОРОГІЙ
ГАННІ АРКАДІЇВНІ!*

Особливу увагу приділено поняттю свободи у сакральному вимірі в європейському культурному просторі, осмисленню свободи в концепції особистості Вселенського патріарха Варфоломія, сутності етосу людини в богословських поглядах Х. Яннараса, розглянуто поняття часу як свободи любити в єпископа Калліста (Уера). Окремий підрозділ монографії присвячено Православній церкві України та її шляху до свободи.

Видання розраховане на культурологів, філологів, істориків і всіх зацікавлених питаннями української культури й духовності.

ЖИТТЯ ЯК СЛУЖІННЯ

Кожна людина має в житті певну систему переконань, цінностей та принципів, яких дотримується. Саме вони формують події, що з нею відбуваються, ситуації, у які вона потрапляє, притягують в особистий простір людей, схожих за поглядами та світовідчуттям. Ганна Скрипник завжди намагалася розгледіти в людях ті вищі сенси, які мала в собі. Її життєвим кредо було служіння українському народові, його культурі, бажання творити добро. Стосовно неї це аж ніяк не пафосно, бо всі, хто працював разом чи був поряд, мали нагоду переконатися в цьому особисто. Якраз пафос та нещирість вона жодним чином не толерувала.

Відмовлялася від усіх урочистостей та пошанувань на її честь з нагоди ювілеїв чи чергових досягнень, не поспішала з публікаціями власних (уже зверстаних) книг, бо на часі було видання планових тем Інституту.

Доля була прихильною до мене, подарувавши зустріч із цією пасіонарною особистістю, талановитою, щирою та доброю людиною. У вересні 1977 року ми разом вступали до аспірантури Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, конкуруючи за єдине місце у відділі етнографії. На це місце взяли її, а мені запропонували вакансію у відділі фольклору та роботи над заздальгідь запланованою темою. Я погодилася, тим паче, що невдовзі, оминувши бюрократичні застоюги, потрапила до омріяного відділу, у якому ми ділили один робочий стіл на двох. Ганнуса (так називали

її близькі, а згодом і ширший загал) сама обрала мене в подруги. Яюсь увечері вона прийшла до мене в аспірантський гуртожиток, поряд з яким проживала, і запросила на прогулянку, запропонувала товаришувати. Тоді ми ще зовсім не знали одна одної. Можливо, критерієм, за яким вона мене обрала спочатку, було те, що в тому аспірантському наборі нас було лише троє українськомовних (вона, Оксана Шевчук і я). Звичайно, інші аспіранти, серед яких більшість була киянами, знали українську, але між собою спілкувалися російською. Ми разом ходили на лекції з філософії, готувалися до іспитів. Що мене вражало на той час, буквально від першої зустрічі, – це теми спілкування: репресована українська наука та література, забуті імена видатних українців, політичні події в країні. Тоді я була далекою від більшості з цих тем.

Обрана Ганною тема дисертації «Етнографічне музейництво в Україні» на той час була абсолютно новою та не розробленою, та й самих музеїв було лише чотири (у Переяславі, Ужгороді, Львові, Чернівцях). Довелося багато працювати в архівах, проводити експедиції. Складно уявити, як їй вдавалося здійснити десятки експедиційних виїздів самотужки, суміщаючи роботу з родинними клопотами. На відміну від колективних експедицій, у яких колеги мали транспорт, необхідний мінімум для самостійної організації побуту (спочатку я брала участь лише в таких), вона їздила одна, оскільки її тематика передбачала більше роботи в міських музеях. Широта її наукових поглядів та інтересів проявилася вже тоді: записувала від інформаторів усю відому їм інформацію, зокрема й усну історію (хоча тоді це ще мало хто робив), орієнтуючись в опитуванні зазвичай

на профільну тему. Пригадую, як ділилася враженнями з експедицій Харківською, Миколаївською областями, у яких, попри посилену русифікацію, у селах побутувала жива українська мова, зберігалися народні традиції.

Науковий шлях від аспірантки до директорки Інституту, захисту докторської дисертації та отримання звання академіка НАН України Ганна Аркадіївна долала, спираючись лише на власні інтелект, ерудицію, професіоналізм, працелюбність, високий організаційний хист. Колеги, що давно працюють в Інституті, пригадують, у якому стані перебувало його приміщення на момент її вступу на посаду директора і яким він став за її керівництва, змінившись і зовні й зсередини – на науково-організаційному, концептуальному рівнях. Науковий колектив Інституту став учасником багатьох міжнародних проектів, розпочалися нові науково-прикладні теми, вийшли фундаментальні роботи з історії науки. Таких обсягів власної видавничої діяльності, мені здається, не має жодна академічна установа. Її самовіддана праця на благо вітчизняної гуманітаристики, управлінський хист дали змогу вберегти наш невеликий науковий гурт в умовах економічних негараздів, зазіхань на майно Академії. І не лише вберегти, але й виплекати нові кадри науковців у галузі фольклористики, етнології, мистецтвознавства, які після закінчення аспірантури, докторантури залишилися працювати в ІМФЕ або гідно представляють академічну наукову школу в провідних вишах країни. Власне, це загальновідомі факти, за якими ряд випробувань, крізь які судилося пройти. Своєю чесністю, принциповістю нажила й ворогів. Через організацію мітингів проти рейдерського захоплення земель Музею архітектури та побуту телефонні по-

грози обернулися побиттям сина. Телефонний терор, а потім і візити до Інституту колишнього співробітника КДБ, що обіцяв влаштувати «маски-шоу» з автоматниками, якщо не будуть виконані вимоги однієї з аспіранток Інституту, теж нервували. Чимало клопотів принесли бюрократичні баталії стосовно належності архівної спадщини Інституту. Цей ряд можна продовжувати, але точно знаю, що Ганнусі це не сподобалось би.

Любов до України, рідної землі була чи не найголовнішою цінністю в її житті. Можливо, вона успадкувала її ще в дитинстві від батьків у рідному селі на Поділлі. Мама гарно співала – так на все життя з'явилася любов до народної пісні. Та особливо, як вона згадувала, цінність власної історії, культури, мови відчула, перебуваючи на роботі в Казахстані, куди потрапила за розподілом після закінчення технікуму. Часто цитувала народну приказку, що передає стан життя людини на чужині: «У чужій сторонці поклонись і воронці». Саме тому все життя присвятила вивченню, збереженню та ствердженню української культури. Гарантом її розвою вважала міцну національну державу. Прагнучи долучитись до процесів державної розбудови, зареєструвалась як кандидат в народні депутати на виборах 1998 року. Кандидатуру Г. Скрипник підтримав Народний рух України. Я була її довіреною особою. З погляду сьогодення це видається вкрай наївним, бо не мали жодних ресурсів, окрім власних. Ми пішки обходили всю Оболонь (агітаторів ще пускали у квартири), виступали в школах, бібліотеках, на публічних зустрічах із виборцями. У тих подіях мене вражало її державницьке мислення, глибока ерудиція, що дозволяла бути переконливою в публічних диспутах та в особистому спілкуванні. Вочевидь,

певний інформаційний резонанс ми все-таки створили, бо після однієї зустрічі з виборцями до нас підійшло кілька чоловіків спортивної статури (представники іншого кандидата) й порекомендували повернутися до домашніх справ, наприклад готування їжі. Звісно, ми продовжували кампанію, але її результати були очевидними. Тоді я наслухалася стільки негативу від пересічних громадян, які в усіх своїх проблемах звинувачували «націоналістів, які розвалили союз, де було так добре», що була абсолютно не впевнена в їх здатності думати взагалі та діяти раціонально. Натомість Ганна вірила в силу просвітництва, уважаючи, що лише так можна подолати комплекс меншовартості українців, сформований тривалим гнобленням народу та знеціненням української культури в умовах тоталітаризму. У час тієї виборчої кампанії мені наснився досить метафоричний сон (етнографи та фольклористи зрозуміють). Неначе ми з нею удвох їдемо якоюсь жвавою трасою. Довкола нас дорогі автомобілі, а наш транспортний засіб – саморобний дерев'яний візок із такими ж коліщатами. Це не заважає йому розвивати пристойну швидкість, доганяючи, а часто й переганяючи автомобілі довкола. Тоді я потрактувала цей сон як важливість спрямувань та намірів людини незалежно від того, яку маєш матеріальну базу і як те, що духовне сильніше матеріального, бо двигуна в тому візочку не було. Цей символізм Ані дуже сподобався, вона часто принагідно згадувала про це.

Бажаючи забезпечити статус-кво для Інституту, здобути, як вона любила казати, для нього «політичну парасольку», наважилась удруге взяти участь у виборах 2006 року. Цього разу Українська народна партія, з якою ми співпрацювали в освітніх патріотичних проектах,

запропонувала балотуватися на Кіровоградщині. Від партії були лише контакти активістів, підшукувались приміщення для виступів. Група колег-однодумців, що її підтримували, приїздили сюди на зустрічі з місцевою інтелігенцією, потенційними виборцями. Ми розповідали про українську культуру, її значимість для виживання нації; Сергій Тримбач представляв аудиторії фільм «Живі», знятий за його сценарієм. Цього разу місце в партійному списку, обіцяне їй, як стало відомо, віддали комусь за гроші. На цьому залишила наміри йти в політику. З часом відома партійна лідерка та її представники інших партійних сил запрошували Ганну Аркадіївну до співпраці, але вона всім відмовляла. Утім, результати від участі в тих виборах були позитивними для ІМФЕ. Захоплення українським словом, народною культурою, переконання, що лише національно орієнована влада може вивести країну з кризи, у якій вона перебуває, які вона доносила до слухачів, багатьом відгукнулося. Особливо патріотично налаштованій молоді, що почала проводити етнографічні експедиції краєм, вступати на навчання до аспірантури ІМФЕ.

Власного патріотизму, своєї громадянської позиції вона ніколи не приховувала, орієнтуючись на національно-свідомі демократичні сили. Під час Майдану 2004 року в приміщенні Інституту знайшли прихисток учасники мітингів, здебільшого студенти, що тут ночували. Згодилось експедиційне спорядження: розкладки, спальні мішки. Науковці Інституту чергували для підтримання порядку. Була створена організаційна група, що координувала поселення, харчування протестувальників. Звісно, як керівник установи, Ганна Аркадіївна розуміла міру відповідальності за свій вчинок у

разі поразки Майдану, але вчиняла відповідно до власних переконань. Після обрання В. Ющенка президентом мала кілька приватних зустрічей з ним. Контактуючи з представниками влади, можновладцями, ніколи не прагнула нічого для себе особисто, дбала про загальну справу. Здається, Віктор Андрійович почув її переконання про важливість збереження народної культури, бо й сам є її шанувальником, тому в одній із його промов на День Незалежності можна було почути про важливість розвитку етнологічних досліджень. Колектив Інституту завдячує команді цього українського президента за фінансову підтримку цінного наукового видання з історії українського образотворчого мистецтва. Видання Інституту, що репрезентують українську професійну та народну культуру, з ініціативи директорки передавалися до інших президентських адміністрацій, Кабінету Міністрів із листами про важливість таких проєктів та проханням підтримати їх. Жодної відповіді та рішень ми не отримали. Під час Революції гідності у 2014 році Інститут знову опинився на лінії протистояння: у приміщенні будівлі було обладнано пункт надання медичної допомоги; у деяких кабінетах та коридорах на четвертому поверсі розміщувалися протестувальники.

Ганна була керівницею нового формату, у стосунках з людьми орієнтувалась не на регалії, а на їхні моральні якості, професійний досвід. Вона була знайомою і товаришувала з багатьма визначними людьми, власне, давно вже була авторитетною та відомою в країні особистістю сама, але не мала при цьому жодних ознак якоїсь вищості. Завжди надзвичайно людяно та толерантно ставилась до інших. У її присутності всі почувалися рівними. Легко прощала кривдників, коли це стосувалось

її особисто, та залишалася непохитно принциповою, якщо йшлося про перекручення історичних фактів, загрозувало репутації Інституту. Приймаючи людину у своє коло спілкування, Аня ніколи не зрікалась її, підтримувала безумовно. Була надзвичайно вірною та щирою в дружбі, чесною в професійних стосунках. Завжди відкрита до людей, вона вислуховувала всіх, хто до неї звертався. Знала про проблеми співробітників та членів їхніх родин: на прийом до неї можна було прийти в будь-який час. Не в змозі пройти повз чужу біду, багатом допомагала власними коштами, запевнюючи, що гроші з вигаданого нею «директорського фонду». Пам'ятаю, що ще задовго до того, як стала директоркою, у голодні 1990-і роки слала посилки з їжею, щоб підтримати українських активістів у Криму, з якими познайомилась, коли оздоровлювала там дітей. Турбота про інших була для неї звичною та масштабною. Бо клопоталась і про те, де поселити аспірантів, яким не дали гуртожитку, як підтримати українських учених з росії, зібрати кошти на лікування сина відомого поета, допомогти родичам у вирішенні їхніх питань та безліч інших. Таких людей, як вона, колись називали «безсрібниками». Була абсолютно безкорисливою. Працюючи стільки років на керівній посаді, не набула жодного майна, фінансових активів. Давно потребувала окремого житла, проте службову квартиру, тобто таку що не передається у спадок, надали лише за півтора року до смерті. З початком війни, особливо повномасштабного вторгнення, усі свої кошти, отримані за академічне звання, перерахувала на ЗСУ. Дізнавшись, що побачусь з племінником, який прийшов у відпустку з Покровського напрямку, принесла конверт: «Це від мене».

Спілкуючись з нею близько, знаю, якою чудовою мамою, а потім і бабусею була Ганна Аркадіївна. Завжди дбала про режим харчування, оздоровлення дітей, їхній освітній та культурний розвиток. Вдома у Скрипників часто, особливо на день народження Тараса (12 травня), збиралася творча та наукова інтелігенція. На той час це була така своєрідна українська інтелектуальна оаза. Окрім усього, Аня дуже смачно готувала. Таких оригінальних та смачних страв, як, наприклад, морква, тушкована у вершковому маслі з білими грибами, я більш не їла ніде. І хоча переписала рецепт, у самої не вийшло. Тарас і Софія вирости чудовими, розумними, освіченими, патріотично налаштованими людьми. Так само, як і батьки, вони самі здобули свої професії, у яких працюють з великою користю для інших. З великою повагою та любов'ю ставилися до своїх батьків. Щиро співчуваю їхній втраті.

Ганнуса любила життя й хотіла жити, мала безліч творчих планів. У розмовах продовжувала сумніватися, чи достатньо зроблено. Я запевняла, що достатньо, бо таку високу планку мало хто собі виставляв. Тепер, коли її не стало, питання, чи достатньо ми всього робимо, задає собі обрана нею команда однодумців з керівництва ІМФЕ. Поруч з нею було спокійніше, почувався захищеним на професійному рівні. Бо, попри те, що шукала для Інституту захисту, не помітила, що давно вже сама стала для нього Захисницею. Тому почуття сирітства різною мірою тепер переживають також багато співробітників Інституту.

Звістка про її раптову смерть приголомшила мене у відпустці за кордоном, з якого не встигла доїхати, щоб попрощатись. Я ще не пережила цієї події, якій передую-

вало 47 років дружби. Тому розповідь про неї в минулому часі незвична й болісна, а спогади вийшли такими офіційними. Для мене вона досі жива, щоразу всміхається з портрета на дошці оголошень в Інституті, раджуся з нею, коли маю якісь робочі питання, тобто уявляю, щоб робила в такій ситуації вона. Ганнуся вважала мене сора́тницею. Це висока честь та обов'язок, який тепер вбачаю в збереженні її пам'яті та продовженні розпочатих нею справ.

ІІ ПРОФЕСІЙНІСТЬ ТА ХАРИЗМАТИЧНІСТЬ ВРАЖАЛИ

Життя переконливо доводить, що в сучасному розвинутому соціумі існує безліч можливостей дізнатися про відому постать або довідатися про найвищі досягнення у сфері її професійної компетенції. Для мене, як для дипломата високого рангу, досвідченого державного службовця та результативного науковця, серед таких можливостей фігурують наукові досягнення відповідної постаті, оприлюднення їх результатів у вітчизняному та зарубіжному книжковому обігу, соціальних мережах та розповсюдження найбільш відомих із них за кордоном за допомогою дипломатичної пошти системи Міністерства закордонних справ України. Саме ці ефективні та перевірені практикою канали помітно посприяли тому, що з Ганною Аркадіївною Скрипник я заочно познайомився за 15 років до того, як 2 липня 2019 року, після мого повернення з-за кордону, Бог нас вдало звів у великій залі Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Утім, до цієї дати постать Ганни Аркадіївни часто була присутня в моїй дипломатичній роботі, у рамках якої впродовж 1992–2005 років я був на близькій до сфери діяльності видатної науковиці-культурологині відповідальній посаді аташе з питань культури у двох посольствах України за кордоном, а починаючи з 2005 року, і директором культурно-інформаційного центру в ще одній авторитетній дипломатичній установі України. Ці

посади зобов'язують бути обізнаним із найбільшими досягненнями України у сфері науки і культури, насамперед задля їх системного доведення до відома етнічних українців, особливо їх креативних представників у відповідних зарубіжних країнах.

Пригадую, як Наказом Міністра закордонних справ України Бориса Івановича Тарасюка № 2986-ос від 4 листопада 2005 року мене було призначено керівником Посольства України в Румунії – сусідньої та дружньої країни, де проживає не менш ніж 300 тисяч автохтонних українців та представників різних еміграційних хвиль з України. У цьому контексті хочу наголосити на тому, що наполеглива та багатостороння робота з нашими співвітчизниками за кордоном завжди була і є одним із головних пріоритетів діяльності як центрального апарату МЗС України, так і українських дипломатичних установ у зарубіжних країнах. Хочу також зазначити, що виїхав я вкотре до Бухареста на дуже позитивній хвилі: через рік після Помаранчевої революції Українська держава на всю потугу нарешті повернулася обличчям до національно-культурних потреб закордонних українців. Це, зокрема, знайшло відображення в тому, що раніше офіційно проголошені державні програми підтримки закордонних українців від 2005 року були забезпечені належним фінансуванням із Державного бюджету, що стало надійною базою і гарантом їх повного виконання.

Відтак, будучи «озброєним» такими гарантіями, невдовзі після вступу на нову посаду я 15 листопада 2005 року запросив до Посольства на робочу зустріч усю українську інтелігенцію сусідньої Румунії. Зібралось чимало її творчих представників – письменники, науковці, журналісти, викладачі, мистецтвознавці, діячі

культури та креативна молодь українського походження. Чимало з них давно чекали на відчутну фінансово-матеріальну допомогу (як це робив, наприклад, Ізраїль) з боку України у виданні їхніх праць українською мовою про історію та культуру України, яких не могла або не хотіла фінансувати румунська сторона. Я добре знав про це й саме тому у свій дискусійний портфель із ними включив і такий пункт порядку денного.

Проте перше, що я зробив на початку згаданої зустрічі, була презентація новітніх на той час академічних видань, отриманих МЗС України спеціально для розповсюдження в середовищі української діаспори. Достеменно знаючи з досвіду роботу впродовж моїх перших двох каденцій поспіль у Бухаресті (1992–1997) про переважно гуманітарний облік української творчої інтелігенції Румунії, набираючи з резервів МЗС книжки для передачі українцям Румунії, я підібрав найблискупчіші академічні видання історичного, культурного та мистецтвознавчого контенту. Серед них переважала й наукова, тоді ще свіжа продукція ІМФЕ НАН України, директоркою якого від 2000 року була Ганна Аркадіївна Скрипник. І не випадково, що в привезених тоді з Києва інститутських виданнях Ганна Аркадіївна вже фігурувала як головна редакторка й авторка розділів у фундаментальних колективних монографіях Інституту, як авторка окремих статей та наукових розвідок із проблем української етнології, духовної культури українців, етнології та етнонаціональних відносин.

Переглядаючи привезені мною книги, корифеї українознавчих дисциплін, україномовні письменники та поети (їх тоді було не менше 30 осіб), видавці та члени українського відділення румунського видавництва

«Крітеріон», викладачі української секції Бухарестського університету, науковці Інституту етнографії та Інституту мовознавства Румунської академії стали вголос коментувати ти чи інші розділи з розглянутих колективних монографій, окремі статті, наявний ілюстративний матеріал тощо. Коли огляд дійшов до видань ІМФЕ, то я почув від присутнього на зустрічі видатного дослідника культурної спадщини українців Румунії професора української секції Бухарестського університету Івана Рябошапки компліментарні слова на адресу Ганни Аркадіївни про її вже відомі йому публікації з питань етнології в українських фахових журналах та в зарубіжних виданнях. Його підтримали наукові співробітники Інституту мовознавства Румунської академії Іван Робчук, Корнелій Регуш та завідувач українського відділення румунського видавництва «Крітеріон» Микола Корсюк. Як на мене, це була природна колегіальна реакція румунських дослідників українського походження з проблем української етнографії, лінгвістики та видавничої справи на їх несподівану можливість більш детально ознайомитися з публікаціями Інституту в цілому та Ганни Аркадіївни зокрема. Тому я підтримав озвучену ними пропозицію щодо надання їм сприяння в налагодженні прямих контактів із керівництвом і співробітниками Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології та іншими спеціалізованими інститутами НАН України.

За підсумками зустрічі з представниками української інтелігенції я поінформував у встановленому порядку тодішнє Управління з питань культурно-гуманітарного співробітництва МЗС України, а в копії – Президію Національної академії наук із викладом про-

позиції підтримати ініціативу науковців українського походження з Румунії щодо встановлення робочих контактів та подальшого співробітництва, зокрема з ІМФЕ НАН України.

Пізніше від них мені стало відомо, що в рамках проведених Ганною Аркадіївною міжнародних наукових заходів Міжнародної асоціації українців часів її президенства (2008–2013) наукові контакти з румунськими вченими-україністами були встановлені.

Хочу наголосити на тому, що систематичні зустрічі з представниками української творчої інтелігенції сусідньої країни та керівництвом Союзу українців Румунії з часом стали звичайною практикою в роботі нашої дипломатичної місії в Бухаресті. Цьому відчутно сприяв і той факт, що в період з вересня 2012-го по листопад 2016 року паралельно з основною дипломатичною посадою я був директором Культурно-інформаційного центру при Посольстві України в Румунії. Центр систематично проводив резонансні заходи, пов'язані не лише з державними святами України, але й із ювілейними датами в житті творчості українських діячів культури, науки, літератури і мистецтва – чи то вітчизняних, чи то зарубіжних. На таких заходах я періодично презентував і поточні академічні видання, регулярно отримані дипломатичною поштою із центрального апарату МЗС України. Серед отриманих книг особливо цінними були видання ІМФЕ НАН України, присвячені історії та сучасності української культури, мистецтвознавства, краєзнавства тощо. Це, зокрема, публікації Інституту, де Ганна Аркадіївна також фігурувала редакторкою чи головною редакторкою, такі як «Історія української культури» (т. 4, кн. 1, 2); «Етнічна історія України» (у 3 т.); «Українці. Істори-

ко-етнографічне дослідження»; «Історія українського мистецтва» (у 5 т.); «Українська музична енциклопедія» (у 6 т.); «Історія українського театру» (у 3 т.) та ін. Єдиною проблемою, яка час від часу виникала, була недостатня кількість примірників, бо охочих їх студіювати було чимало. У таких випадках, презентуючи те чи інше видання, я прозоро доводив до відома присутніх на відповідному заході в Культурно-інформаційному центрі, скільки примірників кожного видання було отримано з України й колегіально приймали аргументоване рішення, кому їх передати або де вони будуть зберігатися для доступу спраглому до нових знань дослідника й читача. У разі, коли ми отримували лише по одному примірнику цінного видання, то я анонсував, що він передається до бібліотеки Культурно-інформаційного центру, яка функціонувала щодня в раціонально визначений час. А коли по два, то другий примірник передавав до бібліотеки Союзу українців Румунії, що задовольняло всіх, бо для охочих доступ був відкритий. І лише коли ми отримували більше примірників, то їх передавали безпосередньо науковцям і фахівцям з тієї чи іншої проблематики. Отже, усі передані Інститутом академічні видання знаходили свого зацікавленого дослідника і фахівця, що суттєво сприяло формуванню та зміцненню виключно позитивного іміджу як ІМФЕ, так і Ганни Аркадіївни як його директорки.

А невдовзі сталася й інша приємна та безпосередньо пов'язана з діяльністю Ганни Аркадіївни подія. У 2013 році доктору-етнографу та діалектологу Іванові Робчуку виповнилося 80 років. Напередодні його колеги з Румунської академії звернулися до Посольства з проханням відзначити його з боку України за тривалу та плідну

роботу на ниві україністики в Румунії та за її межами. Оскільки ця справа належала до сфери моєї дипломатичної роботи, то я особисто запросив цього видатного румунського дослідника українського походження до дипломатичної установи, щоб разом визначитися з його очікуваннями щодо ймовірного нагородження українською відзнакою. Під час бесіди дійшли спільної думки про те, що найбільш підхожою нагородою для вченого-україніста може бути «Державна премія України в галузі науки і техніки» за його видатні наукові дослідження, які сприяють подальшому розвитку гуманітарних наук, позитивно впливають на суспільний прогрес і утверджують високий авторитет україністики у світі. На моє прохання Іван Робчук достатньо оперативно оформив персональне досьє згідно з чинною на той час Інструкцією з оформлення документів для подання робіт на здобуття згаданої премії. Приймаючи відповідний пакет документів особисто від доктора Івана Робчука, я приємно був здивований наданим ним списком опублікованих ним упродовж творчого життя наукових праць як у Румунії, так і за її межами. Мова йшла про сотні статей, розділів до монографій, тез і матеріалів національних та міжнародних конференцій, а також окремі індивідуальні монографії, серед яких вирізнялася за обсягом робота, присвячена впливу української мови на румунську, зокрема в прикордонних з Україною регіонах Румунії. А посольство зі свого боку склало відповідне подання та найближчою дипломатичною поштою передало весь пакет необхідних документів у встановленому порядку до МЗС України з проханням переадресувати його до Президії НАН України. Варто зауважити, що при виборі ймовірної премії Іван Робчук виходив з

того, що до складу тодішнього Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки входила також Ганна Аркадіївна Скрипник, з якою румунський науковець українського походження був уже особисто знайомий. Пізніше я дізнався, що ІМФЕ НАН України підтримав його кандидатуру. На цьому моя тривала заочна епопея ознайомлення з науковим потенціалом та організаційними спроможностями високоавторитетної директорки ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України завершилась.

А очна її частина розпочалася навесні 2019 року, коли від імені та за вказівкою Ганни Аркадіївни мені, як дипломату із завершеною зарубіжною кар'єрою та вже доктору історичних наук (2012), зателефонувала вельмишановна Валентина Кирилівна Борисенко (дотепер не спитав її, де знайшла мій тодішній щойно придбаний номер телефону). Вона сказала, що знає про мій науковий доробок і в галузі етнології (пізніше з'ясувалося, що відомості про мене вона знайшла у вікіпедії), зокрема про мою докторську дисертацію на тему «Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990–2007 рр.)», про мої опубліковані наукові праці, у тому числі про монографії «Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище», «Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою», а також про інші мої книги та статті. Валентина Кирилівна спитала мене, чи можу я їй передати ці книги й також повідомила, що директорка Інституту Ганна Аркадіївна запрошує мене на співбесіду з метою ймовірного прийняття на роботу на контрактній основі. На той час я перебував на Міжнародній науковій конферен-

ції Чернівцях. У місті я мав власний маєток, де щороку проводив частину відпустки. Того року планував бути якомога довше, тому й відповів, що не збираюся повернутися в Київ до осені, бо перебуваю у відпустці після тривалого закордонного дипломатичного відрядження.

Через короткий відтинок часу Валентина Кирилівна знову зателефонувала і сказала, що бажано приїхати до Інституту якомога скоріше для предметної бесіди з Ганною Аркадіївною. Я відчув певну наполегливість і погодився на зустріч в Інституті орієнтовно наприкінці червня 2019 року. Після того як я дуже неохоче прибув до Києва (бо після 45 років перебування на державній та дипломатичній службі не хотілося знову працювати), Валентина Кирилівна зателефонувала утретє і, дізнавшись, що я вже на місці, призначила зустріч, під час якої я, на її прохання, передав їй мої зазначені книги. Невдовзі я отримав повідомлення, що на мене чекають в Інституті 2 липня 2019 року на 12 годину 30 хвилин.

Того прекрасного літнього дня я в хорошому настрої прибув до Інституту за кілька хвилин до визначеного для зустрічі з Ганною Аркадіївною часу, піднявшись ліфтом на четвертий поверх. Перші враження від проходження по довгому коридору Інституту, на диво, виявилися дуже приємними й позитивними: усюди було чисто, багато квітів на підвіконниках, ще більше виставлених у скляних шафах книг, у тому числі й уже відомих мені по роботі за кордоном, піаніно в коридорі (чому не у відповідному кабінеті, – подумав я). Спіймав себе на думці, що всього цього не було на п'ятому поверсі цього ж приміщення, де розміщується Інститут історії України НАН України, де дотепер працює мій науковий консультант по докторській дисертації Степан Васильович

Віднянський і до якого, зрозуміло, я ходив за порадами багато разів років десять до цього. Відрізнялася й гендерна збалансованість: в істориків коридором шастали переважно стомленні жителями чоловіки, а в ІМФЕ – прекрасні та життєрадісні жінки.

По середині коридору мене зустріла шановна Марина Володимирівна Олійник, яка на той час працювала в науковій частині Інституту (на момент зустрічі з нею я про це ще не знав, але за аналогією з роботою посольства подумав, що вона з протокольної частини й відповідає за роботу із запрограмованими відвідувачами установи). Вона мене завела до приймальної, залишила на кілька хвилин наодинці (я зрозумів, що вона пішла доповісти Ганні Аркадіївній про мій своєчасний прихід), а повернувшись, сказала, що нам ще треба трохи печекати й що повідомлять, коли можна буде заходити.

Хвилин через десять мене запросили до великої зали Інституту, де на чолі овального столу сиділа чарівна Ганна Аркадіївна. Я підійшов до неї, вона встала, і ми привіталися згідно з відповідними вимогами дипломатичного протоколу. Я почув її резонансний «командирський» голос і побачив статну жінку, навколо якої все казало про всеосяжну харизму.

Приємна бесіда тривала пів години. Із самого її початку я переконався, що Ганна Аркадіївна про мене багато чого вже знала й позитивно висловилася на мою адресу. Але все ж таки вона попросила розповісти їй про моє останнє місце роботи (а воно було достойне, бо я завершив дипломатичну місію як керівник Посольства України в Румунії), про рівень володіння іноземними мовами та про мій науковий доробок. Оскільки я ще вдома інтуїтивно відчув, що таке питання може виникнути, то узяв

із собою останні мої шість двомовних, тримовних і п'ятимовних книг, виданих в Україні та за кордоном, і вручив їх директорці. Вона була приємно вражена й пообіцяла ознайомитися з ними та висловити власну думку. (Пізніше, у липні 2019 року, на першому засіданні відділу «Український етнологічний центр» за моєї участі, де мене представили колективу відділу, питання щодо презентації та оцінки моїх наукових публікацій було включено до порядку денного. Крім Ганни Аркадіївни, виступив тодішній науковий співробітник відділу Юрій Іванович Бідношия, який представив розгорнуту характеристику переданих раніше моїх праць). У ході нашої бесіди Ганна Аркадіївна поцікавилася стилем моєї креативної діяльності. Я з гордістю відповів, що, будучи на дипломатичній роботі щоденно кумулятивно писав до 10 сторінок усляких текстів, у тому числі й глибоку аналітику, і поінформував, що на той момент працював над індивідуальною монографією до 100-річчя української дипломатії «Українсько-румунські дипломатичні відносини в 1917–1923 роках». Ганну Аркадіївну моя відповідь задовольнила, і наприкінці бесіди вона винесла «вирок»: доручила у двотижневий термін написати статтю про українців Румунії (я її написав за тиждень, приніс в Інститут; вона відразу була прийнята в роботу і під назвою «Українці Румунії: етнокультурна історія і сучасний стан» вийшла друком у журналі «Народна творчість та етнологія» (2019. № 4. С. 5–15)) та сказала, що готова взяти мене на роботу на посаду старшого наукового співробітника відділу «Український етнологічний центр». Я щиро подякував за таку шляхетну пропозицію та чесно визнав, що після 45-річного робочого стажу не збирався ще працювати, тим паче, що на той час я інтен-

сивно працював над зазначеною вище монографією. Але проти рішучості Ганни Аркадіївни вистояти було непросто, і я погодився з нею. Вона також сказала, що моїм першим робочим днем в Інституті буде вважатися день нашої бесіди, тобто 2 липня 2019 року. На завершення зустрічі Ганна Аркадіївна також по-протокольному встала, ми попрощалися ненадовго, і вона мене провела до виходу в коридор, де я віч-на-віч зустрів чарівну Наталію Сергіївну (як її звать я тоді вперше почув від директорки, яка розпорядилася відвести мене до відділу кадрів для оформлення відповідних документів. І лише пізніше я дізнався про те, що Наталія Сергіївна на той час була заступницею директорки Інституту з наукової роботи).

До початку в Україні ковідної епідемії 2020 року щовівторка ми всі приходили на роботу, не лише приємно й конструктивно спілкувалися, але брали участь у засіданнях відділу під керівництвом мудрої академікинї й талановитої директорки та завідувачки відділу Ганни Аркадіївни. На першому засіданні я остаточно зрозумів, чому мене запросили на роботу в Інститут: на той час завершувалася багаторічна робота над шляхетним виданням «Етнографічна енциклопедія» і треба було невідкладно написати ще низку статей, пов'язаних із закордонними українцями, у чому я був уже сформованим фахівцем, а також з етнографічними аспектами деяких зарубіжних народів і етносів, що мені було добре знайомо. За кілька місяців другої половини 2019 року я написав і передав до наукової частини затребувані від мене статті для згаданої Енциклопедії. Після цього, на початку 2020 року, мені було доручено дописати ще кілька статей, а також долучитися до розширення й до-

повнення вже існуючих на той час статей про поляків (у співавторстві з Валентиною Кирилівною Борисенко), українців у росії та росіян (у співавторстві з Оленою Григорівною Таран), що я своєчасно і якісно зробив. Загалом для згаданої Енциклопедії я написав 17 статей, які успішно пройшли експертні оцінки, за що отримав подяку від Ганни Аркадіївни.

У «ковідний період» наші робочі контакти обмежувалися лише дистанційним спілкуванням. Але високий професіоналізм та незмінна харизма Ганни Аркадіївни «зашкалювали» й через монітор комп'ютера. Під її мудрим керівництвом упродовж 2020–2021 років, хоча і в онлайн-режимі, ми не лише виконали й перевиконали відповідні планові роботи, але й опублікували значну кількість матеріалів різних наукових конференцій як національного, так і міжнародного рівня.

З початком повномасштабної фази російсько-української війни 24 лютого 2022 року організаторський талант Ганни Аркадіївни розкрився з новою потужністю: вона зуміла зберегти й консолідувати колектив Інституту та відділу у складних умовах змушеної еміграції частини співробітників та зміни місця перебування майже всіх інших. За її вказівками, упродовж перших місяців війни наукова частина, оперативно встановивши нові робочі контакти та місця тимчасового проживання кожного зі співробітників, справедливо вимагала від нас щотижневі, місячні та піврічні звіти за першу половину 2022 року, що тримало нас «на плаву».

У другій половині 2022 року ситуація на фронті змінилася на краще, небезпека оточення та окупації Києва агресорами пройшла, і переважна частина співробітників повернулася додому й мала можливість прихо-

дити, за необхідністю, в Інститут. Проте більшість засідань відділу і вченої ради, членом якої, знову з ініціативи Ганни Аркадіївни, я мав честь стати у 2021 році, і надалі проводилися дистанційно, що було виправдано з багатьох поглядів. В умовах триваючої війни мене сильно вразило глибинне відчуття Ганною Аркадієвною справжнього українського патріотизму. Протягом 2022–2024 років не було засідання відділу або вченої ради, під час яких вельмишановна директорка не висловилася просторово і по суті щодо ситуації на фронті, настроїв у суспільстві та завдань української гуманітарної науки в екстремальних умовах війни. Пригадую, як улітку 2022 року Ганна Аркадієвна дуже емоційно і з великим сумом повідомила на одному із тодішніх засідань вченої ради про безповоротну втрату – неочікувану героїську загибель під Авдіївкою внука Валентини Кирилівни Борисенко – Царство йому Небесне... Тоді ми всі відчували, що війна йде не десь далеко, а близько до нас. Тому Ганна Аркадієвна щоразу закликала й заохочувала нас дуже відповідально ставитися до виконання службових обов'язків і бути максимально пильними, зважаючи на нові прояви підступних дій ворога, у тому числі через активізацію «п'ятої колони» у сфері гуманітарних наук.

Безперечно, за підсумками моєї роботи в Інституті під мудрим керівництвом Ганни Аркадієвни впродовж липня 2019 – вересня 2024 років було безліч успішно реалізованих резонансних наукових проектів. З приємністю пригадую її додаткові, крім затверджених поточних планових робіт, але важливі доручення щодо опитування влітку 2022 року представників національних меншин України з етнографічної та етнологічної проблематики в умовах агресії росії проти України (записав

відповідне інтерв'ю в Чернівцях з представницею етнічних румунів Вовк (Сопонару) Валентиною); щодо збору інформації для наукового проекту ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України «Реалії війни. Усноісторичні оповіді» (у першій декаді грудня 2023 року здійснив наукову експедицію до м. Чернівців та Чернівецької області); щодо публічної презентації наукової продукції Інституту (впродовж 17–19 жовтня 2023 року перебував у відрядженні в м. Чернівцях з метою участі в III Книжковому фестивалі «БукФест», під час якого в рамках акції «Національна академія наук – бібліотекам» у Чернівецькій обласній універсальній бібліотеці ім. М. Івасюка та в Науковій бібліотеці Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича було презентовано 118 томів найяскравіших видань ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України).

На особливу вдячність заслуговує внесок Ганни Аркадіївни у проведення 11 липня 2024 року в Інституті резонансної Міжнародної конференції «Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень». У контексті підготовки цього важливого заходу вона попросила мене посприяти в залученні до роботи конференції вчених-фахівців з Румунії, що я з приємністю виконав: запропонував запросити для участі в конференції керівництво та співробітників Інституту етнографії та фольклору імені Константіна Бреїлою Румунської академії та Бухарестського центру європейських студій етнічних проблем.

Також приємно згадати про те, як я, на доручення Ганни Аркадіївни, неодноразово представляв Інститут на різних національних та міжнародних наукових кон-

ференціях, виступаючи і на пленарних засіданнях, зокрема в Ніжині, Львові та Кишиневі.

А чого вартують конструктивні пропозиції Ганни Аркадіївни щодо підготовки наукових розділів до щорічного збірника «Матеріали до української етнології», завдяки чому, починаючи з 2019 року, систематично оприлюднюються мої публікації, а також стосовно статей для журналу «Народна творчість та етнологія», які виходять в середньому двічі на рік.

На мою високу оцінку заслуговують пропозиції Ганни Аркадіївни стати науковим керівником аспірантів відділу: протягом 2021–2023 років здійснив наукове керівництво аспірантом 3–4-го років навчання відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України І. О. Турейським, а у 2023–2024 роках – аспірантом 1–2-го років навчання відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України В. О. Стішовим.

Утім, головною заслугою Ганни Аркадіївни щодо реалізації моєї нинішньої наукової кар'єри як провідного наукового співробітника відділу «Український етнологічний центр» Інституту стала її влучна пропозиція обрати як планову роботу на період 2022–2026 років багатогранну тему під назвою «Вимушені міграційні та еміграційні процеси в умовах сучасної російсько-української війни як каталізатор формування єдиної громадянської нації в Україні». Ця нова проблематика відкрила реальні можливості для підготовки та опублікування впродовж 2022–2024 років 18 наукових статей, тез і матеріалів для відповідних національних і міжнародних конференцій, а також розміщення цінної інформації на сайті Президії НАН України, який уже відвідали понад

8 тис. читачів. Означена широка тема з її аспектами глобального значення надає мені можливість, окрім написання запланованого розділу до колективної монографії, підготувати до друку індивідуальну монографію на зазначену проблематику, актуальність якої під час війни залишається надзвичайно високою та залишиться такою після її завершення.

Усе наведене вище дозволяє мені щиро подякувати Богові та долі за те, що на моєму забарвленому важливими й цікавими подіями життєвому та професійному шляху мав щасливу нагоду працювати під керівництвом мудрої академікині Національної академії наук України, талановитої директорки Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, академікині-секретарки Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України СКРИП-НИК ГАННИ АРКАДІЇВНИ! ВІЧНА ЇЇ ПАМ'ЯТЬ...

ПАТРІОТКА І ВЧЕНА, ЯКУ ЛЮБИЛИ Й ЛЮБЛЯТЬ

18 вересня 2024 року з важким серцем писала свій допис у фейсбуці: «Біль... Болючий біль... Відійшла у вічність Ганна Аркадіївна Скрипник 16 вересня 2024 року. Для мене це дуже болюча втрата... Мені хочеться писати стилем красного слова, якою НАДЗВИЧАЙНОЮ вона була Людиною і Патріоткою. Та я не володію таким талантом, а ще я знаю, що Ганна Аркадіївна уникала будь-яких шанувань. Тому хочу поділитись однією історією, свідком якої я стала. Це трапилось на початку 2022 року в переддень Різдва. Було вже пізно, працівниця приймальної ІМФЕ готувалася замикати четвертий поверх нашого інституту. Ганна Аркадіївна в напівтемному коридорі привітала нас двох із прийдешнім святом, побажала здоров'я і сказала, що найбільше бажає, щоб в Україні був мир і не було війни, що вона дуже хвилюється за долю України і українців, бо є відчуття війни в повітрі. Тоді працівниця приймальні упевнено їй відповіла, що то все шум навмисний, щоб людей залякати і сполохати, що війни не буде. Я була свідком цієї розмови, зніяковіла, бо знаю, що Ганна Аркадіївна говорить тільки виважені речі (це було дивовижною її властивістю, я ще весь час казала своїм друзям, що мені пощастило працювати зі Справжнім Академіком), а тут таке щире й безпосереднє заперечення слів Ганни Аркадіївни від її підлеглої. Більшість начальників і начальниць у такому випадку ставлять на місце своїх працівників

із повчанням, штибу, що ви слухайте, що вам говорить людина, яка знає більше ніж ви. Натомість Ганна Аркадіївна дуже уважно без жодного роздратування вислухала працівницю, а потім сказала: “Дай Бог, щоб Ви виявились праві, а не я. Я дуже цього хочу і буду рада, якщо буде так”. А за півтора місяця почалась війна. Для Ганни Аркадіївни Україна, Наука, Людина завжди були на першому місці. Вічна Пам’ять Великій Українці і справжній Пані-Академік!».

20 вересня 2024 року ми провели в останню путь свою лідерку, директорку нашого Інституту. Це була несподівана й важка втрата. Тоді багато колег казали, що Ганна Аркадіївна буде жити в нашій пам’яті. І це не пафосні слова, яких на дух не переносила Ганна Аркадіївна стосовно до себе. Вона була дуже уважна до своїх колег, до шанування ювілярів, проте категорично не дозволяла організовувати будь-які вітання на її честь, а на дні народження й поготів. Вона завжди брала відпустку і зникала на цей час з Інституту. Натомість вона завжди знаходила особливі слова для кожного в колективі, хто цього потребував. Я пишу саме про тих колег, хто відчував себе частиною команди Ганни Аркадіївни. Напевно, це був природний таланти жіночої інтуїції чи набутий досвід відчувати внутрішній устрій людини. Так чи інакше я бачила й відчувала, що дуже багато наших працівників не тільки поважають її як авторитетну вчену-академіка, а й люблять як керівницю Інституту.

Думаю, що про глибину думок і широту її поглядів, стратегічність мислення буде написано чимало поважними достойниками з академічних кіл. Хочу, щоб прозвучали слова про її людяність, бо, зрештою, люди відчують щирість, коли є доброта та емпатійність.

Ганна Аркадіївна була уважною і діяльною, коли хтось потребував підтримки через особливі обставини свого життя. Вона знала, у кого в родині є важкі хворі чи комусь із близьких зробили операцію, чи були інші проблеми. Мені не раз колеги розповідали, що вони вдячні Ганні Аркадіївні за її підтримку та допомогу у складний період їхнього життя. Наш колектив був для неї родиною, вона справді вболівала за колектив Інституту. Ганна Аркадіївна була дуже ретельною в доборі ядра команди, яка забезпечує організацію роботи всієї установи. Біля неї завжди були відповідальні та професійні спеціалісти.

Як очільниця академічної установи, вона орієнтувала проведення досліджень на новітні наукові тренди, ба більше, вона сама їх генерувала, дарувала свої ідеї, дуже легко сприймала новаторські й сміливі пропозиції колег, підтримувала амбітні задуми молоді. Дуже добре пам'ятаю, як я прийшла в 2013 році до Інституту із запитом вступити до аспірантури. Я йшла з конкретною темою, яку хотіла досліджувати. Це була абсолютно нова проблематика одягової культури української інтелігенції другої половини XIX – початку XX ст. Першу зустріч із Ганною Аркадіївною я запам'ятала назавжди. Це був особливий момент у моєму житті, оскільки я поверталась у соціальне життя після перерви в сім років (шість років відпустки по догляду за дитиною через її хвороби та рік перебування на обліку Служби зайнятості). З таким резюме в мене були невеликі шанси на успіх. Я надзвичайно хвилювалась, буквально тремтіли руки, стояла біля вікна кімнати 407, де розташований «Український етнологічний центр». Ганна Аркадіївна вийшла зі свого кабінету, подивилась на мою напружену постать

і відразу, ще без розмови зі мною, усе зрозуміла. Вона сказала: «Підійдіть, не бійтесь». Природу людей вона дуже добре відчувала і знала. Я надзвичайно вдячна Ганні Аркадіївні, що моїм науковим керівником для дослідження теми, яка мене бентежила, стала Валентина Кирилівна Борисенко.

Ганна Аркадіївна не ставила недоречної ієрархічної дистанції між собою і підлеглими. Пам'ятаю, як ми складали іспит зі спеціальності в аспірантуру. Ганна Аркадіївна зайшла, привітала, назвала нас – абітурієнтів – «колегами» і поцікавилась, які питання випали в білетах. Звернення «колеги» було її стандартом спілкування. Ідеться не тільки про філологію комунікації, а радше про філософію. У її сприйнятті товариства науковців кожен був особистістю. Хочу згадати її близькість до людей, вона запросто могла зробити комплімент нашим чарівним науковицям як молодим, так і поважного віку. Демократичність, дискусійність, доказовість, доброзичливість були нашим «звичаєвим правом» під час обговорення досліджень у відділі «Український етнологічний центр», завідувачкою якого вона була. Цю академічну традицію ми продовжуємо зараз, та часто з любов'ю та шанобою згадуємо нашу віддану справі української науки вчену й мудру керівницю.

В АВАНГАРДІ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ НАУКИ

Тривалий час Ганна Скрипник очолювала Національну асоціацію українців, докладаючи величезних зусиль до розбудови українознавчої галузі.

Переглядаючи двадцятирічної давнини інтерв'ю з Ганною Аркадіївною для Центрального друкованого органу Міністерства оборони України «Народна армія» з нагоди проведення чергового, шостого, Міжнародного конгресу українців, що у 2005 році мав відбутися в Донецьку (і таки відбувся), укотре переконався в її вмінні бачити й визначати не лише пріоритети українознавчої науки, а дивитися значно ширше й глибше. Як процтво (якому, на превеликий жаль, судилося збутися) прозвучало твердження, що Українська держава так і не спромоглася інтегрувати регіони України довкола Києва і збудувати унітарну державу (зрозуміло, що Г. Скрипник була далеко не єдина, хто так уважав). Особливо ж помітні наслідки такої нерозважливої, я сказав би, самовбивчої (як з'ясувалося невдовзі) державної політики ми бачимо сьогодні...

Тож ми вважали за доцільне й необхідне згадати те давнє інтерв'ю...

СВІТОВЕ УКРАЇНОЗНАВСТВО: ШЛЯХИ ВЕДУТЬ ДО ДОНЕЦЬКА

Ось уже 15 років поспіль у нашій державі проходять міжнародні конгреси українців. Участь у цих масш-

табних форумах беруть вітчизняні та зарубіжні науковці, коло зацікавлення яких – українознавчі студії. Нинішній конгрес, шостий, з 28 червня по 1 липня прийматиме Донецьк. Попередні форуми проходили в Києві (1990), Львові (1993), Харкові (1995), Одесі (1999) та Чернівцях (2002). Саму ж Міжнародну асоціацію українців, до якої увійшли національні асоціації, створено ще 1989 року в італійському місті Неаполі.

Про актуальні проблеми українознавчої науки, особливості проведення форуму в Донецьку – в інтерв'ю з президентом Національної асоціації українців, директором Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, членом-кореспондентом НАН України Ганною СКРИПНИК.

- Ганно Аркадіївно, яка ідея закладена в конгреси українців?

- Передусім – консолідація наукового українства світу довкола актуальних питань та розвиток українстичних студій.

До нашої незалежності у світі існувало чимало українстичних центрів, які опікувалися проблемами дослідження різних питань (гуманітарної галузі, природничої науки тощо), які не завжди можна було розвивати в Україні. Тому мали місце як позитивні здобутки, так і недогляди, пов'язані з відірваністю діаспорних учених від України. Нерідко праці, що виходили за межами нашої держави й стосувалися українознавчих проблем, у самій Україні піддавалися критиці, мовляв, вони не належно віддзеркалювали українську дійсність.

У тісніших контактах із зарубіжними колегами зацікавлені вітчизняні науковці, для яких відкривається ширша можливість обміну думками з тих чи інших

проблем. Необхідно, аби цікавіші з якихось модернових підходів концепції, що побутують у наукових колах європейських країн, Америки, ставали доступними і в Україні.

- Щороку в нашій державі проводяться десятки міжнародних наукових конференцій, симпозіумів, форумів. Чим конгреси відрізняються від згаданих наукових акцій? Наприклад, невід'ємною частиною всесвітніх форумів українців є україністична конференція.

- Мова йде про науковий форум, а не зібрання широкого загалу співвітчизників, які живуть поза межами України й опікуються нашим життям та декларують свою солідарність.

На відміну від численних наукових конференцій, які іноді теж носять міжнародний формат, на конгресі порушується тільки україністична проблематика.

- Українознавці, отже, це представники не лише вітчизняних наукових кіл. Що дає залучення науковців з інших держав?

- За радянських часів наука була обтяжена ідеологічними та методологічними догмами. Навіть україністичні проблеми обмежувалися рамками ідеологічних доктрин. Водночас за кордоном є серйозні праці, наприклад з української етнопсихології (у нас ця проблема взагалі не досліджувалася), які використовує сучасна вітчизняна наука, нарощуючи власний потенціал.

Зарубіжні дослідники тісніше інтегровані у світові школи, ніж це було якихось чотирнадцять років тому у випадку з українськими науковцями. До проголошення незалежності тісних контактів із зарубіжними дослідниками майже не було. Нині є можливість не лише вивчати досвід європейських науковців, але й використо-

увати здобутки вітчизняних учених, які працювали пліч-о-пліч із зарубіжними колегами й були обізнані з найновішими методиками, придатними для аналізу відповідних реалій української дійсності.

Інша річ, що іноді теорії та погляди зарубіжних українознавців мали недостатнє фактологічне підґрунтя, зумовлене відірваністю від конкретики, архівів, музеїв тощо, що спричинялося до тенденційних висновків.

Але разом з тим не можна заперечити фундаментальних здобутків, які мають вчені діаспори. Згадаймо хоча б «Енциклопедію українознавства» – на сьогоднішній день це той науково-довідковий фундамент, на якому «вирастають» вітчизняні енциклопедії, довідники.

– Окрім власне Національної асоціації українознавців, які ще існують потужні центри?

– Прекрасний україністичний центр, який очолює Степан Козак, діє в Польщі. Тут готуються праці, видаються наукові журнали. В Австрії акцент робиться на дослідженні проблем мови, історії, частково фольклористики й етнології. Неналежно ще поставлено українознавство у Франції, далеко не на такому рівні, як русистика. Потужні україністичні групи створені в США, Канаді. Наприклад, Гарвардський осередок спільно з Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України здійснює проект видання двотомника «Українські думи».

– Внесок наших співвітчизників у розвиток Російської імперії, Радянського Союзу, без сумніву, величезний. На якому рівні перебувають українознавчі студії в Російській Федерації?

– У Росії діють, зокрема, україністичні осередки на Зеленому Клині, Малиновому Клині, у Москві та

Санкт-Петербурзі. Але серйозних напрацювань у галузі україністики дуже бракує. Культурні товариства і спеціальні наукові осередки – дві різні речі. Спеціального україністичного центру чи кафедри тут і досі немає, тоді як в Україні центри русистики функціонують.

У Росії виняток становить хіба що Башкортостан – там працює відомий етнолог Василь Бабенко, який активно і ґрунтовно досліджує україністику.

- На моє глибоке переконання, від відсутності такого українознавчого центру ми дуже втрачаємо. Адже в російських архівах зосереджена величезна кількість матеріалів про Україну. Побуває навіть такий вислів: хочеш дослідити історію України, їдь до Москви. Ще один аспект проблеми: вітчизняним науковцям досить не вигідно в економічному сенсі щоразу їздити до московських чи петербурзьких архівів. Створивши такий центр, можна чимало проблем вирішити за рахунок місцевих українців, серед яких чимало й науковців.

- У створенні такого україністичного центру має бути зацікавлена насамперед держава. Однак негаразди економічні, внутрішньополітична боротьба спричинилися до того, що це питання залишилося поза увагою.

Для цього також необхідна наявність фахівців – вихідців з України, щоб вони були зацікавлені в цій роботі, мали належне фінансування. Наприклад, у Москві працює онук Максима Рильського Андрій – відомий сходознавець, який міг би якимось чином долучитися до цієї справи.

Потрібна спеціальна програма, що передбачала б науково-організаційне вирішення порушених проблем,

завдання та місце розташування цих центрів (очевидно, мова має йти насамперед про Москву та Санкт-Петербург), фінансування тощо.

На конгресі порушуватимемо питання активізації зусиль у цьому напрямку, бо це й справді на часі.

- Ви згадали про державну підтримку. А яким чином відбувається фінансування конгресів?

- Кошториси проведення конгресів виконуються лише на 50%. Повноцінне проходження конгресів, видання матеріалів можливе, отже, лише за умови повної державної підтримки.

Дотепер державою фінансувався переважно приїзд до місця проведення конгресів і від'їзд українських учасників. Решта фінансується або за рахунок самих учасників, або організацій, які їх відряджають. Зарубіжні гості все оплачували власним коштом.

З фінансуванням видання матеріалів теж складнощі. Здійснити видання матеріалів попереднього конгресу взялися в Чернівцях, але потім з'ясувалося, що коштів немає. Тому, наприклад, етнологічна, культуристична й мистецтвознавча частини видаються в Києві коштом Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Матеріали з історії та літератури видали відповідно Інститут історії України та Інститут літератури України ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

- Які основні напрямки роботи конгресів?

- Філологія, історія, етнологія, мистецтвознавство, література – галузі, які в силу своєї сутності вже самі по собі є виразно україністичними, вони, звичайно, й домінують. Є спроби мати математичну, медичну, інженерної справи, психологічну секції.

- Нинішній конгрес відбудеться в Донецьку. Що вплинуло на таке рішення?

- Обговорювалося питання про проведення його в Чернігові. На чому наполягав, зокрема, президент Міжнародної асоціації українців професор Марк фон Гаген. Особисто моя позиція і представників української частини - краще це зробити в Донецьку.

Ще з 1970-х років на Луганщині, Донеччині, частково в інших областях сходу України, розпочалося закриття українських шкіл. Це спричинилося до того, що, незважаючи на україномовний загальний сільської людності (а ми, як етнологи, можемо професійно про це стверджувати), цілі покоління навчалися російської. Відбулося потужне зросійщення навіть вихідців з українських сіл Донецького краю.

Сьогодні склалася парадоксальна ситуація: попри той факт, що в Донецькій і Луганській областях абсолютну більшість складає українське населення, тут домінує російська мова. Відповідно дуже низький відсоток дітей, які мають можливість навчатися українською.

Отже, виникають певні підстави для дистанціювання цих областей від решти України. Тенденція дуже небезпечна, адже кожна держава з чітко окресленими пріоритетами національних інтересів мусить дбати про певну лінгвокультурну гомогенність, однорідність. Вона має проявитися і в тому, що залежно від кількості населення певної національності приблизно таким мав би бути і відсоток чи співвідношення шкіл. Це є основним критерієм демократичного підходу, який в Україні (на сході) порушується. Українська держава й досі не спромоглася поставити перед собою проблему: яким чином дотриматися цього принципу, а відповідно інтегрувати, об'єднати

всі різномірні регіони України довкола Києва і, зрештою, будувати унітарну, а не фрагментовану державу.

Я проїхала з лекціями багатьма містами цього регіону, спілкувалася безпосередньо з учителями (власне українців серед них було мало, головним чином – викладачі історії, російської та української мови) і побачила повну готовність сприймати аргументовану фахову україністичну інформацію, відсутність якої незрідка спричиняє конфлікти й непорозуміння як на побутовому, так і на державному рівні.

Отож, проведення шостого конгресу в Донецьку, де останнім часом, завдяки діям певних нерозважливих політиків, загострилася соціо-політична ситуація, сприятиме нейтралізації соціальної напруженості та порозумінню.

- Чи простежуються якісні зміни у проведенні конгресів українців?

- У попередні роки усталилася традиційна академічна форма проведення – у вигляді секцій, круглих столів (за домінування перших), які об'єднували певні блоки проблем.

Проте такий формат дещо обтяжливий – надзвичайно велика кількість учасників (наприклад, про готовність узяти участь у нинішньому конгресі заявили понад 800 осіб, а за попередніми домовленостями реально можна прийняти лише 650 осіб).

Значна кількість учасників призводить до того, що надзвичайно важко фізично сприйняти такий обсяг інформації, дати можливість усім висловитися. Тому цього року намагатимемося розвантажити секції, обмежившись двома-трьома доповідями, а решту часу віддати під обговорення проблем на круглих столах.

Моя особиста думка з цього приводу: до початку конгресів необхідно видрукувати всі матеріали й дати учасникам ознайомитися з ними. А на самих конгресах вести обговорення.

- Мені здається, що про значення міжнародних конгресів українців слід вести мову не лише з погляду суто наукового, але й суспільного контексту.

- Справді, важливий передусім суспільний резонанс. Це акція, з одного боку, засвідчує певні здобутки в галузі дослідження українських проблем. З іншого боку – є можливість обмінятися досвідом, певними напрацюваннями із зарубіжними колегами. Крім того, україністичні конгреси сприятимуть загальнонаціональній інтеграції українства, що особливо важливо в контексті національної десолідаризації постколоніальної минувшини.

Розмовляв Роман Росляк

«Народна армія», 11 червня 2005 р.

ГАННА АРКАДІЇВНА СКРИПНИК – КОЛЕЖАНКА ТА НАСТАВНИК

З Ганною Аркадіївною Скрипник я познайомився в 1999 році, коли очолив кафедру етнології в Чернігівському педагогічному університеті ім. Т. Г. Шевченка. У той час необхідно було розширити мережу наукових досліджень на території Чернігівщини. Вона по-діловому підійшла, і згодом (у 2006 році) ми відкрили Чернігівське відділення ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України за підтримки Чернігівської обласної адміністрації, на чолі якої був М. І. Лаврик. Він із зацікавленістю поставився до пропозиції та підписав угоду про створення Відділення. Відтоді відбулись активні наукові дослідження шляхом етнографічних, краєзнавчих та туристичних експедицій, матеріали яких друкували в різних наукових виданнях. Мережа наукових пошуків поширилася не лише територією Чернігівщини, але й поза її межами, включаючи територію Буковини. У с. Погорілівка Заставнівського району Чернівецької області студенти Чернігівського університету ім. Т. Г. Шевченка впродовж дванадцяти років проходили етнографічну та краєзнавчо-туристичні практики, вивчаючи етнокультуру Буковини.

У 2011 році разом з учителем історії та помічником керівника етнографічної практики Віталієм Ластюком ми надрукували книжку «Від Прута до Десни», у якій було вміщено матеріали етнографічних досліджень двох регіонів Чернігівщини та Буковини зі спогадами

студентів. Пізніше на розширеній науковій раді ІМФЕ Ганна Аркадіївна відзначила позитивний досвід нашої співпраці та презентувала згадану вище книгу.

Наукова співпраця була відображена в наукових виданнях, матеріалах конференцій та семінарах, а також у захисті кандидатських дисертацій. Ганна Аркадіївна активно залучала молодь до науки. Захист кількох наукових дисертацій за її підтримки – це колосальний внесок в етнографічні дослідження Чернігівщини, здобувачі яких сьогодні працюють на різних посадах, досліджуючи регіон. Наша співпраця відображена в роботі Міжнародної асоціації українців, публікаціями в Наукових записках тощо.

Ганна Аркадіївна запам'яталась як енергійна та цілеспрямована особистість. При зустрічах з нею завжди виникали цікаві наукові ідеї, які вона підтримувала та впроваджувала в життя. Остання наша зустріч відбулась у грудні 2023 року. На ній ми спланували проведення етнографічних експедицій з вивчення наслідків російської агресії на території Чернігівщини.

Її науковим доробком буде послуговуватися не одне покоління майбутніх науковців. Царство небесне їй та вічна пам'ять!

**АКАДЕМІКИНЯ ГАННА СКРИПНИК:
«ЩОБ ЗАПАЛИТИ ІНШИХ,
ТРЕБА СВІТИТИСЯ САМОМУ»**

Академікиня Ганна Скрипник залишила по собі глибокий слід у науці й культурному житті України. Її дослідження української етнології, фольклористики та культурної антропології були не лише зразком високого академічного рівня, а й свідченням щирої відданості рідній традиції. Вона належала до тих науковців, які зуміли поєднати фундаментальність теоретичного підходу з уважністю до «живого голосу народу», чим утверджувала українську гуманітаристику у світовому науковому просторі.

Наукова діяльність Г. Скрипник була багатогранною і системною, охоплюючи як теоретичні, так і прикладні аспекти гуманітаристики. Вона послідовно розвивала етнологічні та фольклористичні студії, приділяючи особливу увагу культурній ідентичності українців у контексті глобалізаційних викликів. Як багаторічна директорка Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Ганна Аркадіївна не лише організовувала масштабні наукові проекти, а й формувала нові дослідницькі напрями, зокрема у сфері сучасної етнокультурної динаміки. У своїх працях вона виявляла виняткову здатність поєднувати історичну глибину з актуальністю сучасних проблем, що робило її дослідження вагомими як у вітчизняному, так і в міжнародному науковому просторі.

За науковими здобутками завжди стояла людина – уважна, щира, відкрита до діалогу. Г. Скрипник була не лише ученим, а й учителем, наставником, другом. Її інтелектуальна щедрість поєднувалася з рідкісною людською теплотою: вона завжди знаходила час вислухати колегу чи учня, поділитися власним досвідом, підбадьорити добрим словом і водночас указати на ті нюанси, які допомагають побачити глибше.

Особливо цінним для нас, «шевченківців», було її ставлення до кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З нашою спільнотою її завжди пов'язували дружні й водночас партнерські стосунки. Вона підтримувала наші ініціативи, охоче долучалася до проектів, цікавилася студентськими й викладацькими дослідженнями. Її присутність завжди додавала впевненості: поруч із нею відчувалася опора, академічна солідарність і людяність.

Високою честю для мене було те, що Ганна Аркадіївна Скрипник стала науковим консультантом у роботі над моєю докторською дисертацією. Цей досвід був для мене безцінним. Вона ніколи не нав'язувала готових відповідей, але вміла своїми словами відкрити нові перспективи, скерувати думку так, щоб ти сам віднаходив рішення. Часто це було кілька точних запитань чи спокійна порада, після яких проблемна тема раптом набувала чітких обрисів. Саме так проявлялася її мудрість наставника – допомогти іншому знайти власний шлях.

У пам'яті залишаються й маленькі деталі: її уважний погляд, уміння слухати до кінця, щира усмішка, яка завжди розряджала атмосферу навіть найскладнішої наукової дискусії. Вона могла бути вимогливою, але ця вимогливість завжди йшла від віри в потенціал іншого.

Ганна Скрипник була й залишиться прикладом ученого, що не замкнувся у власних досягненнях, а щиро ділився знаннями та створював довкола себе простір довіри. Її науковий шлях – це не лише книги й статті, це школа людяності, яка житиме в серцях усіх, хто мав щастя з нею працювати. Для мене – це ще й особистий дороговказ, який допоміг сформувати мою дослідницьку позицію та глибше зрозуміти відповідальність ученого перед суспільством і культурою.

Пам'ять про Ганну Скрипник збережеться не тільки в академічній спадщині, а й у вдячних спогадах тих, кому вона відкрила шлях до науки, хто відчув її підтримку й тепло.

Сторінки життєпису Г. А. Скрипник у світлинах

Аркадій Парньовий –
батько Ганни Скрипник.
З родинного архіву
Т. Скрипника

Василь Парньовий –
брат Ганни Скрипник.
З родинного архіву
Т. Скрипника

Марфа Парньова –
мама Ганни Скрипник.
З родинного архіву Т. Скрипника

Аркадій і Марфа Парньові
(батьки Ганни Скрипник)
та їхній син Микола.
З родинного архіву
Т. Скрипника

Ганна Скрипник
та її подруга –
вожаті у
піонерському
таборі.
1960-і роки.
З родинного
архіву
Т. Скрипника

Миттевісті
повсякдення
в Казахстані.
Кінець 1960-х
років.
З родинного
архіву
Т. Скрипника

Ганна Скрипник.
1975–1980 рр.
З родинного архіву
Т. Скрипника

Весілля Ганни
та Володимира
Скрипників. м. Київ.
1972 р. З родинного
архіву Т. Скрипника

Іван Давиденко та Лариса Скрипник з племінницею Ларисою Масенко та сином Володимиром. м. Київ. Середина 1950-х рр.
З родинного архіву Т. Скрипника

Родина Скрипників: Володимир, Ганна, їхній син Тарас та батьки Володимира (Лариса Скрипник та Іван Давиденко). м. Київ.
Середина 1970-х рр. З родинного архіву Т. Скрипника

Ганна Скрипник та її брат
Микола біля батьківської
хати в с. Плисків
на Вінниччині.
Початок 1980-х рр.
З родинного архіву
Т. Скрипника

Ганна Скрипник
у колі родичів. с. Плисків
на Вінниччині.
Початок 1980-х рр.
З родинного архіву
Т. Скрипника

Ганна Скрипник із чоловіком Володимиром та сином Тарасом.
м. Київ. Середина 1970-х рр. З родинного архіву Т. Скрипника

Сім'я Ганни Скрипник: син Тарас, донька Софія, чоловік Володимир.
м. Київ. 1980-і рр. З родинного архіву Т. Скрипника

Ганна Скрипник у колі етнологів ІМФЕ. 1980-і рр.
З фотоархіву ІМФЕ

Учасники Круглого столу «Перспективи розвитку суспільних наук»
за участі професора з Франції Жана Кюїзенє.
м. Київ. 2005 р.
З фотоархіву ІМФЕ

Ганна Скрипник
серед співтовариства
народознавців.
XXXV Міжнародна
баладна конференція
SIEF. м. Київ.
НМНАПУ. 21.07.2006 р.
З особистого архіву
Н. Стішової

О. Васянович,
Л. Пономар та
Г. Скрипник. XXXV
Міжнародна баладна
конференція SIEF.
м. Київ. НМНАПУ.
23.07.2006 р.
З фотоархіву ІМФЕ

Міжнародна наукова конференція «Національна культура в контексті сучасних глобалізаційних процесів», 18.12.2006 р.
З фотоархіву ІМФЕ

Президентка НАУ академікня НАНУ Г. Скрипник, народний артист України Т. Петриненко, голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» П. Мовчан, народний артист України, кінорежисер Ю. Ілленко на прес-конференції НАУ і Конгресу української інтелігенції «Суспільно-політична ситуація в Україні: шляхи подолання кризи і пошук загальнонаціонального порозуміння». м. Київ. 27.04.2007 р. З фотобанку УНІАН

Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні художньо-мистецькі та етнокультурні процеси поліетнічного середовища України» з нагоди 90-річчя ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. 08.12.2011 р. Світлина С. Довганя

Ганна Скрипник та колектив відділу
«Український етнологічний центр» ІМФЕ. 2012 р.
З фотоархіву ІМФЕ

Директорка ІМФЕ Ганна Скрипник, провідна наукова співробітниця
«Українського етнологічного центру» ІМФЕ Галина Бондаренко
на зустрічі з президентом Американської асоціації українців
Віталієм Чернецьким. м. Київ. 04.04.2013 р.
Світлина С. Сіренка

Микола Мушинка та Ганна Скрипник на засіданні Круглого столу «Народознавча спадщина Ореста Зілінського в контексті сучасної української гуманітаристики». м. Київ. 25.05.2013 р.
Світлина С. Сіренка

Виступ на засіданні Круглого столу «Народознавча спадщина Ореста Зілінського в контексті сучасної української гуманітаристики». м. Київ. 25.05.2013 р. Світлина С. Сіренка

Г. Скрипник та представники наукової частини Інституту під час презентації Біобліографічного покажчика праць З. Чегусової. 2013 р.
З архіву З. Чегусової

Г. Скрипник вітає із 65-річчям члена-кореспондента НАМУ,
кінознавця С. Тримбача. м. Київ. 2015 р.
Світлина О. Головка

Г. Скрипник та З. Чегусова вітають із 75-річним ювілеєм
академікиню НАМУ Т. Кара-Васильєву. м. Київ. 2016 р.
Світлина О. Головка

Директорка ІМФЕ Г. Скрипник модерує пленарне засідання Міжнародної науково-практичної конференції «Знакові постаті вітчизняної гуманітаристики в національно-культурному самоствердженні України». м. Київ. 25.05.2017 р. Світлини О. Головка

Директорка ІМФЕ Г. Скрипник модерує засідання
вченої ради Інституту. м. Київ. 27.03.2018 р.
Світлина О. Головка

Г. Скрипник та колектив Бюро ВЛММ на засіданні Загальних зборів
Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України в
конференц-залі ІМФЕ. м. Київ. 25.04.2018 р.
Світлина О. Головка

Під час Круглого столу «Сучасний стан вітчизняної україністики: здобутки, кризові явища та публікаційні перспективи». м. Київ. 24.05.2018 р. Світлина О. Головка

Г. Скрипник серед членів Президії ІХ Міжнародного конгресу українців під час пленарного засідання. Колонна зала КМДА.
м. Київ. 25.06.2018 р. Світлина В. Осадка

Г. Скрипник дає інтерв'ю журналістам телеканалу «Київ» про ІХ Міжнародний конгрес українців. Колонна зала КМДА.
м. Київ. 25.06.2018 р. Світлина В. Осадка

Л. Пасічник, Н. Стішова, Г. Скрипник на презентації народознавчих праць під час засідання вченої ради ІМФЕ. м. Київ. 03.07.2018 р.
Світлина О. Головка

Г. Скрипник презентує видання Інституту в межах Міжнародної наради з нагоди відзначення 100-річчя НАН України. м. Київ. 06.12.2018 р.
Світлина О. Головка

Г. Скрипник та іноземний член НАН України, українціст зі Словаччини М. Мушинка. Міжнародна нарада з нагоди відзначення 100-річчя НАН України. м. Київ. 06.12.2018 р. Світлина О. Головка

Г. Скрипник вручає почесну медаль «100 річчя НАН України» члену-кореспонденту НАН України, доктору мистецтвознавства О. Найдену. Міжнародна нарада з нагоди відзначення 100-річчя НАН України. м. Київ. 06.12.2018 р. Світлина О. Головка

Г. Скрипник презентує книгу доктора історичних наук, етнолог-українознавця зі Словаччини М. Сополіги. Міжнародна нарада з нагоди відзначення 100-річчя НАН України. м. Київ. 06.12.2018 р. Світлина О. Головка

Г. Скрипник вручає почесну ювілейну грамоту кандидатці мистецтвознавства В. Кузик. Міжнародна нарада з нагоди відзначення 100-річчя НАН України. м. Київ. 06.12.2018 р. Світлина О. Головка

Серед учасників презентації видання професорки Варшавського університету, докторки філологічних наук В. Соболю «Олександр Кошиць і його щоденник “З піснею через світ”». м. Київ. 17.04.2019 р. Світлина О. Головка

Доповідь доктора мистецтвознавства, професора Д. Степовика на засіданні Бюро Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України в залі засідань ІМФЕ. м. Київ. 23.04.2019 р. Світлина О. Головка

Зустріч із директором Інституту етнології, фольклористики
з Етнографічним музеєм Болгарської академії наук
доктором Петко Христовим. м. Київ. 10.05.2019 р.
Світлина О. Головка

Г. Скрипник та провідна методистка Харківського обласного
організаційно-методичного центру культури і мистецтва
Н. Олійник на засіданні Круглого столу «Соціокультурний розвиток
децентралізації: старий / новий досвід українських громад».
м. Київ. 16.05.2019 р.
Світлина О. Головка

Презентація видання «Народні пісні Вінничини
(З колекцій збирачів фольклору)». Г. Скрипник серед гостей заходу –
учасників аматорського фольклорного колективу «Берегиня»
із с. Бирлівка Вінницької обл. м. Київ. 16.05.2019 р.
Світлина О. Головка

Обговорення доповіді українознавиці з Модови К. Кожухар.
м. Київ. Зал засідань ІМФЕ. 22.05.2019 р.
Світлина О. Головка

Виступ на засіданні Президії НАН України з доповіддю «Національна культурно-мистецька спадщина: проблеми збереження та академічної наукової презентації».
м. Київ. 17.05.2023 р.
Світлина з архіву Прес-служби НАН України

Г. Скрипник, В. Смолій та Е. Лібанова на засіданні Президії НАН України.
м. Київ.
29.06.2022 р.
Світлина з архіву Прес-служби НАН України

Г. Скрипник та В. Смолій працюють над проектом постанови на засіданні Президії НАН України.
м. Київ.
12.07.2023 р.
Світлина з архіву Прес-служби НАН України

З М І С Т CONTENTS

Вступне слово (<i>Стішова Наталія</i>)	3
Вітальні адреси	11

Статті Articles

Фьольдварі Шандор

Книги давніх українських друкарень
у бібліотеках Угорщини: етнологічний аспект

Földvári Sándor

Books of Ancient Ukrainian Printing Houses
in the Libraries of Hungary: Ethnological Aspect 41

Соболь Валентина, Бзорець Давид

За рядками рукопису Пилипа Орлика
(антропологія турецьких видовищ очима
українського гетьмана)

Sobol Valentyna, Bzorek Dawid

After the Lines of Pylyp Orlyk's Manuscript
(Anthropology of Turkish Spectacles through
the Eyes of Ukrainian Hetman) 48

Мушкетик Леся

Ганна Скрипник – одна з фундаторок
сучасного українознавства

Mushketyk Lesia

Hanna Skrypnyk is One of the Founders
of Modern Ukrainian Studies 63

Бондаренко Галина

Українці та українська культура
за межами України як об'єкт
наукового дослідження Ганни Скрипник

Bondarenko Halyna

Ukrainians and Ukrainian Culture Outside Ukraine
as the Subject of Hanna Skrypnyk's Research 80

Вахніна Лариса

Міжнародні проекти Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
НАН України в контексті наукової діяльності
академікині Ганни Скрипник

Vakhnina Larysa

International Projects of M. Rylskyi Institute
of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS
of Ukraine in the Context of Scientific Activities
of the Academician Hanna Skrypnyk 93

Немкович Олена

Ганна Скрипник та дослідження
музичної культури в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України

Netkovych Olena

Hanna Skrypnyk and the Research of Musical Culture
at M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics
and Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine..... 104

Сергійчук Володимир

Українська діаспора в росії:
проблеми ідентифікації,
сучасні екзистенційні виклики
та перспективи повернення

Serhiichuk Volodymyr

Ukrainian Diaspora in Russia:
Problems of Identification,
Modern Existential Challenges and Prospects
for Return 126

Боса Любов, Босий Олександр

Український Степ у науковій
та суспільній візії Ганни Скрипник
(наукове есе)

Bosa Liubov, Bosyi Oleksandr

Ukrainian Steppe in the Scientific and Social Vision
of Hanna Skrypnyk (Scientific Essay)..... 144

Пономар Людмила

Здобутки в царині картографування
в перспективі етнологічної науки

Ропотар Liudmyla

Achievements in the Field of Mapping
in the Light of Ethnological Science 159

Сушко Валентина

Монографічне дослідження академікині
НАН України Ганни Скрипник «Етнографічні музеї
України. Становлення і розвиток» як наріжний
історії українського етнографічного музейництва

Sushko Valentyna

Monographic Study by the Academician of the National
Academy of Sciences of Ukraine Hanna Skrypnyk
“Ethnographic Museums of Ukraine. Formation
and Development” as a Cornerstone of the History
of Ukrainian Ethnographic Museology..... 178

Ганзенко Лариса

«Історія українського мистецтва» (2006–2011):
національний проєкт на переломі епох

Hanzenko Larysa

The “History of Ukrainian Art” (2006–2011):
The National Project at the Turn of the Ages..... 189

Балушок Василь

Михайло Грушевський про роль
внутрішньоукраїнських міграцій
в історії української ідентичності

Balushok Vasyly

Mykhailo Hrushevskyyi on the Significance
of Intra-Ukrainian Migrations in the History
of Ukrainian Identity..... 201

Сонячна Лілія

«Етнографізм» у музейній справі
на прикладі районних і сільських музеїв Поділля

Soniachna Liliia

“Ethnographism” in the Museum Work Exemplified
by the District and Village Museums of Podillia..... 223

**Підбірка обкладинок видань
ІМФЕ ім. М. Т. Рильського авторства
та наукового редакторства Ганни Скрипник**

Індивідуальні монографії авторства Г. А. Скрипник	241
Видання народознавчої та мистецької спадщини України, головним редактором яких є Г. А. Скрипник	242
Довідково-енциклопедичні видання, підготовлені за наукового редакторства Г. А. Скрипник	252
Фундаментальні профільні видання з історії мистецтвознавства та народознавства, підготовлені за наукового редакторства Г. А. Скрипник	255
Колективні монографії з мистецтвознавства та народознавства, підготовлені за наукового редакторства Г. А. Скрипник	261
Фахові періодичні видання, головним редактором яких була Г. А. Скрипник	263
Видання із зарубіжної етнології, підготовлені за наукового редакторства Г. А. Скрипник	264
Видання на пошану видатних постатей української гуманітаристики, підготовлені за наукового редакторства Г. А. Скрипник	268

**Спогади
Reminiscences**

Скрипник Тарас

Мама

Skrypnyk Taras

Mother..... 271

Скрипник Софія

Любов і сила, особисте і громадянське

Skrypnyk Sofiia

Love and Strength, Personal and Civic 283

Корбич Галина

Україна потребувала
саме таких подвижників

Korbych Halyna

Ukraine has Required just such Devotees 292

Бабенко Василь

Нас так уже мало залишилося...

Babenko Vasyl

There are so few of us Left... 298

Мушкетик Леся

Велика українка

Mushketyk Lesia

The Great Ukrainian..... 308

Мех Наталія

«Сродна праця» академікинї Ганни Скрипник:
ціннісні домінанти наукового шляху

Mekh Nataliia

“Congenial Work” of the Academician

Hanna Skrypnyk: Value Dominants

of the Scientific Path 315

Бондаренко Галина	
Життя як служіння	
<i>Bondarenko Halyna</i>	
Life as Serving	320
Рендюк Теофіл	
Її професійність та харизматичність вражали	
<i>Rendiuk Teofil</i>	
Her Professionalism and Charisma have been Impressive	330
Олійник Марина	
Патріотка і вчена, яку любили й люблять	
<i>Oliynuk Maryna</i>	
A Patriot and Scholar who was Loved and is Loved.....	347
Росляк Роман	
В авангарді українознавчої науки	
<i>Rosliak Roman</i>	
At the Forefront of Ukrainian Studies	351
Русанов Юрій	
Ганна Аркадіївна Скрипник – колежанка та наставник	
<i>Rusanov Yurii</i>	
Hanna Arkadiivna Skrypnyk is a Colleague and Mentor	360
Наумовська Олеся	
Академікня Ганна Скрипник: «Щоб запалити інших, треба світитися самому»	
<i>Naumovska Lesia</i>	
Academician Hanna Skrypnyk: “You have to Shine Yourself to Light up Others”.....	362
Сторінки життєпису Г. А. Скрипник у світлинах....	365

Наукове видання

**ГАННА СКРИПНИК:
служіння Україні, науці, культурі
(статті, спогади)**

Випускова редакторка
Олена ЦЕРБАК

Редакторка-координаторка
Ірина СКВИРСЬКА

Літературні редакторки
Надія ВАЩЕНКО
Ольга ЛУЗАН
Людмила Тарасенко

Редакторка англomовних текстів
Олена КАЛАЧ

Операторка
Ірина МАТВЄЄВА

Верстка та дизайн обкладинки
Людмила НАСТЕНКО

Технічне забезпечення
Наталія ЦИБЕНКО

Формат 60×84/16.
Умов. друк. арк. 13,95
Обл. вид. арк. 11,30

**Адреса редакції: 01001 Київ-1, вул. Грушевського, 4
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1831 від 07.06.2004**